

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
„КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ”**

На правах рукопису

Підкуймуха Людмила Миколаївна

УДК [811.161.2 – 26’373] : [821.161.2.09] (477.78) “19”

**ЛЕКСИЧНИЙ СКЛАД ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО ВАРІАНТА
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ
(НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ЛЬВІВСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ ПЕРШОЇ ПОЛ. ХХ ст.)**

10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник
Масенко Лариса Терентіївна,
док. філол. наук, професор

Київ 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ ВАРІАНТ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, ПОБУТУВАННЯ Й НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	15
1.1. Визначення західноукраїнського варіанта літературної мови	15
1.1.1. Культурно-історичні передумови варіантності літературної мови	23
1.1.2. Періодизація взаємовпливів східно- і західноукраїнського мовно- літературних варіантів	29
1.1.3. Історія дослідження західноукраїнського варіанта літературної мови	34
1.2. Соціокультурні особливості Львова в міжвоєнний період	42
1.2.1. Етнічний склад населення Львова в міжвоєнний період	42
1.2.2. Мовна ситуація Львова в міжвоєнний період	46
Висновки до розділу	50
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИЧНИЙ СКЛАД ЛЬВІВСЬКОГО КОЙНЕ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ	52
2.1. Мова міста як об'єкт лінгвістичних досліджень	52
2.2. Львівське койне як специфічне мовленнєве утворення	61
2.2.1. Койне як форма усного мовлення у міському просторі	61
2.2.2. Лексико-семантична характеристика львівського койне за текстами письменників літературного угруповання „Дванадцятка”	68
2.2.3. Лексика міського побуту як компонент мовної характеристики урбаністичного простору	83
2.2.4. Впливи співтериторіальних мов на становлення львівського койне.....	98
2.3. Особливості мовного етикету жителів Львова в міжвоєнний період.....	101

2.4. Формування української спортивної лексики в мовленні міжвоєнного Львова	123
Висновки до розділу	132
РОЗДІЛ 3. ЖАРГОНІЗМИ ЯК КОМПОНЕНТ МОВИ МІСТА	135
3.1. Статус жаргонної лексики в системі побутування соціальних діалектів	135
3.2. Особливості становлення та функціонування школярського жаргону у Львові в міжвоєнний період	145
3.3. Батярський жаргон як специфічний соціолект Львова	165
Висновки до розділу	188
РОЗДІЛ 4. СПЕЦИФІКА РАДЯНСЬКОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УРСР ТА НАСЛІДКИ ЇЇ ВПЛИВУ НА ЛЕКСИКОГРАФІЧНУ Й РЕДАКТОРСЬКУ ПРАКТИКИ	189
4.1. Більшовицька політика в УРСР як прояв державного лінгвоциду	189
4.1.1. Особливості редакторської практики радянської доби (на прикладі видань збірки Б. Нижанківського)	194
4.2. Актуалізація галицької лексики в текстах сучасних українських письменників	207
Висновки до розділу	211
ВИСНОВКИ	213
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	224
ДОДАТОК 1. Порівняльний аналіз видань „Вулиці” Б. Нижанківського (1936, 1941, 1995)	255
ДОДАТОК 2. Представленість лексики „Дванадцятки” у словниках української мови	258

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ І ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ

І. Текстові джерела

Вітер – Тарнавський З. Вітер над Янівською / З. Тарнавський // „Дванадцятка”: Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття : антологія урбаністичної прози / авт. проекту Василь Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2006. – 344 с. : іл. – (Українська 9 Літературна Спадщина). – До 750-ліття Львова. – Видавничий проект „Приватна колекція”. – С. 163–192.

Вулиця – Нижанківський Б. Вулиця / Б. Нижанківський // „Дванадцятка”: Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття : антологія урбаністичної прози / авт. проекту Василь Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2006. – 344 с. : іл. – (Українська 9 Літературна Спадщина). – До 750-ліття Львова. – Видавничий проект „Приватна колекція”. – С. 36–104.

Дорога на ВЗ – Тарнавський З. Дорога на Високий Замок / З. Тарнавський // „Дванадцятка”: Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття : антологія урбаністичної прози / авт. проекту Василь Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2006. – 344 с. : іл. – (Українська 9 Літературна Спадщина). – До 750-ліття Львова. – Видавничий проект „Приватна колекція”. – С. 192–200.

ГП – Керницький І. Герой передмістя / І. Керницький. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2003. – 260 с.

Меценат – Курдидик А. Меценат / А. Курдидик // „Дванадцятка”: Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття : антологія урбаністичної прози / авт. проекту Василь Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2006. – 344 с. : іл. – (Українська 9 Літературна Спадщина). – До 750-ліття Львова. – Видавничий проект „Приватна колекція”. – С. 219–221.

Новели – Нижанківський Б. Новели / Б. Нижанківський. – К. : Радянський письменник, 1941. – 101 с.

Повернення – Нижанківський Б. Повернення до міста / Б. Нижанківський // „Дванадцятка”: Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття : антологія урбаністичної прози / авт. проекту Василь Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2006. – 344 с. : іл. – (Українська 9 Літературна Спадщина). – До 750-ліття Львова. – Видавничий проект „Приватна колекція”. – С. 104–158.

III – Керницький І. Перелетні птахи: довші та коротші, менше і більше веселі історії, в краю, на скитальщині і на гостинній землі Вашингтона, написані (1942–1952) / І. Керницький. Нью-Йорк : Вид-во Юрія Тищенка, 1952. – 141 с.

СВ – Святоіванські вогні. – Львів : Накладом Івана Тиктора, 1934. – 126 с.

II. Лексикорафічні джерела

Винничук – Винничук Ю. Словничок галицизмів // Мальва Ланда / Ю. Винничук. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2007. – 428 с.

Горбач – Горбач О. Арго в Україні / О. Горбач. – Львів : Інститут мовознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006 (Серія „Діалектологічна скриня”). – 688 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. [Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін]. – Т. 1: *А–Г*. – К.: Наук. думка, 1982. – 632 с.; Т. 2: *Д–Копці*. – 1985. – 572 с.; Т. 3: *Кора–М*. – 1989. – 552 с.; Т. 4: *Н–П*. – 2003. – 656 с.; Т. 5: *Р–Т*. – 2006. – 704 с.; Т. 6: *У–Я*. – 2012. – 568 с.

Желех. – Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар. Т. I: *А–О*; Т. II: *П–Я*. – Львів, 1886. – 1117 с.

Кримськ. – Російсько-український словник. Т. I (*А–Ж*) / Головний редактор А. Кримський. – К., 1923; Т. III (*О–П*) / Головний редактор С. Єфремов. – К., 1927–1928; Т. II (*З–Н*) / Головний редактор А. Кримський

[Електронний ресурс]. – К., 1929 – 1933. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/krym_details.html.

ЛЛ – Лексикон львівський: поважно і на жарт / 2-е вид., доповн. і випр.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012 (Серія „Діалектологічна скриня”). – 852 с.

Огієнко – Огієнко І. І. Український стилістичний словник / І. І. Огієнко. Львів : Видання львівської друкарні й антикварні у Львові, 1924. – 251 с.

СУМ – Словник української мови: В 11-ти томах [І. К. Білодід (гол. ред.) та ін.]. – Т. 1: *А–В*. – К.: Наук. думка, 1970. – 823 с.; Т. 2: *Г–Ж*. – 1971. – 545 с.; Т. 3: *З*. – 1972. – 739 с.; Т. 4: *І–М*. – 1973. – 837 с.; Т. 5: *Н–О*. – 1974. – 836 с.; Т. 6: *П–Поїти*. – 1975. – 828 с.; Т. 7: *Поїхати–Приробляти*. – 1976. – 721 с.; Т. 8: *Природа–Ряхтливий*. – 1977. – 925 с.; Т. 9: *С*. – 1978. – 915 с.; Т. 10: *Т–Ф*. – 1979. – 655 с.; Т. 11: *Х–Б*. – 1980. – 698 с.

Ткач – Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ч. 1: Матеріали до словника / Л. О. Ткач. – Чернівці : Рута, 2000. – 408 с.

УЖ – Ставицька Л. О. Український жаргон. Словник / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.

ВСТУП

Наприкінці ХХ ст. мовознавці дедалі частіше починають звертатися до тем, що їх оминали раніше. Однією з таких тем є дослідження західного варіанта української літературної мови, оскільки за радянської мовної політики факт її формування в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. у двох різновидах – західно- й східноукраїнському – не визнавався, а лексичні одиниці, що ввійшли до загальнонаціональної літературної мови із західних регіонів, вилучалися зі словникових реєстрів або ж фіксувалися з обмежувальними ремарками. Натомість на сучасному етапі функціонування й розвитку української мови спостерігається процес актуалізації лексичних елементів, які історично належали до західноукраїнського варіанта літературної мови.

Вивчення особливостей західного варіанта української літературної мови започатковано в 60-х роках ХІХ ст. на сторінках журналу „Основа” та львівському тижневику „Вечорниці”. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у колах науковців і письменників активно обговорювали проблеми місця галичанізмів у формуванні загальнонаціонального літературного стандарту. У дискусіях брали участь І. Г. Верхратський, В. М. Гнатюк, П. А. Грабовський, Б. Д. Грінченко, М. С. Грушевський, Д. І. Дорошенко, І. Ф. Кокорудз, А. Ю. Кримський, М. М. Коцюбинський, К. П. Михальчук, В. П. Науменко, І. С. Нечуй-Левицький, Олена Пчілка, І. М. Стешенко, М. Ф. Сумцов, С. П. Шелухін, І. Я. Франко та ін. [252, с. 28].

Серед розвідок першої половини ХХ ст., присвячених зазначеній тематиці, чільне місце посіли праці І. І. Огієнка, який обстоював східноукраїнський варіант літературної мови в Галичині, наголошуючи „для одного народу – одна літературна мова”. На західних теренах дослідник опублікував праці „Український стилістичний словник” (1924) [207], „Чистота і правильність української мови” (1925) [208], „Нариси з історії української мови” (1927) [206], „Складня української мови” (1937, 1938).

У радянському мовознавстві лише деякі науковці, зокрема О. Г. Муромцева [199] й М. А. Жовтобрюх [123] частково висвітлювали процеси формування лексичного складу літературної мови на західноукраїнських землях.

Першим ґрунтовним дослідженням ролі західноукраїнського варіанта у формуванні єдиної літературної мови загальнонаціонального поширення є монографія Ю. В. Шевельова „Внесок Галичини у формування української літературної мови” (перше видання – 1949, четверте – 2003) [304].

Важливим фактологічним джерелом для фіксації та вивчення міської жаргонної лексики, якою послуговувалися певні суспільні прошарки, зокрема західноукраїнських областей, стала праця О. Т. Горбача „Арго в Україні” (2006) [23], над якою автор працював у Німеччині.

У сучасному українському мовознавстві, починаючи з 90-х років ХХ ст., проблему варіантності української мови актуалізовано на об’єктивному науковому рівні.

Ідеї Ю. В. Шевельова розвинено в монографії Л. О. Ткач „Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.” (Ч. 1. – 2000 [41], Ч. 2. – 2007 [273], Ч. 3. – 2007 [274]). Результатом роботи є три частини фундаментального дослідження: словникові матеріали, аналіз джерел і соціокультурних чинників розвитку західноукраїнського мовно-літературного варіанта, а також буковинська фразеологія в міжмовних зв’язках і загальноукраїнському контексті.

Мовлення жителів Львова у ХХ ст. зафіксовано у словнику „Лексикон львівський: поважно і на жарт”, укладеному львівськими діалектологами Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремською, Г. М. Дидик-Меуш (автор ідеї і відповідальний редактор Н. В. Хобзей, перше вид. – 2009, друге вид., доповн. і випр. – 2012, третє вид., доповн. і випр. – 2015) [30]. Ця лексикографічна праця подає широкий спектр лексичних і фразеологічних особливостей мовного життя Львова „від мовлення арготичного, сленгового

до такого, яке б репрезентувало характерні особливості лексичного багатства львів'ян-українців упродовж двадцятого століття” [30, с. 9].

Зазначеній проблематиці присвячені також монографічні праці М. П. Лесюка [162], І. Г. Матвіяса [182], М. Мозера [191; 192], В. І. Статєєвої [253] та ін., дисертації Р. В. Бродської [65], Р. А. Трифонова [280], О. Г. Тулузакової [281] та ін., окремі статті З. М. Бичка [58], Г. Бідера [59], П. Ю. Гриценка [92; 93], Н. Я. Дзюбишиної-Мельник [105], Л. Т. Масенко [176], Т. І. Панько [210], З. Т. Франко [289] та ін.

Для дослідження лексики західноукраїнського варіанта літературної мови було обрано тексти угруповання „Дванадцятка”, що об'єднувало молодих письменників Львова міжвоєнного періоду. До митців, котрі виступали на сторінках „Літопису Червоної Калини” як літературна група „Дванадцятка”, належали Богдан Нижанківський, Зенон Тарнавський, Анатоль та Ярослав Курдидики, Іван Керницький, Василь Ткачук, Василь Гірний, Іван Чернява та ін. Ідейним натхненником і засновником був Анатоль Курдидик. Літератори, які входили до угруповання, не мали спільної мистецької платформи чи маніфестів, але „більшість з них зуміла внести в західноукраїнську літературу новий струмінь – вражаючу стихію вулиць власне українського Львова та їхню атмосферу” [98, с. 13]. Основна тема, що об'єднувала всіх письменників і була наскрізною в їхніх текстах, – це любов до Львова й реалістичне художнє зображення тогочасного міського життя. Вони не оминали своєю увагою й вуличну стихію та життя суспільного дна, що зумовило використання у творах „мови вулиці”, зокрема й жаргонів. Чимало учасників „Дванадцятки” в певний період свого життя творили у Львові, проте у воєнний і повоєнний час емігрували до США та Канади. Ностальгія за рідним краєм спонукала їх „відтворити у літературі велику любов до свого міста й опоетизувати його до містичного апофеозу” [98, с. 13].

Актуальність дослідження зумовлена потребою глибшого вивчення специфіки лексичного складу західноукраїнського варіанта літературної

мови та соціолінгвістичного аналізу форм побутування міського мовлення Львова міжвоєнної доби.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах наукової теми кафедри української мови Національного університету „Києво-Могилянська академія” „Українська мова в ХХ сторіччі: стан, статус, форми побутування” (номер державної реєстрації – 0109U008100). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національного університету „Києво-Могилянська академія” (протокол №10 від 20 грудня 2012 року).

Мета дослідження полягає в системному аналізі лексики західноукраїнського варіанта літературної мови, зафіксованої в текстах львівських письменників літературного угруповання „Дванадцятка”.

Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання таких основних **завдань**:

1. Розглянути культурно-історичні передумови варіантності української літературної мови;
2. Схарактеризувати проблему галичанізмів у мовних дискусіях кінця ХІХ – початку ХХ ст. та в сучасній українській лінгвістиці;
3. Здійснити лексико-семантичну класифікацію львівського койне міжвоєнного періоду;
4. Проаналізувати лексичні одиниці львівського койне в контексті взаємин зі співтериторіальними мовами;
5. З'ясувати особливості використання в текстах „Дванадцятки” батярського та школярського жаргонів;
6. Простежити представлення досліджуваних лексичних одиниць в українських лексикографічних джерелах кінця ХІХ –ХХ ст.: „Малоруско-німецькому словарі” за ред. Є. Желехівського та С. Недільського (1886), „Російсько-українському словнику” за ред. А. Кримського та С. Єфремова (1924–1933), „Словнику української мови” в 11-ти томах (1970–1980.);

7. Дослідити вплив радянської мовної політики на лексикографічну й редакторську практики на прикладі видань збірки оповідань „Вулиця” Б. Нижанківського 1936 р., 1941 р., 1995 р.

Об’єкт дослідження – лексика західноукраїнського варіанта літературної мови, відображена в текстах львівських письменників літературного угруповання „Дванадцятка”; історія фіксації відповідних лексичних одиниць у лексикографічних працях кінця ХІХ – ХХ ст.

Предмет дослідження – семантична структура та стилістичні функції лексики в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка”.

Джерельною базою дисертації були тексти письменників літературного угруповання „Дванадцятка”: роман „Розгублені сили” [3], оповідання „Боягуз” В. Гірного [2]; збірка оповідань „Вулиця” (1936, 1941, 1995) [11; 12; 10] та повість „Повернення до міста” [13] Б. Нижанківського; повість „Вітер над Янівською” [14], оповідання „Дорога на Високий Замок” [15], „Людина з п’єси” З. Тарнавського; повість „Герой передмістя” [4], збірки оповідань „Перелетні птахи” [5] і „Святоіванські вогні” [6] І. Керницького; повість „На Сході – ми!: фільм прийдешнього” [20], оповідання „Екзекуція” [19] І. Черняви; збірка „Записки з буднів: фейлетони і нариси” [7], оповідання „Меценат” [8], „Ясні вогні” А. Курдидика [9].

Для встановлення семантичних і стилістичних характеристик аналізованих лексичних одиниць використано такі лексикографічні праці: „Словник української мови” в 11 тт. (К., 1970–1980) [39], „Словарь української мови” за редакцією Бориса Грінченка (К., 1996) [38], „Етимологічний словник української мови” в 7 тт. (К., 1982–2012) [24], „Український жаргон” Л. О. Ставицької (К., 2005) [41], а також словники, у яких представлено й описано західноукраїнський слововжиток („Український стилістичний словник” І. І. Огієнка (Львів, 1924) [33]; „Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ч. 1: Матеріали до словника” Л. О. Ткач (Чернівці, 2000) [42], „Лексикон львівський:

поважно і на жарт” Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремської, Г. М. Дидик-Меуш (Львів, 2012, , 2-е вид., перше – 2009) [30].

Картотека фактичного матеріалу нараховує близько 1000 лексичних одиниць.

Методи роботи. Для розв’язання поставлених завдань використано такі методи дослідження: метод *аналітико-синтетичного опрацювання джерел* – у вивченні наукової літератури, *описовий* – для визначення лексико-семантичних груп; *соціолінгвістичний* – для аналізу соціолектів і соціорівнів міського мовлення; *зіставний* – для порівняльного аналізу лексики, яка зазнавала директивного усунення чи заміни внаслідок радянської мовної політики. Також було залучено прийоми класифікації та систематизації лексичного матеріалу.

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній уперше в українському мовознавстві здійснено аналіз лексики західноукраїнського варіанта літературної мови, зафіксованої в текстах письменників міжвоєнного Львова, об’єднаних у літературному угрупованні „Дванадцятка”. Проведено лексико-семантичний аналіз тогочасного львівського койне, зокрема виявлено основні групи лексики, вживаної в різних сферах суспільного життя, номінації міського простору й побутових реалій, поширені форми мовного етикету, а також схарактеризовано лексичні системи школярського й батярського жаргонів і жаргону підпільників, відображених у творах „Дванадцятки”. Уперше на прикладі трьох видань збірки оповідань „Вулиця” Б. Нижанківського проілюстровано редакторську практику радянської доби, спрямовану на обмеження лексичного складу української мови, зокрема вилучення з нього західноукраїнських регіоналізмів.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні наукового опрацювання лексичного складу мовлення західноукраїнського міста першої половини ХХ ст. та його місця у формуванні й розвитку єдиної літературної мови загальнонаціонального поширення. Результати аналізу представлення

західноукраїнської лексики в академічній українській лексикографії 20-х, 70–80-х рр. ХХ ст. сприятимуть їхній реабілітації в сучасній українській мові, напрацюванню досконаліших критеріїв стилістичного маркування таких одиниць. Проаналізований фактичний матеріал слугуватиме об'єктивному вивченню особливостей взаємодії мови та суспільства, побутування мови в міському середовищі.

Практичне значення. Отримані результати можуть бути використані для написання підручників, посібників, монографій із лексикології, стилістики, соціолінгвістики; у викладанні курсів історії української літературної мови, соціолінгвістики, лексикології, стилістики, у проведенні спецкурсів і спецсеминарів для студентів філологічних факультетів, а також для укладання тлумачних словників української мови, словників жаргонної лексики тощо.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що опрацювання текстових і лексикографічних джерел, відбір і систематизація лексичних одиниць, аналіз їхньої будови, семантичної структури та функціонально-стильових характеристик, а також укладання додатків у формі таблиць виконані самостійно. Усі результати дослідження є узагальненням самостійної роботи дисертанта.

Публікації. Основний зміст дисертації відображено в 11 статтях, 8 із них у виданнях, визнаних ДАКом України як фахові зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, і 2 в міжнародних виданнях.

Апробація результатів дослідження. Концепцію та результати дисертаційної роботи було обговорено на засіданні кафедри української мови Національного університету „Кієво-Могилянська академія” (протокол №10 від 24 червня 2015 року) і на засіданні відділу лексикології та лексикографії Інституту української мови НАН України (протокол №8 від 13 жовтня 2015 року).

Основні результати дослідження викладено в доповідях на таких конференціях: Міжнародна наукова конференція до 90-річчя кафедри

української мови Ніжинської вищої школи „Граматичні та семантичні аспекти функціонування мовних одиниць” (Ніжин, 2013), XIII Міжнародні славістичні читання пам’яті академіка Леоніда Булаховського (Київ, 2013), Всеукраїнська науково-практична конференція „Тенденції розвитку та функціонування слов’янських та германських мов” (Миколаїв, 2013), Наукова конференція „Мова, культура, самоідентифікація” (Київ, 2013), Міжнародна наукова лінгвістична конференція „Мова: класичне – модерне – постмодерне” (Київ, 2014), II Всеукраїнська науково-практична конференція „Тенденції розвитку та функціонування слов’янських та германських мов” (Миколаїв, 2014), VIII Міжнародна науково-практична конференція „Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість” (Острог, 2014), Міжнародна науково-практична конференція „Актуальні наукові проблеми. Розгляд, вирішення, практика” (Польща, Вроцлав, 2014), Міжнародна конференція „Унормування, розунормування та перевнормування української мови (1920–2015 рр.) (Харків, 2015)”, II Міжнародна наукова конференція „Мова: класичне – модерне – постмодерне” (Київ, 2015), а також зроблено презентацію дисертаційної праці в межах літньої школи „Мультикультуралізм у Східній Європі: концепції, сценарії, політика” (Німеччина, Гіссен, 2015).

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (46 позицій), списку використаної літератури (294 позиції), двох додатків: *Додаток 1.* „Порівняльний аналіз видань „Вулиці” Б. Нижанківського (1936, 1941, 1995)”; *Додаток 2.* „Представленість лексики „Дванадцятки” у словниках української мови”. Тексту передують перелік умовних скорочень і позначень джерел, використаних у дисертації. Загальний обсяг роботи – 336 с. Основний текст викладено на 220 с.

РОЗДІЛ 1. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ ВАРІАНТ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, ПОБУТУВАННЯ Й НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Визначення західноукраїнського варіанта літературної мови

Літературна мова – унормована мова суспільного спілкування, зафіксована в писемній та усній практиці. Літературна мова – одна з форм наддіалектної мови, що існує поряд з іншими її формами – *діалектами* (територіальними, соціальними), *просторіччям*, *мовою фольклору*. Головні ознаки літературної мови – її наддіалектний характер, стабільні літературні норми в граматиці, лексиці, вимові, функціонально-стильова розгалуженість. [...] Період консолідації нації супроводжується виникненням літературної мови на живій народнорозмовній основі. Літературна мова об'єднує представників нації безвідносно до місця їх проживання чи соціального стану. Використання в усіх сферах комунікативної практики суспільства (засобах масової інформації, державних установах, у системі освіти, науки, культури, художньо-літературній творчості) забезпечує її поліфункціональний характер. Літературну мову не можна ототожнювати з мовою художньої літератури, у якій використовуються позалітературні мовні засоби художнього зображення [114, с. 218]. В. В. Виноградов зазначає, що „вивчення літературної мови, як би її не розуміти, спонукає до вивчення таких явищ, як „діалекти”, „жаргони”, з одного боку, „розмовна мова”, „писемна мова” – з другого, мовний, мовленнєвий, літературний „стиль” – з третього. Вивчення літературної мови, історії культури народу” [75, с. 289].

Суспільно-політичні умови, державна роз'єднаність земель між Російською та Австро-Угорською імперіями спричинили формування української літературної мови в кінці XIX – на початку XX ст. у двох варіантах – східно- та західноукраїнському. Східноукраїнський варіант зазнав впливу російської мови, а західноукраїнський – польської та німецької.

Відмінності між варіантами простежувалися на всіх мовних рівнях. Так рисами західноукраїнського варіанта були, зокрема, на:¹

фонетичному – більше позицій фонем *г*: *анцуг*, *заґратований*, *магазин*, *мітинг* тощо; у наголошуванні перевага наголосу на передостанньому чи першому складі: *м'едаль*, *г'уляй* тощо;

правописному – написання *л* – *ль*, *ла* – *ля*, *лу* – *лю* тощо в словах іншомовного походження: *Іляріон*, *плян*, *сальон*, *філософічно* тощо;

морфологічному – закінчення *-и* в родовому та місцевому відмінках однини: *вмілості*, *молодості*, *радості*, *смерті* тощо; закінчення *-ови* в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду II відміни: *чоловікови*, *батькови*;

лексико-семантичному – *касарня* (казарма), *кнайпа* (корчма, шинок), *шина* (рейка), *штубацький* (школярський) тощо; вказівні займенники *сей* (цей), *тамтой* (той); вживання предикативних прислівників *вільно* (можна), *не вільно* (не можна). *Хіба йому не вільно було бути людиною? Вільно* [Вулиця, с. 100];

фраземному – у фразеологічних засобах західноукраїнського варіанта літературної мови простежуються міжмовні паралелі, запозичення в українську мову з польської і німецької мов: *всипати шпрайса* (всипати по перше число; побити), *стулити писок* (прикусити язика; замовчати), *тримати писок замкненим на колодку* (тримати язик за зубами; мовчати) тощо. Наприклад, – *Бо ми йому всипали такого шпрайса, що він справді до завтра може копита витягнути. То ми так договорились: якщо він з того вилежеться – дамо „за здоров'я”, а як дасть дуба, то буде „за упокой”, добре?* [ГП, с. 100]. *Знав, що з Климом може бути певний. Клим горів справою, але тримав писок замкнений на колодку, на чотири спусти* [Вітер, с. 185].

синтаксичному – у розповідних реченнях предикативна зв'язка *бути* у формі теперішнього часу зберігалася. Наприклад, *А Поцирований є свій*

¹ Надалі подано відмінності західноукраїнського варіанта від східноукраїнського.

варіят... [Вулиця, с. 67]. Щодо нормативних безособових речень із присудком, вираженим дієсловом *є*, і особових речень із присудком – формою дієслова *мати*, то в західноукраїнському варіанті літературної мови переважали другі. Наприклад, – *Брат? Маєте довідку?* [Вулиця, с. 9]. Трапляється також архаїчна питальна конструкція з прислівником *де* в значенні ‘куди’. Наприклад, – *Питаюся тебе, де йдеш! Розумієш?..* [Вулиця, с. 86].

Такі відмінності склалися під впливом різних чинників – місцевих діалектів, співтериторіальних мов, офіційних (державних) мов, що функціонували на території тих держав, до яких належали українські землі, мов культурної орієнтації, суб’єктивних нахилів авторів – представників різних варіантів [252, с. 28]. У дисертації досліджено лексичний рівень західноукраїнського варіанта літературної мови, адже варіантно-співвідносні одиниці західно- та східноукраїнського зразків літературної мови найяскравіше виявилися в лексиці – „як щодо окремих слів, так і щодо значень слів спільного фонду, а також у лексичній та граматичній сполучуваності, у фразеології” [273, с. 337].

На думку Л. О. Ткач, „західноукраїнський зразок (варіант) літературної мови кінця XIX – початку XX ст. був нічим іншим, як історично вмотивованою стадією розвитку української літературної мови нового періоду і необхідною ланкою у відновленні цілісності культуротворчих процесів на всьому українському етномовному просторі” [273, с. 522–523].

Замість терміна „варіанти української літературної мови” вживали „східноукраїнська мовно-літературна практика”, „західноукраїнська мовно-літературна практика”. Так, в енциклопедії „Українська мова”, опублікованій 2000 року, відсутня окрема стаття „Варіанти української літературної мови”, що відзначив як недолік рецензент В. А. Чабаненко [299, с. 98]. Стаття ж про західний варіант української літературної мови названа в енциклопедії по-старому „Західноукраїнська мовно-літературна практика”. У наступних виданнях (2004, 2007) ця ж стаття так і залишилася під назвою

„Західноукраїнська мовно-літературна практика”. Отже, як зазначено у виданні, „західноукраїнська мовно-літературна практика – варіант української літературної мови із специфічними ознаками, зумовленими історичними, політичними, соціальними та мовними (діалектними) чинниками, який функціонував на західноукраїнських землях упродовж ХІХ – першої половини ХХ ст.” [198, с. 197–198].

На наш погляд, термін *мовна практика*, під яким розуміємо процес використання літературних норм, недостатньо відображає явище саме варіантності мови. Таким терміном послуговувалися мовознавці радянського періоду, коли тема варіантності літературної мови й галицьких впливів табуувалася з огляду на тогочасну мовну політику. Термін *практика* обмежує статус варіанта, усуваючи його із системи мови. Виходить, що це лише відмінності вживання єдиної мови, а йдеться передусім про відмінності в системі західного і східного варіантів української літературної мови.

До того ж лексему *практика* важко використати у складі таких словосполучень: літературні варіантні норми (а не літературні практичні норми), функціонально-стилістичне розшарування мовно-літературних варіантів (а не практик), утворення двох варіантів (а не утворення двох практик) тощо. Саме тому в нашому науковому дослідженні ми послуговуватимемося терміном *західний варіант української літературної мови* (далі – ЗВУЛМ).

Як стверджує Л. О. Ткач, ЗВУЛМ формувався на основі галицько-буковинського койне, тобто такого „наддіалектного мовного утворення, в якому поєдналися традиції мовлення української освіченої верстви, що формувалися від кінця ХVІ ст., народнорозмовне мовлення у його різноманітних діалектних виявах, а також елементи новоутворюваних соціолектів, що відображали професійне розгалуження соціалеми української мови” [273, с. 522].

Галицько-буковинське культурне середовище сприяло збагаченню тематичного діапазону української мови й виробленню фразеології писемних

зразків соціально-публіцистичного та публіцистично-літературознавчого підстилів, а також розмовного зразка товарисько-салонного, інтелігентного мовлення [273, с. 522]. На думку Н. Я. Дзюбишиної-Мельник, статус художнього стилю на західних і східних теренах України наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. був істотно різний. На східних теренах літературну мову репрезентував фактично саме цей стиль і публіцистичний. На Заході літературна мова набула вже чи не основної своєї ознаки – поліфункціональності [105, с. 4].

Як зазначає Ю. В. Шевельов, „галицький внесок у лексику української літературної мови найбільше обслуговує сфери абстрактної лексики, наукової термінології, коло понять, зв’язаних з міським побутом, захоплюючи тут не тільки назви предметів і процесів, а і вирази ввічливості, етикету тощо, – себто обслуговуючи не лише номінативні, а і експресивні, зокрема соціально-експресивні функції мови” [304, с. 98].

Важливим джерелом ЗВУЛМ була народна мова, а також старокнижна українська та церковнослов’янська. Характерною особливістю західноукраїнського мовного середовища початку ХХ ст. були також активні процеси міжмовної інтерференції, що виявлялися на таких рівнях:

фонетичному – вимова й написання слів іншомовного походження (відтворення м’якого *л(l)*, проривного *г(g)*, *ф(f)*, специфічне відтворення голосних звуків тощо). Наприклад, п. *gimnazium* – укр. *гімназія*, *гімназія*; п. *plan* – укр. *плян* тощо.

граматичному – граматичне значення роду запозичених іменників, який в українській мові може виявляти залежність від роду цього іменника в польській або німецькій мовах: *wizyta* (ж) – п. *wizyta* (ж), *кляса* (ж) – п. *klasa* (ж) тощо. На рівні дієслова спостерігаємо такі словосполучення: *добігати кінця* (п. *dobiegać końca*), *ставати до роботи* (п. *stawać do roboty*) тощо.

словотвірному – в іменниках, прикметниках зберігалися ті самі афікси (суфікси, рідше – префікси), що й у польській мові, зокрема, суфікси *-ов(ий)*,

-ев(ий) у прикметниках: *дубельтовий, пам'ятковий, рятунковий, спортовий*, тощо. Л. О. Ткач зазначає, що „активізація словотвірного типу прикметників *ов(ий), -ев(ий)* у західноукраїнському варіанті літературної мови кінця XIX – початку XX ст. була зумовлена щонайменше двома причинами – по-перше, їх традиційною продуктивністю в українській мові, а по-друге, підсилювальним впливом польської мови, в якій прикметники на *-n(y,-i)* утворюються від дієслівних основ, а прикметники на *-ow(y)* – від основ інших частин мови” [273, с. 341].

лексико-стилістичному – лексичні запозичення з латинської, французької, італійської мов через посередництво польської та німецької, а також безпосередні запозичення з цих мов виступали в українській мові необхідними для того часу назвами понять з багатьох комунікативних сфер [273, с. 212]: державна служба, урядування – *амбасада* ‘посольство’ (п. *ambasada*, з фр.); військова служба – *альярм* ‘тривога, сполох’ (п. *alarm*, *alarmowy* ‘тривожний’; нім. *der Alarm* ‘сигнал тривоги’, з фр.); фінансово-економічні відносини – *льос* ‘лотерейний квиток’ (нім. *das Los* ‘жереб, лотерейний квиток’); освіта й наука – *абсольвент* ‘випускник’ (п. *absolvent*, нім. *der Absolvent* ‘випускник’, нім. *Absolviren* ‘закінчувати навчальний заклад’), *лектура* ‘читання, література для читання’ (п. *lektura*, лат. *lektura* ‘1) читання, начитаність; 2) кількість прочитаних книжок, текстів’), *матура* ‘іспит на атестат зрілості’ (п. *matura* ‘1) іспит, 2) атестат зрілості, свідоцтво про закінчення навчального закладу’), *репетент* ‘учень-другорічник’ (п. *repetent*, *repetować*, розм. ‘залишатися на другий рік’) тощо.

лексико-семантичному – польсько-німецько-українська міжмовна інтерференція спричиняла появу в ЗВУЛІМ численних семантичних словотвірних кальок – запозичення окремих (найчастіше – переносних) значень слів, адже, як зазначає Л. О. Ткач, „семантичною одиницею при міжмовному контакті виступає не окреме слово, а більший семантичний комплекс – словосполучення, синтагма. У багатомовному середовищі слово запозичується, а його типові зв’язки калькуються” [273, с. 280]. Наприклад,

ананас, перен., ірон. – ‘тип, суб’єкт (про людину, що своєю поведінкою наражається на глузливе ставлення, осуд)’; ‘учень, котрий не хоче вчитися, лінивий до науки’. Зразком для розвитку відповідного значення послужило слово польської мови *ananas* – ‘людина, поведінка якої заслуговує осуду’.

О. Г. Муромцева зауважує, що „цілком природним процесом було творення нових слів, переважно абстрактної лексики, розширення значень існуючих слів, калькування, особливо термінів, з різних мов, а то й прями запозичення, насамперед з польської та німецької, російської та ін. слов’янських мов. Вплив польської та німецької мов позначився і на ідіоматиці, синтаксисі української літературної мови, що функціонувала на західноукраїнських територіях. Найвиразніше специфіка західноукраїнської мовно-літературної практики виявлялась у лексиці” [198, с. 198].

Таким чином, польсько-німецько-українська міжмовна інтерференція спричиняла появу в ЗВУЛМ семантичних кальок, активізацію певних словотвірних типів іменників, прикметників, дієслів, а також впливала на граматичну й фонетичну системи.

ЗВУЛМ формувався на кількох джерельних базах, що відображено в дефініції терміна *галичанізм*, який з’явився наприкінці XIX ст. у ході мовознавчої дискусії, проте мовознавці практично не послуговувалися ним в умовах тоталітарного суспільства, не порушували також і теми існування в минулому ЗВУЛМ. Так, визначення терміна *галичанізм* засвідчено тільки в лексикографічних виданнях новітньої доби: „Українська мова: Енциклопедія” (автор статті О. Г. Муромцева) [197, с. 92] та „Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів” за ред. С. Я. Єрмоленко [25, с. 36].

Як зазначає О. Г. Муромцева, „Галичанізм, галицизм, рутенізм – слово, стійке словосполучення, словоформа, синтаксична конструкція, що набули поширення в українській літературній мові кінця XIX – початку XX ст. під впливом західноукраїнської мовно-літературної практики”. [...] „за походженням галичанізми – слова, звороти, властиві південно-західному

наріччю (*огень, тручати, дотикати землі*), давній українській мові (*питомці, устроїти, много*), запозичені з польської та західноєвропейських мов (*абнегація, адорація, еманципація, влада, ошукувати, мусить бути, поета*), новотвори галицьких учених і письменників (*звіт, людство, дійство*). Значна частина галичанізмів поповнила словниковий склад української літературної мови (*готівка, усунути, помешкання, поступ, ухвала, рух* та ін.)” [197, с. 92]. С. Я. Єрмоленко у „Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів” подає таке визначення: „Галичанізм – слова або мовні звороти, характерні для західноукраїнської мовної практики ХІХ – першої половини ХХ ст., які з погляду літературної норми сприймаються як регіонально забарвлені вислови української літературної мови. Цьому сприяє, зокрема, мовна практика західної української діаспори, яка зберігає діалектні особливості емігрантів – вихідців із західної України [25, с. 36]. Як приклади галичанізмів у сучасній українській мові у словнику подано такі слова: *амбасада* (посольство), *вартувати* (коштувати), *галянтний, канапка* (бутерброд), *наразі* (поки що, зараз), *пігулка* (таблетка), *чинник* (представник уряду) та ін.” [25, с. 36].

Крім власне галичанізмів, дослідники вирізняють також *позірні галичанізми* [105], тобто слова й словосполучення, що через незвичність сприймалися як належні ЗВУЛМ. Н. Я. Дзюбишина-Мельник виокремлює такі джерела позірних галичанізмів: авторські твори письменників підросійської України, писані до другої половини 70-х років ХІХ ст., а також південно-східні діалекти [105, с. 8]. Як позірні галичанізми дослідниця розглядає такі слова: *борзо, борше, боржій, блават, блаватаси, блаватний, будучина, будуцина, вакації, вояк, гречний, дзитар, жадний, жаден, живець, живчик, жовнір, жовняр, зимний, зимно, злапати, ліжник, лучатися, лучитися, ліхтар, ліхтарня, най, нині, овоч, пук, пукати, сей, ся, се, сі, філіжанка* тощо [105, с. 10–12].

З цього приводу висловлює свою позицію і В. К. Чапленко: „Звісно, дуже часто чоловік називає якусь форму „галицькою” тільки через те, що він

її не знає. А в нас щодо мови виробилась така звичка: коли я сього не знаю, значить, його і нема, а се його хтось вигадав а найлегше сказати, що се вигадали „галичани”. Через неуцтво таких добродіїв у нас „галицькими” чи „кованими” стають такі форми, які вживаються в письменстві по кілька віків або любісінько живуть і досі на якомусь полтавському хуторі, тільки що гострий критик на тому хуторі не бував” [300, с. 163–164].

Саме роз’єднаність українських земель, їхня належність до різних імперій і стала однією з головних причин виникнення варіантності української літературної мови.

1.1.1. Культурно-історичні передумови варіантності літературної мови

До ЗВУЛМ дослідники зараховують спільний підваріант (галицько-буковинський) української літературної мови, що функціонував у Галичині й Буковині в часи Австро-Угорщини. Цей підваріант Л. О. Ткач, услід за Ю. В. Шевельовим, називає галицько-буковинським койне. Основні джерела його формування – діалекти південно-західного наріччя, вплив співтериторіальних мов (німецької, польської, румунської), які функціонували в місцевому соціумі у зв’язку з поліетнічним складом населення, вплив діяльності чужомовної державної адміністрації Австро-Угорщини. Підтримувана територіальним розташуванням, українсько-польська, українсько-німецька, українсько-румунська двомовність охоплювала ширші маси населення і зумовлювала активний процес взаємодії цих мов, які виступали макропосередниками (німецька і польська) і впливали на формування офіційно-ділового стилю, стилю масової інформації, наукової та навчальної літератури, на щоденне усне мовлення представників усіх соціальних верств [42, с. 10].

Основний фактор формування варіантності літературної мови слід вбачати в державній роз’єднаності української території. Про це зауважував, зокрема, І. І. Огієнко в праці „Історія української літературної мови”,

ззначаючи, що саме „розірвання соборності нашої мови послужило причиною дальшого великого розходження мови східноукраїнської від західної, т. зв. „галицької” [205, с. 36]. Одним із чинників варіантності дослідник називав також відсутність в Україні впродовж віків єдиного наукового центру (на зразок Української Академії наук, академічних мовних інститутів), який би регулярно й систематично займався мовним упорядкуванням, створенням єдиної літературної мови, єдиних мовних норм, єдиного правопису, виробленням єдиної термінології та ін.). „У нас віддавна повелося, – наголошував учений, – що кожний працівник слова писав мовою „свого села”, так само „своєю” мовою різні редактори почали видавати свої видання. Виходили книжки, писані найрізнішими правописами з дуже сильним зафарбуванням мови” [224, с. 3]. Науковець звертав увагу й на внутрішньомовні причини розбіжності, що полягали в значній діалектній подрібненості народної живорозмовної мови на великій території України. Щодо цього І. І. Огієнко писав: „Земля, де живе наш нарід, дуже велика, тим то й говірок у нашій мові надзвичайно багато, і то таких, що вони сильно різняться поміж собою, як, наприклад, говірки східні і західні” [224, с. 3]. Своєю чергою, І. Г. Матвіяс зазначав, що східноукраїнський варіант базувався на південно-східних, північних і волинському та подільському південно-західних говорах, а діалектну основу західноукраїнського варіанта становила решта говорів південно-західного наріччя [183, с. 3–4].

Умови для розвитку української літературної мови в Російській та Австро-Угорській імперіях суттєво відрзнялися. Царська Росія, де російська мова була державною, проводила дискримінаційну національно-мовну політику, переслідуючи українську культуру, літературу й мову. Царизм видав чимало цензурних заборон, найвідоміші з яких Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський указ 1876 р., додаток до Емського указу 1881 р. Згідно з цими документами в Російській імперії до друку було дозволено лише художню літературу українською мовою, та й то з певними обмеженнями: друкуватися українською мовою, але російським правописом

(т. зв. „романівкою”), б) пройти, крім місцевої, ще й центральну (столичну) цензуру – Головне управління в справах друку в Санкт-Петербурзі [252, с. 28]. У царській Росії забороняли ввіз із-за кордону будь-якої друкованої продукції українською мовою, а також не дозволяли друк офіційно-ділової, наукової, публіцистичної, конфесійної літератури українською мовою. В освіті, культурі, судочинстві, науці, засобах масової інформації, церкві тощо теж не можна було послуговуватися українською мовою.

Специфіка Галичини, порівняно з Наддніпрянською Україною, зумовлена різним історичним контекстом – умовами суспільно-політичного життя в Австро-Угорській імперії. На відміну від інших багатонаціональних держав, Австро-Угорщина надавала національним меншинам доволі широку автономію в мовно-культурній сфері. Так, Г. Бідер у дослідженні „Українська мова в Габсбурзькій монархії” (1772–1918 рр.) наводить такі дані: „Українців Галичини й Буковини за австрійською конституцією 1867 р. (стаття 19) було визнано за рівноправну етнічну групу, а українській мові надано права на використання в найважливіших сферах суспільного життя. Проте було чимало перешкод для офіційного статусу української мови як краєвої. Не вироблено такого законодавчого механізму, який би гарантував дотримання офіційного статусу української мови в адміністративному житті, унаслідок чого українська мова опинялася під асиміляторським тиском: у Галичині – з боку досвідченіших у державних справах поляків, на Буковині – з боку енергійніших румунів” [59, с. 25].

Оскільки українці Австрії після 1867 р. могли певною мірою брати участь у політичному житті й через це отримали можливості культурного розвитку, після 1876 р. – року заборони суспільного використання української мови в Російській імперії – Галичина змогла розвиватися як „П’ємонт” українського національного руху до кінця XIX ст.” [59, с. 24]. М. Мозер зауважує, що Галичина в певному розумінні таки була українським

П'ємонтам не лише від 1876-го чи то навіть 1863 р., а вже від двадцятих, принаймні з тридцятих років XIX ст.

Скасування кріпацтва в 1848 р. було прогресивним явищем, що пізніше дало змогу вимагати надання ширших прав у царині освіти й науки: „в 1866 році згідно з ухвалою галицького сейму в народних і середніх школах мовою викладання... в Східній Галичині стали українська і польська, а в 1869 – обидві мови були впроваджені як урядові – як в адміністраційні установи, так і в публічне життя (за винятком війська і пошти)” [338, с. 127]. Процес літературного мовотворення в Галичині цього періоду відбувався під активним впливом південно-західних діалектів (наддністрянського, бойківського, гуцульського, надсянського, лемківського).

Тоді на західноукраїнських землях українська мова функціонувала в найважливіших сферах людського життя:

1) *література, театр* (діяльність „Руської трійці”, тексти галицьких, буковинських, закарпатських письменників – І. Франко, В. Стефаник, М. Черемшина, Г. Хоткевич, О. Кобилянська, Ю. Федькович, котрі писали свої твори, використовуючи західноукраїнські говори) [59, с. 26–27].

2) *публіцистика, преса* (певна кількість газет друкується галицькою літературною мовою, починаючи з 60-х років. З 70-х до 90-х кількість українських періодичних видань значно збільшилася і в передвоєнний час досягла найбільшої кількості). Стосовно видань, надрукованих на західноукраїнських теренах у другій пол. XX ст., можемо назвати такі: „Зоря Галицька” (1848–1857), „Слово” (1861–1887), „Діло” (1880–1939), „Світ” (1881–1882), „Громадський друг” (1878–1879), „Народ” (1890–1895), „Жите і слово” (1894–1897) тощо.

3) *релігія й церква* (не тільки літургічні й релігійно-повчальні твори й катехізиси видавалися церковнослов'янською мовою протягом майже всього XIX ст. Лише в 90-і роки уніатське

духівництво під проводом галицького митрополита А. Шептицького перейшло на українську літературну мову в своїй душпастирській і педагогічній діяльності); Церковнослов'янська мова, вживана греко-католицькою Церквою в Галичині, завжди трималася української редакції, на відміну від підросійської України, де з 1720 р. силоміць упроваджено її російську редакцію [191, с. 478].

4) *законодавство, адміністрація і правосуддя* (з 1867 р. загальноавстрійські закони знову стали публікуватися в українському перекладі, а галицькі обласні закони виходили польською, німецькою та українською мовами). Унаслідок уживання української мови в правничій та адміністративній сферах півдавстрійської України розвиток спеціальної термінології тут розпочався раніше, ніж у Східній Україні.

5) *наука* (попри відсутність українського університету, у 1849 р. у Львівському університеті була заснована кафедра української мови, а також створено НТШ).

Таким чином, Галичина вже тоді в певному розумінні була „духовним і культурним центром української землі”, „тією духовною фабрикою”, де принаймні потенційно використовувалася „українська культура для цілої соборної України”, її ідеологічні підстави, зокрема уявлення про українську й україномовну культуру як повноцінну [192, с. 39].

Оскільки Габсбурзька монархія проводила порівняно ліберальну мовну політику, й українська мова частково була репрезентована в усіх сферах, були започатковані процеси творення української поліфункціональної літературної мови, на відміну від підросійської України, де формування літературної мови до початку ХХ ст. обмежувалося художньою літературою й фольклором [180, с. 45]. Адже „тамтешні русини взагалі мали змогу, на відміну від підросійських українців, друкувати власною мовою не лише народні пісні чи твори красного письменства народницького штибу, але й таку продукцію, як шкільні та університетські підручники, граматики,

пастирські листи, казання, катехизми, тексти законів, наукові розправи, термінологічні словники, державні гімни тощо” [191, с. 315]. М. Мозер щодо цього зазначав, що „галицькі “русини” ще до революції 1848/9 рр. почали плекати свою мову в значно ширшому колі жанрів, ніж ті самі “малороси” чи “українці” з Російської імперії, які так охоче критикували галичан, що ті не пишуть гарною “народною” мовою” [192, с. 45].

Завдяки реформам Франца-Йосипа українська мова 1867 р. здобула статус однієї з краєвих мов, „який надав українській мові можливість розширити свою соціальну базу в Галичині й Буковині, оскільки не було формальних перешкод для її вживання в місцевому урядуванні, судочинстві, нотаріальній практиці, на транспорті, в торгівлі, у різних сферах культурного життя міста та селянських громад” [Ткач, с. 6].

Уже із середини ХІХ ст. Львів, Чернівці, а також інші міста – Перемишль, Коломия – стають осередками творення україномовних верств вчителів, професорів, лікарів, адвокатів, підприємців, ремісників тощо. Формуванню українського мовного середовища в містах на початку ХХ ст. сприяла не лише інтелігенція, а й суто міські верстви – промисловці, купці, ремісники, а також представники міських субкультур. Переосмислюється й семіотичне протиставлення „мова села” – „мова міста”. У межах цього протиставлення ЗВУЛМ ідентифікується саме як „міська” мова, яка починає сприйматися як престижніша й серед певних кіл східноукраїнської інтелігенції [314, с. 179].

Дослідивши стан і статус української мови на початку ХХ ст., Ю. В. Шевельов зазначав, що „в найгіршому стані – і де юре, і де факто – перебувала українська мова на підросійській Україні (офіційно заборонена у громадському житті, шкільництві й літературі) та під Угорщиною (без правових гарантій, а в дійсності цілком усунена з громадського життя); в найкращому стані була вона в Галичині, де її вживано публічно; становище на Буковині було проміжне; на півдавстрійських землях українську мову офіційно не переслідували, але гарантовані їй права на практиці стосунково

обмежено. Ні в одній із чотирьох областей українська мова не користувалася суспільним престижем; розмірно ліпше було в Галичині. Зусилля, спрямовані на покращення стану, в Галичині й Буковині велися в культурній економічній та політичній сфері; на підросійській Україні переважно у сфері культурній; на Закарпатті їх властиво не було зовсім” [306, с. 19].

Якщо на землях, включених до складу Росії, носіями української мови виступали селяни, то в західному регіоні соціальна база була набагато ширшою: тут носіями стали представники різних верств, що сприяло становленню поліфункціональної літературної мови. Галичина й Буковина були тоді середовищем формування національно свідомої української еліти, що дбала про культурні та політичні потреби свого народу й уживала практичних заходів для розбудови соціальної бази української мови й утвердження її прав у всіх сферах життя.

1.1.2. Періодизація взаємовпливів східно- і західноукраїнського мовно-літературних варіантів

Взаємодія між східно- та західноукраїнським варіантами літературної мови відбувалася на всіх етапах їх функціонування, проте кожний період мав свою специфіку. Ю. В. Шевельов виокремлює такі періоди взаємовпливів східно- і західноукраїнського мовно-літературних варіантів.

Перший етап має хронологічні межі від 1876 до 1905 рр. Запровадження 1876 р. Емського указу про заборону видання та ввезення з-за кордону літератури українською мовою на території Російської імперії започатковує галицькі впливи на Наддніпрянську Україну, адже Галичина відтоді осередком видавничої діяльності всієї України. „На ці роки Львів став всеукраїнським культурним центром. Тут [...] українська мова набувала серед інтелігенції чимраз більше прав товариської і сальонової мови. Тут знову [...] на початку шістдесятих років, українською мовою починала говорити, а далі вже впевнено говорила українська наука в

найрізноманітніших її галузях” [304, с. 22]. До 1876 р. західноукраїнський варіант літературної мови перебував під впливом східноукраїнського.

Основними шляхами проникнення галичанізмів у ці роки переважно були твори художнього і публіцистичного жанрів, серед авторів яких насамперед необхідно назвати І. Франка, Лесю Українку, П. Куліша, М. Старицького, Олену Пчілку, М. Коцюбинського та ін. Наприклад, серед галичанізмів, уживаних М. Старицьким, Ю. В. Шевельов називає: *розвій, гризота, добуток, засада, звитяга, недійність, ухиття, прихил, розривка, бездолець, прихилень, крак, виспа, шарварок* тощо [304, с. 38–39].

Відмінність між східно- та західноукраїнським варіантами літературної мови постійно зростала через велику кількість новотворів. Закономірним наслідком цього процесу було виникнення двох таборів: прихильників та супротивників галичанізмів. Розбіжності у сприйнятті галичанізмів спричинили мовну дискусію, яка відбувалася на сторінках україномовної періодики. У полеміці представниками східноукраїнського варіанта були Б. Д. Грінченко, А. Ю. Кримський, західноукраїнського – І. Я. Франко, І. Ф. Кокорудз.

Дискусію про шляхи формування літературної мови і місце в ній галичанізмів розпочав Б. Д. Грінченко критичною статтею „Галицькі вірші” (1891). У ній він критикував не лише змістові аспекти галицьких поетичних видань, але й їхню мову. Мовляв, галицька поезія взагалі не здатна когось зацікавити поза межами Галичини. Як зазначає М. Мозер, „Грінченкові очевидно не вдається уникати занадто великої емоційності в його критиці галичан і їхньої мови. Так само як в інших великоукраїнців, і в нього вражає певне зверхнє ставлення до всього того, що йому не цілком доступне. Нарешті претензії перетворюються в вагомі звинувачення. ...Грінченко додає, що мова галицьких віршів, як на нього, фактично є ніщо інше, як ще одне “язичіє” або й просто “жаргон” [192, с. 116].

На думку В. К. Чапленка, під час мовної дискусії 90-х років виявилось, що „Східня Україна не приймала тієї літературної мови, що її творено в

Галичині, бо це, як виявилось, була не сподівана всеукраїнська мова, а вузько місцева, створена на основі тільки галицьких говорів. Східні автори (головним чином, Б. Д. Грінченко) висунули такі негативні з позицій всеукраїнських моменти в галицькому мовотворенні: 1) Галичина не може претендувати на творення української літературної мови, бо з неї тільки невеличка частина України; 2) витворена в Галичині книжна мова – це макаронічне „язичіє”, незрозуміле величезній більшості українського народу; 3) ця мова відбігла від мови перших творців української літературної мови – І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка. Галицькі автори супроти цього висували 1) „стару” тезу про те, що всі українські говори мають право на використання їх в літературній мові (І. Я. Франко); 2) що тільки Галичина має всі суспільні умови творення літературної мови [300, с. 163–164]. За словами Ю. В. Шевельова, позиція і Б. Д. Грінченка, й І. Я. Франка є хибною: „...Б. Д. Грінченко проголошував монополію одного хутора, а І. Я. Франко визнавав усі хутори за принциповою різновартістю й гідні права на самостійний розвиток за своїми внутрішніми законами” [304, с. 45]. Загалом дискусія допомогла утвердити думку про східноукраїнську діалектну основу загальноукраїнської літературної мови, яка активно поповнювалася лексичними засобами і з інших діалектів.

Мовознавці позитивно оцінюють наслідки дискусії. Так, на думку О. Г. Муромцевої, „не втративши своєї основи, виробленої письменниками Східної України і визнаної взірцевою діячами української мови і культури на всіх українських територіях, українська літературна мова помітно збагатилася внаслідок взаємодії із західноукраїнською мовно-літературною практикою: її словниковий склад поповнився рядом слів абстрактного характеру (*вибух, розпач, прагнути, досконалість, здолати*), термінами з різних галузей науки, суспільного життя (*многочлен, відхилення, провідник, недоторканність особи, ухвала, продукти, звіт*), словами на позначення різних реалій (*тека* та ін.)” [198, с. 198–199]. Таким чином, відбулася природна для мовного розвитку соціальна апробація зразка мовлення

української освіченої верстви, виробленого працею українських інтелігентів Галичини й Буковини.

Наступний, другий етап, тривав близько 15 років, з 1906 до 1920 рр. Новим потужним впливам західного варіанта на літературну мову сприяють скасування заборон на українське слово 1905 р., відновлення літературної діяльності в Наддніпрянській Україні, повернення деяких письменників, журналістів і політичних діячів з Галичини. Характеризуючи цей період, Ю. В. Шевельов наводить висловлювання М. П. Левицького: „Коли з р. 1906 настала змога видавати часописи й на російській Україні, то довелося перенести з Галичини трохи не весь той лексичний матеріал, що виробився там протягом тих тридцяти літ” [304, с. 56–57]. На думку Ю. В. Шевельова, „це був історично доконечний етап піднесення мови від хутора до масштабів справді всеукраїнської літературної мови” [304, с. 61].

Негативне ставлення до все більшого закріплення галичанізмів у мовному обігу висловлював І. С. Нечуй-Левицький у статтях „Сьогочасна часописна мова на Україні” (1907 р.) [202] і „Криве дзеркало української мови” (1912 р.) [201]. Стаття „Сьогочасна часописна мова на Україні”, за словами Р. А. Трифонова, – комплексна нормалізаційна праця, побудована за опозиційним принципом, з елементами зіставно-протиставного аналізу діалектів української мови і споріднених мов. У ній автор виступив проти „галицької книжної мови” (тобто проти спроб створити літературну мову з пріоритетом південно-західної діалектної бази) і „галицького правопису”, під яким мались на увазі система Євгена Желехівського та її варіації” [280, с. 12].

Уже на початку іншої своєї розвідки „Криве дзеркало української мови” І. С. Нечуй-Левицький описує, у якому розумінні українська мова почала бути, на його погляд, „кривим дзеркалом” справжньої української мови. Найбільшу відповідальність за це він покладає на М. С. Грушевського, котрий, повернувшись до Великої України, запевняв, що галицька мовна практика „П’ємонту” може справити свій вплив на підросійській Україні й до певної міри стати загальноукраїнським зразком. За словами І. С. Нечуя-

Левицького, „галичани вже давно одопрічили свою книжню мову, та й тепер одпрічнюють своє пісьменство од українців” [201, с. 67].

І. С. Нечуй-Левицький подав перелік кореляційних пар, побудованих на засадах *ненормативне / нормативне*, що відповідало парі *галицьке / наддніпрянське*. Письменник висловлював пропозиції замінити „галицькі слова” на „наддніпрянські варіанти”: „*чекати* (ждати), *річниця* (роковини), *поневолення* (заневоління), *страдник* (стражденик), *устрій* (уклад), *здібний* (здатний), *тримати* (держати), *рішучо* (наважливо), *розпука* (туга), *ріг* (угол), *крок* (ступінь), *майже* (сливе), *сучасний* (сьогочасний), *відродження* (одродіння), *співробітник* (сутрудовник), *прагнути* (жадати), *перешкода* (завада), *злочинець* (лиходій), *постійний* (завсідній), *майбутній* (можливий), *оголошувати* (оповіщати), *юнацтво* (молоднеча), *існувати* (животіти), *гідність* (придатність), *незграбний* (зателепуватий), *протягом* (в протязі), *старанно* (падковито), *брак* (недостача), *уникати* (одмикувать), *брудний* (нечистий), *яскравий* (ярий), *перешкоджати* (перебаранчати), *образа* (кривда), *примушений* (присилуваний), *замислений* (задуманий), *струмки* (потічки), *цілком* (зовсім)” тощо [304, с. 99–100]. У всіх наведених прикладах І. С. Нечуй-Левицький, котрий походив із Полтавщини, запевняв, що саме ті місцеві варіанти, які він знав зі своєї „малої батьківщини”, кращі за галицькі.

Студії І. С. Нечуя-Левицького, зокрема його перелік заміників до галичанізмів, проаналізував Р. А. Трифонов. Дослідник стверджує, що серед 600 одиниць „у 39,5 % випадків у сучасній мові без істотних стилістичних розрізень функціонують обидва слова (*відносини* – *стосунки*, *рахувати* – *лічити*, *помешкання* – *житло* тощо). У 27,5 % пар мовною нормою став „галицький” варіант (*явище*, а не *з’явище*, *пристрасть*, а не *прилюбність*, *відокремитись*, а не *одопрічнитись* тощо), а „наддніпрянський” – у 21,9 % (*дратуватись*, а не *дражнитись*, *незавбаром*, а не *небавом*, *рідня*, а не *кревність* та ін.). Нарешті, ще одну групу (12,1 %) становлять такі пари слів, з яких жодне не стало нормативним, оскільки в дискусії був присутній

елемент суб'єктивності” [280, с. 18]. На думку М. Мозера, „якраз найгарячіші критики, такі як Нечуй-Левицький, підтверджують неабиякий успіх, який мала галицька праця над українською мовою в підросійській Україні вже до часів радянської т.зв. “українізації” [192, с. 116].

Межі третього етапу визначено такими датами: 1921 р. – запровадження у Східній Україні політики „українізації” та 1939 р. – об'єднання усіх автохтонних українських земель. Детальніше особливості розвитку української мови в 20–30-х роках ХХ ст. ми розглянемо в Розділі 4. Лише зауважимо, що коли 1939 року Західну Україну приєднали до Східної, ЗВУЛМ директивно був усунений. У радянській Україні роль західноукраїнського варіанта в становленні загальнонаціональної літературної мови замовчувалася. Можливість об'єктивного висвітлення розглядуваних проблем з'явилася лише після здобуття Україною незалежності.

1.1.3. Історія дослідження західноукраїнського варіанта літературної мови

Дослідження галичанізмів і ЗВУЛМ належать до надбань сучасної української лінгвістики, оскільки за мовної політики 30–80-х рр. ХХ ст. функціонування в минулому ЗВУЛМ було оголошено вигадкою, а галичанізми вилучали з реєстрів словників. Як зазначає Л. О. Ткач „ідеологічно упереджене й згори нав'язане ставлення до мови галицько-буковинської інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст. призвело до того, що практичних досліджень у цій галузі майже не велося” [273, с. 10].

Вивчення мовних особливостей західного варіанта української літературної мови започатковано в 60-х роках ХІХ ст. на сторінках журналу „Основа” та львівському тижневику „Вечорниці”. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у колах учених і письменників активно обговорювалися проблеми місця галичанізмів у формуванні загальнонаціонального літературного стандарту. У дискусіях брали участь І. Г. Верхратський, В. М. Гнатюк,

П. А. Грабовський, Б. Д. Грінченко, М. С. Грушевський, Д. І. Дорошенко, І. Ф. Кокорудз, А. Ю. Кримський, М. М. Коцюбинський, К. П. Михальчук, В. П. Науменко, І. С. Нечуй-Левицький, Олена Пчілка, І. М. Стешенко, М. Ф. Сумцов, С. П. Шелухін, М. Школиченко, І. Я. Франко та ін. [252, с. 27].

Щодо розвідок першої половини ХХ ст., присвячених зазначеній тематиці, можна згадати праці І. І. Огієнка, котрий обстоював східноукраїнський варіант літературної мови в Галичині, наголошуючи „для одного народу – одна літературна мова”. На західних теренах дослідник опублікував праці „Український стилістичний словник” (1924) [207], „Чистота і правильність української мови” (1925) [208], „Нариси з історії української мови” (1927) [206], „Складня української мови” (1937, 1938). Зближенню двох варіантів української літературної мови сприяв популярний місячник „Рідна мова”, який І. І. Огієнко видавав у Варшаві в 1933–1939 рр. Проте, як зауважує І. Г. Матвіяс, політичні режими й життя в Східній і Західній Україні були настільки відмінними, що про будь-яку єдність між ними в 30-х роках стало неможливим і думати [182, с. 134].

1934 року І. І. Огієнко в одній зі своїх праць підкреслив, що „історія літературної мови в Галичині надзвичайно цікава, на жаль, тільки вивчено її дуже мало” [224, с. 123]. Науковець наголошував, що „літературна мова Галичини, що розвивалася без перерви, має дуже багато виразів для духовного словника, що їх східноукраїнська мова не знає, тут західна українська мова багато допоможе мові літературній” [224, с. 127].

До самої лише згадки про західноукраїнський варіант літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. повернулися лише наприкінці 1950-х рр. Так, Ф. Т. Жилко в тезах доповіді „Про діалектну основу виникнення й розвитку сучасної української літературної мови” староукраїнський та західноукраїнський (галицький) типи подає як два її головні варіанти в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. та визначає діалектну базу кожного з них” [121, с. 85–86]. Серед дослідників того періоду, які у своїх дослідженнях торкалися проблеми двоваріантності української літературної мови, слід

відзначити М. К. Бойчука і тези його доповіді „Про періодизацію історії української літературної мови” [64], а також напрацювання З. Т. Франко [289].

Загалом же україністи, що провадили свої студії в умовах Радянського Союзу, майже не вивчали місця південно-західного компонента в сучасній літературній мові, а якщо й згадували про це явище, то винятково в негативних контекстах. (А. А. Москаленко, В. О. Винник, В. М. Горобець, В. Л. Карпова) [195, с. 82]. Як зазначає Л. О. Ткач, „упереджено-негативне, згори нав’язане ставлення до мови української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст. як до категорії ідеологічної, а не соціально-історичної, виявлялося навіть в термінології: означення „галицький”, „західний” вживалися переважно в лапках або ж часто мали при собі модальний компонент „так званий”, що надавало зниженої оцінки цим поняттям і виводило їх поза коло вартісних для наукових досліджень та практичної перспективи мовних явищ [273, с. 7–8]. І. Г. Матвіяс у своїх студіях відзначає статтю І. К. Білодіда „Могутня зброя в боротьбі за розвиток мовознавства” (Більшовик України. – 1952. – № 6), де західноукраїнський варіант літературної мови скваліфіковано не як повноцінний відповідник східноукраїнської літературної мови, а як обласне відгалуження зі штучними й неприродними для української мови іншомовними елементами. „Отже, – підкреслює І. Г. Матвіяс, – проблема варіантності української літературної мови була знята, термін варіантність мови сприймався як одіозний, антимарксистський. У вузівських і академічних курсах на варіанти нової української літературної мови протягом тривалого часу не вказувалось, що діяло на шкоду вивченню і правильному розумінню багатьох літературно-мовних проблем” [182, с. 6].

У радянському мовознавстві лише окремі науковці, зокрема М. А. Жовтобрюх [123] та О. Г. Муромцева [199], частково висвітлювали процеси формування лексичного складу літературної мови на західноукраїнських теренах.

Праця О. Г. Муромцевої „Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст.” стала першою спробою охопити й проаналізувати тенденції розвитку і збагачення словникового складу літературної мови цього періоду в їхній територіальній та інтелектуальній цілісності, з урахуванням впливу суспільно-історичних та культурних обставин того часу на Великій Україні, в Галичині й Буковині. На думку дослідниці, „формування лексичного складу української літературної мови у кінці XIX – на початку XX ст. відбувалося переважно трьома шляхами: 1) активне поповнення лексики новотворами; 2) інтенсивне запозичення з французької, німецької, англійської, польської, російської, угорської, чеської та ін. мов (при чому російська мова була провідником запозичень із західноєвропейських мов для Східної України, а польська – для Західної); 3) глибока перебудова семантичної системи, що виявлялася у виникненні нових уживань і осмислень, розвиткові нових значень слів – як успадкованих з минулого періоду, так і неологізмів” [199, с. 102].

У дослідженні М. А. Жовтобрюха йдеться про те, що наприкінці XIX – на початку XX ст. українськомовна періодика видавалася головним чином на західноукраїнських землях, а тому й у формуванні відповідного стилю значну роль відіграло як місцеве комунікативне середовище, так і наслідування зразків періодичних видань іншими мовами (польською, німецькою, російською). Учений розглядав у лексичному складі ЗВУЛМ діалектизми, новотвори, а також запозичення переважно з польської та німецької мов: *бесідник* – промовець; *вислід* – наслідок, результат, *встидатись* – соромитись, *захоронки* – притулки, *когут* – півень, *овид* – обрій, *розвій* – розвиток, *уродини* – народження, *амбасадор* – посол, *гльоси* – переклад, *інтенція* – намір, *квестія* – питання, проблема, *сугестія*, *сугестувати* – навіювання, навіювати; *фреквенція* – відвідування та ін. [123, с. 153].

Інший підхід до вивчення ЗВУЛМ виявляли мовознавці, котрі працювали в еміграції. Зокрема, галичанізми були об'єктом ґрунтовного

дослідження Ю. В. Шевельова „Внесок Галичини у формування української літературної мови” [304]. Книга написана ще в 40-х роках ХХ ст., в український науковий дискурс вона потрапила лише в 1990-х рр. через політичну еміграцію автора та проscribeваність його постаті в Радянській Україні.

У передмові Ю. В. Шевельов ставить за мету „прослідкувати впливи Галичини на загальноукраїнську нову літературну мову, що стала розвиватися з початку ХІХ століття на Придніпрянщині й Слобожанщині, показати питому вагу й роль галицьких мовних елементів, інкорпорованих відтоді в цю загальноукраїнську літературну мову” [304, с. 13–14]. Науковець зазначав, що „питома вага галицьких мовних елементів у сучасній українській літературній мові мусить бути немала, що ця літературна мова, власне, сміливо може бути названа мішаною щодо своєї діалектної основи, і, отже, традиційне підручникове твердження про її полтавсько-київську основу вимагає якщо не цілковитої ревізії, то принаймні додатку: з великим галицьким нашаруванням” [304, с. 98]. Залежно від політичного становища в Галичині змінювалися характер, сфера та канали впливу Галичини на нову українську літературну мову. Ю. В. Шевельов виокремлює чотири такі періоди: 1) до 1876 р.; 2) 1876–1905 рр.; 3) 1906–1920 рр.; 4) 1921–1941 рр.

Нині дослідники говорять про „другу хвилю” західноукраїнських впливів на сучасну українську мову, що підтверджує прогнози Ю. В. Шевельова: „Таким чином можна гадати, що історична ситуація може скластися так, що українська літературна мова знову відкриється для галицьких елементів” [304, с. 99]. Так, Г. В. Сікора визначає такі чинники впливу західноукраїнського (галицького) варіанта літературної мови на сучасну українську мову: 1) дія територіального культурно-історичного критерію; 2) розширення сфери функціонування діалектної мови; 3) вплив мовлення ЗМІ та інших сфер утвердження соціального престижу української мови; 4) вплив критерію авторитетних письменників та критерію визнаних зразків; 5) орієнтир деяких видавництв на „Український правопис. Проект

найновішої редакції” Інституту української мови НАН України (1999 р.) [241, с. 181].

Значна кількість одиниць ЗВУЛМ тепер становить невід’ємну частину активного лексичного фонду української мови. Так, термінологічна лексика, зокрема граматична, представлена такими одиницями: *прикметник, прислівник, речення, підмет, присудок, кома, крапка*; прикладами загальноживаної лексики можуть слугувати: *переконання, відносини, просвіта, напрямок, враження, крок, карк, засада, властивість, зарозумілість, ув’язнення, тримати, тлумачити, закидати, очікування, необізнаний, вплив* тощо [304, с. 96–97].

У сучасному українському мовознавстві, починаючи з 90-х років ХХ ст., ця проблема актуалізувалася й розв’язується на об’єктивному науковому рівні.

Ідеї Ю. В. Шевельова розвинено в монографії Л. О. Ткач „Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.” (Ч. 1. – 2000 [41], Ч. 2. – 2007 [273], Ч. 3. – 2007 [274]). Результатом роботи є три частини фундаментального дослідження: словникові матеріали, аналіз джерел і соціокультурних чинників розвитку західноукраїнського мовно-літературного варіанта, а також буковинська фразеологія в міжмовних зв’язках і в загальноукраїнському контексті.

Дослідження Л. О. Ткач – перші в україністиці монографічні розвідки, у яких схарактеризовано мовну ситуацію на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. та одиниці ЗВУЛМ у зв’язках з давньоукраїнською мовною традицією. Мовну ситуацію Буковини розглянуто також у контексті взаємин зі співтериторіальними мовами й мовами офіційної та культурної орієнтації (польською, німецькою, румунською, церковнослов’янською, російською тощо) та в проекції на сучасну українську літературну мову ХХ ст., зафіксовану в словниках [252, с. 29]. Л. О. Ткач вивчила ЗВУЛМ на основі не тільки художнього стилю, але й публіцистичного, наукового, офіційно-

ділового та епістолярного. Характеристику цього варіанта подано на кількох мовних рівнях – фонетичному, морфологічному, лексичному, фраземному.

Монографія І. Г. Матвіяса „Варіанти української літературної мови” стала вагомим внеском у дослідження історії поліосновності української літературної мови. Дослідник розробив концепцію варіантності літературних мов, що стала методологічною засадою опису історії української літературної мови. Автор наводить три можливі ситуації, за яких і виникають варіанти національних мов: 1) літературна мова функціонує одночасно в кількох націях (англійська мова у Великій Британії і США); 2) одна нація користується двома автохтонними літературними мовами (нижньолужицька та верхньолужицька мови для лужицьких сербів); 3) національна мова внаслідок різних історично-політичних умов стає для певного народу другою, але нерідною мовою (французька мова в країнах Африки – колишніх колоніях). Під терміном варіанти національних мов слід зрозуміти територіальні різновиди мов у межах однієї нації [182, с. 3–4]. Так, І. Г. Матвіяс розглядає церковнослов'янську та давньоруську літературної мови в Київській Русі, слов'яноруську, просту і народнорозмовну – у староукраїнський період, церковнослов'янську і нову українську літературну мову – в кінці XVIII і на початку XIX століття. Найбільше уваги приділено новій українській літературній мові. У розділі про східно- та західноукраїнський варіанти літературної мови автор докладно аналізує постаті, періодичні видання, словники, правописні системи того часу, але серед мовних рис зупиняється лише на фонетиці. Далі в кожному з варіантів він виокремлює так звані регіональні відмінності, спираючись на діалектне членування української літературної мови. Для східноукраїнського варіанта мови – це східнополіська, слобожанська, степова, подільська, волинсько-західнополіська відмінності. Для західноукраїнського – наддністрянська, гуцульсько-буковинсько-покутська, бойківсько-карпатська відмінності. І. Г. Матвіяс розглядає літературну мову з позицій діалектолога: мову творів

кожного автора він вважає фактично окремим різновидом літературної мови із нашаруванням характерних для його середовища діалектизмів.

До сучасних лінгвістичних досліджень ЗВУЛМ належить праця М. П. Лесюка „Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині” [162]. Автор проаналізував перші граматичні праці галицьких авторів (граматики Івана Могильницького, Михайла Лучкая, Йосифа Левицького, Якова Головацького, Михайла Осадци та інших). Науковець також простежив мовні дискусії між прихильниками розбудови літературної мови на ґрунті української народної мови, фольклору й москвофілами, котрі намагалися впровадити в практику російську мову. У книзі також детально описано так звану „азбучну війну”, значну увагу приділено дискусіям щодо запровадження тих чи тих правил, утвердженню лінгвістичної термінології в Галичині.

Зазначеній проблематиці присвячені також монографічні праці М. Мозера [191; 192], В. І. Статєєвої [253] та ін., дисертації Р. В. Бродської [65], Р. А. Трифонова [280], О. Г. Тулузакової [281] та ін., окремі статті З. М. Бичка [58], Г. Бідера [59], П. Ю. Гриценка [92; 93], Н. Я. Дзюбишиної-Мельник [105], Л. Т. Масенко [176], Т. І. Панько [210], З. Т. Франко [289] та ін.

Мовлення жителів Львова в ХХ ст. зафіксовано у словнику „Лексикон львівський: поважно і на жарт”, укладеному львівськими діалектологами Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремською, Г. М. Дидик-Меуш (автор ідеї і відповідальний редактор Н. В. Хобзей, перше вид. – 2009, друге вид. доповн. і випр. – 2012, третє вид. доповн. і випр. – 2015) [30]. Ця лексикографічна праця подає широкий спектр лексичних і фразеологічних особливостей мовного життя Львова „від мовлення арготичного, сленгового до такого, яке б репрезентувало характерні особливості лексичного багатства львів’ян-українців упродовж двадцятого століття” [30, с. 9].

Таким чином, перші спроби окреслення ЗВУЛМ мови були ще на початку ХХ ст., зокрема у працях І. І. Огієнка. До самої лише згадки про цей

варіант повернулися лише наприкінці 1950-х рр. і в радянський період найчастіше подавали його лише в негативних контекстах. Інший підхід до вивчення галичанізмів і ЗВУЛМ простежується в дослідженнях Ю. В. Шевельова, котрий працював в еміграції. Новим етапом у вивченні цієї проблематики вважаємо початок 90-х років ХХ ст., коли з'явилися присвячені їй статті, дисертаційні та монографічні роботи. Проте тема історії формування української літературної мови у двох її варіантах на сьогодні ще не достатньо вивчена й потребує подальших досліджень.

1.2. Соціокультурні особливості Львова в міжвоєнний період

1.2.1. Етнічний склад населення Львова в міжвоєнний період

М. С. Грушевський назвав Галичину „духовним і культурним центром української землі та духовною фабрикою, де виковується українська культура для цілої соборної України” [96, с. 180]. За сучасним історико-етнографічним поділом Галичина не є етнографічним регіоном України; це – історико-географічний, культурно-політичний регіон, урешті-решт, поліетнічний надрегіон [317, с. 55]. Як зазначив В. М. Кубійович, „до Другої світової війни, а власне до обміну населення між Українською РСР і Польщею і 1945–46 рр., Галичина належала до найцікавіших з національного погляду країн в Європі” [Цит. за 317, с. 55].

Є. Габела та З. Курцова, автори наукової розвідки „Пісні вулиць, кабаре й окраїн Львова до 1939 року („Lwowskie piosenki uliczne, kabaretowe i okolicznościowe do 1939 roku”), зазначають, що Львів багато разів змінював політичну незалежність від року заснування 1250 до 1939, коли ввійшов до Української Радянської Соціалістичної Республіки: „місто було під руським, литовським, угорським, польським, австрійським, російським, українським і знову польським пануванням. Звичайно, це відбивалося на етнічному складі території, на мові, культурі” [325, с. 9].

Часові рамки, визначені нашим дослідженням, – це перша половина ХХ століття, тому звертатимемо увагу на найближчі впливи на культуру й

мову: від 1772 до 1918 року Львів перебував під австрійським пануванням, 1918–1939 рр. – під польським. Отже, 1772 року Львів став столицею провінції австрійської монархії, т.зв. Королівства Галичини та Лодомерії, названого пізніше коротко – Галичина. Місто змінило своє давнє військово-торговельне обличчя на державно-бюрократичне, що спричинилося до впливу німецьких, чеських, угорських, італійських держслужбовців, а також професорів, військових, акторів, поетів та людей багатьох інших професій [325, с. 10]. 1773 року у Львові налічувалося 23000 мешканців, 1857 р. – 87109, 1910 р. – 206113, 1921 р. – 219388, 1931 р. – 312231.

У 1921 р., порівняно з даними перепису 1910 р., кількість поляків зросла на 6,06%, євреїв – на 33,92%, натомість чисельність українців за воєнні лихоліття зменшилася на 30,89% [129, Т. 3, с. 43]. Унаслідок військових втрат, політичної еміграції, зміни віровизнання та деяких інших причин у місті більш ніж на 20% зменшилася кількість українського населення. А частка українців у складі львів'ян стала такою, як у 60-х роках ХІХ ст. Натомість, завдяки міграції із менших міських поселень та з сільської місцевості, у Львові суттєво збільшилася кількість євреїв і підвищилася їхня питома вага. У 20–30-х роках ХХ ст. у Галичині поступово відновилися міграційні процеси, що були характерними для довоєнного періоду. У Львові та інших великих містах знову почала зростати частка українського населення. Як свідчать результати перепису населення Львова 1926 р., кількість українців за критерієм національності становила 10,3% жителів міста, або 75,3% греко-католиків. Якщо порівняти з переписом 1921 р., то кількість українців у Львові за критерієм національності зросла на 18%, а кількість греко-католиків – на 14,2%. Інакше кажучи, у місті підвищувалася національна свідомість українців [167, с. 173].

Попри те, що в міжвоєнні роки економіка Львова перебувала в стані стагнації й не досягла навіть рівня 1913 р., населення збільшувалося завдяки чиновницько-міщанському елементу, домашній челяді, військовикам та їхнім сім'ям, учнівській та студентській молоді [129, с. 43].

У міжвоєнний період у Польщі, до складу якої входила Західна Україна, чисельно зростала й набувала суспільної ваги нова соціальна верства – інтелігенція, або люди, пов'язані з розумовою працею чи творчістю. До неї належали чиновники, інженерні працівники, вчителі, люди вільних професій, літератори, митці, духовенство. Наприкінці 30-х років ХХ ст. їх налічувалося 1,5 млн осіб [127, с. 493]. У Львові зосереджувалася значна частина польської, єврейської та української інтелігенції. Причому остання значною мірою була безробітна або жила з тимчасового заробітку. Українська інтелігенція походила з родин священників, учителів, заможного й середнього селянства. До кінця 30-х років, у результаті польської урядової політики, майже зникла окрема професійна українська група – державні й муніципальні урядовці.

Огляд вітчизняної та польської історіографії свідчить, що й досі недостатньо розроблено окремо питання етнічної й територіальної структури населення Львова й повіту в міжвоєнний період. Ґрунтовне дослідження етнічного складу західноукраїнського населення в першій половині ХХ ст. здійснив В. М. Кубійович [154]. Аналіз етнічного складу населення західноукраїнських земель з кінця ХІХ ст. до 1939 р., економічних і політичних факторів, що вплинули на зміну співвідношення між окремими національними групами краю, знаходимо у дослідженнях С. А. Макарчука.

Окрім польського, українського та єврейського населення, в місті існували вірменська й німецька меншини, а також репрезентовані в невеликій кількості чехи, росіяни, білоруси й татари.

У час між двома війнами (1918–1939) Львів, який разом із галицькими землями належав до відновленої Речі Посполитої і був адміністративним центром Львівського воєводства, відзначався великою різноманітністю національного й релігійного життя. Це було пов'язане з довготривалим процесом заселення, міграції, через нестабільні кордони, адміністративні зміни під час належності міста до тої чи іншої країни і ситуації на польсько-українському пограниччі. Як зазначає З. Курцова, польська експансія та

територію Східної Галичини починається ще від XIV століття [329, с. 21]. Інтенсивні ж впливи польської культури на українську посилилися після Люблінської унії 1569 року. Тоді тамтешні феодали отримали привілеї заселення території України, а отже активізувалися контакти з українцями та білорусами, що найбільше виявлялося саме в мовленні представників цих етносів [319, с. 25]. Польські запозичення до української мови активно почали потрапляти з XV ст., що було пов'язано з поширенням ідей Реформації та міграційними процесами в українській, польській і білоруських культурах, спричинені соціальними, освітніми й культурними зв'язками [319, с. 30].

Зрозуміло, що у Львові, місті багатьох національностей, культур і віросповідань, відбувалися побутові конфлікти, що відображалось в мові. І. А. Ковальчук, дослідивши реєстр словника „Лексикон львівський: поважно і на жарт”, подає синонімічні ряди на позначення німця: *полімер, фольксдойч, шупак*; росіянина (або того, хто за військовою муштрою забув рідну мову та національні інтереси): *знімчений юрко, канцалап, кацап, чубарик* (від форми головного убору солдатів Червоної армії, який мав загострений доверху вершок (чубок)); *визволителі, за большевиків, за перших і других совєтів/совітів, за руских, евф. іван, москаль, товариші* (після 1939 року); поляка: *антек, вацек, йонтек, лешек, мазур, мазурка, пшек, янтек, яцьо*; єврея (стилістично нейтральним тоді було саме *жид*): *англік з Коломиї, бібер, видик, гама, ганделес, жид, клапцюх, кудлай, мехідрис, мойше, мошко, парх, пархач, пейсаль, пейсач, цвайнос, цебух (цибух), цибуляж, шмайталес (шмайдалес)* та ін.; українця: *гайдамаки, гриць, кабан, кабанка, караїми, русини* (поляки про українців), *порядний русин* (надто толерантний до польського уряду українець), *бандьори (бендери, бандери), націоналістичне падло* (совіти про українців); поліційний агент: *владза, тліна, гранатовий* тощо. Трапляються також, за словами дослідниці, слова або цілі фразеологізми чи паремії, де згадуються турки, японці, цигани чи афроамериканці [141, с. 8–9].

Таким чином, у міжвоєнний період Львів був мультикультурним містом, де тісно перепліталися польська, українська, єврейська, вірменська культура та інші. Слід зауважити, що Львів мав для Польщі вагоме значення. Він був третім, як зазначає З. Курцова, після Кракова та Познані, а потім після Кракова та Варшави містом [329, с. 72].

1.2.2. Мовна ситуація Львова в міжвоєнний період

Український історик Я. Й. Грицак стверджує, що Галичину, а надто її східну частину, порівнювали з Вавилонською вежею [88, с. 38]. Адже територія Східної Галичини та Львова здавна була етнічно змішаною. Там, як уже було зазначено, проживали українці, поляки, німці, євреї, вірмени та представники інших національностей.

Перепис населення 1919 року показує, що на території Східної Галичини українську мову вживали 58,9%, польську – 39,8%, німецьку – 1,2%. Натомість у самому Львові польською мовою спілкувалися 85,8% населення, українською – 10,8%, німецькою – 3%. Є. Габела та З. Курцова пояснюють високий відсоток польськомовних жителів тим, що 1910 року більшість євреїв, котрі мешкали у Львові, зазначали, що їхньою мовою є польська [325, с. 12].

Перепис населення 1931 року свідчить, що 63% населення Львова говорили по-польськи, 11,3% – по-українськи, 0,8% – по-німецьки та 24,1% – мовою їдиш [260, с. 12]. Таким чином, 1931 року польською говорило близько 60% мешканців Львова, що не могло не вплинути на всі рівні мовної системи української мови.

Така ситуація склалася також унаслідок політики утравізму (двомовності) шкільної освіти, започаткованої 1924 року, що стала один із засобів полонізації. А. В. Портнов, аналізуючи праці М. Іваницького, С. Мауерсберга, наводить такі статистичні підрахунки, за якими 1918 року на території Польщі було 3600 україномовних шкіл, у 1921 – 3000, а в 1939 – лише 450 [223, с. 37–38].

Польська мова превалювала в офіційному спілкуванні й на офіційному рівні. ЗВУЛМ, який використовували львів'яни-українці, мав відчутно вужчу сферу вжитку. Тому в міському середовищі Львова існувало також етномовне напруження. З одного боку, постанова сейму Речі Посполитої „Про права мови” від 10 липня 1924 року зобов'язувала урядовців львівського воєводства приймати документи, подані не лише польською, але й українською мовами, а також давати відповіді на них двома мовами. Проте насправді й на державному, і на побутовому рівні статус двох мов не був вирівняним. Українці, живучи в польськомовному середовищі, силою факту засвоювали і використовували польську мову. Польськомовні мешканці міста не відчували нагальної потреби використовувати українську мову. Нею послуговувалися в щоденному вжитку хіба що в мішаних польсько-українських родинах. Свого часу Ю. В. Шевельов стверджував, що в містах Східної Галичини українська мова, крім звичних (комунікативної, емоційно-експресивної, апелятивної), виконувала ще „показово-демонстративну”, публічно-маніфестуючу функцію [306, с. 146]. Вона була знаком, за допомогою якого українськомовні мешканці виокремлювали себе з польського міського середовища. Так, у Степана Шухевича читаємо: „...дім дядька належав тоді до тих дуже рідких у Львові інтелігентних домів, де уживано виключно української мови. Проф. Олександр Барвінський був раз десь написав, що коли він в 1886 р. перенісся до Львова, було тільки сім – повторюю: сім – українських домів, де говорено по-українськи” [Цит. за 293, с. 11]. За утвердження в місті української мови боролися не тільки науковці та інтелігенція; активною в цих починаннях була й молодь, яка намагалася в усіх публічних місцях говорити українською мовою, яка проводила свої зібрання, роздавала „бібули” і боролася за український Львів. Такі прагнення тогочасного молодого покоління відображенні, наприклад, у повісті І. Керницького „Герой передмістя” [4].

Окрім польської й української широко вживали й їдиш, зокрема, у єврейському середовищі. Про багатомовність Львова свідчить такий пасаж із

твору З. Тарнавського „Вітер над Янівською”: „За Польщі говорили до нього по-польськи, а за большевиків по-московськи. Що за холера. Всіма мовами у Львові говорять, тільки не українською, не тою мовою, якою він говорив на Сихові, якою розмовляв зі старим Липачем і своєю Маринкою” [Вітер, с. 172].

Ю. В. Шевельов про мовлення Львова того періоду писав так: „в місті побутувала, з одного боку, мова львівської інтелігенції і, з другого, так зване арго – мова найнижчих соціальних груп підміського Львова. Відповідно інтелігенція говорила літературною, „письменною галицькою мовою”, а міщанська верства, яка прибувала до Львова з околиць, „у львівським мовнім кітлі полонізувалась, говорила зіпсутим через польський мовний вплив говором” [306, с. 21]. Чи не найбільший вплив на розвиток львівського койне мала польська мова, починаючи від наголосового типу і форм суспільного етикету, таких як звернення і привітання, і закінчуючи технічними поняттями. Водночас мовлення Львова не було закрите для діалектних елементів різних говірок, але з поширенням освіти ці говірки поволі витискалися складниками львівського койне [306, с. 147]. О. Т. Горбач, аналізуючи міське злодійське та вуличне арго на території України, теж пише про його зв'язки зі спорідненими слов'янськими мовами, маючи на увазі передусім польську мову. Цьому насамперед сприяв тісний контакт із Варшавою та Краковом. А це відповідно зумовило витворення „на території Західньої України – словникового койне, дуже наближеного до іншоміських польських койне Кракова та Варшави” [23, с. 171–172].

Автори праці „Пісні вулиць, кабаре й окраїн Львова до 1939 року” („Lwowskie piosenki uliczne, kabaretowe i okolicznościowe do 1939 roku”) стверджують, що чужомовних елементів у лексичному складі львівського мовлення приблизно 50%, з яких 21% – німецькі вислови, 18% – жаргонні, 7,9% – українські, 2,6% – єврейські, тобто їдиш [325, с. 55]. Такі підрахунки означають, що інші 50% – це лексеми польської мови, оскільки для польських авторів цієї книжки українські елементи були чужомовними.

Аналізуючи мовлення Львова, слід згадати й про мовлення батярів – специфічної субкультури Львова. Батярський жаргон, що виник із взаємодії мов багатонаціонального Львова, міста, за словами одного з літописців „ста язици і народів”, був настільки колоритним, що його вживали не тільки батяри, але й більшість міщан. *Хата* на батярському жаргоні називалася „хавіра”, *трамвай* – „бальон”, *кицька* – „кацараба”, *двірник* – „шимон”, *адвокат* – „гаукаж”, *різник* – „різуля”, *швець* – „швиргуля”, *малий хлопець* – „гиот”, *ніж* – „цизорик”, *патли* – „пелехи”, *зуби* – „клаваки”, *обличчя* – „циферблат”, *капелюх* – „крис”, *насміхатися* – „дерти лаха”... Більшість цих слів зникли сьогодні з мови львів’ян, але деякі, наприклад, „*мешти*” – *взуття*, залишились, напевне, вже назавжди [290].

У 30–40-х роках ХХ століття в певних колах ставало модно вживати слова з батярського жаргону, це виявляло так звану „львівськість”, давало змогу ідентифікувати себе зі Львовом і водночас виявити свою модерність: „Фактично, були такі люди, що жили у Львові й вживали мови, спертої на лексиці львівської вулиці. Особливо любили робити всякого рода мовні вставки, коли виїздили на провінцію, і так, скажімо, у священничому домі під час вечері, коли таких двох сиділо при столі, вони залюбки вживали типових слів і окреслень. Щось у роді мовного порозуміння, зрозумілого тільки для тих, хто цю мову виссав у дитинстві з грудей матері львов’янки” [Вітер, с. 167].

К. Шлеєн писав: „Львівський говір є особливим у цілому світі. Десь міське мовлення пов’язано з певним класом людей, здебільшого неосвічених. Більш освічені відрікаються від нього, а вживання цього говору вважається неповажним. Особливість львівського міського мовлення є його поширеність, бо навіть професор університету хотів їсти ячню з „тримбулькою”, а не кропом”. І далі: „*Львівська говірка – це окрема лексика, перекручення висловів, перекручення всього, що вдасться переробити на власний кшталт*” (курсив – наш) [333, с. 34]. З. Курцова таким чином окреслює тодішню мовну ситуацію: „Розвиток міста, а в ньому плебейського

прошарку, неосвічених людей спричинився до формування міського говору, який став жити своїм життям, ним почала говорити навіть інтелігенція вдома, чим у певних ситуаціях зрівнювала всіх мешканців Львова” [329, с. 433]. Своєю чергою В. Шольгіня підсумовує: „...ця говірка переходила від батька до сина, збагачувалася, бо львів’янин не любив звичайних висловів, переробляв і творив нові” [333, с. 34]. „Кожне окреме слово тієї мови має свою мелодію, кумедне значення, своєрідний колорит часто оздоблені гумором, який зазвичай вражає” [333, с. 217].

З. Тарнавський писав про те, що такий вид мовлення надавав особливого колориту літературній мові Львова: „Львівська мова зовсім не має в собі нічого батярського і нічого окремого від українського. Вона для мене хіба тільки те, що пісенніша, милозвучніша, прекрасно надається для співання любовних пісень й оповідання про різні героїчні події, в яких треба змальовувати героя, що dokonує великих діл і тим зовсім не хвилюється. Це одинока різниця. А поза тим це звичайна і проста мова народу, який своє місто обожає. Кожному вільно кохати своє рідне місто” [Вітер, с. 168]. Таким чином, головна риса, яка об’єднує всіх, незалежно від національності, віку, релігійної належності, політичних інтересів, мови спілкування, – любов до міста, у якому народився, зростав, провів свої найкращі роки.

Висновки до розділу

1. Українська літературна мова наприкінці XIX – на початку XX ст. формувалася у східно- та західноукраїнському варіантах. Відмінності простежувалися на фонетичному, правописному, морфологічному, лексико-семантичному, фраземному, синтаксичному, стилістичному рівнях.

2. Основна причина формування варіантності літературної мови – державна роз’єднаність українських земель. Специфіка Галичини, порівняно з Наддніпрянською Україною, зумовлена різним історичним контекстом, адже Австро-Угорщина надавала національним меншинам доволі широку автономію в мовно-культурній сфері. Українців Галичини й Буковини за

австрійською конституцією 1867 р. було визнано за рівноправну етнічну групу, а українській мові надано права на використання в найважливіших сферах суспільного життя, що спричинило процеси творення поліфункціональності літературної мови.

3. Дослідження західноукраїнського варіанта літературної мови загалом належать до надбань сучасної лінгвістики (праці Р. В. Бродської, М. П. Лесюка, І. Г. Матвіяса, М. Мозера, В. І. Статєєвої, Л. О. Ткач, Р. А. Трифонова та ін). За мовної політики 30–80-х рр. ХХ ст. майже не вивчали місце ЗВУЛІМ у сучасній літературній мові, а якщо і згадували про це явище, то винятково в негативних контекстах. Галичанізми були об'єктом дослідження Ю. В. Шевельова, котрий працював в еміграції.

4. У час між двома війнами (1918–1939) Львів був мультикультурним містом. Окрім польського, українського і єврейського населення, існували вірменська та німецька меншини, а також були менш численні групи чехів, росіян, білорусів і татар. Оскільки, як свідчать переписи населення 1919 і 1931 років, більшість у Львові становили поляки, на офіційно-адміністративному рівні і в публічній сфері домінувала польська мова, що вплинуло на лексичну і фразеологічну системи української мови. Однак, попри те, що українці належали до національної меншини в тогочасному Львові, українська мова перебувала в активному вжитку в їхньому середовищі, внаслідок чого у Львові сформувалося міське койне на українськомовній основі. Крім того, у міжвоєнному Львові активно побутували й такі форми усного міського мовлення, як соціальні діалекти. Серед них найбільшого розквіту досягнув батярський жаргон, що становив своєрідну суміш українських лексем та адаптованих форм польських, німецьких і єврейських слів. Він додавав особливого колориту „львівській мові” і згодом набув популярності серед широких верств населення.

РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИЧНИЙ СКЛАД ЛЬВІВСЬКОГО КОЙНЕ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

2.1. Мова міста як об'єкт лінгвістичних досліджень

Подання систематичної методології для вивчення соціальних діалектів міських варіантів мови й великомасштабні соціолінгвістичні огляди міських співтовариств були започатковані американським соціолінгвістом В. Лабовим і лягли в основу вивчення мови міст американськими вченими. Так, в одній зі своїх праць науковець детально описав соціальну стратифікацію фонетичної системи Нью-Йорка [330]. Л. Педерсон, своєю чергою, дослідив особливості вимови жителів Чикаго [334]. Автор простежив вплив історичних передумов на формування місцевих типів мовлення. У результаті змішування чотирьох поколінь переселенців із півночі внутрішньої частини країни, з середньої смуги й ірландців, а також поступової асиміляції нащадків іммігрантів із континентальної Європи мова власне міста стала відрізнятися від мови прилеглих районів.

Дж. Фішман вивчив соціальні прояви двомовності в Нью-Йорку. У його дослідженні йдеться про те, наскільки часто і в яких ситуаціях (офіційне й неофіційне мовлення) іммігранти використовують англійську й іспанську мови [320].

У російській лінгвістиці вивчення мови міста започаткував Б. О. Ларін. Дослідник у 1928 р. зазначав: „Ми запізналися з науковою розробкою мовного побуту міста... і ніде дотепер не проводилося широких і систематичних досліджень... Наукова традиція в цій галузі ще не склалася” [159, с. 175]. Проте слід зауважити, що з кінця 20-х років у Ленінграді (теперішньому Санкт-Петербурзі) в Інституті мовознавства під керівництвом В. М. Жирмунського функціонував кабінет соціальної діалектології, працівники якого збирали матеріал з „мови міста” й „мови села” [122, с. 7]. Загальні закономірності, періодизацію, функціонування й стратифікацію мовного матеріалу розробляли С. О. Копорський [147], Д. С. Лихачов [166],

М. М. Петерсон [213], Є. Д. Поливанов [217; 218], А. М. Селіщев [237], Б. А. Успенський [288] та ін.

Поняття „мова міста” в лінгвістичну термінологію ввів Б. О. Ларін. Під ним дослідник розумів „міські говори”, що охоплюють „усі різновиди розмовної мови міського колективу, літературну розмовну мову, міський фольклор, неканонізовані види писемної мови” [159, с. 176]. Ми використовуємо поняття „мова міста” і „міське мовлення” недиференційовано, усвідомлюючи, звісно, наявність різниці між „мовою” і „мовленням” хоча б у сосюривському трактуванні. Під „мовою міста” ми розуміємо систему всіх різновидів „міського мовлення”, залучених до комунікації.

У статті „Про лінгвістичне вивчення міста” („О лингвистическом изучении города”) Б. О. Ларін виокремив проблему дослідження „мови міста” як явища, що посідає проміжне місце між літературною мовою та сільським діалектом. Б. Я. Шарифулін зауважив, що мова міста – це складне утворення, яке перебуває в неоднозначних і багатоаспектних відношеннях як із літературною (кодифікованою мовою), так і з різними „нестандартними” формами національної мови (територіальними і соціальними діалектами, ідіолектами, маргінальними типами мовлення), що пов’язано з кількома факторами і лінгвального, й екстралінгвального характеру [303, с. 17].

Сьогодні не втрачає актуальності зауваження Б. О. Ларіна про те, що зміст мовної історії міста – у боротьбі мов, яка відображає безперервне схрещування в ньому різнорідних культур. Дослідник відзначав потужний експресивний потенціал „багатого мовного дна”, який, як низка концентричних розгортань, вливається у міське мовлення і впливає на „високі” форми літературної мови [159, с. 176]. „Мова міста, – зазначає В. В. Колесов, – престижна основа літературної мови – вищої форми мови на кожному етапі її розвитку” [143, с. 3]. Не знаючи „мовного побуту міста”, важко зрозуміти виникнення й стилістичний розподіл тих чи тих особливостей літературної мови. Не знаючи мови міста, важко оцінити

конкретний внесок кожної соціальної групи в розвиток сучасної мови, сучасної культури [143, с. 3].

Літературні мови, на думку Б. О. Ларіна, пов'язані з першоосновою свого розвитку й поширення – зі складним і багатим мовним побутом великого міста чи кількох великих міст країни [158, с. 190]. У межах міста Б. О. Ларін вирізняв різні мовні культурні групи. Мова міста – це необхідна середня ланка між говірками і вченням про літературно-книжну мову. Раса, яка відрізняє місто й село, – це наявність іноземців у міському просторі та відповідно його багатомовність.

Основи сучасного підходу до вивчення мовного побуту міста в російській лінгвістиці були закладені М. І. Толстим, котрий виокремлює такі типи національної культури: культуру освіченого слова, „книжну”, або елітарну; культуру народну, селянську; культуру проміжну, відповідну просторіччю, яку звичайно називають „культурою для народу” або „третьою культурою”, і для повноти картини і чіткішого паралелізму ще таку традиційно-професійну субкультуру, фрагментарну й несамотійну як арго...” [278, с. 16–17].

О. Б. Сиротиніна визначає такі типи міської культури: елітарна мовленнєва культура (носіїв дуже мало), середньолітературна мовленнєва культура (більшість носіїв), літературно-мовленнєва культура і фамільярно-розмовна мовленнєва культура (носії – переважно молодь) [239, с. 9]. Літературно-розмовний, як і фамільярно-розмовний типи почали формуватися як самотійні тільки в 90-х роках ХХ століття. Для носіїв „розмовних” типів характерне володіння тільки розмовною системою спілкування, яку й використовують вони за будь-яких обставин, зокрема, й офіційних.

А. А. Юнаковська, подаючи класифікацію типів мовленнєвих культур сучасного міста, поєднала ідеї Б. О. Ларіна (поділ мови міста на „високу книжну” і „низові діалекти”), М. І. Толстого („типи культури”) та

О. Б. Сиротиніної („типи мовленнєвої культури”). Авторка виокремлює 5 основних типів міської культури:

- 1) елітарна (книжна) міська культура, („культура не для всіх”);
- 2) масова міська культура.
- 3) „напівдіалектна” культура;
- 4) міська субкультура (так званий underground);
- 5) замкнена культура злочинницького аргю.

Найбільшим і розгалуженим масивом є масова міська культура. У ній А. А. Юнаковська вирізняє 4 підсистеми: нейтральна, інтерсоціальна, масова просторічна культура, масова молодіжна культура. Носіями масової молодіжної культури вона називає, як і О. Б. Сиротиніна, носіїв літературно-мовленнєвої культури і фамільярно-розмовної системи. Також дослідниця зауважує, що молодіжна мовленнєва культура не є єдиним масивом [313, с. 84]. Вирізняючи замкнену культуру злочинницького аргю як складник мови міста, А. А. Юнаковська зазначає, що як і на початку ХХ століття, спостерігається проникнення елементів злочинницького аргю в різновиди міського мовлення, зокрема в молодіжний жаргон [313, с. 81]. Щодо складників мовного побуту міста, то А. А. Юнаковська називає такі: соціальні діалекти, жаргони, інтердіалекти, койне, сленг [313, с. 81].

Б. Я. Шарифулін, вивчаючи мову сучасного сибірського міста, наголошує на трьох її підсистемах: перша сформована у зв'язку з особливостями виникнення й розвитку міста (діалектний, професійний та кримінальний компоненти); друга стосується соціальної диференціації міського населення (молодіжний сленг, професійні жаргони, корпоративні чи групові жаргони, ойколект); третю утворюють особливі форми мовного спілкування, зумовлені параметрами мовної комунікації (мовний етикет міста, внутрішньоміська топоніміка, мова ЗМІ, антропоніміка, мова реклами й бізнесу, мова малих писемних жанрів) [303, с. 23]. Елементами загальної системи мови міста Н. В. Батюкова називає такі підсистеми: міське

просторіччя, усно-розмовна літературна мова, професійні жаргони, арго, студентський жаргон [55, с. 89].

В. В. Колесов пропонує аналізувати мову міста з урахуванням гендерних, вікових і соціальних чинників. У праці дослідника „Мова міста” („Язык города”) предметом дослідження стала мова Санкт-Петербурга – Петербурга – Петрограда – Ленінграда, який під такими назвами відомий упродовж трьох століть. Автор розглянув мову інтелігенції, військових, дворян, чиновників. Окрему увагу науковець приділив професійним жаргонам, злочинському жаргону, мовленню купців і міщан тощо. Щодо гендерного аспекту, то автор окремо й детально розглядає мовлення жінок [143].

У Польщі над проблемами форм побутування мови в урбаністичних середовищах працюють М. Камінська [328], М. Собочинський [337] та інші. Польські науковці аналізують мовлення жителів Варшави, Кракова, Познані, Вроцлава тощо. Так, автори книги „Мова мешканців Познані” зазначають, що „познанське мовлення” сформувалася на основі великопольського діалекту зі значними впливами німецької мови, що було спричинене понад столітнім пруським пануванням у Великій Польщі (1793–1919) [322]. Б. Вечоркевіч у дослідженні „Мова Варшави колись і сьогодні” проаналізував мову мешканців Варшави, околиць і передмістя, окремо розглянув лексичний склад мови журналістів, школярів, студентів, акторів, спортсменів, продавців, злочинців, жебраків тощо [339].

В українському мовознавстві ще в радянський період починає формуватися така галузь як *колоквіалістика*, об’єктом дослідження якої стає літературне розмовне мовлення. Розгляд усних форм мови відбувався тільки з позиції відповідності літературній мові (І. К. Білодід, П. С. Дудик, М. А. Жовтобрюх, М. М. Пилинський та ін.). До найважливіших праць радянського періоду з цієї проблематики належать такі: колективна монографія „Закономірності розвитку українського літературного мовлення” (1965), „Українське усне літературне мовлення” (1967) за ред. І. К. Білодіда

[126], „Усне побутове літературне мовлення” за ред. М. А. Жовтобрюха (1970) [287], „Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення” П. С. Дудика (1973) [111], а також монографія „Взаємодія усних і писемних стилів мови” за ред. М. М. Пилинського (1982) [67].

Із назв легко помітити, що предметом дослідження був саме літературний варіант розмовного мовлення, воно вивчалось з проекцією на піднесення його культури та з метою кодифікації. Тогочасні мовознавці різко засуджували недотримання літературної норми навіть у побутовому мовленні. Так, наприклад, І. К. Білодід у статті „Виховання культури усного побутового мовлення” підкреслює, що в окремих осіб, навіть тих, що бездоганно володіють літературною мовою, побутове мовлення часто буває далеке від літературних норм, а це спричиняється „до зниження індивідуального мовного смаку, розладнання автоматизму й інтелектуалізму літературно-нормативного мовлення і, крім того, надзвичайно шкідливо впливає на оточення, особливо на дітей” [60, с. 13]. Автор виокремлює такі рівні українського національного розмовного мовлення стосовно літературної нормованості мови: 1) діалектний; 2) наддіалектний, але напівнормований, тобто мовлення без повного дотримання літературних норм; 3) літературно-нормативне мовлення, що є характерним зразком ораторської, пропагандистської і лекційної практики; 4) побутово-розмовне мовлення літературного характеру; 5) мішаний (або „суржиковий”); 6) мовлення з більшою чи меншою тенденцією до жаргону або з його елементами [60, с. 9]. Основна настанова І. К. Білодіда полягає в такому: „Створення загальнонаціонального стандарту усного літературного мовлення, його монолітності – справа великої історичної ваги” [60, с. 3–4]. М. А. Жовтобрюх дотримується тієї самої позиції, зазначаючи в першому розділі монографії „Взаємодія усних і писемних стилів мови”, що „вживання позасистемних елементів, отже, нехтування літературною нормою, знецінює комунікативні й стилістичні можливості побутового вислову, як і будь-якого

іншого” [67, с. 22]. Такі настанови дослідників були нічим іншим, як реалізацією мовної політики, суть якої полягала в максимальному зближенні усної та писемної форм української мови, що фактично означало її наближення до загибелі. До того ж зосередження уваги на дослідженні літературних мов певним чином затримувало аналіз розмовної мови міста, побудованої здебільшого на нелітературних формах.

До проблеми динамічних змін у лексико-семантичній системі української мови кінця ХХ ст. звернулися такі науковці, як С. П. Биби́к [57], В. В. Жайворонок [119], С. Я. Єрмоленко [116], Є. А. Карпіловська [48; 139], Л. П. Кислюк [48; 139], Н. Ф. Клименко [48; 139], Т. А. Коць [151], К. В. Ленець [161], Д. В. Мазурик [171], Л. І. Мацько [186; 187], О. Г. Муромцева [199], Т. К. Пуздірева [48], О. А. Стишов [258], Л. В. Струганець [260], О. О. Тараненко [265] та ін. Вивченню українських субстандартних лексичних підсистем присвячені розвідки О. Т. Горбача [23; 85; 86], Й. О. Дзендзелівського [102], Л. Т. Масенко [180], Л. О. Ставицької [248], Н. О. Шовгун [310] та ін. Ґрунтовні дослідження в галузі української жаргонології належать О. Т. Горбачу. Учений не приділяв спеціальної уваги міському сленгу, проте подав і семантично інтерпретував молодіжні соціолекти 30-х років ХХ ст., що побутували в Харкові, Одесі, Полтаві, Чернігові, Донецьку, Львові, Тернополі, Дрогобичі, Ужгороді, Чернівцях.

Проблеми вивчення міського мовлення набувають актуальності вже в сучасній українській лінгвістиці. Цьому питанню присвятили праці С. А. Мартос [175], Л. Т. Масенко [181], Т. М. Миколенко [189], С. С. Нередкова [200], Г. В. Сікора [242; 243], Л. О. Ставицька [249], О. О. Тараненко [264], О. Б. Ткаченко [277], Н. О. Шовгун [310] та ін. Увагу дослідників в аспектуальному, несистематичному прояві привертає розмовна мова, сучасна урбаністична говірка, різноманітне арго, новонароджений фольклор тощо [249, с. 62].

Л. Т. Масенко в статті „Соціорівні української мови в комунікативному просторі сучасного міста” розглядає систему реґістрів, що охоплює мову

культивовану, витриману, спеціальну, розмовну, грубу, непристойну [181, с. 34]. На думку вченої, „усний різновид літературної мови в офіційних і публічних сферах вжитку, а також фамільярне мовлення, значно вільніше в царині вибору лексичних і фразеологічних засобів, зберігають достатній ресурс для того, щоб витримати конкуренцію з відповідними соціорівнями російської мови” [181, с. 37].

С. А. Мартос проаналізувала жаргонні стилі спілкування в системі урбаністичних форм комунікації [174; 175]. На її думку, сленг – це основний компонент розмовного мовлення, закріплений за урбаністичним мовним простором. Тому на позначення зниженої розмовної мови містян авторка використовує термін *міський сленг* і тлумачить його в широкому і вузькому розуміннях. У широкому значенні *міський сленг* – це знижена розмовна мова міста з усіма наявними соціолектизмами. У вузькому – власне розмовні лексеми, які характеризують певне урбаністичне середовище [174].

Л. Т. Масенко в сучасній міській комунікації виокремлює три основні типи спілкування: стереотипні міські діалоги незнайомих осіб, спілкування знайомих осіб у побутових обставинах, спілкування знайомих і незнайомих осіб у виробничій і соціально-культурній сфері (ситуації неофіційного спілкування і ситуації офіційного спілкування) [178, с. 92].

Теоретичні проблеми вивчення міського сленгу на українському мовному ґрунті порушив Ю. В. Шевельов (Юрій Шерех). На його погляд, „міський сленг націлений у майбуття мови, а брак цього шару в сучасній мові ставить під сумнів майбутнє цієї мови” [309, с. 276].

Нині відбувається легалізація як у мистецтві, так і в засобах масової інформації всіх типів живого розмовного мовлення – від близького до літературної мови побутового міського мовлення до територіально й соціально диференційованих субмов – діалектів, сленгу, різного роду жаргонів, зокрема й злодійського аргю, що свідчить про прояви свободи слова в країні [177, с. 12].

Досліджуючи мову міста, вчені починають відзначати елементи жаргонотворення на українському ґрунті. Так, Л. О. Ставицька зауважила, що, „незважаючи на російське мовне обличчя більшості українських міст, насправді шар російської мови й культури в структурі лінгвоментальності українців дуже тонкий, під ним залягає грубезний масив українського мовомислення, генетичного коду мови” [249, с. 66]. „Українськість” жаргоновживання починає проявлятися і в стилістиці сучасних літературно-художніх, публіцистичних дискурсів. Насамперед йдеться про літературне покоління, чиє становлення припало на час руйнування тоталітаризму з його етикою словесної псевдореальності та нехтуванням соціальної диференціації мови (Ю. Андрухович, С. Жадан, О. Забужко, Є. Кононенко, В. Неборак та ін.). Писемні тексти „олітературнюють, естетизують сирий жаргонний матеріал і „повертають народові” в поліпшеному вигляді, з новими семантичними експресивними обертонами” [249, с. 67–68]. На думку Л. О. Ставицької, структурований і належним чином розвинений мовний побут міста – важливий фактор мовного існування етносу [249, с. 62].

Вивчення розмовної мови міста нині, як зазначають М. В. Китайгородська, Н. М. Розанова, здійснюється за певними напрямками [137]. Перший – соціологічний (пов’язаний з іменем Б. О. Ларіна), коли, вивчаючи жанри мови міста (розмовної мови, міського фольклору, неканонізованих видів письма), дослідники враховують соціологічний контекст, тобто виокремлюють мовні спільноти. Другий напрям – регіональний (лінгвогеографічний аспект), коли науковці зосереджують увагу на мовному побуті кількох міст, виявляють спільні й відмінні ознаки. У межах третього напрямку – комунікативно-прагматичного – науковці досліджують структуру міської комунікації на основі таких елементів, як мовець, адресат, зміст комунікації, засоби комунікації, параметри ситуації [137, с. 17].

Дослідження мови міжвоєнного Львова здійснено за соціолінгвістичним напрямом, тобто визначено певні мовні спільноти (з

урахуванням соціальних, вікових, професійних та інших чинників) й вивчено особливості їхнього мовлення. У неоднорідному складі мови Львова в міжвоєнний період за текстами письменників літературного угруповання „Дванадцятка” виокремлено такі елементи:

- 1) койне як форма усного мовлення містян;
- 2) мовний етикет міста як місцева форма спілкування;
- 3) компоненти мовлення, зумовлені професійною диференціацією населення (спортивна лексика й жаргон, жаргон підпільників);
- 4) різновид мовлення, що відображає вікову стратифікацію (школярський жаргон);
- 5) батярський жаргон як специфічне мовлення окремої соціальної групи.

Отже, усне мовлення міста – це усталена мовна цілість, яка об’єднує різні форми побутування мови (підсистеми): літературне мовлення, міське койне, діалектне мовлення, мовлення окремих соціальних, молодіжних, професійних груп тощо. Ці підсистеми існують не ізольовано одна від одної, а перебувають у певних кореляціях, що й розглянуто в наступних розділах.

2.2. Львівське койне як специфічне мовленнєве утворення

2.2.1. Койне як форма усного мовлення в міському просторі

У лінгвістичній традиції основу мовлення містян визначають по-різному: як міське просторіччя (просторіччя демократичних мас міста; „низове” міське мовлення; „міщанські говори”), напівдіалект, міський діалект, міське койне, міське арго. На нашу думку, найбільш вдалими є термін *міське койне*, який використовують на позначення міського мовлення як в україністиці загалом, так і в інших лінгвістичних школах (наприклад, у русистиці).

Термін „койне” походить від давньогрецького слова *κοινή* „разом, спільно” (пор. також: *κοινομός* „змішання різних діалектів”) [107, с. 960]. Його початково застосовували тільки до загальногрецької мови, що склалася

в IV–III ст. до н.е. і служила єдиною мовою ділової, наукової та художньої літератури Греції до II–III століть н.е.

Поняття „койне” є особливо актуальним для опису мовного життя великих міст, у яких переміщуються люди з різними мовленнєвими навичками. Міжгрупове спілкування в умовах міста потребує випрацювання такого засобу комунікації, який би розуміли всі. Так з’являються міські койне, що обслуговують потреби повсякденного, переважно усного, спілкування різних груп міського населення. Саме в містах відбуваються мовні контакти між носіями різних діалектів, унаслідок чого деякі їхні особливості втрачаються, натомість утворюється нова форма побутово-розмовного мовлення. Крім міських койне, виокремлюють „койне ареалу”, тобто певної території, на якій поширена певна мова (або мови) [74, с. 230]. Поняття „койне” іноді застосовують і до писемних форм мови – наприклад, до латині, яка використовувалася як мова науки в середньовічній Європі. Як зазначає Д. Брозович, „різні форми койне (фольклорні або культурні інтердіалекти) з’являються закономірно на певному етапі мовного розвитку, але їхня конкретна доля дуже неоднорідна” [66, с. 23].

У „Словнику лінгвістичних термінів” Д. І. Ганича та І. С. Олійника „койне – це: 1. Назва загальнонародної грецької мови, що уторилася на основі іонійсько-аттійського наріччя і а період III–I ст. до н.е. витіснила старі давньогрецькі діалекти. Койне лягло в основу розвитку середньогрецької (візантійської), а потім новогрецької мов; 2. Мова, яка служить засобом міждіалектного спілкування різноманітних колективів і яка виникла на базі одного (або кількох) діалектів цих мовних груп” [80, с. 108]. У СУМі подано таке визначення: *койне* – 1) те саме значення; 2) будь-яка загальна народна мова, що виникла на ґрунті панівного діалекту [СУМ, Т. 4, с. 214]. Словник іншомовних слів трактує термін так: *койне* – спільна мова, що утворюється на основі змішування споріднених діалектів і є мовою спілкування для носіїв цих діалектів (напр., грецька мова в елліністичну епоху) [36, с. 420].

Л. Т. Масенко в енциклопедії „Українська мова” подає таке визначення

терміна *койне*: “Койне [грец. *κοινή (διάλεκτος)*– спільна (мова)] – первісно назва загальнонародної грецької мови, що склалася у 4–3 ст. до н.е. на іонійсько-аттичній діалектній основі. [...] У донаціональний період виникнення койне – типове явище мовного життя великих міст, де відбувається особливо інтенсивна взаємодія різних діалектних стихій, наслідком чого стає нівелювання різних діалектних відмінностей. Так з’явилися міські койне, що обслуговували потреби повсякденного, переважно усного, міжгрупового спілкування міського населення. Міські койне внаслідок впливу міст на економічне й мовно-культурне життя прилеглих територій перетворювалися в обласні койне. Історично койне як наддіалектні форми усного мовлення часто стають важливою передумовою формування літературних мов. Так, англійська літературна мова утворилася на базі лондонського койне, китайська – на базі пекінського койне. Основою формування російської літературної мови стало московське койне, що поєднувало риси північно- й південноросійських говорів. Але, виникаючи на базі койне, літературна мова протистоїть йому як опрацьована кодифікована мова неопрацьованій мові, що побутує переважно в усно-розмовній формі” [176, с. 269].

Отже, *койне* – це своєрідна мова, що виникає внаслідок змішування споріднених діалектів і є спільною мовою спілкування для носіїв цих діалектів. Важливо підкреслити, що саме така форма усного мовлення обслуговує різні сфери комунікації в певному регіоні, тому її ще іноді називають „регіолектом” або „обласним койне”.

У сучасній соціолінгвістиці „койне” розуміють як такий засіб повсякденного спілкування, який пов’язує людей, що говорять різними регіональними або соціальними варіантами цієї мови. Саме койне виступає важливою передумовою формування літературної мови. Поряд із терміном „койне” вживається також термін „інтердіалект” на позначення „одного з різновидів міждіалектного регіонального побутово-розмовного мовлення, що виникає на певних етапах розвитку народу як засіб спілкування серед носіїв

кількох діалектів” [180, с. 55]. Серед низки таких термінів, як „койне”, „інтердіалект”, „культурний діалект”, „напівдіалект” і т.д. на позначення одного й того ж поняття А. В. Десницька найбільш прийнятним і нейтральним вважає саме „койне” [101, с. 5]. З-поміж усіх термінів-варіантів, що застосовують на означення усного різновиду мовлення, який утворився на основі одного (або кількох) діалектів і слугує для постійних контактів на певній території (місто, область, регіон тощо), використовуємо термін „койне”, зокрема „львівське койне”.

А. В. Десницька виокремлює три основні типи койне: міські койне, міждіалектні койне або інтердіалекти та усні койне. Останні, на думку авторки, виникали на ранньому етапі розвитку людства в суспільствах, які не послуговувалися (або послуговувалися обмежено) письмом. Саме міські койне дослідниця вважає найбільш вагомими та важливими для історії сучасних літературних мов [101, с. 5–6].

У праці В. М. Русанівського „Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов” знаходимо таке твердження: „Провідна роль у витворенні літературної мови належить фольклорові й уснорозмовному мовленню. Процес злиття давньої літературної мови з мовою усної народної творчості як своєрідним народнохудожнім койне є необхідною стадією в процесі формування національної літературної мови” [235, с. 170–171]. Якщо міський центр відігравав важливу роль у житті країни, то історично сформований у ньому узагальнений тип мовлення, який отримав літературну обробку і поширився за межами „первісної” території, міг стати основою літературної мови нації [101, с. 7]. У дослідженні, присвяченому розвитку англійської літературної мови, В. М. Ярцева чітко формулює положення про роль узагальненого типу мови, що витворюється у великому міському центрі: „Діалект великого міста – економічного, політичного й культурного центру країни, – виникаючи, звичайно, на мішаній діалектній основі, з плином часу втрачає свою територіальну обмеженість і стає базою для формування національної літературної мови” [316, с. 11]. Авторка аналізує процес

формування лондонського койне на змішаній діалектній основі й показує, як поступово розширюються його функції та як на його ґрунті відбувається становлення англійської літературної мови.

Становлення койне пов'язане з історичними умовами розвитку, з появою міст як осередків ремісничого виробництва й торгівлі, як центрів економічного та культурного життя. Міське населення характеризує високий ступінь соціокультурної стратифікації, поділ на численні групи – за професійними, соціальними, корпоративними, віковими та іншими ознаками. Мешканцям міст властива інтенсивна соціальна мобільність, що відрізняє міську культуру від традиційної аграрної. Умови міського життя, де люди постійно потрапляють у різноманітні комунікативні ситуації, сприяють контактам між представниками різних професій і соціальних верств. Це змушує їх пристосовувати своє мовлення до певного спільного узусу для забезпечення успішного спілкування. Так виникали міські койне, які виступали не тільки міждіалектною формою спілкування, але й обслуговували вищі сфери комунікації – суди, міське управління, а також усну народну поезію й обряди [180, с. 55].

Є. М. Степанов зазначає, що міське койне – це знакова система, що є соціально-територіальним різновидом певної мови, який використовують як засіб міжетнічного внутрішньоміського повсякденного спілкування в широкому діапазоні комунікативних сфер корінні мешканці певного міста [255, с. 68]. У міському койне дослідник виокремлює ядро та периферію, системні та підсистемні факти. Системним є те, що повторює літературно-мовну норму, збігається з нею, підсистемними є розбіжності з нормою базової літературної мови. До ядра міського койне належать як системні (1), так і підсистемні (2) мовні явища, факти, одиниці; до периферії теж можуть належати як підсистемні (3), так і системні (4). Друга й четверта позиції (підсистемні ядерні та системні периферійні мовні явища) реалізуються в тих випадках, коли пріоритетною є міська (регіональна), а не літературна норма [255, с. 68].

На думку Л. О. Ткач, застосування терміна „койне” до характеристики процесів розвитку української літературної мови в кінці XIX – на початку XX ст. у галицько-буковинському середовищі видається цілком адекватним. Адже тоді відбувалася взаємодія територіальних діалектів української мови, на яку накладалися попередні традиції писемної мови, міжмовних взаємин, а також дедалі більш виразна й різнобічна соціальна стратифікація української мови. У кінці XIX – на початку XX ст. вона охоплювала не лише сільську й духовну верстви, а й хоч і нечисленний, проте професійно широкий спектр міських верств – ремісників, комерсантів, адвокатів, професорів гімназій та університетів, урядовців судових, фінансових, залізничних тощо [273, с. 367].

Одним із перших дослідників галицького койне був Ю. В. Шевельов. У праці „Внесок Галичини у формування української літературної мови” автор розглядав галицьке койне в контексті процесів становлення західноукраїнського варіанта літературної мови другої половини XIX – початку XX століття; в іншій праці („Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус”) учений висловив припущення, що на початок минулого століття у Львові вже сформувалося галицьке чи галицького-буковинське койне, в основі якого лежав наддністрянський діалект, але зауважував, що „це питання потребує докладнішого вивчення, а джерельні відомості про розмовну мову освіченої верстви дуже скупі” [306, с. 21].

На думку Ю. В. Шевельова, у кінці XIX – на початку XX ст. на галицьких, буковинських та закарпатських землях, що перебували тоді в межах Австро-Угорщини, відбувалося формування „українського койне, на якому сильно позначилися впливи місцевих говірок” [306, с. 25]. Для окреслення характеру цього „койне” Ю. В. Шевельов використовує різні означення – й соціального плану, і територіального: „інтелігентське койне” [304, с. 22], „галицьке чи галицько-буковинське” [306, с. 21], „галицько-буковинський різновид мови у вигляді буковинського койне [306, с. 51]. У таких означеннях, на думку Л. О. Ткач, з одного боку, підкреслено

територіальну вкоріненість цього різновиду мовлення (й мови) та його зв'язок із певним масивом говірок південно-західного наріччя, а з іншого боку – відображено і його наддіалектний характер, локалізацію в міських центрах українського культурного й політико-економічного життя в Галичині, Буковині й Закарпатті [273, с. 366].

Сьогодні в науковому та публіцистичному дискурсах фігурують терміни „львівське койне”, „львівське мовлення” (іноді навіть „львівське мислення”), „львівський регіолект” на позначення специфічного мовлення міського населення, що зберігає елементи галицького або галицько-буковинського койне (українське койне, поширене в Галичині та Буковині, на якому сильно позначилися впливи місцевих говірок), інакше кажучи, галицько-буковинського різновиду мови у вигляді львівського койне.

В „Енциклопедії Львова” знаходимо таке визначення терміна „*койне львівське*” – (із грецьк. *κοινὴ διάλεκτος* – „спільний діалект”) – специфічне мовленнєве утворення українських мешканців Львова, виникло на основі говірок південно-західного наріччя, із сильними впливами польської, німецької мов, ідишу тощо. Львів виявився унікальним осередком для творення мовленнєвої структури міського койне [113, Т. 2, с. 378]. Міське койне Львова дослідили Г. В. Сікора [240], Н. В. Хобзей [292]. Також Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш створили словник, мета якого – зафіксувати особливості мовлення мешканців м. Львова ХХ ст. [30]. Авторки „Лексикону львівського: поважно і на жарт” стверджують, що „українці Галичини за різних обставин намагалися бути співтворцями літературної мови, уживати її в багатьох сферах своєї діяльності: побуті, літературній творчості, освіті, наукових студіях, виробляючи свої підходи до витворення мовної системи загалом” [30, с. 12]. Спостерігаємо постійне бажання галичан підвищити престижність української мови не лише через створення її літературного варіанта, а й використання її (звичайно, з модифікаціями) в щоденному спілкуванні. У передмові до „Лексикону львівського...” йдеться, зокрема, про те, що

мовлення Львова початку ХХ ст. було різним не тільки через належність мовців до різних націй, а й до різних соціальних груп [30, с. 24]. Тут побутувало українське усне мовлення зі значними впливами польської, німецької та їдишу.

Таким чином, у Львові витворилося специфічне мовлення міського населення. Саме львівське койне як засіб внутрішньоміського повсякденного спілкування використовували мешканці міста в міжвоєнний період.

2.2.2. Функціонування лексичних одиниць львівського койне в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка”

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у галицько-буковинському, зокрема й у львівському середовищі, увиразнюється соціальна стратифікація української мови. До сільської й духовної верств додався широкий спектр міських жителів – учнів та студентів, учителів гімназій та викладачів університетів, ремісників, адвокатів, економістів, медиків, судових працівників тощо. А це, своєю чергою, сприяло формуванню професійної лексики, термінології, абстрактної лексики, що є запорукою існування та функціонування мови.

Основними лексикографічними джерелами, які використано для аналізу, стали праці Л. О. Ткач „Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ч. 1: Матеріали до словника” [Ткач], Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш „Лексикон львівський: поважно і на жарт” [30], „Львівський словник”, який уміщений у книзі „Дванадцятка”: наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття” [31]. Проаналізувавши лексику в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка”, ми виокремили такі лексико-семантичні групи:

1) назви абстрактних понять: *альярм* ‘тривога’, *аротанція* ‘нахабство, зарозумілість’, *виймка* ‘виняток’, *виховок* ‘виховання’, *візита* ‘візит’, *геца* ‘веселапригода’, *керунок* ‘напря́м’, *кунит* ‘майстерність’, *метода*

‘метод, методика’, *многолітствіє* ‘урочисте привітання, вшанування на честь поважної особи з побажаннями довгих років життя; многая літа’, *надзір* ‘нагляд’, *напімнення* ‘нагадування’, *оказія* ‘можливість, нагода’, *оповістка* ‘оголошення’, *позір* ‘вигляд, подібність; погляд’, *рандка* (*рантка*) ‘побачення, зустріч закоханих’, *рейвах* ‘метушня, галас, крик’, *студінь* ‘холод’, *решпект* ‘повага’, *розвій* ‘розвиток’, *фатиґа* ‘клопоти, неприємність’, *пех* ‘прикрість, невдача’, *пошукування* ‘пошуки’ тощо. Наприклад, **Війми**, це типи, що мають в собі більшість мужеських прикмет [20, с. 22]. У фойє заходять постаті, товпляться коло кас, вертаються, затримуються перед **оповістками** про виставу і знову входять [Повернення, с. 136]. Скільки ж то по всяких притулках підкидьків, бездомних сиріт. Та ж візьми собі дитину на **виховок!** [ГП, с. 12]. Хтось, хто любив постійно **геци**, не раз пустить легенький натяк на такі нелегальні любовні стосунки [Вітер, с. 170]. Михайле, чуро мій вірний, ти думаєш логічно, як старий хлоп, і знамените орудуєш дедуктивною **методю!** [ГП, с. 125]. Взагалі **пошукування** тлінних останків бл. п. Вартоломія Плішки проходило, можна сказати, в ясному, не скаламученому його смертю, настрої [ГП, с. 114]. Репортер „Вечірньої газети” зробив із нього просто-напросто генія поліційного **куншту**, в порівнянні з якими усякі там Пінкертони чи Шерлок-Голмси були смішними нулями [ГП, с. 152]. Я завдав собі трохи **фатиґи** і почислив усі ряди, перейшовши їх туди й назад [ГП, с. 116]. „**Пех**” захотів, що якийсь лахудра поліз йому до кишені якраз на нашій Богданівці! [ГП, с. 78]. Іменник *пех* функціонує також у складі фразеологізму *мати пеха*, що означає ‘не мати щастя, везіння’. Семантика цього фразеологізму доволі прозора – ‘мати невдачу, мати клопіт’. *Климова мама мала пеха*. Зайшла перед шлюбом і перед шлюбом уродила мале [Вітер, с. 183].

2) лексеми, пов’язані з адмініструванням, урядуванням: *аванс* ‘службове підвищення’, *авансувати* ‘просуватися по службі’, *амбасада* ‘посольство’, *амбасадор* ‘посол’, *візитація* ‘інспекція’, *канцелярія*

‘адвокатська контора’, *легітимація* ‘посвідчення особи’, *легітимувати* ‘перевіряти посвідчення особи’, *магістрат* ‘міська рада’, *резигнація* ‘самочинна відставка, усунення від офіційних обов’язків без попередньої ухвали органів відповідної компетенції’, *службіста* ‘службовець’, *урядник* ‘державний службовець, посадова особа’, *урядувати* ‘виконувати службові обов’язки’. Наприклад, *Від кількох місяців роблю в заграничній політиці. Так, як Гординський робить в поезії, а Чорній – в шевстві. Орієнтуюся щораз ліпше. Тепер то я міг вже бути секретарем абісинської амбасади при Ватикані* [З, с. 75]. *Загранична політика – це не те, що: „Марино! А занеслась би кобилі січку?” – Тут треба, пане, теє, у фраку. Треба знати по-французьки. До вас, пане, теє, амбасадор зі шпадою, а ви зараз: „Месіє! Йван теле пасе, мама жур жере!..” Все має свій стиль. Слова треба брати у відворотному значіні, як їх уживається* [З, с. 73]. *Кнайпа при вул. Кохановського, ріг Панської, „Під крученими стовпами” була улюбленим місцем постою і зачіпки для жандарми, які, вийшовши з касарень на Зеленій, першу офіційну візитацію робили в цій, власне, кнайпі* [Вітер, с. 178]. *Ніхто з нашої братії не може тепер туди дістатися, бо на обох брамах стоять їхні боївкари й кожного легітимують, вимагають показати індекс* [ГП, с. 185–186]. *Цю будку піднаймала в львівському магістраті не так уже, щоб самотужки, а на спілку з кумою та сусідкою, пані Кунегундою* [ГП, с. 5–6]. *Таких, як він, було треба. Він зовсім не хотів авансувати на канцеліста. Ні, возний мав у суді таке саме важне місце, як сам суддя, і пан Колодрубець знав це і тому цинив сам себе, і свою працю, і становище* [Дорога на ВЗ, с. 197]. *Ситуація була настільки поважна, що пані Евдокія післала мене до пана доктора Глиневича, що, як всім відомо, мав тоді свою канцелярію недалеко Камедулів* [ГП, с. 120]. *Так чи овак, я естем старий службіста, і хоч люди кажуть, що я в службі пес, а поза службою свиня, проте, при Божій й панській милости, я пережив на своїй посаді трьох солтисів і двох президентів* [ПП, с. 16]. *А ви, солтис, коли не годні витримати, то внесіть резигнацію на руки пана старости!* [ПП, с. 22].

3) правнича лексика: *деліквент* ‘правопорушник’, *екзекуція* ‘виконання судового присуду’, *писківка* ‘судова справа про образу честі й гідності’, *посідання* ‘власність, володіння’, *посідач* ‘власник’, *посідачка* ‘власниця’, *процесуватися* ‘судитися’, *регулямін* ‘устав, регламент, розпорядок’, *стан посідання* ‘право власності’, *тестамент* ‘заповіт’, *уневажнення* ‘визнання нечинним, анулювання, скасування’. *Дядьки судилися за образу честі. Були процеси за дрібні крадежі, писківки, за аліменти, але політичні – того ніхто не знав* [Дорога на ВЗ, с. 197]. – *Регулямін ніби наказує закувати вам руки, – сказав Когут, розпускаяючи парасолю, але я гадаю, що ви не зробите мені і собі збитка та й не звієте по дорозі?* [ГП, с. 176]. *Кордон поліції обскакував довкола Академічний дім, а пан комісар з кількома тайними йшов з поверху на поверх з готовим списком деліквентів і читав уголос: „Витвицький – на коридор, Коссак – на коридор! Старух – на коридор!”*. І так далі в азбучному порядку [ГП, с. 162]. *А коли родина упорядкованим звичаєм „лягла” рядочком на Личаківському цвинтарі, спадкоємці ще довго процесувалися за нерухомість таку-то й таку, на парцелі такій-то й такій* [Вітер, с. 164]. *А тим часом вже летіли шиби, тріщали брами і гепали каменяки на вулиці Костюшка, де, як відомо, український стан посідання був доволі міцно закріплений* [ГП, с. 189]. *Якби це вийшло на яву завтра рано, тоді може виринути інша неприємність – важко буде видобути гроші з колектури, яку поліція може перестерегти, що льос то і такий пропав, а його правний посідач не живе* [ГП, с. 154]. *Але в обороні бичка виступила зараз правна його посідачка, тітка Павлиха, дуже поважна в селі таздиня, член Братства Доброї Смерти* [ПП, с. 37].

4) лексика, що відображає промислові та фінансово-економічні відносини: *виплата* ‘заробітна плата’, *грейцар* ‘дрібна розмінна монета’, *інтерес* ‘справа, бізнес’, *інтересант* ‘зацікавлена особа’, *контингетовий* ‘визначена кількість деяких товарів, призначених для продажу’, *льос* ‘лотерейний квиток’, *льосування* ‘гра в лотерею’, *перепачковувати* ‘перевозити через кордон нелегально, контрабандою’, *перепачковуваний*

‘перевезений нелегально, контрабандою’, *чиниш* ‘плата (орендна, квартирна)’, *чиншовий* ‘орендований’, *шпира* (*шпера*) ‘оплата сторожеві за відчинення брами після 10 години вечора’, *шустка* ‘дуже мала, мізерна кількість грошей; дрібна монета’. Наприклад, *Це було так: того дня була субота, й ми всі дістали виплату* [Вулиця, с. 60]. Тут, до речі, буде зробити завагу, що пан Вартоломій Плішка був щасливим посідачем закупленого в колектурі пп. Щаца і Хаєса **льосу** номер 115-706, на який того ж таки дня впав один із вигравів – 1.000 злотих [ГП, с. 103]. Вийшов „Век Нови”, але він ще не приніс висліду **льосування** [ГП, с. 107]. Пан макс одягнувся у ватованку – була на нього, як кожна одежина, заскупа і закоротка, а Потішко після того аж віджив, аж прояснів на обличчі, що кінець-кінцем, таки недармо пішов сидіти і зробив хоч цей паршиваненький **інтерес** [ГП, с. 166]. До „Центрального банку” увійшов свobodно як **інтересант**, що знає всі бюро й всіх урядовців [Вулиця, с. 80]. Коло **чиншової** камениці, в якій господар сам не живе, а сторож чесний, роботи завжди знайдеться багато [Вітер, с. 169–170]. Правда, при цій нагоді висунув до пана Макса оправдану, зрештою, вимогу доплатити йому додатково по десять **грейцарів** від голови – за біль, бо під час „скоку” на шинок Розенблята перехопила його кухонна позивачка і сперезала по крижах коцюбою [ГП, с. 28].

Лексема *шустка* ‘дрібна монета’ стала складовою фразеологічного звороту *робити шустку*, що означає ‘заробляти гроші’. *Хтось робив шустку на людській крові* [Вітер, с. 172].

5) соціально-побутові поняття: *авантура* ‘сварка’, *справунок* ‘справа’. *Пробували друзі не пустити його, настрашити дощем, громами, бурею й авантурою в хаті – нічого не помогло* [ГП, с. 110–111]. ... мій неоцінений пан інструктор воєнним порядком іменував мене своїм чурою, чи то пак побігуцим для всяких **справунків** [ГП, с. 19].

б) лексика, що ілюструє інтелектуальні процеси: *бесіда* ‘мова, промова’, *змисл* ‘чуття’, *в змислі* ‘у значенні, у сенсі’, *шостий змисл* ‘інтуїція’, *концепт* ‘замисел, задум’, *опінія* ‘думка, погляд’, *помисел* ‘думка,

ідея', *рація* 'слухність, раціональна думка', *тямка* 'поняття', *ум* 'розум'.
Нехай читачі не думають, що „горячо” в змислі кліматичнім [3, с. 39].
Добрий геній, чи то пак шостий змисл, рятує його від смерти [ГП, с. 130].
*„Ну, досить. Тоби було тільки... Ще вам дам одну раду: поки що не
 женіться, бо не стане у вас **концептів*** [3, с. 44]. *А діти, коли вони ще малі і
 не мають виробленої власної **опінії** про політичні справи, спочатку слухають
 їх пильно і навіть ставлять, часом навіть розумні, запитання, що
 відносяться, скажім, до історії чи літератури* [Вітер, с. 165]. *Можже, для
 справи треба було, щоб ці дівчата, гребуючи своєю **опінією** в товаристві*
 [Вітер, с. 188]. *Бо ніби кому на здорову голову впав би **помисел** умовитися
 йти на пиво так далеко* [Вітер, с. 185]. *Перед хвилиною ми почули **бесіду**, яка в
 не одного з нас могла збудити певні сумніви. Вірю, що так...* [3, с. 69].

У мовленні жителів міжвоєнного Львова побутували синоніми на позначення 'думки', а саме *опінія* і *помисел*. Лексеми із цієї групи функціонували також у складі фразеологічних зворотів. Наприклад, *вбити собі в тямку* 'запам'ятати'. По-латині це називається „реінкарнація”, по-грецький – „метапсихоза”, але вас, пані Павлово, ніхто не розіпне на хресті, якщо ви не *вб'єте собі в тямку* однієї чи другої премудрої назви чи забудете на амінь обидві [ГП, с. 38].

7) лексика зі сфер мистецтва, культури, дозвілля: *вдовілля* 'задоволення, потіха', *урльоп* 'відпустка', *фестин* (*фестини*) 'святкова забава, народні гуляння', *фотос* 'кінофільм', *часопис* 'періодичне видання', *штука* 'мистецтво' тощо. Відтак цілою купою ми оглядали „історичні пам'ятки” по Львові: *фотоси* по всіх кінематографах [ГП, с. 75]. З цього зараз почалася боротьба навкулачки, при загальному *вдовіллі* зібраної над водою публіки [ГП, с. 114]. В гостинній – на столі *часописи* [Вулиця, с. 66]. Для мене самого той суботній день був особливо пам'ятний з інших причин: це ж був передостанній день літніх *вакацій*. Завтра – неділя-неділею, а в понеділок починалася цілорічна шкільна мука [ГП, с. 135]. Не робив з того жадного *фестину*, просто крикнув „Пива для гебри”, заплатив і пішов

[Вітер, с. 175]. ...й тут треба вибрати: жінку або щось друге. Якусь ідею, ділянку **штуки**, науки, множество цього [20, с. 45]

8) лексика зі сфер науки, освіти, навчання: *академік* ‘студент університету, академії’, *академічний* ‘студентський’, *вакації* ‘канікули’, *виклад*, *виклади* ‘лекція, навчальний курс’, *зільник* ‘зошит для гербарію’, *кляса* ‘клас’, *лектура* ‘книжки, література’, *обсада* ‘склад (акторів)’, *скрипт* ‘рукопис, манускрипт’, *студіювати* ‘вивчати’, *утраквізм* ‘двомовне викладання в гімназіях’, *утраквістичний* ‘двомовний (про школу)’, *ферії* ‘канікули’. Наприклад, *Він же парсуна, студент прав, академік, а я просто ніщо, сіренький шпачок, штубачина з п'ятої нормалки* [ГП, с. 18]. *Корпоранти зробили на універку масовий „вєц”, повикидали наших з викладів, а потім вийшли на вулицю* [ГП, с. 184]. *Отож треба було рівненько попршипилувати в „зільнику” і каліграфічно підписати під час вакацій та позасушувати листи з усякох деревини, квіти, корінці та інше хабаззя, впорядкувати колекцію метеликів і жучків, заморожених у камфорі* [ГП, с. 135]. *Бачиш, сину, тут справа проста, як обруч: треба трохи студіювати людську психологію* [3, с. 75]. *Ніби нарештє тієї днини лекції не відбувалися, бо керівник школи і друга „сила” жіночої породи мусіли явитися перед полуднем у повітове містечко на конференцію, а утраквістична дітвора дістала нагоду завершити будову монументальної снігової баби і до решти порозносити шкарби на ковзанці* [5, с. 10]. – *Пан Кольберт, загравши в другій обсаді, пішов спати, а я тут блукаю* [17, с. 204].

У текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” послідовно вживалися іменники *ферії* й *вакації* як повні синоніми. Проте синонімія пари *вакації* – *ферії*, на думку Л. О. Ткач, занепала через тривалість періоду, відколи припинила свій вплив українсько-німецька двомовність [273, с. 402].

9) лексика медичної галузі: *атака серцева* ‘серцевий напад’, *бандаж* ‘пов’язка, бинт’, *живчик* ‘пульс’, *жиляки* ‘вени; варикоз’, *жилякуватий* ‘варикозний’, *флюксія* ‘запалення легень’. *Соха у своїй*

практиці ще подібного випадку не мав. Але пізнав, що то була **серцева атака** [Вулиця, с. 100]. Тепер жив у якоїсь жінки. Лежав. Голову мав обвинену **бандажем**, і тільки одне око світилося гарячковим вогнем, бігаючи неспокійно по кімнаті [Вулиця, с. 54]. Пані Катерина, короткозора, як курка під вечір, перев'язала чоло хустиною, в розстібнута халаті, з-під якого видно **жилякуваті** ноги і обвислі груди, обтовкає своїми боками меблі, позсувані на середину кімнати в безладну кучу [Дорога на ВЗ, с. 193] Пані Катерина малює і розказує їй про свою сестрінку Філю, що вмерла від **флюксії** ще перед Світовою війною [Дорога на ВЗ, с. 194].

Фразеологічний арсенал української мови поповнюється завдяки переосмисленню складених термінів і професіоналізмів із різних галузей, зокрема, і медичної. Так, у текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” зафіксовано фразеологізм *тримати руку на живчику* ‘уважно стежити за розвитком подій, бути в курсі справ’. *На щастя, була там людина, що тримала руку на живчику ситуації, а нею не був ніхто інший, як мій неоцінений пан інструктор* [ГП, с. 203].

10) лексика військової сфери: *залога* ‘загін військових’, *стрільно* ‘набій’, *фльоберт* ‘вид рушниці’, *чота* ‘взвод’, *чотовий* ‘командир взводу’, *шаржа* ‘офіцери’. *Чота* ще стоїть у воєнному шику, коли паде наказ **чотового:** „роо-зійтись”, і вмить всі розходяться [Вітер, с. 163]. *Окремі залоги* стояли в кооперативі, в читальні і в „Маслосоюзі” [ГП, с. 205]. *Думки рвалися і розскакувалися, як скалки стрілен* [Повернення, с. 125].

11) людина, фізичні якості людини, зовнішність: *лиця* ‘щоки’, *п'ястук* ‘кулак’, *рамено* ‘плече’, *рам'я* ‘плече’, *твар* ‘обличчя, лице’, *утроба* ‘живіт, лоно’, *фризура* ‘зачіска’. Наприклад, *Лиця в пані Евдокії процвітали, мов букети пишних півоній, та ще й до того виблискувались, неначе срібні павуки в нашій парохіяльній церкві* [ГП, с. 5]. *Дижурний лікар ствердив при цій okazії, що пана майстра обдарував Господь Бог сталевим шлунком, печінкою, міхуром та всіма іншими причандалами, які належать до утроби* [ГП, с. 156]. Але справи міняються, коли діти підростуть, вони, почувши

такі спогади свого батька, здвигують знуджено **раменами** і кажуть до своїх матерів: він знову починає [Вітер, с. 165]. Рука стискалася в білий **п'ястук** [20, с. 8].

12) якісні характеристики людини: бачний ‘уважний, пильний’, замотеличений ‘очманілий’, моцний ‘сильний’, муровий (моровий) ‘відважний, надійний’, поштивий ‘шановний, поважний’, раптовний ‘який реагує надто емоційно; холеричний’. Все те, звичайно, запримітив отець парох **бачним** оком господаря [ГП, с. 81]. Середньовічна штука, з 14-го чи котрогось там сторіччя, тут стоїть щось викарбуване по латині, в якій я ніколи не був **моцний** [ГП, с. 101]. А „Україна” – це така дружина, що з неї може бути гордий кожний львов'янин, чи він русин, чи він поляк, бо це наша, львівська дружина, бо в ній заграють **мурові** хлопці з Городецького і з Левандівки [ГП, с. 101]. Тільки тепер я уявляю собі цілком, яку душевну трагедію пережила наша **поштива** пані господиня, яку жорстоку боротьбу мусіла вона звести в своєму роздертому серці [ГП, с. 41]. І був **раптовний**. Що-небудь сказати, він уже скипав [Вітер, с. 183]

13) назви осіб за професією і родом діяльності: ганделес ‘вуличний продавець’, доматор ‘господар, хазяїн’, емерит ‘пенсіонер’, зецер ‘робітник друкарні’, інспіцієнт ‘асистент, помічник режисера’, інструктор ‘репетитор’, катеринкар ‘катеринник’, конфідент ‘таємний агент, шпигун’, корпорант ‘член корпорації’, летун ‘льотчик’, м'ясар ‘продавець у магазині ковбасних виробів’, паскар ‘перекупник’, фаєрман ‘пожежник’, фірман ‘візник’, фризієр ‘перукар’, фризієрка ‘перукарка’, шимон ‘двірник, сторож’ тощо. Наприклад, І фактично, вже за півроку Стефко приносив мамі гроші, які діставав від клієнтів, коли в суботу доставляв їм роботу. За кілька років він визволився і діставав добре платну працю заавансованого **зецера** [Вітер, с. 186]. Я переходив нині через парк купив тобі в **ганделеса** таку ось штучку, бачиш? [ГП, с. 92]. **Доматори** з самого початку зайняли ворожу поставу до зайд – і не дивниця, зайди в корені підтинали їхні життєві інтереси; пожирали-бо, крім своїх, ще й їхні порції, витісняли їх з м'яких та

вигідних леговищ, взагалі стали себе вести дуже арогантно [ГП, с. 30]. Столярі, бляхарі, слюсарі, пекарі, різники, навіть залізничні **емерити** маніфестаційно порозсідалися в перших рядах крісел, поруч просвітянського активу [ГП, с. 196]. На всіх виставах я переживав це саме. Завжди тривожно чекав третього дзвінка і грізного шепоту „**інспіцієнта**”: „Вже” [17, с. 205]. **Катеринкар** перестає крутити і бере пачку. „Хочете льос?” [Повернення, с. 135]. Та ж наші **конфіденти** з вашої Організації два тижні наперед повідомили нас, що, наприклад, ви йдете завтра на цвинтар і маєте чіпати терновий вінок на небіжку Бесарабову [ГП, с. 67]. Наступ на українські установи повів квіт польського студентства, так звані „**корпоранти**” плюс всякого роду ендецько-стшелецькі боївки, розуміється, під тихим патронатом поліції, а подекуди і при її співпраці [ГП, с. 180]. Найбільше заінтересовані, понад 100% були: кандидати на радників, шофери, фіакри, друкарі, – і **мясарі**. Цебто ті, що продають ковбаси [3, с. 16]. Коні стоять на морозі і мерзнуть. **Фірман** нетерпеливиться і також одмерзає [ПП, с. 12]. Він завжди був елегантний, зачесаний, а це було природне, бо він учився на **фризієра** [Вітер, с. 167].

Значення іменника **доматор**, на думку Л. О. Ткач, пов’язане не стільки з протиставленням осілого та мандрівного способів життя (у текстах П. Куліша, Ганни Барвінок тощо), скільки „з побутовим мовленням певних соціальних верств, насамперед – духівництва та нащадків дрібношляхетських родів, а також із мовленням студентства, з якого в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. формувалася західноукраїнська інтелігенція” [273, с. 150].

14) назви осіб за сімейними, дружніми, робочими стосунками: *братанич* ‘син брата, племінник’, *вуйко* ‘брат матері’, *камрат* ‘товариш, друг’, *кумпан* ‘товариш, друг’, *кумпель* ‘товариш, друг’, *панця* ‘господиня’, *передбесідник* ‘попередній промовець’, *родимець* ‘земляк’, *субльокатор* ‘квартирант’, *супряжниця* ‘колега по роботі, співпрацівниця’. До цієї групи зараховуємо також іменник *фамілія*, що означає ‘родина’ та похідний від нього прикметник *фамілійний* ‘родинний’. Зовсім добра **фамілія**. **Вуйко**

навіть був десь професором гімназії! [Вітер, с. 183] В цьому будинку, на другому поверсі, в одній кімнаті жив Юрій Колодрубець з жінкою Катериною з дому Дуб і **братаничем** жінки Грицем [Дорога на ВЗ, с. 193] Десь між ними взявся мій **камрат** Адасько, знаменитий синок пані Кунегунди з першого подружжя, що так успішно полював на котів [ГП, с. 113]. – Але ще має прийти Тосько. – Твій **кумпан**? – Так [Вулиця, с. 77]. ...пані Евдокія збігала через сіни будити свою **супряжницю**, пані Кунегунду та її чоловіка з другого подружжя, пана Вартоломія Плішку [ГП, с. 20].

Чи не найбільше львів'яни цінують свободу, а також дружбу й товариські стосунки. Саме тому на позначення 'друга, товариша' існував свій синонімічний ряд: *камрат*, *кумпан*, *кумпель* тощо. Щодо лексеми *камрат* Л. О. Ткач зауважує, що цей германізм стосується саме військової сфери й означає 'військовий товариш' [273, с. 158].

15) назви ознак: *дубельтовий* 'подвійний', *бархановий* 'оксамитовий', *біжучий* 'цей, поточний (про рік, століття тощо)', *ватований* 'підшитий ватою, на ваті', *дармовий* 'безплатний', *евентуальний* 'можливий, імовірний', *заавансований* 'досвідчений', *заповіджений* 'оголошений, призначений', *зглядний* 'відносний', *лакомий* 'ласий', *летунський* 'пов'язаний з авіацією', *мешкальний* 'житловий', *незужитий* 'невикористаний', *несамовитий* 'неймовірний', *нехибний* 'неодмінний', *пакунковий* 'призначений для пакування', *пасмистий* 'смугастий', *пересічний* 'середній, звичайний', *перешкоджений* 'який має поважні причини, перешкоди для здійснення планів', *поплатний* 'вигідний, прибутковий', *припасований* 'який відповідає розмірові, формі; підігнаний', *респектований* 'поважний, шанований', *рятунковий* (*ратунковий*) 'рятувальний', *сталий* 'постійний', *таний* 'дешевий', *файний* 'гарний, добрий, чудовий', *фільцовий* 'повстяний; фетровий', *циновий* 'олов'яний', *штивний* 'негнучкий'. Наприклад, *Було вже коло півночі. Наша господиня пані Евдокія, вирвалася з Морфеєвих обіймів, щоб пригріти гостеві вечерю, надягнувши для тієї виїняткової okazji бархановий шлярок на нічну сорочку, на знак особливої пошани для осіб*

духовного стану [ГП, с. 182]. *Над шинквасом тикав стародавній дзигар, а на мокрій **циновій** ляді пирували рої мух* [ГП, с. 137]. *Та, признаюся щиро, я ще не був тоді занадто високо **заавансований** в дедуктивній методі і ніяк не міг второпати, до чого пан Макс гне* [ГП, с. 129]. *Якщо ви призабули цей історичний факт, то я вам пригадаю, що в 30-их роках **біжучого** століття нашої ери пан Макс зачислявся до кращих воротарів Спортивного товариства „Україна”, яке взагалі славилось тоді знаменитими оборонцями на двох стовпцях* [ГП, с. 53]. *А товар дрібний, солідний: **ватована** камізелька з рукавами* [ГП, с. 166]. *Мій пан інструктор не приймав тоді участі в грі, зате приніс додому аж два **дармові** квитки* [ГП, с. 54]. *Празник у нас був, як казали парохіяни, **дубельтовий**: раз, що церква стояла під покровом св. Володимира, друге, що нашому отцеві парохіві теж було ім'я Володимир* [ГП, с. 79]. *Сивух замовк. Решта **незужитих** слів заткнула йому горло, і він насилу проковтнув їх* [Вулиця, с. 120]. *Так, мав грати, але нині пополудні управа дістала телеграму, що важно **перешкоджений** якимись родинними справами* [ГП, с. 64]. *Без шматки – це була б просто фізіономія різницького челядника, яким і був колись пан Йосиф Бик, поки не переключився на теперішню, більше **поплатну** професію* [ГП, с. 91]. *Отець Каштанович, тоді парох Знесіння, – це була постать небуденна, може, й не всіми люблена, зате всіми **респектована**, навіть польською поліцією* [ГП, с. 77].

Прикметник *рятунковий* є складовою словосполучень *рятуноква буда*, *рятуноква станція*, *рятуноква каретка*, що означають ‘машина швидкої допомоги’, де *рятунковий* – ‘рятувальний’, а *буда* – ‘крита вантажівка’. *Отож приїхала **рятуноква станція** і просто з пивниці повезла його з парадю до Загального шпиталю при вулиці Піярів* [ГП, с. 156]. – *А як тебе забере **рятуноква каретка**, то будеш винен собі сам* [Вулиця, с. 91]. Іменник *каретка*, відповідно до словникової статті в „Лексиконі львівському: поважно і на жарг”, має два значення: 1. Машина швидкої допомоги; 2. Бричка [ЛЛ, с. 348].

16) назви дій та станів, виражені дієсловами: *вив'язуватися* 'знаходити вихід зі скрутної ситуації', *вифасувати* 'тримати, роздобути', *відімкнути* 'відчинити, відкрити', *віднаймати* 'здавати помешкання у винайм', *відрецитувати* 'продекламувати', *гарувати* 'тяжко, без відпочинку працювати', *довжитися* 'видаватися довшим, аніж звичайно', *доконати* 'здійснити, реалізувати', *жалувати* 'шкодувати', *зав'язатися* 'утворитися', *занедбатися* 'перестати належно виконувати обов'язки', *запукати* 'постукати', *звати* 'називати', *згодитися* 'домовитися', *злостити* 'дратувати, сердити', *злоститися* 'нервуватися, злитися', *зморозити* 'паралізувати, привести до заціпеніння', *зрабувати* 'обікрасти', *зрезигнувати* 'відійти; відмовитися від запланованого, проголошеного', *іритуватися* 'нервуватися, злитися', *мальтретувати* 'знущатися', *мешкати* 'жити в певному місці', *навинутися* 'трапитися', *наглити* 'підганяти, квапити', *напоминати* 'звертати увагу, наголошувати', *направити* 'відремонтувати, виправити', *нарихтуватися* 'приготуватися', *никати* 'вишукувати, нишпорити', *обсервувати* 'спостерігати', *опустити* 'пропустити', *отворити* 'відкрити, відчинити', *переноситися* 'переїжджати', *подобати* 'бути схожим, подібним на когось', *положитися* 'розташуватися', *пофатигувати* 'потурбувати, завдати клопотів', *почислити* 'порахувати, полічити', *празникувати* 'святкувати, бути на празнику', *проволікати* 'зволікати', *пукати* 'стукати', *респектувати* 'поважати, шанувати', *реферувати* 'доповідати, докладно повідомляти', *ручити* 'гарантувати', *сегрегувати* 'класифікувати; характеризувати', *сквитуватися* 'віддячити', *скомплікувати* 'ускладнити', *смарувати* 'мастити, намащувати, змащувати', *спімнути* 'згадати, обмовитися', *фасувати* 'отримувати', *сфорсувати* 'з боєм подолати перешкоду', *ховати, ховатися* 'вирощувати, плекати', *тримати* (з ким?) 'підтримувати стосунки, знатися з кимось', *хоронити* 'оберігати, охороняти', *числити* 'рахувати', *штимувати* 'відповідати дійсності, бути правильним, точним (про підрахунки); сходитися', *щадити* 'заощаджувати'. *Я завдав собі трохи фатиги і почислив усі ряди, перейшовши їх туди й назад* [ГП, с. 116].

Ніхто не наглиць і нікого нема [Вулиця, с. 62]. Мій неоцінений пан інструктор пробував роз'яснити їй, що неможлива річ „**вифасувати**” гроші, бо всі колектури Державної лотереї замикаються о 5-ій годині пополудні, а відчиняються з 9-ї ранку [ГП, с. 108–109]. Пів до сьомої пані принесла чай (звичайна пані, що **віднаймала** кімнату) [Вулиця, с. 78]. Не думаю, що той „Бачевський”, яким ми тут розкушуємось, походить з вашого власного погребу, все ж таки з ролі господаря **вив'язується** знаменито [ГП, с. 95]. Ти чув, як він по-мистецьки **відрецитував** тую серцєрозриваючу історію про „бідну коціну” [ГП, с. 27]. Як він **доконав** цього чуда, того я не знаю до сьогодні, в кожному разі не минуло й десяти хвилин, як він щез мені з очей, а вже під церквою молоді хлопці й дівчата передавали собі з рук до рук наші летючки [ГП, с. 71–72]. Пан-отці посідали за стіл, а мій неоцінений пан інструктор тим часом **замкнув** вікно і щільно засунув фіранки [ГП, с. 88]. Наша господиня, пані Евдокія, або, як її ще **звали** по покійному чоловікові – пані Павлова, була людина чину, запобіглива і клопотяща [ГП, с. 4]. – Я... я не знаю, прошу пана, чи я люблю, чи ні... Я от, кріликів дуже люблю, в мене вдома крілики **ховались**, а котів – то так якось... [ГП, с. 11]. Тут теж **навинувся** принагідно під руки представник Окружного Спортивного Союзу, пан Рогалик, що приїхав на село з наплечником – міняти старий плац за масло [5, с. 30]. Матуляк каже, що сам відпровадив його з шинку на вулицю, ще й **напоминав**, щоб не вертався, боронь Боже, через поле Болгарів [ГП, с. 111]. **Направив** кілька пар дитячих шкрабенят і прибив закаблуки до черевичків... [ГП, с. 106]. – Так, народній приятелю, – сказав, прикладаючи мокрий рушник до лоба. – Ти дише все бистро **обсервуй** і бери на розум, бо колись надійде такий час, що й ти обриватимеш так гулі за національні інтереси [ГП, с. 193]. До того ж пані Евдокія була людина вельми богобоязна: чи то в неділю, чи то у свято нізащо в світі не **опустила** б Служби Божої та Вечірні [ГП, с. 6]. Факт є фактом, що Клим має силу в руках, і це треба **респектувати** [Вітер, с. 184]. – Отже, слухай, єгомостю, – сказав мій неоцінений пан інструктор, – я тобі покоротці **зреферую**, в якій

ситуації ми знаходимось [ГП, с. 183]. **Мешкала** недалеко відцїля, при вулиці Виговського [20, с. 33].

17) назви ознак дії, процесу, стану, якості: *арогантно* ‘нахабно, пихато, брутально’, *видко* ‘напевно’, *відай* ‘очевидно’, *головно* ‘переважно, зазвичай, головним чином’, *докладно* ‘ретельно’, *евентуально* ‘можливо за певних умов, обставин’, *заледве* ‘тільки-но’, *замашисто* ‘вільно, розмашисто, широко’, *засадничо* ‘суттєво; істотно’, *здисципліновано* ‘дисципліновано’, *здолу* ‘знизу’, *красно* ‘гарно’, *навперестрїт* ‘навперейми’, *назирцем* ‘слідом за кимось’, *назверх* ‘назовні’, *однозгідно* ‘одностайно’, *оподалик* ‘віддалено, віддаля’, *пересадно* ‘надміру’, *презиційно* ‘точно, детально, вичерпно’, *притьом* ‘дуже швидко, поспїхом’, *самопевно* ‘самовпевнено’, *спотайна* ‘таємно, потайки’, *тано* ‘дешево’, *тогїд* ‘торїк, минулого року’, *холоднаво* ‘прохолодно’, *файно* ‘чудово, гарно’, *шарматно* ‘галантно, ввічливо’ тощо. Був це, **відай**, той самий незрівняний вишнячок із спеціальних запасів „Народньої торгівлі”, бо зараз після першого тосту та здоров’я гостей з боку підземного світу прийшла ентуз’ястична реакція [ГП, с. 94]. – То ж, коли почуєш скреготання ключа в замку, то це знак, що пан Матуляк добирається саме до цієї комірки, капуюш? – Капую. – **Файно** є [ГП, с. 143]. **Видко**, пронюхали, як наша городецька дільниця приготувилась на їх прийняття, й волїли зрезитнувати з дальших гостинних виступів [ГП, с. 211–212]. А це дуже **красно** з його боку, хе-хе! [ГП, с. 112]. Прасує **докладно**, любовно прасує накрохмалені „на штивно” комірці сорочок своїх пана Колодрубця, якого він кличе “стрийку”. [Дорога на ВЗ, с. 193–194]. Я ще був тоді **заледве** учнем 5-ої нормальної, як тато віддали “на станцію” до пані Евдокії Перепелиці [ГП, с. 3]. Доматори з самого початку зайняли ворожу поставу до зайд – і не дивниця, зайди в корені підтинали їхні життєві інтереси; пожирали-бо, крім своїх, ще й їхні порції, витїсняли їх з м’яких та вигідних летовищ, взагалі стали себе вести дуже **арогантно** [ГП, с. 30]. **Засадничо** шупаки чи інші жандарми ніколи не починали транди і не чїпали цивїлів [Вїтер, с. 178]. Це він мав вирїшити в слушний час, порадившись

евентуально з Грицем, а може, навіть зі своєю Катериною [Дорога на ВЗ, с. 197].

У мовленні львів'ян побутував фразеологізм *тано, як борщ*, що означає 'дуже дешево'. *Я дорого від тебе не схочу. – Скільки? – Дай п'ятку. Тано, як борщ* [ГП, с. 166].

2.2.3. Лексика міського побуту як компонент мовної характеристики урбаністичного простору

Важливим компонентом мовної тканини текстів письменників літературного угруповання „Дванадцятка” є значна кількість побутових лексичних елементів. Це можна пояснити тим, що автори намагаються всебічно показати життя й побут різних верств населення, які проживають у Львові та його передмісті, що неможливе без залучення величезного пласту побутової лексики. Крім того, такі елементи використовуються для детальнішого, колоритнішого зображення середовища, у якому розгортаються події, а також для залучення до художнього світу читача, для активізації його мислення, уяви, оскільки він, натрапляючи на сторінках тексту на найчастіше повторювані в повсякденному житті назви реалій, краще розуміє письменника й зображуваного ним героя, уявляє життя, побут, матеріальні статки, світосприйняття кожного персонажа.

Поняття *побутова лексика* ми розуміємо широко – як назви тих понять, реалій, що пов'язані з повсякденним життям людини. Вони, як правило, не входять у термінологічні підсистеми, що вимагало б спеціальних знань тієї чи іншої вузької сфери професійної діяльності людини. Як зазначають дослідники, до побутової лексики належать назви житла, меблів, господарських предметів, одягу та взуття, їжі й напоїв, посуду та кухонного начиння, свійських тварин і птахів, знарядь праці, трудових процесів і дій, назви звичаїв, обрядів, ігор, розваг та ін. [284, с. 493]. Варто також зауважити що ця категорія лексики дуже змінна, оскільки зі зміною побуту змінюються й пов'язані з ним реалії [221, с. 105].

Н. Д. Бабич уживає термін „специфічна побутова лексика”, зазначаючи, що це лексика, яка характерна для певної історичної доби, тієї чи іншої соціальної групи і яка має особливий колорит історичного минулого (архаїчна побутова лексика) або сучасного життя (сучасна побутова лексика). Авторка зауважує, що в цій лексиці відбивається життя й побут людей як представників тієї чи іншої соціальної групи суспільства на певному етапі його історичного розвитку і що ця група лексики переважає в жанрах розмовного стилю, звідки проникає в художній стиль [53, с. 55].

Лексику на позначення міського побуту в нашому дослідженні ми поділили на кілька лексико-семантичних груп: *назви просторових понять і транспорту; назви житлових і нежитлових приміщень, будівель, громадських закладів; назви умеблювання, предметів інтер'єру; назви предметів хатнього вжитку; назви одягу та взуття, аксесуарів; назви їжі, напоїв* тощо.

Оскільки наявність громадського транспорту належить до особливостей міста, то ми виокремлюємо *назви просторових понять і транспорту: город* ‘парк сад’, *городець* ‘садок’, *корзо* ‘центральна вулиця міста’, *рогачка* ‘міська застава; за часів Австро-Угорщини у Галичині й Буковині застава на дорогах при в'їзді в місто, що за проїзд через неї збирався митний збір до цісарської скарбниці; шлагбаум’, *трамвай-зупинка* ‘зупинка трамвая’, *середмістя* ‘центральна частина міста’, *хідник* ‘тротуар’, *шина* ‘рейка’, *шнельцуг* ‘швидкий поїзд’ тощо. Наприклад, *З городу побіг наш отець парох просто на кухню, де в клубах запашних домів увихались пані варилихи, приготівляючи обід* [ГП, с. 84]. *Користаючи з короткої перерви між сніданком і обідом, гості вийшли з покоїв у городець зачерпнути прохолоди* [ГП, с. 81]. – *Ваш репортер припускає, що пан майстер подався на нічліг до одного з поблиьких готеликів 3-ої кляси, що їх так багато на Городецькій рогачці* [ГП, с. 123]. *Справді, ще того самого вечора стали творитись дивні містерії на вулицях Львова, зокрема в сусідстві так званого студентського корза, чи то пак променади на вул. Льва Сапиги* [ГП, с. 193].

На хідниках безперервними струйками хлюпотів дощ [Вулиця, с. 67]. *Трамвай-зупинка*, як знаєте, була за кілька кроків від церкви, проти кооперативи „Зоря” [ГП, с. 79]. Для позначення трамвайної зупинки в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” подано прикладку *трамвай-зупинка*, що є особливістю мовлення львів’ян. У розмовному мовленні жителів Львова міжвоєнного періоду функціонувала також лексема *бальон* ‘трамвай’: *Даю тобі слово, що я до цєпа ані слова не сказала. Я то залишила на лавці в Стрийськїм парку, сіла на бальон і подула додому. Тільки він мене й бачив* [Вітер, с. 182].

Серед лексем на позначення житлових і нежитлових приміщень, будівель, громадських закладів виокремлюємо такі одиниці західноукраїнського мовно-літературного варіанта: *грайзелерня* ‘невеликий магазин, де продають усе для щоденного вжитку (*перев.* продукти)’, *двірець* ‘вокзал’, *електрівня* ‘електростанція’, *захоронка* ‘дитячий освітній заклад’, *каварня* ‘кав’ярня’, *касарня* ‘казарма’, *кнайпа* ‘невеликий ресторан низького класу; корчма, шинок’, *колектура* ‘місце продажу лотерейних квитків’, *лічниця* ‘лікарня’, *молочарня* ‘крамниця, де продавали молочні продукти’, *м’ясарня* ‘крамниця, де продавали м’ясні вироби’, *склеп* ‘магазин, крамниця’, *папірня* ‘паперова фабрика’, *плебанія* (*клебанія*) ‘садиба парафіяльного священика’, *робітня* ‘майстерня, ательє; цех’, *фарбарня* ‘заклад, у якому фарбують, відновлюють колір одягу’, *ятка* ‘невеличкий магазин, у якому торгують м’ясом, м’ясна палатка’ тощо. Наприклад, *Зорів був в електрівні* *нераз* [20, с. 38] *Та моя старенька була сторожихою на Городецькій, проти Копитового, а я сам гуляв з горнятком по какао до української захоронки, там у подвір’ю, де був Сокіл Третій, може, отець собі пригадують?..* [ГП, с. 98]. *Пролітаємо коло партерових вікон майстерні бронзувальника, коло переплетні, минаємо шевську робітню, бочку з дощівкою, звертаємо на середину подвір’я, робимо вісімку і зупиняємося перед Сильком і Тисьом* [Повернення, с. 149]. „*Кручені стовпи*” так само можна локалізувати на вул. Кохановського, ріг Зеленої, тільки що власне на розі Зеленої не було

кнайпи. Інша група жіноцтва офірувалась захищати в той самий спосіб „клебанію” (як дехто казав на *плебанію*), зокрема хворого отця пароха, який вчора простудився на похоронку на Левандівці і лежав тепер у важкій групі [ГП, с. 210]. Мій неоцінений пан інструктор пробував роз’яснити їй, що неможлива річ „вифасувати” гроші, бо всі *колектури* Державної лотереї замикаються о 5-ій годині пополудні, а відчиняються з 9-ї ранку [ГП, с. 108–109]. І входять до *склепу*. Він убирає на ноги найдорожчі черевики й такі самі каже запакувати для знайомого [Вулиця, с. 66]. Там була *грайзелерня*, що на ніч замикалася на залізну сітку [Вітер, с. 185]. **В кнайпі** не було нікого чужого, самі свої, але Янко трохи куцався [Вулиця, с. 76]. Аналізуючи лексему *кнайпа*, Л. О. Ткач зазначає, що в кінці XIX – на початку XX ст. унаслідок впливу німецької мови в мовлення студентської молоді й письменників проникають слова, що відображають специфічний спосіб життя цих нових соціальних груп українського суспільства [273, с. 408].

У текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” зафіксовано також зменшено-пестливу форму до лексеми *склеп* – *склепик* ‘невеликий магазин, крамниця’, для творення якого використано демінутивний суфікс *-ик*. На Гетьманському передмісті, де розбирали й закладали нову вулицю, був *склепик*. Ступайлові і Бронкові він подобався. І тому вони постановили його випорожнити. Врешті потребували грошей [Вулиця, с. 58]. В аналізованих текстах зафіксовано також прикметник *склеповий*, що утворений за допомогою додавання до твірної основи *склеп* прикметникового суфікса *-ов* і прикметникового закінчення *-ий*.

На позначення міського вокзалу в текстах львівських письменників подано лексему *двірець*. На площі перед Головним *двірцем* я один стою коло *кльомба*, обтиканоного залізною огорожею, і жду [Повернення, с. 128]. Вокзал – це той топос, без якого не можна собі уявити повноцінне місто, це „храм урбаністичної епохи, який знаменує зв’язок дороги і міста” [160, с. 85].

Для творення слів на позначення будівель продуктивним є суфікс *-арн*: *каварня*, *касарня*, *молочарня*, *м’ясарня*, *фарбарня* тощо. Наприклад, – *Чи*

тепер, чи в четвер, вона вийде наверх, як там крадіж у **м'ясарні** пана Бабачка [ГП, с. 37]. Окремі залоги стояли в кооперативі, в читальні і в „Маслосоюзі”. У підвалі фабрики скрипок „Зоря” панночки з „Юнацтва”, під командою панни Дарці і панни Соні з **молочарні** – „Солодкої Сметанки” – зорганізували перев'язочний пункт [ГП, с. 205]. Уздовж Янівської вулиці, починаючи від костела св. Анни, попри артилерійські **касарні** і шинок на розі Бема, віяв вітер [Вітер, с. 163]. ... Зараз при другому березі стояла прегарна (це слово кожній зрозуміє) **каварня** [20, с. 38]. Лексема **каварня** з'явилася в мові Галичини найімовірніше в останні десятиріччя ХІХ ст., а згодом поширилася на всю мовну територію України і ввійшла до літературного вжитку і словників першої пол. ХХ ст. Щодо семантики лексеми **каварня**, то вона зазнала певних змін, які пов'язані зі зміною самого поняття впродовж еволюції „каварняного” бізнесу. Д. Б. Якимович-Чапран пише про те, що змінилося поняття „каварня” після Першої світової війни, коли почали впроваджувати все традиційно польське [315, с. 147]. Так постали каварні „варшавського типу”, як їх охарактеризував Й. Маєн [170]. Ці заклади були мало схожі на клуби, зате дуже нагадували французькі кафе-шантани. Майже кожна каварня мала оркестр і ввечері організовувала танці. Більшість працювала в нічному режимі, мала шикарний інтер'єр, а серед відвідувачів з'явилося багато закоханих пар, а також жінок легкої поведінки. Каварні були осередками міського богемного життя, про що свідчить, наприклад, історія українського мистецького угруповання 30-х рр. ХХ ст. „Дванадцятка” [170]. Один із її членів А. Курдидик згадує: „Суботні зустрічі нашої „Дванадцятки” у „Народній Гостинниці” були наскрізь літературними вечорами, я сказав би – офіційними трибутами музам від старших та молодших її лицарів і Дон Кіхотів. А молодість мала таки свої права, і ми в домовлений вечір сходилися неформально й неофіційно зі своїми дівчатами, нареченими та молодими дружинами в котрійсь із кращих львівських **каварень**, що мали одну надзвичайну прикмету: вони знали, від кого „дerti форсу”, а кого толерувати з одною кавою чи ще тістечком до неї, або пивцем

та якоюсь чарчиною ради того, щоб потім казати всім, що в них такі-то і такі бувають” [155, с. 16].

У текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” використано саме лексему *каварня*, а не полонізм *кав’ярня*. І це видається закономірним, оскільки *кав’яр* – це ікра. Такої ж позиції дотримується і Г. Голоскевич у „Правописному словнику”, подаючи як нормативне *каварня*, а не *кав’ярня* [22, с. 163].

За радянської мовної політики лексеми із суфіксами *-арн*, *-ярн* вилучали із активного вжитку. Так, Р. С. Смаль-Стоцький зазначає, що за мовної політики 30-х рр. такі слова, як *електровня*, *кінарня* ‘кінофабрика’, *взутярня* ‘фабрика взуття’, *цяцькарня* ‘фабрика іграшок’, *автомобілярня* ‘автомобільний завод’ і под. мали бути вилучені зі словників української мови як „терміни надумані, невідомі українському народові” [247, с. 60].

У цій групі додатково виокремлюємо й *назви на позначення частин приміщень*: *виставова шиб*а ‘вітрина’, *партер* ‘перший поверх будинку’ → *партеровий* 1. ‘Який розміщений на першому поверсі’; 2. ‘Одноповерховий’, *передсінок* ‘танок’, *пивниця* ‘підвал, погріб’, *покій* ‘кімната’, *сальон* ‘вітальня’, *сая* ‘зал’, *станція* ‘кімната у приватній квартирі, яку винаймали (перев. із харчуванням)’ тощо. Наприклад, *Тітка мала свою кімнату, а він спав у „сальоні” на канані* [Вітер, с. 186]. ...*на станції* у пані Евдокії кватирував уже студент прав Львівського університету, пан Максим Чміль або йнакше та коротше – пан Макс [ГП, с. 3]. **В передсінку** присмерк, ледь роз’яснений світлом, що просякає з кухні [Вулиця, с. 77]. *Наша кімнатка, чи то пак „покій”, не мала більше, як чотири метри в квадраті* [ГП, с. 3]. *Пролітаємо коло партерових вікон майстерні бронзувальника, коло переплетні, минаємо шевську робітню, бочку з дощівкою, звертаємо на середину подвір’я, робимо вісімку і зупиняємося перед Сильком і Тисьом* [Повернення, с. 149]. *Моя нова станція була трохи оподалік за містом, на Богданівці, де невеличкі одноповерхові та партерові домики заховалися в затишку серед садків і мініатюрних гордців* [ГП, с. 4].

Наступну лексико-семантичну групу становлять лексеми на позначення назв умеблювання, інтер'єру тощо: *бамбетель* 'диван', *бюрко* 'письмовий стіл', *диван* 'килим', *канапа* 'диван', *отомана* 'низький широкий м'який диван із подушками замість спинки і валиками на краях', *фотель* 'м'яке крісло'; *дзитар* 'годинник' тощо. Наприклад, *В кухні спала теж тітка на бамбетлю* [Вітер, с. 186]. *Ліжко, бюрко, стіл, книжки, Мазена* [Повернення, с. 125]. *Родичі спали в одній кімнаті, а він спав на червоній отомані, що стояла під вікном* [Вітер, с. 186]. *Вийшов в залю, сів у фотель* [16, с. 205]. У „Словнику української мови” в 11 томах слово *фотель* та похідні від нього *фотелик*, *фотельчик* маркуються як діалектні, проте зміст ілюстративних контекстів свідчить про те, що предмет, названий цим словом, характерний для умеблювання старосвітського дому або ж для новочасного міського помешкання чи салону [Ткач, с. 238–239].

У сучасній літературній мові іменник *диван* означає 'рід великих м'яких меблів для сидіння і лежання' [СУМ, II, с. 270]. У ЗВУЛІМ *диван* вживався у невідомому для теперішнього пересічного носія української мови значенні 'рід килима'. На думку Л. О. Ткач, відтворення цього значення в галицько-буковинського живому мовленні кінця XIX – початку XX ст. та текстах передусім рекламного характеру підтримувалося й польським *dywan* – 'килим' [273, с. 158].

Для загальної назви предметів інтер'єру, умеблювання в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” використано лексему *обстанова*. *Обстанова теж не грішила вибагливістю: стояла тут полиняла, облізла канапа, що з неї виставали голі дротяні ребра і що страшенно скрипіла (мабуть, з цього приводу пан Макс охрестив її „Недокінчена Симфонія”), невеличкий столик, інвалід на одну ногу, шафа і два крісельця* [ГП, с. 4]. Для того, щоб позначити старожитні, давні речі, тобто антикваріат, у своєму мовленні львів'яни послуговувалися лексемою *антик*. *Я вже казав отцеві парохіві і вам заявляю, що мені не важний самий годинник, хоч це, звичайно, антик і родинна пам'ятка* [ГП, с. 97].

Письменники „Дванадцятки” описують також життя представників міського дна. А ті багато часу проводять у шинках і корчмах. Саме тому літератори вживають лексеми на позначення тих предметів інтер’єру, які характерні для таких закладів. Серед цих лексичних одиниць виокремлюємо ті, які позначають барну стійку, прилавок тощо. У текстах вони відтворені двома синонімами: *шинквас* ‘прилавок, барна стійка’ і *ляда* ‘прилавок’. Наприклад, *У хвартусі сумнівної чистоти на дебелому череві, весь мокрий від поту і червоний, мов каплун, бувший оборонець Львова з подиву гідною зручністю увихався за шинквасом, з брязкотом наповнюючи все свіжі „путні хмелю”, по які тягнулись з усіх боків десятки рук* [ГП, с. 132]. *Над шинквасом тикав стародавній дзитар, а на мокрій циновій ляді пирували рої мух* [ГП, с. 137].

Аналізуючи побутову лексику, не можна оминати увагою таку лексико-семантичну групу як *назви предметів хатнього вжитку та інструментів*: *бібула, бібулка* ‘папір низького сорту’, *гальба* ‘кухоль (пива)’, *зольнегли* ‘цвяхи’, *кляйстер* ‘клей зі звареного крохмалю або борошна’, *коц* ‘плед, ковдра, вовняне покривало’, *майзель* ‘зубило’, *пака* ‘ящик, коробка’, *пуделечко* ‘коробочка’, *пуделко* ‘коробка’, *пушка* ‘бляшана банка’, *обрус* ‘скатертина’, *станіоль* ‘фольга для харчових продуктів’ тощо. Наприклад, *При такій зворушливій okazії потрапляв теж доволі спритно встромити панночці „трипса” з тоненької сигаретної бібулки* [ГП, с. 167]. *...і пан Матуляк скотився до пивниці, його ходу ч розпізнав з чалапання важких, вояцьких, черевиків, підбитих „зольнеглями”, до яких наш пан майстер тільки минулого тижня прибив металеві підківки* [ГП, с. 147]. *Не можна, каже, тут герої лежать, і тягне мене під стіну, там, де ті герої лежать замуровані і замкнені, як черевики в пуделках у Берти Штарк* [Вітер, с. 181]. *Ага, ще одна важлива річ: скоч до кооперативи і купи пуделечко кляйстру* [ГП, с. 58]. *Посередині прилавка, у важких люкрових ризах, обсипаний кольоровим маком, з правдивою бородою з вати, в прикрашеній цукерками і*

мигдалями мітрі, із покритим золотою **станіолею** жезлом в руці, достойний і погідний – мій Миколайко [Повернення, с. 145].

Лексеми *гальба* й *путня* хоч і були поширені в мовленні львів'ян, які належали до різних соціальних верств населення, та найчастіше їх використовували мешканці передмістя. Ці слова автори застосовують у своїх текстах, коли описують шинок. Наприклад, *Словом, протягом одного дня пан Матуляк став славною людиною на Богданівці, а його популярність найбільш переконливо можна було зміряти тими гальбами пива і „шалайбодиками” сивухи з „вурштом” на виделці, що він їх того дня розпродав* [ГП, с. 132]. – У *хвартусі сумнівної чистоти на дебелому череві, весь мокрий від поту і червоний, мов каплун, бувший оборонець Львова з подиву гідною зручністю увихався за шинквасом, з брязкотом наповнюючи все свіжі „путні хмелю”, по які тягнулись з усіх боків десятки рук* [ГП, с. 132].

Як відомо, назви одягу та взуття – один із найдавніших шарів лексики, адже реалії, позначувані цими номенами, супроводжують людину все її життя, залежать від географічно-кліматичних умов, свідчать про матеріальне становище та естетичні смаки й уподобання користувачів. Лексико-семантичну групу назви одягу та взуття, аксесуарів в аналізованих текстах становлять такі одиниці: *аницуг* ‘костюм’, *бунда* ‘теплий верхній одяг (пальто, жилет тощо)’, *ватованка* ‘одяг на ваті’, *вельон* ‘головний убір нареченої’, *гардероба* ‘гардероб, одяг’, *зигарок* ‘годинник’, *камізелька* ‘жилетка’, *капуза* ‘капюшон’, *кацабайка* ‘куртка, жіночий жакет’, *кляк* ‘головний убір’, *лякери* ‘лаковані туфлі’, *маринарка* ‘піджак’, *мешти* ‘туфлі’, *ногавиці* ‘штани’, *однострій* ‘уніформа’, *парканик* ‘ковнірець’, *пулярес* ‘гаманець’, *спинка* ‘пряжка, застібка’, *стрій* ‘одяг, вбрання’, *течка* ‘портфель, папка’, *холошні* ‘зимові штани, перев. сукняні’, *швімки* ‘купальні штанці, плавки’, *шлафрок* (*шлярок*) ‘домашній халат’, *шмата* ‘ганчірка, шматок тканини’, *шматка* ‘шматочок тканини’, *умундирований* ‘одягнений у мундир’ тощо. Наприклад, *Якась пані в золотому строї, символізуючому осінь, заглянула Зоріву в очі* [20, с. 30]. *Ви не бачите, що його, цього пана, обкрадено з гардероби? Тепер,*

навіть, якби він хотів штани програти, то не має змоги, бо й штани йому підіванили [ГП, с. 234]. І той бенькарт одного разу приліз на рандку з орлом у кляпі **маринарки** [Вітер, с. 182]. Під бородою вас коле, в пояс тисне смокінг, **лякери** печуть, як нещастя, але ви згинаєтеся в чотири погібелі і йдете, де йдете? [2, с. 32]. Пан Макс одягнувся у **ватованку** – була на нього, як кожна одяжина, заскупа і закоротка [ГП, с. 166]. Подивися, вже навіть маю на собі дванадцять **камізелок** – і ні одної своєї [Повернення, с. 143]. Сіра мряка ліниво підносила на верхів'я дерев... і, наче порваний **вельон**, звисала над вулицями, провулками і дахами Левандівки [Повернення, с. 120]. Вони пішли в картоплю, повдягали „**швівмки**” і, роздягаючись здалеку, один по одному бебевхали в воду [ГП с. 113]. Купи цю **кацабайку**, – звернувся діловито до пана Макса [ГП, с. 166]. Добра, вибачлива тітка, опоясана хвартухом, сповнена хатніх дрібних турбот, у стоптаних домашніх **мештах**, сувора й усміхнена, обвіяна запахом житньої кави, цикорії, яблук і ванільових тістечок [Повернення, с. 147]. А тим часом кравець, не даючи вам дійти слова, зразу пхає вас у готовий **анцуг**, що лежить на вашому тілі, як мішок [Вітер, с. 180]. О. Т. Горбач, покликаючись на працю Я. Рудницького „Львівський український міський говір (Знесіння)”, тлумачить анцуг (апсук) як чоловіче убрання, одяг [23, с. 81].

Не можна оминати увагою й лексико-семантичну групу на позначення назви їжі, напоїв, до якої належать такі лексеми: **бомбони** ‘цукерки’, **відпадки** ‘залишки, відходи’, **вурит** ‘ковбаса’, **гарбата** ‘чай’, **кав'яр** ‘ікра’, **кайзерка** ‘булочка’, **кварглі** ‘зглевілий запечений сир домашнього приготування круглої форми’, **лакїмство** ‘ласощі’, **люра** ‘низькоякісний напій’, **млїчко** ‘молочко; молоко’, **муштарда** ‘гірчиця’, **прецлі** ‘бублики (солені)’, **трунок** ‘напій, найчастіше – алкогольний’, **цинамон** ‘кориця’, **ярина** ‘овочі’ тощо. Наприклад, – *А що ж ти там купував? Бомбони, так? Так* [ГП, с. 61]. *А по липах лазив щороку за липовим цвіттом, що потім сушився проти сонця в решеті на призьбі, а взимку мама варили з нього смачну „гарбату” – знамениту медицину проти кашлю й простуди* [ГП, с. 48]. *При ляді, де стояв*

Герко й смерділи кварглі, муляр Філько товк порожньою склянкою й хотів на кредит пива [Вулиця, с. 69]. Звичайно в цій порі пан Макс вертався з тренінгу, з площі „Сокола-Батька”, проковтував на підвечірок могилу кайзерок з маслом і бринзою, видудлював дві літри маслянки, а потім поспішав на маївку [ГП, с. 54]. Словом, протягом одного дня пан Матуляк став славною людиною на Богданівці, а його популярність найбільш переконливо можна було зміряти тими гальбами пива і „шалайбодиками” сивухи з „вурштом” на виделці, що він їх того дня розпродав [ГП, с. 132].– Панця для вас млічка свіженького принесла, а тобі, Мацюсю, поляндвічку купила! [ГП, с. 12]. ...а тепер на еміграції, випивши порошкової кави із холодною сметанкою, що каву переміняє в люру, запустилися ми в спогади давних, незабутих днів” [17, с. 202].

Лексема *люра* в лексикографічних джерелах зафіксована з кількома значеннями. У „Лексиконі львівському...” *люра* – *знев.* 1) горілка низької якості (ср); 2) погана, німецька кава (м, ср, ст); 3) рідка, несмачна їжа; бурда (ст) [ЛЛ, с. 424]. О. Т. Горбач у своєму дослідженні насамперед звертає увагу на те, що це поганої якості горілка. Л. О. Ткач пише тільки про неякісну каву. Тому можна зробити висновок, що використання цієї лексеми залежало від соціального статусу мовця. У мовленні інтелігентної людини, як у випадку героя З. Тарнавського, „люра” вживалася на позначення кави, у представників міського дна – на позначення горілки. Попри те, що побутово-розмовне мовлення має наддіалектний характер, до нього легко проникають елементи вузьколокальних утворень – територіальних діалектів, а також соціолектів, жаргонів, аргю [178, с. 93].

Питання наявності західноукраїнських регіоналізмів у лексикографічних працях кінця XIX – першої пол. XX ст. потребує глибшого вивчення. Так, у передмові до нещодавно перевиданого „Московсько-українського словника” В. Дубровського П. Ю. Гриценко звертає увагу на введення упорядником до реєстру західноукраїнських регіоналізмів, відомих раніше зі словника за редакцією Б. Грінченка, проте пізніше не внесених до

„Словника української мови” в 11-ти томах. Наприклад, *бейдак* ‘дурень’, *бенелюки* ‘нісенітниця’, *журавельник* ‘герань’, *пізьма* ‘гнів’, *позна* ‘школа’, *сарпати* ‘гніватися’, *сохтівний* ‘гідний’, *судосити* ‘зустрічатися’, *учетверзі* ‘вчотирьох’, *хрящем* ‘жужмом’, *цовта* ‘брила, купа’, та ін” [93, с. 6–7].

Увага В. Дубровського до чималого шару регіоналізмів, – зазначає П. Ю. Гриценко, – дозволяє змодельовати його позицію, що „полягала у свідомому прагненні враховувати й презентувати мовні надбання всіх українських регіонів, а не лише центральноукраїнського / середньонаддніпрянського, оскільки лише за таких умов можна забезпечити й зміцнити мовно-культурну єдність нації” [93, с. 7].

Деякі лексичні одиниці, що проаналізовані в нашій роботі, також зафіксовані в „Московсько-українському словнику” В. Дубровського: *біжучий, вакації, видко, домонтар, льосувати, рамено, тека, фотель* тощо.

Щоб простежити історію лексикографічного опису львівського койне було досліджено реєстр таких словників: „Малоруско-німецький словар” за ред. Є. Желехівського та С. Недільського (1886), „Російсько-український словник” за ред. А. Кримського та С. Єфремова (1924–1933) і „Словник української мови” в 11 томах (1970–1980). Словник Є. Желехівського та С. Недільського ширше, ніж інші, представляв західноукраїнську лексику попереднього періоду, охоплював тогочасні літературні твори й місцеві західноукраїнські діалекти. Словник А. Кримського та С. Єфремова засвідчив, чи ввійшли одиниці львівського койне до загальнонародного стандарту. Аналіз СУМу вможливив зробити висновок, чи ввійшли слова, що побутували в мовленні міжвоєнного Львова, до загальнонародної мови другої половини ХХ ст.

В академічному „Російсько-українському словнику” без обмежувальних ремарок подано такі лексичні одиниці: *антик* (пор. СУМ – із

ремаркою заст.)², бандаж, бархановий, бачний (СУМ – діал.), бібула (лише в значенні ‘папір низького сорту’ (СУМ – заст.), біжучий, братанич (СУМ – діал.), бунда (СУМ – розм.), бюрко, бюро, вакації, ватований, видко (СУМ – розм.), виплата (зафіксовано в СУМі з іншим значенням ‘дія за значенням виплачувати і виплатити’), візитація (СУМ – заст.), вільно, головно, грейцар, дармовий (СУМ – розм.), довжитися, докладно, доматор, жадний, жалувати, живчик, зав’язатися (СУМ – розм., рідко), заживати (СУМ – розм.), заледве (СУМ – рідко), залога, замешкати (СУМ – розм.), замикати (СУМ – розм.), замкнений, зап’яток (СУМ – діал.), засадничо, захоронка, здебільша (СУМ – рідко), злостити, злоститися, зморозити (СУМ – розм.), зрабувати (СУМ – розм.), іритуватися (СУМ – рідко; те саме, що), каварня, канапа (СУМ – те саме, що), коц (СУМ – розм.), красно (СУМ – те саме, що), лектура (СУМ – діал.), лиця, лічниця, люра³, ляда, мапа (СУМ – заст.), мешкальний, мешканець (СУМ – рідко), мешкати (СУМ – рідко), моцний, наголовок (СУМ – діал.), назверх (СУМ – діал.), назирцем (СУМ – те саме, що), напаминати, направити (СУМ – діал.), нарихтуватися (СУМ – розм.), незужитий, нехибний (СУМ – розм.), никати (тільки в значенні ‘сновигати’), обсервація (СУМ – книжн.), обсерватор (СУМ – книжн.), опала (СУМ – заст.), оповістка (СУМ – рідко), оподалік (СУМ – діал.), очевидячки (СУМ – розм.), пасмистий, переноситися (СУМ – заст.), перепачковувати, пересада (СУМ – діал.), пересадно (пересадний СУМ – діал.), пересічний, писківка, подобати (СУМ – діал.), позір (СУМ – діал.), помалу, помисел (СУМ – книжн.), поплатний (СУМ – діал.), посідання (СУМ – рідко), посідач (СУМ – заст.), посідачка, потайний, почислити (СУМ – діал.), поштивий (СУМ – рідко), пошукування (СУМ – діал.), приклонник, припасований, проволікати (СУМ – розм.), процесуватися (СУМ – діал.), пушка (СУМ – діал.).

² У дужках подано ремарки до лексем зі „Словника української мови” в 11 томах (СУМу). Якщо немає позначки, то ця лексична одиниця або відсутня в реєстрі, або зафіксована без ремарки. Список відповідних слів див. нижче.

³ У „Російсько-українському словнику” за ред. А. Кримського та С. Єфремова (1924–1933) подано без ремарок обидва значення: ‘низькоякісна кава’ й ‘неякісна горілка’.

Без обмежувальних ремарок СУМ фіксує такі лексичні одиниці: *бандаж, біжучий, бюрко, бюро, вакації, вільно, головно, докладно, жадний, жалувати, живчик, залога, злостити, злоститися, ляда, никати* (у значенні ‘тинятися’), *пересічний, помалу, потайний, припасований*.

У реєстрі „Словника української мови” в 11 томах (1970–1980) відсутні такі слова: *бархановий, ватований, грейцар, довжитися, доматор, засадничо, захоронка, каварня, лиця, лічниця, люра, мешкальний, моцний, напаминати, незужитий, пасмистий, перепачковувати, писківка, посідачка, приклонник*.

Детальніше значення лексем західноукраїнського варіанта літературної мови та їхнє ремаркування в „Словнику української мови” в 11 томах див. Додаток 2.

У „Російсько-українському словнику” за ред. А. Кримського та С. Єфремова (1924–1933) невелику кількість аналізованих лексичних одиниць позначено ремарками ‘західне’, ‘галицьке’, що вказувало на приналежність до західного варіанта української літературної мови: *гал. відай, зап. вуйко, гал. густ, зап. доконати, гал. запукати, зап. інтерес, гал. касарня, гал. льос, діал. м’ясар, гал. матура, гал. менажерія, зап. нинішній, зап., полон. ніц, зап. опінія, гал. отворений, гал. отворити, діал. пивниця, зап. принайменше, гал. п’ястук*. З іншим значенням, ніж у досліджуваних нами текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка”, зафіксовано такі лексеми: *аванс* ‘грошова виплата’, *академічний* ‘навчальний’, *бесіда* ‘розмова’, *вив’язуватися* ‘зав’язуватися’, *виймка* ‘вріз; виписка’, *відворот* ‘нехіть’, *гарувати* ‘пустувати, жирувати’, *город* ‘місто’, *городець* ‘містечко’, *диван* ‘канапа’, *екзекуція* ‘стягання податків’, *змішатися* ‘змішувати разом’, *занедбатися* ‘бути закинутим’, *згодити* ‘зачекати; поєднати’, *зільник* ‘гербарій’, *значок* ‘позначка’, *інструктор* ‘той, хто когось інструктує’, *канцелярія* ‘установа, що займається діловодством’, *кличка* ‘назва’, *легітимація* ‘узаконення’, *молочарня* ‘пункт, де переробляють молоко’, *навинутися* ‘накрутитися’, *нота* ‘музичний знак’,

ногавиці ‘наголінники’, обривати ‘збирати плоди’, обстановка ‘оточення’, опустити ‘покинути’, пака ‘жмуток’, пакунковий ‘багажний’, партер ‘зала в театрі’, пас ‘ремінь’, повісмо ‘жмут’, положитися ‘влягтися’, портфель ‘тека’, пукати ‘лускати’.

Деякі лексичні одиниці не зафіксовані в „Російсько-українському словнику”, оскільки належали до західноукраїнського узусу. Наприклад, *авансувати, авантура, академік, амбасада*⁴, *амбасадор*⁵, *ароганція, арогантно, атрамент*⁶, *бамбетель, бомбон, ватованка* (натомість є ватянка), *вдовілля, вельон, виставова шиба, вифасувати, виховок, віднаймати, відпадки, відрецитувати, водотяги, ганделес, гарбата, геца, гардероба, грайзелерня, двірець*⁷, *деліквент, дубельтовий, евентуальний, евентуально, емерит, емеритований, емеритура, жиляки, жилякуватий, заавансований, заввага, заголюканість, замашисто, замешкалий, замотеличений, заповіджений, зглядний, здисципліновано, здолу, зецер, змисл, зольнегль, зрезигнувати, зудар, інспіцієнт, кавалець, камрат, катеринкар, квартал, кляйстер, кнайпа, колектура, контингентовий, концепт, корзо, корпорант, кріликарство, круціята, кумпан, кумпель, кунит, лакімство, легітимувати, летунський, льосування, лякери, майзель, майстеритик, мальтретувати, маніфестаційно, манкамент, матуральний, машинерія, навперестріт, надзир, напімнення, непричком, обловитися, обриджувати, обсервувати, обставлення, однозгідно, орнаментальний, панця, парканик, паскар, перепачковуваний, пересічно, перешкоджений, пех, підпровадити, плебанія, погребаний, потягач, презиційно, прецеденс, притахлий, притьом, приявність, пуделечко, пуделко, пулярес. Певні лексеми із зазначених вище подано в „Малоруско-німецькому словарі” за ред. Є. Желехівського та*

⁴ Одиницю зі значенням посольство фіксує Словник українсько-російський (1927) А. Ніковського. – Ніковський А. Словник українсько-російський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/nikovsky_pered.html.

⁵ У Правописному словнику Г. Голоскевича (1929) зі значенням ‘посол’ [22, с. 11].

⁶ Фіксує Російсько-український словник (1930) О. Ізюмова. – Ізюмов О. Російсько-український словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/isum_pered.html

⁷ Фіксує Словник українсько-російський (1927) А. Ніковського з ремаркою *гал.* – Ніковський А. Словник українсько-російський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/nikovsky_pered.html.

С. Недільського (1886), що містив більше західноукраїнської лексики, ніж інші: *авантюра* [Желех., Т. I., с. 1], *академік* [Желех., Т. I., с. 3], *атрамент* [Желех., Т. I., с. 7], *вдоволенє* [Желех., Т. I., с. 59], *вистава* [Желех., Т. I., с. 88], *виховок* [Желех., Т. I., с. 91], *віднаймати* [Желех., Т. I., с. 100], *геца* [Желех., Т. I., с. 140], *грайзлєрня* [Желех., Т. I., с. 169], *дворець* [Желех., Т. I., с. 174], *замешкалий* [Желех., Т. I., с. 256], *замотиличити* [Желех., Т. I., с. 258], *зглядний* [Желех., Т. I., с. 292], *змисл* [Желех., Т. I., с. 306], *кавалиць* [Желех., Т. I., с. 338], *камрат* [Желех., Т. I., с. 332], *кляйстер* [Желех., Т. I., с. 351], *круцията* [Желех., Т. I., с. 385], *куншт* [Желех., Т. I., с. 389], *лакїмство* [Желех., Т. I., с. 396], *надзір* [Желех., Т. I., с. 474], *непричком* [Желех., Т. I., с. 521], *обридити* [Желех., Т. I., с. 547], *однозгідно* [Желех., Т. I., с. 558], *паскар* [Желех., Т. II., с. 604], *пересічно* [Желех., Т. II., с. 624], *підпровадити* [Желех., Т. II., с. 648], *погребний* [Желех., Т. II., с. 674], *потягач* [Желех., Т. II., с. 725], *приявний* [Желех., Т. II., с. 765], *пуделко* [Желех., Т. II., с. 787], *пулярес* [Желех., Т. II., с. 788].

Отже, лексичні одиниці західноукраїнського варіанта літературної мови, якими в 20–30-х роках активно послуговувалися мовці, які входили до загальнонародного стандарту, у радянський період через лексикографічну практику були витіснені на периферію мовної системи.

2.2.4. Впливи співтериторіальних мов на становлення львівського койне

Ю. В. Шевельов зазначає, що „для розвитку всеосяжної літературної мови, що задовольняла б усі потреби народу в науці і торгівлі, у щоденному побуті і техніці, в навчанні і поезії, база літературної мови, перенесеної зі сходу, і галицьких народних говірок була недостатня і надто вузька. Отже, у Галичині починають чимраз інтенсивніше з'являтися в цій мові зміни, а головне, вона починає збагачуватися силою нових елементів”[304, с. 22].

Ідеться про запозичення й кальки з польської та німецької мов, „якими приходили й засвоювалися культурні здобутки світу” [304, с. 23]. Та науковець наголошує, що „рівнобіжно йде й органічний розвиток свого словотворення, зміни значення слів” [304, с. 23]. Проникнення у ЗВУЛМ кальок із польської та німецької мов, на думку Л. О. Ткач, свідчило про „природний перехідний етап розвитку мови, коли брак власних засобів для позначення тих чи інших понять суспільного життя надолужувався калькуванням та запозиченням чужомовних елементів” [Ткач, с. 10].

Так, у текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка”, у яких зображено життя Львова в міжвоєнний період, натрапляємо на такі запозичення й кальки:

з польської мови: *аванс* – пол. **awans** – просування, підвищення по службі [Ткач, с. 21]; *академік* – пол. **akademik** – 1) студент університету; 2) академік [Ткач, с. 22]; *бачний* – пол. **baczny** – уважний, пильний [Ткач, с. 29]; *бібула* – пол. **bibula** – 1) тонкий папір; 2) папір низької якості [Ткач, Матеріали до словника, с. 32; ЕСУМ, I, с. 190]; *виклад (виклади)* – пол. **wykład** – лекція [Ткач, с. 51–52], *евентуальний* – пол. **ewentualny** – можливий, здогадний [Ткач, с. 112], *грище ‘стадіон’* – пол. **igrysko** – ігри, змагання, турніри [Ткач, с. 87]. З польської мови в ЗВУЛМ потрапили також такі лексеми: *біжучий* [Ткач, с. 32], *ватований* [Ткач, с. 41], *вив’язуватися* [Ткач, с. 46], *вистава, виставова шибда* [Ткач, с. 59], *відпадки* [Ткач, с. 64], *вільно* [Ткач, с. 70], *гербата* [Ткач, с. 81; ЕСУМ, I, с. 497], *гарувати* [Ткач, с. 81], *головно* (Ткач, с. 84), (Ткач, с. 89), *двірець, дворець* (Ткач, с. 94), *диван* [Ткач, с. 97], *докладно* [Ткач, с. 104; ЕСУМ, II, с. 104], *доконати* [Ткач, с. 104], *доматор* [Ткач, с. 104], *евентуально* [Ткач, с. 112], *емерит* [Ткач, с. 113], *емеритований* [Ткач, с. 113–114], *емеритура* [Ткач, с. 113], *жалувати* [Ткач, с. 116], *зав’язатися* [Ткач, с. 121], *залога* [Ткач, с. 128], *замешкалий* [Ткач, с. 129], *замешкати* [Ткач, с. 129–130], *запукати* [Ткач, с. 137], *засадничо* [Ткач, с. 139], *згодитися* [Ткач, с. 151], *зільник* [Ткач, с. 154], *змисл* [Ткач, с. 157], *зрезигнувати* [Ткач, с. 157], *інтерес*

[Ткач, с. 162], *іритуватися* [Ткач, с. 166], *кавалок* [Ткач, с. 167], *каварня* [Ткач, с. 167], *касарня* [ЕСУМ, II, с. 398; Ткач, с. 170], *кляса* [Ткач, с. 174], *красний* [Ткач, с. 185], *кумпан* [Ткач, с. 187]⁸*кушит* [ЕСУМ, III, с. 143]. Лексема *касарня* ‘казарма’ активно функціонувала як у польській мові (пор. пол. **koszary**), так і в німецькій (нім. **die Kaserne**). *Катеринкар* ‘катеринник’, очевидно, походить від іменника *катеринка*, що є запозиченням із польської мови; а походить від німецької назви ляльки *die schöne Katharine* ‘прекрасна Катерина’, яка виконували головну роль у популярній виставі лялькового театру, супроводжуваній грою на шарманці’ [ЕСУМ, II, с. 404].

з французької: *бандаж* [ЕСУМ, I, с. 132].

з німецької: *дубельтовий* – походить від лексеми *дубельт*, що запозичено з німецької мови [ЕСУМ, II, с. 139], *коц* – запозичення з давньоверхньонімецької мови [ЕСУМ, III, с. 63]⁹.

Щодо походження лексеми *геца* спостерігаємо розбіжності в „Матеріалах до словника...” Л. О. Ткач й ЕСУМі. Так, Л. О. Ткач подає польський відповідник **heca** ‘підступи, переслідування, скандал’ [Ткач, с. 81–82]. В ЕСУМі зазначено, що *гец* (*геца*) запозичено через посередництво польської мови з німецької [ЕСУМ, I, с. 502–503].

З інших мов маємо лише поодинокі запозичення: *бунда* – з угорської [ЕСУМ, I, с. 295), *бархан* ‘тканина, одяг з такої тканини’ – через західноєвропейські мови з арабської [ЕСУМ, I, с. 146].

Деякі лексеми потрапляли в українську мову не безпосередньо, а опосередковано. Так, зокрема, через посередництво польської мови український лексикон поповнювався новими словами із західноєвропейських мов. Наприклад, з французької через посередництво польської запозичено такі одиниці: *амбасада* [Ткач, с. 23], *антик* [ЕСУМ, I, с. 76], *бомбон* [Ткач, с. 34], *канана* [ЕСУМ, II, 361]. Із німецької через польську запозичено слово

⁸ О. Т. Горбач, своєю чергою, подає іменник *кумпан* як германізм, зауважуючи, що саме через «військо прийшло на південноукраїнські землі» [Горбач, с. 468].

⁹ Л. О. Ткач до лексеми *коц* подає польський відповідник **kos**, вказуючи таким чином на його польське походження [Ткач, с. 185].

атака [ЕСУМ, I, с. 95] Із латинської мови через польське посередництво потрапили, зокрема, такі слова: *атрамент* [ЕСУМ, I, с. 97]; *ароганція* [Ткач, с. 25], *вакації* [ЕСУМ, I, с. 321; Ткач, с. 39–40), *візитація* [Ткач, с. 69], *канцелярія* [ЕСУМ, II, с. 362] тощо. Через посередництво німецької мови з французької запозичено лексему *камрат* [ЕСУМ, II, с. 360].

Таким чином, у текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” засвідчено такі лексичні одиниці, що співвідносяться з побутово-звичаєвою сферою і називають предмети щоденного вжитку, якісні ознаки людини, що характеризують її поведінку, стосунки, сприйняття навколишнього світу тощо. Аналізований матеріал представлений також лексикою зі сфери науки, освіти, культури та мистецтва, правничої та медичної галузей, адміністративної сфери тощо. За походженням такі слова належать здебільшого до полонізмів, хоча й у складі львівського койне наявні також лексеми, запозичені з інших мов.

2.3. Особливості мовного етикету жителів Львова в міжвоєнний період

У зображенні лінгвопортрета міста важливу роль відіграє мовний етикет, що є носієм інформації щодо лінгвальних та екстралінгвальних процесів. За визначенням Лінгвістичного енциклопедичного словника, мовний етикет є системою „стійких формул спілкування, рекомендованих суспільством для встановлення мовленнєвого контакту співрозмовників, дотримання спілкування у виразній тональності відповідно до їхніх соціальних ролей і рольових позицій відносно один одного в офіційних і неофіційних обставинах” [164, с. 340].

Характер комунікації ґрунтується на соціальному й гендерному статусі мовців, але передусім етикет кожного народу – явище національне. Цю тезу у визначенні мовного етикету розвиває М. Г. Стельмахович, називаючи його, мовленнєвим: „український мовленнєвий етикет – це національний кодекс словесної добропристойності, правила ввічливості. Він сформувався

історично в культурних верствах нашого народу й передається від покоління до покоління як еталон порядної мовленнєвої поведінки українця, виразник людської гідності й честі, української шляхетності й аристократизму духу” [254, с. 20]. Розлоге визначення мовного етикету подає і Н. П. Плющ: „Спеціальні (лексичні, морфологічні, синтаксичні, просодичні) засоби вираження ввічливості, спеціальні етичні мовні формули, які утворюють у кожній конкретній мові цілу систему. Це насамперед такі усталені мовні формули, що вживаються при зав’язуванні, підтриманні та припиненні контакту між комунікантами. Сам же мовний етикет охоплює, крім власне етикетних мовних формул, ще й соціально-мовні символи етикетного рівня, форми питань, що використовуються у певних соціально-культурних групах” [216, с. 92]. Дослідниця також вказує, що вітчизняні засоби ввічливості входять у європейський культурний ареал, де виокремлюють п’ять тональностей спілкування: високу, нейтральну, звичайну фамільярну, вульгарну. Щодо тематичних груп одиниць мовного етикету, то Н. П. Плющ виокремлює такі: звертання, вітання, вибачення, подяка, прохання, прощання [216, с. 93].

Мовний етикет, на думку Г. В. Сікори, „визначається загальною культурою спілкування і диференціює вживання традиційних локальних мовних ресурсів щодо комунікативних ситуацій, які відбуваються у певних комунікативних сферах функціонування, для яких важливими критеріями відмінності виступають характеристики самих мовців (соціальний статус, вік, рівень їхньої освіти й виховання), характер взаємин між комунікантами (ступінь їх знайомства і близькості), а також емоційність ситуації” [242, с. 192].

Сучасні мовознавці вивчають формули мовного етикету здебільшого в психолінгвістичному аспекті (М. П. Білоус [61], С. К. Богдан [63], О. М. Мацько [188], Н. П. Плющ [216], Я. К. Радевич-Винницький [225], М. С. Скаб [245] та ін.), оскільки сукупність цих одиниць зумовлює систему мовного етикету кожної нації.

Етикетні формули, притаманні західноукраїнському варіанту літературної мови, представлені у працях О. Г. Тулузакової [281] та Г. В. Сікори [242; 243]. Так, О. Г. Тулузакова дослідила актуалізацію етикетних формул на позначення звертань. Авторка констатує, що традиційні етикетні одиниці на кшталт *пан*, *пані*, *панна*, *добродій*, *добродійка* після тривалої перерви активно мігрують із периферії до центру мовної системи. Діалектолог Г. В. Сікора представила специфіку львівського мовного етикету. Авторка детально розглянула групу етикетних формул із компонентом *прошу*, проаналізувала її функціональне, семантичне, стилістичне розшарування в сучасному львівському койне.

Мовний побут міста Львова розвивався в особливих історичних, соціальних і культурних умовах. Ідеться про співіснування української та польської мов. Саме тому львівський мовний етикет абсорбував польські риси, які у його структурі нині є органічними елементами. Лінгвосоціальними причинами засвоєння польського мовного матеріалу львів'янами-українцями Г. В. Сікора вважає такі: 1) перебування польської мови у престижному статусі – статусі державної, офіційної мови для галицьких земель і міста Львова зокрема; 2) розвиненість групи етикетних формул у польській мові як мові державній; 3) той факт, що в українській мові були ідентичні мовні ресурси [242, с. 194].

На західноукраїнське походження певних етикетних мовних формул вказують українські мовознавці. Щодо запозичень із польської мови, яких чимало серед галичанізмів, Ю. В. Шевельов зазначає: „Якщо „великоукраїнська” орієнтація мовців Західної України була більш теоретична, ніж практична, то впливи польської мови виявилися дуже-таки дійсними. Виглядає, що вистачало простих фонетичних заміन, щоб запозичення з неї були сприйнятливими. Міська мова рясніла кальками з польської, починаючи з форм суспільного етикету, таких, як звернення й привітання, й аж до технічних понять. Наприклад, щодо звертань, були поширені такі формули звернення як *пане-добродію* (польське *panie*

dobrodzieju) і таке титулування правника, як *пане меценасе* (польське *panie mecenasie*) та ін. [306, с. 81]. За спостереженнями М. П. Білоус, із польської також запозичено вислів *вибачте* (*вибач*), де воно первісно означало ‘побачити, роздивитися, розпізнати’. У західних областях України поширені також вибачальні вислови *перепрошую, за перепрошенням*, котрі є кальками з польських *szeproszam* і *za szeproszeniem*. [61, с. 36].

У нашій роботі виокремлено такі тематичні групи одиниць мовного етикету: звертання, вітання, вибачення, подяка, прохання, прощання.

Чільне місце у визначенні характеру комунікації посідає звертання, яке відбиває стосунки між співрозмовниками. Серед мовознавців, які досліджували ці етикетні одиниці, насамперед треба назвати М. П. Білоус [61], С. К. Богдан [63], Е. С. Вєтрову [68], Р. Ф. Возну [78], В. І. Кононенка [146], О. М. Миронюк [190], О. Д. Пономарева [220], В. І. Сімовича [244].

Звертання *пан/пані* у повісті І. Керницького „Герой передмістя” використовуються у високій тональності як самостійне звертання, а також поширене прізвищем або посадою адресата: ***Пане інспекторе***, *я собі, власне, так міркую... Чи не можна б замкнути мене аж по змаганнях?..* [ГП, с. 67]. *Не спускаючи з тону, суворо-службового звернувся до нашої пані господині: – **Пані Павлово**, я мушу переслухати вас, так? Так!* [ГП, с. 249].

Звертання *пан/пані* може містити вказівку на незнайому або будь-яку особу взагалі, або на групу незнайомих осіб (*панство/панове*). Наприклад, ***Пане***, *українська фана на ратуші, то було більше, ніж, може, навіть змінені назви вулиць* [Дорога на ВЗ, с. 197]. *Вибачайте, сказав, **панове**, але що це за гра?.. То старі бабці грають таке щось* [ГП, с. 225]. А також може називати і знайому людину: – *Йой, **пані Павлово!** – залебедів Адасько, – ви є така добра кубіта, маєте таке золоте серце і так любите всяку звірину, – а тут бідна коціна, без тата без мами, сиділа собі на тротуарі коло пекарні Меркурого і сумно-сумно нявкала* [ГП, с. 23–24].

В аналізованих текстах наявні ускладнені форми звертання: *панове-студенти, пані добродійко, отче професоре* тощо. Наприклад, *Якийсь дядько*

з провінції у вишиваній сорочці гукав з вікна другого поверху: „Гей, **панове-студенти**, то ви ще такі темні, що хочете „Просвіти”? – *Ходіть-но ближче, ми вас просвіtimo!*” [ГП, с. 192]. **Отче професоре**, – сказав, – я певний, що ваша „Омега” знаходиться в цій торбі. *Прошу, пізнавайте* [ГП, с. 96].

– *А скільки ви маєте літ?*

Він відповів почервонівши:

– *Тридцять, **пані добродійко!*** [Меценат, с. 219].

Вокативи *пане, пані, панове, панство* часто ускладнюються поширювачами атрибутивної семантики: **Шановні і дорогі панство!** – *звернувся до залі тріскучим голоском емеритованого ц.к. радника апеляційного суду* [ГП, с. 202]. **Дорогі друзі, шановне громадянство!** – *сказав, відкинувши повісмо волосся з чола на потилицю, – здається мені, що вже по війні* [ГП, с. 211]. **Високопреподобні отці, шановні панове!** – *почав урочистим тоном пан Макс. – Поки ще приступимо до справи, дозвольте мені вив’язатись з обов’язків господаря тієї хати* [ГП, с. 93].

Зауважимо, що прикметники, які супроводжують власне звертання, підкреслюють шану і повагу до адресата і мають стилістичну диференціацію: *дорогі друзі, шановне громадянство, високопреподобні отці* тощо.

Звертання *пане (пані), добродію (добродійко)*, на думку Н. Поліщук, в українській мові активно використовували з XV ст. спочатку при зверненні до високих осіб, а пізніше і до простих людей як вияв поваги [219, с. 134]. Наприклад, *Ви, добродію, не забувайте, що я теж мужчина* [20, с. 29].

М. П. Білоус, В. І. Кононенко, С. К. Богдан зазначають, що означені вокативи є запозиченнями з польської мови і саме тому частотність їхнього вживання в західних областях України більша, ніж у східних. В „Етимологічному словнику української мови” за ред. О. С. Мельничука теж вказано на польське походження лексеми *пан* [ЕСУМ, Т. IV, с. 273]. В „Етимологічному словнику польської мови” О. Брюкнера зазначено, що слово *пан* з’явилося в XV ст., і спершу так називали урядника аварського

хана, що збирав данину „zurap”, а потім каштеляна урядника замку [44, с. 393].

В українській мові це слово активно почало використовуватися з XV ст. Слово *пан* і в польській, і в українській, і в чеській мовах почало функціонувати приблизно з XV ст. спочатку в ролі звертання до високих осіб, а пізніше семантично нейтральне звертання до простих людей як вияв поваги.

В. І. Кононенко наголошує: „якщо на сході України їхнє вживання закріпилося переважно в офіційно-діловій сфері (це звертання до іноземних гостей, високопоставлених урядовців, учасників зборів і засідань і под.), то на заході нашої держави ці звертання знову стали побутовими, загальноприйнятими. Тут їх можна почути на вулиці, в крамниці, на ринку, в автобусі й електричці, в школі тощо” [146, с. 27]. На доказ цього можуть свідчити приклади таких одиниць, уживаних в аналізованих текстах саме в нейтральній тональності. Наприклад, розмова двох людей у шинку: – *Ей, пане Матуляк, чи так вітається сталих гостей?* – *безжурно засміявся мій неоцінений пан інструктор.* – *Ну, кажу вас, якесь диво з вашим пивом: дуже смачне!* [ГП, с. 138]. До того ж наявність вигуку „ей” свідчить, що звертання *пане* використано не у високій тональності, а радше в нейтральній. Поєднання в одному реченні звертання *пане* і звороту *робити вар'ята* ‘так кажуть тим, хто говорить неправду; обманювати’ [ЛЛ, с. 121] вказує на фамільярну тональність: *Пане Потішко, з кого ви робите вар'ята – з поліції чи з себе самого?* [ГП, с. 163].

Також для номінації осіб, як у нейтральній тональності, так і у фамільярній, часто використовують зменшено-пестливі форми імен у поєднанні з вокативом *пане*: *пане Максю, пане Максуню* тощо. Так до пана Макса звертаються близькі люди: пані Евдокія, уже старша жінка, в котрої він давно мешкає, кохана дівчина Соня і поліцейний агент Когут. З паном Когутом у них радше дружні стосунки, ніж ворожі. Пан Макс посприяв інспектору отримати підвищення по службі, а той, своєю чергою, допоміг

йому уникнути смертної кари, тому вважаємо звертання *пане Максю* виправданим. Наприклад, *Пані Евдокія пристанула. – А що там таке, пане Максуню?* [ГП, с. 36]. *Ще бракувало – ну, хвилинку, ходу, вже ми скручували з Черешневої вулиці на Церковну, як тут тріснули двері молочарні, і на східцях появилася панна Соня, „Солодка сметанка”, як її хлопці охрестили, припудрена, напахчена, в сніжно-білім хвартушку, з вишиваннячком довкола шиї. – **Пане Максю**, проведесте мене додому? – спитала, як на золотій сопілці заграла* [ГП, с. 74]. *Помалу, **пане Максю**, помалу! – сопів із-заду пан інспектор. – Не пхайтеся поперед батька в пекло, так? Так* [ГП, с. 172]. Саме офіційне звертання *пане* зі зменшено-пестливим *Максю*, *Максуню* і формує фамільярну тональність. На відміну від постмодерністських текстів, де нейтрального або фамільярного забарвлення вдається досягти за допомогою таких лексичних одиниць, як *панич*, *панночка*, *панянка*, *панюся*, *панія* [281, с. 90].

Функціональний зміст дослідження лексем *пан*, *пані*, *панна*, *добродій*, *добродійка* не вичерпується лише звертаннями. Ці слова також використовуються на позначення особи, як знайомої, так і незнайомої. На прикладі аналізованих текстів розглядаємо одиниці *пан*, *пані*, *панна*, *панове*, *добродій*, *добродійка* як ввічливі форми називання осіб. Вони можуть уживатися самотійно або в поєднанні з іменем, прізвищем, назвою особи за фахом чи родом занять тощо.

а) *пан/пані* + назва особи за фахом чи родом занять: *Це якийсь символічний трагізм історії! – казав **пан професор**...* [ГП, с. 198]. *Поки **пан доктор** прийшов із заштриками, наша господиня, пані Евдокія, закроплювала хвору власними валеріянками* [ГП, с. 120]. *Тут я зібрався на відвагу і перервав його міркування: – Прошу пана інструктора, то як ви гадаєте – де були **пан майстер** всю ніч, коли вони **не спали** вдома, ні в готелю і **не лежали** втоплені на дні саджавки?* [ГП, с. 125]. Номінування *пан майстер* у цьому контексті висловлено з почуттям поваги, адже одним із традиційних

українських виявів шанобливості є вживання пошанної множини: *були, не спали, не лежали*.

Найчастіше оповідач повісті І. Керницького „Герой передмістя” свого „інструктора” (репетитора) і поплічника називає *мій неоцінений пан інструктор*, рідше – *пан Макс*. *Мій неоцінений пан інструктор раптом зірвався з канати, вліпив у мене розіскрені, яструбині очі, ще й тицьнув мені в груди свій костистий палець* [ГП, с. 125]. – *Та мене пан інструктор вчать, як більярд грати, – відповів я, з натугою добуваючи слово по слова з сухого горла* [ГП, с. 145]. Звернімо увагу, що в першому випадку, де є авторська мова, *пан інструктор* вжито із дієсловом 3 ос. одн. *зірвався*. У другому реченні, де пряма мова, – із дієсловом 3 ос. мн. *вчать*. В авторській мові, де оповідач описує своє життя, взаєностосунки з паном Максом, їхні спільні будні і свята, головний герой намагається не дистанціюватися від нього, саме тому використовує дієслова в однині. У прямій мові, щоб проілюструвати співрозмовникам свою шанобливість до інструктора, подано дієслова в множині, що є національною етикетною формулою поваги.

В аналізованих текстах лексема *пан* поширена прикметниками і присвійними займенниками. Наприклад, *Це добре ворожить: ваш старий прийдуть додому, – вирекла безапеляційно наша пані господиня* [ГП, с. 134]. *...дорога наша пані господиня, пані Євдокія, примкнула досі відкритого рота, зірвалась з кріселка і кинулась рятувати з-під залізка мою сорочку, яка вже тлілі і смерділа на цілу кам'яницю* [ГП, с. 246]. – *Той проклятий плащ мене й закопав!* – розповідав потім *мій неоцінений пан інструктор*, коли вже вийшов криміналу [ГП, с. 75]. Оповідач повісті І. Керницького „Герой передмістя” вживає присвійні займенники стосовно лише двох людей, що для нього стали рідними: інструктора пана Макса, з яким живе під одним дахом, для якого став і помічником, і другом, і спільником в усіх справах; і пані Евдокії Перепелиці, у котрої він винаймав житло, для котрого вона стала другою матір'ю. Таким чином, прикметники *дорогий, добрий, неоцінений*, а також присвійні займенники *мій, наш, наша* в поєднанні з лексичною

одиницею *пан* надають реченню особистісного забарвлення, виступають своєрідним засобом інтимізації.

б) *пан/пані* + ім'я. Тим часом **пан Макс** таки серйозно перейнявся ролю Шерлока Голмса, принаймні так воно назверх здавалося... [ГП, с. 126]. Дамою серця пана Макса далі була **панна Дарця** з Черешневої вулиці, яка саме того року закінчувала приватну гімназію імени Іллі Кокорудза і приготувлялася з паном Максимом на Старому цвинтарі, де вони, мабуть, обговорювали різні матуральні справи [ГП, с. 42].

в) *пан/пані* + прізвище. **Пан Когут** кинув бистрим-допитливим оком на пана Макса, але не відізався до нього ні словом [ГП, с. 145]. Дорога **пані Павлова** в міжчасі покинула прасування, бо моя сорочка і так згоріла, нашвидкуруч обмоталася хусткою з довгими торочками, звану у Львові „плодом”, і вхопила солом'яного кошелика, що служив за жіночу торбинку кожній львівській перекупці [ГП, с. 249].

г) *пан/пані* + ім'я + прізвище. Віщим сном вона зараз поділилась з **пані Евдокією Перепелицею** [ГП, с. 134]. Щоб якось зрушити з місця, чи розкрутити карузелю, – як казали колись у Львові, я мусів би повернутись у цій нашій розповіді до тих часів, коли інспектор тайної поліції, **пан Базилі Когут**, був простим шпіцлем і жив у нас, на Богданівці, за Городецькою рогачкою [ГП, с. 129]. На розі вулиць Сикстутської і Костюшка стояв готель „Народня Гостинниця”, далі будинок „Української Преси” **пана Івана Тиктора**, „Маслосоюз”, ресторан „Гастрономія”, що банкрутував регулярно щороку [ГП, с. 189].

д) *пан/пані* + назва особи за фахом чи родом занять + прізвище. Якраз і на цю тему почав снувати блискучі історіософічні комбінації **пан професор Мурський** [ГП, с. 198]. **Пан інспектор Когут** витягнув коробку „дамських”, почастивав арештанта цигаркою, ще й сам засвітив йому сірничка [ГП, с. 178].

Найчастіше в аналізованих текстах використано такі формули: *пан/пані* + назва особи за фахом чи родом занять, *пан/пані/панна* + ім'я, *пан/пані* + прізвище.

У досліджуваних творах Львів постає як єдине ціле, як одна велика родина, де, здається, усі друзі, колеги, родичі. Саме тому значно менше назв, що позначають незнайомих людей. – *То що, Тоську, як мислиш? Приймаємо цього пана до товариства?* [ГП, с. 226]. – *Чуєш, Тоську? Пан добродій пропонують фербелицю* [ГП, с. 226]. *Гість, що тоді до них прибукався, навіть не був особисто їм знайомий, хоч по „шкарпах” крутився частенько, і уважний обсерватор міг би винести таке враження, що цей добродій тільки те й робить, що підглядає, як під корчиками шуткують хлопці з дівчатами* [ГП, с. 226].

В основі українського ввічливого поведження лежить доброзичливість, тому морфема **добр-** є дуже продуктивною у формулах етикету. „Добродію”, „добродійко” – специфічно українське шанобливе звертання, як до знайомого, так і до незнайомого і вважається „старою почесною назвою осіб, що добро роблять” [77, с. 95]. Хоча, як зазначає О. Д. Пономарів, „після запровадження в Україні більшовизму всі прийняті в нашому суспільстві форми звертання було скасовано й замінено словом *товариш*, чим завдано шкоди насамперед цьому прекрасному слову. Товариш – це людина, пов'язана з кимось почуттям дружби, щирий приятель, однодумець, спілник... Будь-кого товаришем не назвеш. Для цього здавна в українців існують слова *пан, пані, панна, добродій, добродійка*” [220, с. 173].

Щодо фамільярної тональності, то вона найширше представлена такими вокативами: *братку, братульку, друже, друзі, приятелю, чоловічку* тощо, вживані як самостійні звертання, так і поширені відповідними означеннями. Наприклад, *Терпеливості, приятелю, терпеливості, йдімо далі за нашою дедуктивною метою, по нитці до клубочка* [ГП, с. 128]. *Сервус, братульку! Я так дивлюся і думаю: ти чи не ти? Причвалав, що?* [Повернення, с. 121]. „Скажи нам, **чоловічку добрий**, коли і

як твоїй „неоцінений пан інструктор” мав змогу вчитися, студіювати, якщо він безперестанку або робив революцію, або сидів у криміналі, а коли не робив революції і не сидів у криміналі, то воював з котами, копав м'яча, чи водив дівчат на „рандки”, чи, врешті, ходив, „Слідами Шерлока Голмса?” [ГП, с. 160]. Перед очима пропливає чиясь невизначна усмішка. – Чого ж ти, **братку**, ходиш на бровах? [Повернення, с. 138].

- То ви знову йдете на війну? – питаю.

- Так, **народній приятелю**: з нинішнім вечором міняємо воєнну тактику – йдемо в проти наступ, яко же сказав один великий генерал, що наступ – це найкраща оборона [ГП, с. 193].

І дивна річ сталася, прошу я вас гречно: була година дев'ята з мінутами, забава стояла ще в повному розгарі, як пан майстер вихилив останню в житті бомбу „окоцімського”, заплатив свою колію і сказав: „Добраніч, **шановній компанії**, я фалюю додому” [ГП, с. 110].

В аналізованих текстах у складі поширеного звертання використано також типовий постійний епітет *чуро вірний*. – Михайле, **чуро мій вірний**, ти думаєш логічно, як старий хлоп, і знамените орудуєш дедуктивною методою [ГП, с. 125]. Як зазначено у виданні Словаря української мови, **Чура, ри**, м. = Джура 1. То козак йому промовляє: „Чуро мій, чуро, вірний слуго!” АД. І. 248[42, Т. 4, с. 478]. **ДЖУРА**, и. чол. На Україні в XVI–XVIII ст. – зброєносець у козацької старшини [СУМ, Т. II, с. 96]. На такий тип звертання натрапляємо в думах, козацьких піснях, а також історичних романах, що зображують епоху Запорізької Січі.

До етикетних формул звертання належать також висловлювання, призначені для родинного спілкування: *брате, жінко, куме, кумо, мамо, сину, тату, татку* тощо. Наприклад, – То ти, Марку? – Я, **мамо** [Повернення, с. 121]. – А ти знаєш, **жінко**, що я вже пару днів маю таке чуття, що сим разом щастя нам усміхнеться! [ГП, с. 105]. – **Кумо**, дайте си на розвагу, – казала пані Евдокія, – та хто ж би то міг вкрасти, та коли, та як? [ГП, с. 108]. – Щось буде! Щось буде, **кумасю золота!** – щебетала пані

Кунегунда, аж нахлистувалась, потихаючи з нашою господинею тачку на Новий Світ [ГП, с. 104].

Звертання *тату, татку* в аналізованих текстах, окрім звернення до кровного родича, позначає вияв поваги до старшого за віком, навіть до незнайомого, чоловіка. Наприклад, *Розплющив очі і запитав – а може, лише подумав?.. – Тату, а що би було, якби земля була квадратова?..* [Повернення, с. 120].

– *Сервус, тату,* – сказав *Тосько*, поклепавши партнера по плечу. – *То тепер подякуйте панам за товариство, поцілуйте стіл і йдіть додому мешкати!* [ГП, с. 231]. – *Та добре, татку солодкий,* – промовив мій неоцінений пан інструктор, – *ми з колежкою з радії душі вчинили б вам цю приємність, то значить, звільнили вас ще від посідання тієї античної штуки, але ж, як тут грати, коли ні чорта не видно?..* [ГП, с. 232]. Зменшено-пестливі форми *кумасю, татку* ускладнено поширювачами атрибутивної семантики (*золота, солодкий*), щоб підкреслити прихильність щодо певної особи.

Ще одним звертанням в аналізованих текстах є *брате, братчику* щодо друзів, побратимів тощо. *Ліворуч, брате Соловію, побачиш рядом, мов канони, бечівки з пивом, але хай це тебе не інтересує, ти зверни увагу в правий бік* [ГП, с. 142]. Звертання *сину* використано щодо молодшої за віком особи: – *Бачиш, сину, на вступі я мусив би познайомити тебе з деякими деталями любовної матерії, про які тобі, зрештою, як шубакові з шостої нормальної і не треба багато знати* [ГП, с. 43].

Поодинокими звертаннями виступають *голубе, кобіто, кобітко, старий* (звернення до чоловіка в подружній парі) тощо. Наприклад, *Зараз коло першої комірки, що з дровами, стоїть порожня бочівчина, якраз на твій ріст. Скачи, голубе, в цю бечівку, накрійся віком і сиди тихо, як миша під мітлюю* [ГП, с. 143]. *Скажіть мені, кобітко кохана, який дідько милосердний витаскав його на дах вагону?* [ГП, с. 241]. – *То ви розумієте, як було, кобітки кохані: пан майстер вийшов з хати в п'ятій годині з*

мінутами, так? [ГП, с. 110]. Чув навіть голос, що дер його вуха, як шкрябання ножа по вигладженій дошці. – **Старий**... маєш вечерю [Вулиця, с. 64].

Називаючи адресата мовлення, звертання може додатково виражати ставлення мовця до нього, зокрема, й іронію. Наприклад, *Короткозорий добродій попросив партнерів, щоб посвітили йому сірничком, бо він далєбі не може відрізнити хлопця від дами. – А то вже зле, **ваша достоїнсте**, якщо ви не відрізняєте хлопця від дами, чи навпаки, – з філософічним спокоєм сказав пан Тосько, блиснувши сірником* [ГП, с. 230]. Таку формулу звертання вживають на знак високої поваги та шани щодо керівників федеральних, центральних органів державної влади, послів, а також до високоповажних осіб узагалі. Знаючи, що в цьому контексті адресатом мовлення виступає незнайомий, доволі бідний чоловік, звертання *ваша достоїнсте* набуває іронічного відтінку.

Окремої уваги заслуговують звертання з конфесійною конотацією: *єгомостю, отче* тощо. Наприклад, – *Вибачте, **отче**, що я в такому нужденному стані... – пробував тлумачитись, але о. Володимир не дав йому багато часу на виправдування...* [ГП, с. 85].

- *Дай ще одну цигарку, – попросив у пана Макса.*

- *Просю. А тобі вже й черевце росте, **єгомостю**, – зауважив пан Макс* [ГП, с. 186].

Єгомость – себто його милість, так називають священиків у Галичині. Слово походить від архаїчного польського ввічливого звернення [jego / wasza] *mość* (скорочена форма від [jego / wasza] *miłość* – „його (ваша) милість”). В українській традиції склалося особливе шанобливе ставлення до священика, про свідчить такий фрагмент із повісті І. Керницького „Герой передмістя”: „На своєму Знесінні володів о. Каштанович, як удільний князь, єдиний авторитет духовний та цивільний для всіх мешканців, чи то греко-католиків, чи латинян” [ГП, с. 78]. До цього високоповажного священнослужителя у тексті використано ускладнені звертання: **Отче**

професоре! – промовив благально, – я вас прошу, хай це поки що залишиться між нами. Не розголошуйте цього випадку, не подавайте на поліцію [ГП, с. 83]. – Ви, *отче-парох*, розуміється, не розбубнили цього випадку? [ГП, с. 89].

Звертання *отче-целебсе* в наступному фрагменті функціонує не як шанобливе, а скоріш як дружня насмішка, маючи форму іронічно забарвленої одиниці: *Ти є хлоп облітаний в таких кавалках, а до того теолог – маєш добру маску; та й у Львові мало хто тебе знає, – крім шановної бабці, кількох агентів і кількох твоїх бувших симпатій...*

– *Про які ти міг би не згадувати!* – сухо перебив богослов.

– *О, перепрашаю вас, отче-целебсе!..* [ГП, с. 186].

Семантико-функціональні вияви етикетних висловлювань зумовлені комунікативними інтенціями мовця у ситуації ввічливого спілкування – привітати співрозмовника, подякувати, попросити вибачення, попрохати про люб'язність, побажати йому доброго здоров'я, попроситися з ним тощо. У системі формул ввічливості визначаємо такі семантико-функціональні різновиди етикетних висловлювань: вітання, вибачення, подяка, прохання, прощання.

Головна сфера функціонування формул соціального етикету – ситуація спілкування. Вітання – один із найважливіших знаків мовленнєвого етикету, адже так розпочинається спілкування.

Формули ввічливості вітання функціонують в Україні як традиція вітатися з людьми, незалежно від близькості. Вони утворюють синонімічні ряди, неоднорідні за стилістичним забарвленням. У ситуації вітання є формула, найбільш уживана, стилістично нейтральна, наприклад: *Добрий день! День добрий! Добридень!* тощо. *Міцно потряс головою і протер очі: – О, це ви справді, пане інспекторе?.. Та невже?.. Добридень!* [ГП, с. 245].

Щодо стилістично маркованих етикетних формул вітання виокремлюємо типowo львівську – *сервус* ‘привіт’. *Сервус, братульку! Я так дивлюся і думаю: ти чи не ти? Причвалав, що?* [Повернення, с. 121].

В аналізованих текстах наявні також вітання, що містять конфесійну конотацію: *Слава Ісусу Христу!* – сказав отець парох саме тоді, коли на Макс пробував затягнути скарпетку на одну ногу. Ми обидва в унісон відповіли: „*Слава навіки*” [ГП, с. 85]. Проте так вітаються лише представники духовного стану, зокрема священики. Для міського середовища й повсякденного спілкування таке вітання не є характерним, воно більш поширене в сільській місцевості.

Спілкування потребує від учасників діалогу дотримуватися соціальної поведінки, статусної самоповаги. Така формула етикету, як вибачення, допомагає зберегти з адресатом гарні стосунки й забезпечує продовження комунікативних контактів.

У львівському міському середовищі найпоширенішою формою вибачення було *перепрошувати* (*перепрошати*, *перепрашати*). Слово *перепрошати* зафіксоване і в СУМі з ремаркою *діал.* – діалектне [СУМ, Т. VI, с. 261], а в „Лексиконі львівському...” немає окремої словникової статті. Натомість знаходимо дефініцію лексеми *перепрашати* зі значенням „просити вибачення, перепрошувати” [ЛЛ, с. 543].

Г. В. Сікора виокремлює такі основні групи, що містять у своєму складі лексему *перепрошаю/перепрашаю*: вибачення, звертання, запитання [189, с. 201].

Вибачення: *Від цих слів добродій з льорнеткою опритомнів і винувато-розгублено відсунув карти набік. – О, то я дуже перепрошаю панів... Я не знав, що таке щось сталося. Мені дуже прикро...* [ГП, с. 234].

Звертання (формула-замінник) – типовим є звертання, що починається із вибачення. *Та це, перепрашаю, не мої слова, а позичені в пана професора Мурського* [ГП, с. 196].

Запитання (формула-замінник) – типовим є запитання, що починається з вибачення. – *Перепрашаю панів... Чи можна присісти на хвилюку?* [ГП, с. 225].

Лексема *перепрошую/перепрошаю/перепрашаю* не завжди означає вибачення за вчинені дії, причинені адресатові незручності. Залежно від ситуації й лексичного наповнення фрази, ця етикетна формула може набувати іронічного відтінку. *Я вас перепрашаю, пане Котут, – сказав подратованим голосом, – але для вашої приємності я зовсім не гадаю перемінятися в трупа без голови! Взагалі, дозвольте спитати, якого лиха тяжкого ви до мене пристали?* [ГП, с. 248].

При вибаченні в мові жителів міжвоєнного Львова найчастіше вживається форма *перепрошаю / перепрашаю*, загальноприйняті слова *вибачте, вибачайте* та інші функціонують обмежено. Хоча в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” теж зрідка представлені. *Вибачайте, сказав, панове, але що це за гра?.. То старі бабці грають таке щось* [ГП, с. 225]. *Втомлено всміхаюся до кондуктора. – Вибачте, чи цей трамвай – останній?* [Повернення, с. 128].

Даючи рекомендації щодо культури мови в транспорті, автори „Антисуржика” пропонують *перепрошую* як одну зі зразкових формул вибачення: Неправильно: *Вибачаюсь, яка слідує зупинка?* Правильно: *Вибачте (перепрошую, скажіть, будь ласка), яка наступна зупинка?* [56, с. 31]. Дослідниця українського мовного етикету С. К. Богдан зазначає, що *перепрошую* частотне в Галичині [63, с. 298].

Подяка – соціальна мовленнєва поведінка, що передає у висловленні почуття вдячності адресатові за певну допомогу чи послугу. Вибір відповідної такої етикетної формули залежить від ситуації. Саме в одиницях мовного етикету, використовуваних у ситуації подяки, найяскравіше виявляється функція ввічливості.

Поширеними є висловлювання з дієсловом *дякувати* – *дякую*. Така форма більш прийнятна в неофіційному спілкуванні. *Не міг же він тоді сказати: Дякую тобі, Михасю, за прекрасне тьохкання!* [ГП, с. 52]. – *Дякую вам, панове, позаяк я тільки всього хотів від вас почути, – зрадів пан радник, шарматно вклонився в сторону порожнього вже президіяльного стола,*

щипнув у щічку панну Дарцю і вже з чистим серцем помандрував на партію преферанса [ГП, с. 203]. **Дякую за довір'я** і за лімонядку [ГП, с. 143]. Зазначені приклади демонструють, що предикат *дякую* вимагає після себе займенника у давальному відмінку (дякувати кому) або іменника у знахідному відмінку (дякувати за що).

Етикетна формула подяки може бути представлена складеним дієслівним присудком, вираженим модальною формою дієслова *хочу* та інфінітива *подякувати*. Наприклад, *Поперед усього **хочу подякувати** панові Максіві за гарний почастунок, – сказав найчистішою українською мовою (з галицьким акцентом, очевидно)* [ГП, с. 95]. Використання інфінітива *подякувати* є характерним для більш офіційного спілкування.

Додатковий етикетний компонент *щиро, красно* тощо підсилює подяку. – *О-о, на змагання! Білет?.. **Красно дякую!** – зрадів пан Когут даремщиною, немов дідько цвяшком, і в цій хвилині якось трохи розгубився...* [ГП, с. 63].

Іноді використовують підсилювальний компонент *дуже*:

- *А може, прошу панів, іншим разом?*
- *Іншим разом, то так.*
- *А, то **дуже** панам дякую!* [ГП, с. 224].

Окрім етикетних висловлень, що об'єднуються навколо предиката *дякую*, адресанти послуговуються синонімічним словом *спасибі*. Використання лексеми *спасибі* має семантику побажання зі значенням *спаси Вас, Боже*. В аналізованих текстах вживає її лише священник. – *Оце ж і він! Оце мій годинник! – тремтячим від хвилювання голосом сказав о. Каштанович. – **Спасибі** вам, панове, що відшукали згубу* [ГП, с. 97].

За допомогою певних лексичних засобів можна висловлювати подяку не лише від себе, а й від інших, відсутніх під час комунікативного акту, осіб: *дякую від імені + ім'я/прізвище*. Наприклад, – ***Дякую в своєму імені і від імені Бачевського**, – вклонився пан Макс* [ГП, с. 95].

Предикат *дякую* може виражати не лише подяку, а й поряд із заперечною часткою „ні” слугувати ввічливою формою відмови:

- *А може, хочете лягти?*
- **Ні, дякую.** Мені й так добре [Повернення, с. 130].

Щоб правильно вибрати форми подяки, слід враховувати вік, стать, статус співрозмовника, характер стосунків, середовище тощо. Це ж стосується і відповіді на подяку. Можна сказати: *прошу, будь ласка, нема за що, на здоров'я* тощо. Наприклад:

- *Дякуюза довір'я і за лімонядку.*
- **Видихай здоров** [ГП, с. 143]. Висловлювання *видихай здоров* 'на здоров'я' можна сказати лише близькій людині, імовірно, молодшій за віком і нижчій за статусом.

Прощання належить до такого акту, у якому закінчується процес спілкування, взаємини учасників спілкування. Водночас завершення контакту часто стає сигналом до продовження взаємин. Формулою соціального етикету *до побачення* мовець повідомляє про наступну зустріч із адресатом. *Візник нахилиється, простягає руку і легко підтримує мене за рам'я. – Роздумалися? Я почекаю. До побачення* [Повернення, с. 130].

Прощальні формули з лексемою *здоровий* в етикетних формулах *бувай здоровий (-а), бувайте здорові* містять значення побажання особі здоров'я. *Не відзиваюся ні словом, мовчки стискаю йому руку. – Будь здоров, – шепче до Славка і ще раз прощається з ним* [2, с. 257]. Прощаннями в аналізованих текстах постають і такі спонукально-побажальні конструкції, як-от: *їдьте (йдіть) щасливо; їдьте (йдіть) з Богом; їдьте (їдь) у добрий час*. Наприклад, *Семен дає останні вказівки. Потім протягає мені руку. – Щасливо йдіть... Славко знає дорогу до Сяну* [2, с. 257].

У зазначених фрагментах прощальними етикетними фразами можна вважати формули *бажаю доброї ночі*, або еліптичну форму – *добраніч*, оскільки після цих слів закінчується акт спілкування. *Тож і вас тречно прошу – розходьтесь спокійно додому, дякую всім, в імені комітету, за вашу посвяту й готовість боронити наші лари і пенати, студенти поки що, лишаються на місцях, а всім іншим панству бажаю доброї ночі* [ГП, с. 212].

– *Добраніч* в такому разі, – широченько позіхнув мій неоцінений пан інструктор й обернувся на „Недокінченій Симфонії”, аж всі пружини застогнали [ГП, с. 187].

Стилістично маркованою формулою прощання в аналізованих текстах є фраза *сервус* ‘бувай, прощай’, яку використовують також як вітання, залежно від ситуації. Наприклад, *Сервус, тату, – сказав Тосько, поклепавши партнера по плечу. – То тепер подякуйте панам за товариство, поцілуйте стіл і йдіть додому мешкати!* [ГП, с. 231]. *Махнув рукою в сторону другої кімнати. – Сервус! Завтра чекай! – Швидко пішов до передсінка* [Вулиця, с. 125]. У мовленні пересічних містян, представників міського дна, в середовищі батярів поширеною була така формула прощання, як *тримайся муру, тримайся ліхтарні* ‘до побачення; тримайся’. *А тепер, шановний, тримайся ліхтарні і дуй далі. Прийди ще колись* [Вулиця, с. 119].

Прощатися – означає говорити слова прощання, тиснути один одному руки, цілувати руку тощо. Жести в усному мовленні замінюються в писемному спілкуванні формулами етикету з перформативними предикатами дії. Наприклад, *цілую руці* ‘формула привітання та прощання у звертанні до жінки чи дівчини’. *І зараз додав полюбовно: – Але як не виграю сто тисяч, то тисячку теж прийму і скажу: „цалую руці”* [ГП, с. 104].

Специфікою львівського мовного етикету безперечно можна вважати широке використання лексеми *прошу*, яка побутує в мовленні львів’ян як автономно – у формі 1 ос. одн. дієслова *просити*, так і виступає компонентом інших етикетних формул: це, зокрема, конструкція *прошу* + інфінітив на форма (стверджувальна / заперечна) дієслова, *прошу* + інфінітивна форма дієслова + прислівник, *перепрошую, за перепрошенням, прошу пана/пані* [242, с. 192]. Ю. В. Шевельов у праці „Внесок Галичини у формування української літературної мови” звернув увагу на слово ввічливості *прошу* з широким діапазоном його значень „від справжньої просьби до не дуже охочого дозволу з одного боку і до визнання недочування з другого” [304, с. 120]. За словами вченого, ця етикетна формула „набирає значення не

стільки дієслівної форми, скільки прислівника чи, певніше вставного слова, тотожного або близького значенням (хоч і дещо відмінного і семантичними нюансами, і емоційним забарвленням) до слова будь ласка” [304, с. 121].

Донедавна ця характерна риса львівського мовного етикету не була об’єктом вивчення українських лінгвістів, за винятком дослідження діалектолога Г. В. Сікори „Формули ввічливості з компонентом *прошу* як особливість у мовленні Львова” [243].

Лексема *прошу* може бути власне звертанням або перебувати у складі звертання. *Отче професоре, – сказав, – я певний, що ваша „Омега” знаходиться в цій торбі. **Прошу**, пізнавайте* [ГП, с. 96]. – ***Прошу** отця єгомостя, він є мішанець, зі шмайгелесів, але я походжу з чисто руської фамілії, Грицько-католик!* [ГП, с. 98]. У діалозі вираз *так, прошу* передає згоду мовця:

– *Ох, не турбуйтеся, я не буду його розпичувати!* – урочисто заявив пан Макс. – *Я хочу йому показати, як грати в більярд. Але наперед **прошу** мені дати одне велике, а цьому кавалерові лімоняду. Нап’єшся лімонядки, Михасю!*

– ***Так, прошу** пана інструктора* [ГП, с. 138].

У текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” спостерігаємо високу частотність уживання етикетної мовної формули: *прошу пана/пані/панів*, що функціонує, насамперед, як звертання. У такий спосіб мовець виявляє особливу повагу як до знайомих, так і до незнайомих співрозмовників. Наприклад, *Можже б, ми так, **прошу** панів, зашпіляли щось коротке?..* [ГП, с. 225]. ***Прошу** пана, як ви гадаєте, чи той Базилько дійсно підозрівав у чомусь Матуляка і слідив за ним, як газети писали?*[ГП, с. 158].– ***Прошу** пані, – сказав мій неоцінений пан інструктор, – поки що так справи стоять, що нема кого хоронити, бо покійний пан майстер, вода йому пером, далі спокійно спочиває на дні калабані* [ГП, с. 119]. ***Прошу** пана інструктора, то як ви гадаєте – де були пан майстер всю ніч, коли вони не спали вдома, ні в готелю і не лежали втоплені на дні саджавки?* [ГП, с. 125].

Звертання *прошу пана/пані* виступає показником вищого соціального статусу адресата, порівняно з адресантом, щодо таких його характеристик, як вік, соціальне становище тощо. А також функціонує як показник ввічливої поведінки осіб із приблизно рівними соціальними позиціями.

В аналізованих текстах етикетна формула *прошу* підсилюється компонентами *дуже* і *гrecно*. *Наш парох поспішав за ним, підбігаючи в на поминаючи його, теж на ходу: – Пане Максю, зробіть це для мене і для добра парохії. Я вас дуже прошу!* [ГП, с. 86]. – *Тож і вас гrecно прошу – розходьтесь спокійно додому, дякую всім, в імені комітету, за вашу посвяту й готовість боронити наші лари і пенати, студенти поки що, лишаються на місцях, а всім іншим панству бажаю доброї ночі* [ГП, с. 212]. Якщо лексема *прошу* перебуває в постпозиції, то вирази *дуже прошу*, *гrecно прошу* набувають значення ‘широ, уклінно, ласкаво просити’. Натомість наявність слова *прошу* у препозиції може функціонувати в різних комунікативних ситуаціях і виражати певні експресивно-оцінні значення, наприклад, роздратованість, невдоволення. – *То, по-вашому, я не маю права переслухати вас, так? Так! – Прошу дуже, я вам цього права не заперечую. Але тоді переслухайте мене як живого чоловіка, а не як трупа, і не вмовляйте в мене, як у жида хворобу, що я зірвав собі голову під Сихівським мостом* [ГП, с. 248]. З етикетної формули *прошу дуже* розпочинаються речення, що є відповіддю на запитання. У такому разі мовець переконаний у правильності своїх слів і дій. – *Що ж це за вказівка, як можна знати? – Прошу дуже – ось вона!* – сказав пан Макс і витягнув з кишені калошу пана майстра, знайдену в 145-му ряді картопляного поля [ГП, с. 128]. Формула ввічливості *прошу гrecно* в окремих випадках функціонує також як вставна конструкція або звертання. У зазначеному фрагменті її можна замінити, наприклад, лексемою *панове*. *І дивна річ сталася, прошу я вас гrecно: була година дев’ята з мінутами, забава стояла ще в повному розгарі, як пан майстер вихилив останню в житті бомбу „окоцімського”, заплатив свою колію і сказав: „Добраніч, шановній компанії, я фалюю додому”* [ГП, с. 110].

Лексема *прошу*, перебуваючи в препозиції до інфінітивної форми дієслова, виражає наказ, розпорядження, пропозицію, прохання тощо. *Прошу собі уявити, що вночі з п'ятниці на суботу, а поправді вже в суботу над ранком, приснився пані Кунегунді надзвичайний сон* [ГП, с. 134]. – *А прошу сказати мені, чи таке безправ'я єсть можливе в конституційній державі! – жолудкувався старичок, аж сива головка на тонкій шийці, з вистаючою гигашкою, теліпалась від надмірного хвилювання* [ГП, с. 202]. Конструкція *прошу* + інфінітивна форма дієслова може зазнавати усічення й виражатися лише лексемою *прошу*, означаючи спонукання до дії, запрошення. *Прошу сюди, отче. Прошу до покою* [ГП, с. 86].

У СУМі знаходимо аналізовані етикетні формули в ілюстративному матеріалі словникової статті ПРОСИТИ: *Прошу прийняти конкретне рішення по моїй пропозиції* (Г. Тютюнник) *Прошу пробачити, пане генерале...* (Головко). *Прошу вибачити, що пишу коротко, бо щось нездужається* (Коцюбинський). „*Прошу слова!*” *Дає Кристальова слово дівчині*(Сосюра). А також з коментарем ‘як ввічлива форма запрошення або дозволу зробити що-небудь’: *Прошу, частуйтеся! Сестро, кумо! Семене, Гнате! Сідайте, прошу вас, та пожирайте, – припрошувала Мотря.* (Коцюбинський) (СУМ, Т. VIII, с. 263). Функціонування досліджуваних етикетних висловів у львівському мовленні, на думку Г. В. Сікори має відмінності порівнянно з літературною мовою. По-перше, у мовленні львів'ян мовноетикетні формули з компонентом *прошу* мають ознаку еталонності та домінують серед інших рівноцінних мовноетикетних формул (на противагу статусним характеристикам у літературній мові) [243, с. 195]. Хоча, наприклад, В. Б. Задорожний пропонує на ввічливе прохання *будь ласка* відгукуватися „по-українськи ввічливим закликком *прошу*” [125, с. 23].

Отже, мовний етикет – обов'язковий компонент повсякденного спілкування між людьми і невід'ємний складник мови міста. Дослідивши формули ввічливості у мовленні мешканців міжвоєнного Львова, можемо стверджувати, на розвиток львівського мовного етикету впливала польська

мова, що тоді мала статус державної. Формули гречності з компонентом *прошу*, що становлять ядро структури мовного етикету львів'ян, свідчать про абсорбування польських рис, які нині вважаються органічними. Такі етикетні одиниці, як *пан*, *пані*, *панна*, *добродій*, *добродійка* активно функціонували в мовленні жителів міжвоєнного Львова як звертання і як ввічливі форми називання певних осіб. Таким чином, співіснування в міському просторі людей різного соціального статусу, віку, характеру тощо можливе завдяки ввічливим взаєминам між комунікантами.

2.4. Формування української спортивної лексики в мовленні міжвоєнного Львова

Українська термінологія в галузі фізичної культури отримала свій розвиток у 20–30-х рр. ХХ ст. у західних регіонах, коли спостерігалось активне піднесення в ділянці спортивного термінотворення. Основними напрямками такої праці було прагнення подолати розрив між науковою термінологією і термінологією практики спорту, збільшити частку національних термінів, виробити єдині підходи до словотворення. На принципах етнографізму й синтетизму здійснювалася термінологічна робота на західних землях України. З'являються такі виразні терміни та словосполучення як, наприклад: *плигун*, *пішоходець*, *корегувальна гімнастика*, *лижвяні станції*, *перебіг*, *веслування двопарне зі стерначем*, *гонові судна*, *скраклі*, *зарахувальні змагання*, *безбол* тощо [210, с. 112]. Поява великої кількості термінів свідчила про активні процеси українізації галузі та адаптацію в українськомовне середовище запозичених слів і понять зі сфери спорту. Цей етап характеризується появою в Галичині багатьох публікацій у пресі, де розглядалися проблеми української спортивної термінології; з'являлася низка невеликих посібників. Так, наприклад, І. М. Боберський, активно працюючи у галузі фізичного виховання, видав чимало методичної літератури, зокрема підручники: „М'ячеві гри”, „Їзда на лещетах”, „Легка атлетика”, „Підручник до англійських ігор”, „Забави і гри рухові”, низку

брошур з пропаганди фізичної культури. 1906 року видано перший підручник із футболу українською мовою „Копаний м'яч” авторства І. М. Боберського [62]. Футбольна термінологія в підручнику відобразила ті терміни, які вживалися тоді: *дробити* ‘обводити суперника’, *карний коп* ‘штрафний удар’, *коп бічним краєм ноги* ‘удар по м'ячу внутрішньою стороною стопи’” *коп кінцем ноги* ‘удар носком’, *копаний м'яч* ‘футбол’, *копун* ‘футболіст’, *наріжняк* ‘кутовий удар’, *чільник* ‘нападник’ тощо. Дослідник схилився до творення української спортивної термінології на основі власномовних лексичних ресурсів, що надавало їй національного обличчя. Зазначимо, що такі новотвори відповідали словотвірним моделям і типам української мови й мали прозору семантику, однак сьогодні з різних причин як терміни, так і їхні значення здебільшого залишаються незрозумілими, невідомими для більшості мовців. Указуючи на певні досягнення в галузі спортивного термінотворення, мовознавець Я. А. Рудницький у 30-х роках писав: „Наша спортивна термінологія, як і сам український спорт, молода, не має за собою глибшої традиції і тому не усталена як слід. Все ж таки перші кроки на тому полі зроблено: працею теоретиків і прихильників спорту вироблено й завдяки пресі і спортивним виданням закріплено в нас достаточний лексикальний засіб, зв'язаний з поодинокими ділянками спорту. Найбільша трудність, коли йде про синтезу нашої слівні, лежить у тому, що досі ще немає в нас зібраного матеріалу для дослідів, що досі ще в нас брак спортивного словника. Тому й одним із найближчих завдань українського організованого спортивного життя буде заповнити цю прогалину” [234, с. 32].

Цей етап розвитку спортивної термінології характеризувався першими спробами створення словника спортивних термінів. Праці Я. А. Рудницького, І. М. Боберського прислужилися до створення певної бази українських спортивних термінів (майже всі ці терміни науковці черпають із народних джерел, чи конструюють свої, послуговуючись такими джерелами). Дослідники старанно добирали відповідники до назв нових для того часу

видів спорту і спортивних реалій, намагаючись сповна використати властивості української мови. Але це не була штучно створена терміносистема, вона активно функціонувала в усному мовленні, а також у художній літературі. Проаналізувавши спортивну лексику в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка”, ми поділили її на кілька лексико-семантичних груп:

1. лексеми на позначення спортсменів, футболістів відповідно до позицій на полі: *гравець* ‘гравець’, *бомбардир* ‘гравець, котрий забиває багато голів’, *змагун* ‘спортсмен’, *копун* ‘футболіст’, *криловий* ‘той, хто грає в боковій частині поля’, *лучник* ‘гравець атакуючого плану’, *оборонець* ‘захисник’, *стрілець* ‘бомбардир; гравець, який забиває багато голів’. Наприклад, *Цьому представникові вищої спортової влади позичають пастухи свистало, що його згубив один політрук, як доблесно втікав через село, а змагуни йдуть до гардероби роздягатися* [ПП, с. 30]. *...їхній правий криловий гостро стріляє до середини, лівий криловий презиційно подає до центри, центри презиційно подає лівому лучникові, лівий лучник презиційно стріляє, м'яч презиційно летить, воротар Омелько Хрищик презиційно боронить, а толь презиційно сидить, як риба в сітці!..* [ПП, с. 35]. *Суддя, пан Рогалик, очевидно, відсвистав фавль та вільний стріл для гостей; надбігає лівий лучник димайміхівців і гостро б'є на ворота* [ПП, с. 35]. *А може б так, про всякий випадок, взяти з собою в кишеню щось із тяжкої промисловости? – спитав, заклопотано почухавши потилицю, правий оборонець, Гриць Довбня* [ПП, с. 25]. *Валіть мене, дядьку Охріме, колом через плечі, бо мій швагерко – перший стрілець району, ногу має певну!* [ПП, с. 34].

2. лексеми, що стосуються самого матчу, ігрових моментів або подій, які відбуваються на полі: *відсторона* ‘офсайд; положення поза грою’, *відплатні змагання* ‘матч-відповідь’, *відсвистувати* ‘давати фінальний свисток’, *головкувати* ‘відбивати м'яч головою’, *дефензива* ‘захист’, *займак* ‘штрафний удар’, *карний мет* ‘пенальті’, *карний удар* ‘штрафний удар’; *кивання* ‘дриблінг’, *кивати* ‘відбирати м'яч у суперника’,

наріжняк ‘кутовий удар’, обстрілювати ‘завдавати ударів по воротах’, офензива ‘напад’, реміс ‘нічия’, ремісувати ‘зіграти в нічию’, стріл ‘удар’, стрілити ‘забити гол’, стрілити в ворота ‘забити гол’. Наприклад, *Добігає 45 хвилин. Суддя п. Рогалик, дивиться на годинник і відсвистує кінець змагань. Перемога* [ПП, с. 34]. Семантика лексем *головкувати* і *відсвистувати* є досить прозорою. Адже корінь слова „*головкувати*” *голов-* (голова), „*відсвистувати*” – корінь *свист-* (свисток, свистало). До речі, лексеми *свисток* і *свистало* теж наявні в текстах. Наприклад, *Цьому представникові вищої спортової влади позичають пастухи свистало, що його згубив один політрук, як доблесно втікав через село, а змагуни йдуть до гардероби роздягатися* [ПП, с. 30]. *Тимчасом змагуни вибігли на грище, стадо гусей і качок затріпало крильми і з криком пішло на „авт.”, змагуни гукнули тричі „Слава!”*, суддя, пан Рогалик, засюрчав у *свисток* і дерби почалися [ПП, с. 31]. *Тож перед вирішними відплатними змаганнями капітан команди с. Димайміхи, Кирило Варениця, гаряче відкликався до совісти і чети димайміхівських спортсменів, кажучи: „Друзі! Ви мусите рятувати добру славу і світлі спортові традиції села Димайміхів!”* [ПП, с. 25]. *Тяжко було його переїхати і стрілити в ворота, але через те, що забагато на карному полі гравців із іншої команди падало, і то дуже часто з розбитими носами, суддя диктував карні удари* [Вітер, с. 184-185]. *Гостям немовби хто перцю насипав, просто двояться і трояться на грищі, а Климові ворота обстрілюють вже без милосердя* [ПП, с. 33]. *Суддя, пан Рогалик, очевидно, відсвистав фавль та вільний стріл від гостей...* [ПП, с. 35]. Одне зі значень слова *стріл* – це ‘постріл’ [ЛЛ, с. 706]. Нині футбольні коментатори, а також спортивні журнали слово *постріл* вживають на позначення ‘удару в напрямку воріт’.

3. лексеми, що стосуються стадіону, футбольного поля: *грище* ‘футбольне поле’, *карне поле* ‘штрафний майданчик’, *крило* ‘бокова частина поля; фланг’. Наприклад, *От, як розмахнеться дядько Охрім, симпатик клубу, як копне м’яч своїм „шпiцом”, а м’яч отой, п’ятий номер, як*

вистрелить у повітря, як засвище та зашумить, як закреслить у повітрі дугу – і ген-ген! – на самий чубок старезної, трьохсотлітньої, височенної липи вилетів і нам зачепився. Зачепився і взагалі думки не має, щоб приземлитися на **грище**, де його, річ ясна, конечно потрібно [ПП, с. 32–33]. Бичок тітки Павлихи, симентальської породи, відбиває м'яч прекрасною головою, перекидає догори ногами лівого лучника, центру і ліве **крилогостей**, вибиває рогами м'яч на поле та подає до середини нападу місцевих [ПП, с. 35]. Тяжко було його переїхати і стрілити в ворота, але через те, що забагато на **карному полі** гравців із іншої команди падало, і то дуже часто з розбитими носами, суддя диктував карні удари [Вітер, с. 184–185]. Також у текстах вжито словосполучення *карний удар*, що означає 'штрафний удар'. Тяжко було його переїхати і стрілити в ворота, але через те, що забагато на карному полі гравців із іншої команди падало, і то дуже часто з розбитими носами, суддя диктував **карні** удари [Вітер, с. 184-185].

4. лексеми на позначення екіпірування футболістів: *копачки* 'взуття для гри у футбол', *футболівки* 'взуття для гри у футбол; бутси'. Наприклад, *Я витягнув із торби його запорошені **футболівки**, пересякну гострим потом спортову сорочину, штанці, порожню пляшку з соди, – але на споді лежав ще якийсь пакет, обмотаний в жидівську газету та перев'язаний шпагатом* [ГП, с. 55].

Автори використовують синоніми на позначення однієї і тієї самої реалії (наприклад, *стріл* – *удар*). Синонімія також наявна в таких парах: жаргонізм – літературний відповідник (*баняк* – *голь*); лексема, створена на ґрунті української мови й англійської (*копачки* – *футболівки*).

Футбольна термінологія, яка створювалася на основі української мови, мала розгалужені словотвірні гнізда. Наприклад, *коп* – *копати* – *копаний м'яч* – *копун* – *копачки*; *стріл* – *стрілити* – *стрілець* – *обстрілювати*; *свисток* – *свистало* – *відсвистувати*; *крило* – *криловий*; *бомба* – *бомбардієр* – *бомбардувати* (*бомба* – жаргонізм). Найпоширенішими способами словотвору стали суфіксальний (*коп* – *копун*, *стріл* – *стрілець*, *крило* –

криловий тощо), префіксальний (*свистати – відсвистати*), префіксально-суфіксальний (*стрілити – обстрілювати, свистати – відсвистувати*). Було визначено загальні прийоми використання словотворчих засобів і словотвірних моделей. Так, наприклад, за однією моделлю створено такі лексеми: *змагун – дробун – бігун – копун; заложник – злучник – помічник*. Особливу увагу хотіли б звернути на лексеми *фавль, зфавлювати*. Очевидно, що вони походять від англ. *foul play*, що означає ‘нечесна гра’. В українській мові, відповідно до норм харківського правопису 1929 року, дифтонги *ai* у загальних найменуваннях передано через *ав*. Припускаємо, що саме тому автори вживали *фавль*, а не *фол*, як це прийнято в сучасній футбольній термінології. Згідно з українськими законами словотворення (префіксально-суфіксальний спосіб), подано нову лексему – *зфавлювати* ‘застосовувати грубий прийом, порушуючи правила’.

Цікаво проаналізувати певні зміни в досліджуваній лексичній групі, зафіксовані в збірці оповідань „Перелетні птахи” І. Керницького, що видана в Нью-Йорку 1952 року. Частина творів письменник писав уже в США, саме тому поряд із питомими українськими словами співіснують і англійські відповідники: *змагун – спортсмен, оборонець – бек, копаний м’яч – футбол*. Наприклад, *Цьому представникові вищої спортової влади позичають пастухи свистало, що його згубив один політрук, як доблесно втікав через село, а змагуни йдуть до гардероби роздягатися* [ПП, с. 30]. *Тож перед вирішними відплатними змаганнями капітан команди с. Димайміхи, Кирило Варениця, гаряче відкликався до совісти і честі димайміхівських спортсменів, кажучи: „Друзі! Ви мусите рятувати добру славу і світлі спортові традиції села Димайміхів!”* [ПП, с. 25]. – *А може б так, про всякий випадок, взяти з собою в кишеню щось із тяжкої промисловости? – спитав, заклопотано почухавши потилицю, правий оборонець, Гриць Довбня* [ПП, с. 25]. *Як би навіть погодитися з тим, що у барвах команди с. Закамарки виступав на „беку” бичок тітки Павлихи, то, власне, в цих фінальних змаганнях він ще не міг брати участі, бо не був формально*

затверджений Окружним Спортовим Союзом [ПП, с. 36]. Я, каже, спеціально інтересуюся **копаним м'ячем**. Колись, у гімназії, сам грав на центрі, та потім паціфікація перебила мені спину і тепер я в тій ділянці значно відстав [ПП, с. 30]. У текстах також подано похідні лексеми від слова футбол – футболівки, футбольне мистецтво. Воно відома річ і цього заперечувати не доведеться, що перший фінальний матч за **футбольне мистецтво** Реп'яхівського району між командами с. Динаїміхи і с. закамарки закінчився в нічию 0:0 [ПП, с. 25]. Я витягнув із торби його запорошені **футболівки**, пересякну гострим потом спортову сорочину, штанці, порожню пляшку з соди, – але на споді лежав ще якийсь пакет, обмотаний в жидівську газету та перев'язаний шпагатом [ГП, с. 55]. Невелику ремарку внесемо щодо лексеми футбол. Ця назва створена з двох слів: *foot* (нога) і *ball* (м'яч), тобто 'ножний м'яч'. Під час створення цього терміна враховували спосіб гри (можна грати тільки ногами) і засіб (за допомогою м'яча). Іноді пряме запозичення замінювали калькою, наприклад, в українській мові – *копаний м'яч*, у польській – *piłka nożna* 'ножний м'яч', в італійській – *calcio* 'досл. удар ногою'.

З іншого боку, тексти містять англіцизми і без українських відповідників: *воковер* 'неявка; легка перемога', *дриблінг* 'часті удари гравця по м'ячу', *корнер* 'кутовий удар'. Наприклад, *Запізнились ви, друзі, акуратно на дві години, значить – змагання ми виграли „воковером” і мистецтво, очевидно, в наших руках* [ПП, с. 28]. *Подай-но мені, сину, оцей бальон, нібито на корнер, а я вже з ним справлюся* [ПП, с. 32] тощо. Це пов'язано з тим, що терміни, які входять в ужиток разом із загальними поняттями, є запозиченнями з тієї мови, з якої, власне, прийшло саме поняття. Це стосується і футбольних термінів. Тому серед спеціальних найменувань у текстах І. Керницького та З. Тарнавського трапляються англіцизми. Крім того, І. Керницький деякі оповідання зі збірки „Перелетні птахи” писав уже в Сполучених Штатах Америки, тому слід враховувати й екстралінгвальні фактори.

Досліджувані одиниці спортивної лексики – неоднорідні за походженням: деякі із них – це загальноновживані слова із різних сфер людської діяльності, лексичні значення яких трансформувалися й почали виражати спеціальні поняття футболу. Так, великий пласт становлять лексеми, запозичені із воєнної сфери: *бомбардієр, простріл, стріл* тощо.

Слід зауважити, що футбольна термінологія містить низку загальноспортивних термінів, які вживаються в різних видах спорту: *змагун, матч, удар* тощо.

За цим принципом футбольні терміни можна розділити на три групи:

1. Загальноновживані слова, які набули спеціального значення, що мало відрізняється від загальнолітературного: *ворота, м'яч, оборонець, суддя, удар* тощо.

2. Загальноспортивні терміни, присутні, як мінімум, у двох інших видах спорту: *відсвистувати, воротар, змагун, кивання* тощо.

3. Власне футбольні терміни: *грище, карне поле, копун; бек, корнер* тощо.

Для аналізу спортивної лексики, що побутувала в міжвоєнному Львові, ми залучили реєстри „Російсько-українського словника” за ред. А. Кримського та С. Єфремова (1924–1933), „Малоруско-німецького словаря” за ред. Є. Желехівського та С. Недільського (1886) та „Словника української мови” в 11 томах (1970–1980).

В академічному „Російсько-українському словнику” серед досліджуваних лексем із іншим значенням, ніж у текстах „Дванадцятки”, зафіксовані такі: *баняк, бомба, бомбардир, бомбардувати, віконце, грище, кивання, копун, крило, криловий, лучник, свічка, стріл, стрілець, стрілити, обстрілювати*; зі схожою семантикою – *карний, оборонець*, не представлені в зазначеній лексикографічній праці *відсвистувати, воковер, головкувати, дерби, дриблінг, змагун, зфавлювати, кальош, ківати, кікс, копаний м'яч, копачки, реміс, ремісувати, фавль, футболівки, шнит*. У „Малоруско-німецькому словарі” Є. Желехівського та С. Недільського із відмінним

значенням подано такі лексеми: *баняк*, *бомба*, *бомбардувати*, *віконце*, *кивання*, *крило*, *лучник*, *обстрілювати*, *свічка*, *стрілець*, *стрілити*, *щур*, зі схожою семантикою – *грище*, *карний*, не подано в зазначеному словнику такі лексичні одиниці: *бомбардієр*, *відсвистувати*, *воковер*, *головкувати*, *дерби*, *дриблінг*, *зфавлювати*, *кальош*, *ківати*, *кікс*, *копаний м'яч*, *копачки*, *копун*, *криловий*, *оборонець*, *ремис*, *ремісувати*, *стріл*, *фавль*, *футболівки*, *шнит*.

У СУМі 20 лексем не зафіксовано взагалі, зі схожою семантикою наявні *свічкою* ‘вгору’, *грище* ‘місце для різного виду розваг, організованих на дозвіллі або з певною метою’, *оборонець* ‘захисник’, *крило* ‘бокова частина будівлі, споруди, якоїсь площини тощо; фланг’, з іншим значенням – *баняк* ‘чавунний горщик, казан’, *бомба* ‘розривний снаряд, начинений вибуховою речовиною’, *віконце* ‘зменшено-пестливе до ‘вікно’, *постріл* ‘виліт кулі або снаряда’, *обстрілювати* ‘вести обстріл якої-небудь цілі’, *стрілець* – одне із найбільш наближених значень ‘спортсмен, який займається стрільбою як видом спорту’, *лучник* ‘воїн, озброєний луком’ тощо), з тим самим значенням зафіксовано *дриблінг* ‘часті удари гравця по м'ячу (шайбі) рукою, ногою чи предметом у русі або на місці’.

Окрім питомих футбольних термінів, у текстах наявні також жаргонізми, створені на національному ґрунті, які Є. М. Грицак вважає „гарними образовими словами” [89, с. 160]. До цієї групи належать такі лексеми: *баняк* ‘гол’, *бомба* ‘вид удару; гол’, *віконце* ‘вид удару’, *дати шпівца* ‘копнути сильно’, *на гашення свічок* ‘сповільнення руху м'яча під час падіння’, *кальош* ‘суддя’, *кікс* ‘невдалий удар, промах’, *свічка* ‘політ м'яча високо вгору’, *свічки дати* ‘вдарити м'ячем так, щоб полетів високо вгору’, *спалити свічку* ‘притримати ногою м'яч так, щоб полетів високо вгору’, *шніт* (*шнит*) ‘поодинокий удар по воротах’, *щур* ‘вид удару’. Наприклад, *А до запасного воротаря Кліма Цигарнички спортивні кола села Закамарків не мають довір'я. „Він, кажуть, незабаром жениться, акурат до Димайміхів, двоюрідну сестру Кирила Варениці бере за жінку. Вже навіть оповіді вийшли. Ану ж, кажуть, захочеться йому, падлюці, зробити великодушний*

жест і яких три-чотири зайвих „баняків” на наш рахунок пропустити?” [ПП, с. 31]. Все ж таки спіймав раз пекельну „бомбу” Штаєрмана з віддалі кількох метрів! Отоді саме мій неоціненний пан інструктор проскочив до історії українського футболу [ГП, с. 53]. Молодець, кажуть, дядько Охрім, симпатик клубу! Неабияку собі „свічку” стрілив! [ПП, с. 33]. З долішніми „шнітами”, або „щурами”, не йшло йому так гладко – був трохи задовгий [ГП, с. 53] тощо.

Є. М. Грицак, вивчаючи спортивний жаргон у мовленні школярів, зазначає про впливи на його формування вуличної міської культури й співтериторіальних мов (польської, німецької), аналізує неологізми в його складі: „І чужі слова, й новотвори легко пояснити тим, що вони подобаються малим учням своїм незвичайним виглядом (і звуком), і певною таємничістю” [89, с. 160].

У наступному розділі детальніше розглянуто жаргонне мовлення жителів Львова в міжвоєнний період, зокрема школярський і батярський жаргони.

Висновки до розділу

1. Усне мовлення міста – це усталена мовна цілість, яка об’єднує різні форми побутування мови (підсистеми): літературне мовлення, міське койне, діалектне мовлення, мовлення окремих соціальних, професійних, молодіжних груп тощо. У неоднорідному складі Львова в міжвоєнний період за текстами літературного угруповання „Дванадцятка” виокремлено такі мовні елементи:

- ✓ койне як форма усного мовлення містян;
- ✓ мовний етикет міста як місцева форма спілкування;
- ✓ компоненти мовлення, зумовлені професійною диференціацією населення (спортивна лексика та жаргон підпільників);

- ✓ різновид мовлення, що відображає вікову стратифікацію (школярський жаргон);
- ✓ батярський жаргон як специфічне мовлення окремої соціальної групи.

2. У виразненні соціальної стратифікації Львова наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., розвиток професійно широкого спектру міських жителів – учнів і студентів, викладачів гімназій та університетів, ремісників, адвокатів, економістів, медиків, судових працівників та ін. сприяло формуванню та функціонуванню професійної й абстрактної лексики, термінології. Окрім того, важливим компонентом мовної тканини текстів „Дванадцятки” є лексеми на позначення предметів міського побуту: *назви просторових понять і транспорту, назви житлових і нежитлових приміщень, будівель, назв умеблювання, інтер'єру міського помешкання, назви їжі та напоїв, назви вбрання та взуття* тощо.

3. Наявність кальок і запозичень із польської, німецької та інших мов сприяла засвоєнню українською мовою нових понять, а також активізації пошуків найбільш відповідних до української мови питомих засобів їх вираження. Водночас низка слів були створені на власне національному мовному ґрунті.

4. Невід'ємним складником мови міста є мовний етикет як обов'язковий компонент повсякденного спілкування між людьми. На розвиток львівського мовного етикету впливала польська мова, що в період між двома світовими війнами мала статус державної. Ядро структури мовного етикету львів'ян становлять формули гречності з компонентом *прошу*. Такі етикетні одиниці, як *пан, пані, панна, добродій, добродійка* активно функціонували в мовленні жителів міжвоєнного Львова як звертання і як ввічливі форми називання певних осіб.

5. У тогочасних процесах формування спортивної лексики переважав етнографічний принцип, орієнтація на питоми лексичні ресурси й засоби словотвору. Футбольний лексикон, який створювався на ґрунті української

мови, мав розгалужені словотвірні гнізда, що сприяло розвитку мовної системи.

РОЗДІЛ 3. ЖАРГОНІЗМИ ЯК КОМПОНЕНТ МОВИ МІСТА

3.1. Статус жаргонної лексики в системі побутування соціальних діалектів

Мовні явища на рівні „системи” і „норми” вивчають, як українські, так і зарубіжні науковці. Лінгвісти неодноразово відзначали, що живе розмовне мовлення становить центр кожної мови. Це та природна стихія, без якої мова застигає у своєму літературному варіанті, будучи неспроможною виражати реалії швидкоплинного буття. Адже, як зазначає Л. Т. Масенко, „замкнена лише в писемній формі, мова застигає без руху, втрачає зв’язок зі щоденним життям, її словник перестає оновлюватися” [180, с. 58]. На думку дослідниці, „неповнота побутування живих форм усного мовлення – соціолектів, сленгів, арго – в українських містах належить до найзагрозливіших для майбутнього української мови явищ” [178, с. 96]. „Вихід з кризового стану усних форм побутування мови в східних і південних регіонах України, звичайно, єдиний – поширення української літературної мови через систему освіти, засобів масової інформації, культури. При цьому, безперечно, є хибною тенденція до замикання української мови й культури в межах елітарних форм її побутування. І сленг, і жаргони необхідні для повноцінного життя кожної мови. Потрібно лише, щоб сленг і жаргони формувались у межах своєї мови” [178, с. 103].

М. М. Маковський зауважує, що неможливо вивчати мовні явища без урахування особливостей так званих „периферійних” мовних одиниць. „Йдеться насамперед про „сленг”, різного роду жаргони, арго, професійні діалекти та мовні варіанти. Концепція, згідно з якою соціальні діалекти й жаргони необґрунтовано вважалися „відгалуженням” від загальнонародної національної мови, насправді вилучала з мовознавчої практики проблему їхнього вивчення, що неминуче призводило до перекручення справжньої картини розвитку мови та її сучасного стану” [172, с. 21].

Л. О. Ставицька в передмові до словника „Український жаргон” зазначає, що саме „вивчення української мови такою, якою вона мусить

бути, а не такою, якою вона є, – визначило живучість неонародницького міту про жаргон як матерію грубу, словесне хуліганство, чужий словесний бруд” [УЖ, с. 10]. Погляд на мову як національний скарб, який треба неухильно оберігати від експансії сленгу, жаргону та інших соціолектів, представлений, зокрема, у статті Н. Я. Дзюбишиної-Мельник „Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення”. Наголошуючи на важливості інкультураційної функції мови, дослідниця стверджує, що підвищення статусу сленгу, розширення його вікових та соціальних меж призводить до нейтралізації цієї функції. Демократизацію розмовного мовлення, послаблення мовної норми авторка пов’язує з поступовим відчуженням мас від національної культури. „Жаргон – розмовна мова носіїв маскультури – значною мірою денаціоналізованих, а тому дегуманізованих і деморалізованих” [106, с. 18]. На наш погляд, перебування мови в строгих рамках, замикання її в елітарних формах існування спричиняє те, що поза увагою опиняється людина-мовець, її реальна мовленнєва діяльність.

На думку О. О. Тараненка, демократизація суспільно-політичного життя, лібералізація соціально-економічних засад і моральних принципів у суспільстві, з одного боку, і розширення поля суспільного функціонування української мови, з другого боку, викликали з середини 1980-х рр. потужні зміни на всіх структурних рівнях, а також оновлення й урізноманітнення стилістичних засобів і норм української літературної мови. Ці процеси, що є досить показовими для мов постсоціалістичного періоду, пов’язані з демократизацією літературної мови (розширення кола її носіїв, обмеження „редакторського” втручання, активні пошуки свіжих виражально-зображальних засобів у мовах тощо). Виникла конкуренція між засобами масової інформації для завоювання читацької та глядацької аудиторії, відбулося зменшення стильової відстані між усно-розмовною і книжково-писемною сферами її функціонування [265, с. 33]. Щодо цього Л. О. Ставицька пише: „мовна мода покоління зумовлює, у свою чергу, літературну моду, а письменник виступає своєрідним медіатором між

живомовною практикою жаргоновживання свого покоління і літературно обробленим словесно-художнім масивом, сам виступаючи продуцентом жаргонного словника і не тільки за письмовим столом” [249, с. 57].

О. О. Тараненко визначає такі часові межі поширення кримінального жаргону: 20-ті – початок 30-х рр., середина 50-х та кінець 80-х рр. ХХ століття. Перша хвиля пов’язана із загальною демократизацією літературної мови на рівні розмовного, художнього та публіцистичного стилів; друга – з масовим звільненням ув’язнених, що знайшло своє вираження лише на рівні розмовної мови; третя – з посиленням суспільного інтересу до періоду сталінських репресій і публікацією відповідної літератури, спогадів [265, с. 36]. Таку ж хронологію розвитку соціолектів подає Н. Я. Дзюбишина-Мельник, зауважуючи, що „ми є свідками нової хвилі активізації сленгу (після трьох попередніх у ХХ ст.: у 20-і рр., 50-і рр., 70–80-і рр.), що цілком відповідає природі функціонування цього маргінального в архісистемі мови явища” [106, с. 15].

Натомість Ю. В. Шевельов у праці „Так нас навчали правильних проізношень” навпаки наголошує на важливій ролі сленгу як субстандартної підсистеми для повноцінного функціонування будь-якої живої мови. Подібно до того, як „так звана „вульгарна латина” дала початок пізнішим романським мовам”, сленг нині живить сучасні національні мови. „Можна піти далі й твердити, що брак цього шару в сучасній мові ставить під сумнів майбутню цієї мови” [305, с. 328]. Властиві сленгові й жаргонові образність і емоційність збагачують мову експресивними засобами, що в розвитку мови є позитивною тенденцією. Психологічною основою виникнення жаргонів у певних групах носіїв мови є прагнення вразити співрозмовника яскравістю й дотепністю, виявити своє ставлення до предмета висловлення, уникнути звичних слів і зворотів.

Сьогодні спостерігаємо активне розширення бази функціонування некодифікованого мовлення, зокрема жаргонного, причому в багатьох сферах (естрада, художня література, політика, мас-медіа тощо). З одного боку, це

свідчить про вульгаризацію мовлення, розхитування мовних норм, а з іншого, – про „...повільне розширення соціального діапазону функціонування української мови” [265, с. 38] (на це також указували Л. Т. Масенко [180], Л. О. Ставицька [251], О. А. Стишов [258] та інші). Вивченню „живої” мови присвятили свої наукові праці такі українські лінгвісти, як В. В. Балабін [54], А. В. Березовенко [56], Л. А. Карпець [135], О. В. Кондратюк [145], С. А. Мартос [174], Л. І. Мацько [187], В. Д. Радчук [230], О. О. Тараненко [266] та інші. Об’єктом праць дослідників стають, зокрема, колись табуйовані найрізноманітніші мовні явища, що в лінгвістиці отримали різні назви – *соціальний діалект*, *арго*, *жаргон*, *сленг* тощо.

Л. Т. Масенко визначає соціальні діалекти як „варіанти національної мови, пов’язані з існуванням соціальних груп, об’єднаних певним типом зв’язку” [178, с. 93]. В. О. Винник в енциклопедії „Українська мова” дає таке визначення: „*Соціальний діалект* – відгалуження загальнонародної мови, уживане в середовищі окремих соціальних, професійних, вікових та інших груп населення” [284, с. 151]. Отже, необхідною передумовою існування соціальних діалектів є соціальна неоднорідність суспільства, яке має розмаїті виробничо-професійні, а також вікові групи. Обсяг словника таких груп зумовлюється ступенем їхньої відокремленості від решти повнозначних слів – іменників, прикметників, дієслів, прислівників, рідше – числівників і займенників (останні засвідчуються тільки в таємних соціальних системах).

Соціолект виконує такі функції:

- 1) об’єднує особу з колективом;
- 2) вирізняє певний колектив з-поміж інших суспільних груп, протиставляє його іншим групам;
- 3) стає знаряддям інтерпретації дійсності [180, с. 86].

Чинники, які зумовлюють соціально-діалектну диференціацію мови, дуже розмаїті: це і рівень освіти носіїв мови, і їхнє суспільне становище, рід занять, коло інтересів, середовище, до якого належить носій мови тощо. До страт соціальних діалектів національної мови зазвичай зараховують:

1) професійні жаргони мисливців, шахтарів, шевців і т. д.; 2) групові (корпоративні) жаргони (особливості мови учнів, студентів, спортсменів, солдатів тощо); 3) аргі декласованих елементів, ремісників, торговців, різні таємні мови. Явище диференціації мови з ширшою соціальною базою характеризують як сленг.

Найістотнішою проблемою в дослідженні розмовного мовлення є неструктурованість та недосконалість термінологічного апарату, що призводить до різнотлумачень понять *арго*, *жаргон*, *сленг*. Як зазначає Л. О. Ставицька, „межі між цими мовними стратами ефемерні і дифузні, їхні дефініції вимагають уточнення, оскільки термінологічна плутанина нищівно позначається на загальній лінгвістичній культурі суспільства та теоретичному рівні лінгвістичних студій” [248, с. 47]. На думку авторки, диференційною ознакою при зарахуванні тієї чи тієї групи є ступінь відкритості лексики, а також міра професіоналізації, що є найбільшою в аргі та найменшою в сленгу.

В. В. Балабін стверджує, що „слід розрізняти „термінологічне” й „нетермінологічне” визначення понять *арго-жаргон-сленг*. За нетермінологічним визначенням усі ці терміни – синоніми” [54, с. 36]. Також науковець зауважує, що ці поняття можна сприймати в широкому та вузькому розумінні. У першому випадку кожен із термінів *арго*, *жаргон*, *сленг* позначає ненормативне мовлення певних соціальних чи об’єднаних певними інтересами груп. У вузькому значенні – „це лексикофразеологічні одиниці, що обслуговують дані типи мовлення” [54, с. 36].

При вивченні „вужчого” або „термінологічного” значення цих термінів звернімо увагу на те, що не випадково ці відповідники найчастіше постають у такій послідовності: аргі – жаргон – сленг. „Жаргон” є ніби перехідною ланкою між „арго” та „сленгом”, тому різниця між „арго” та „сленгом” буде помітніша, а між „жаргоном” і „арго”, „жаргоном” і „сленгом” встановити її буде важче, адже межі між цими поняттями розмиті й досить умовні.

Назва *арго* (*арго*) закріпилася за тими соціолектами, головною функцією яких є втаємничення мови [180, с. 84]. За визначенням енциклопедії „Українська мова” „*арго* (франц. *Argot* – „жаргон”, первісно – „жебрацтво”) – один з різновидів соціальних діалектів, штучно створювана умовна говірка якої-небудь вузької замкненої соціальної або професійної групи, незрозуміла для сторонніх” [69, с. 31]. Л. О. Ставицька подає таке потрактування цього терміна: *Арго* – це закрита лексична підсистема спеціальних номінацій, які обслуговують вузькі соціально-групові інтереси, частіше за все професійні. *Арготизми* – раціональні номінації, які використовують у практичних інтересах професії, ремесла, справи [248, с. 31]. На думку В. В. Балабіна, арго – найзакритіша лексична підсистема, її лексика „слугує не стільки для викладання, скільки для приховування фактів”, „найбільш характерним для арго є організація за принципом антимови, незрозумілої для необізнаних” [54, с. 36]. У проекції на сучасні соціолекти арготизмами можна вважати ті елементи професійних, студентських, армійських субмов, що є невідомими для необізнаних.

На відміну від арго, жаргон має відкритий характер і зазвичай виникає всередовищі відносно замкнутих колективів й порівняно великих групах носіїв мови, об’єднаних за ознакою професії, стану в суспільстві (школярів, студентів, військових, різноманітних професійних груп). Жаргонна лексика хоч і належить до обмеженого вживання й функціонує в рамках певної соціальної групи, проте вільно вступає у взаємозв’язки з різними лексичними одиницями, які побутують як всередині даної мови в процесі взаємодії різних стилів, так і в інших мовах. „Оскільки жаргон виступає як інструмент ідентифікації й самоідентифікації, він належить до засобів соціумного об’єднання й виконує інтегративну функцію. Використання жаргонної лексики сприяє також капсуляції учасників всередині конкретного соціуму, а вибір особливих мовленнєвих кодів дозволяє реалізувати диференціальну функцію” [Цит. за 289]. Від загальноновживаної мови жаргон відрізняється

використанням специфічної експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку.

На думку Л. О. Ставицької, „жаргонний лексикон в усьому своєму соціосемантичному розмаїтті це не просто „холодини” словникових значень, а своєрідна картина світу, потужна семіосфера певного часового зрізу культури, що відкриває у слові смислову перспективу як концентрат соціокультурного, духовного, психологічного клімату епохи” [УЖ, с. 12].

Сленг – це практично відкрита мовна підсистема ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують експресивну, оцінну (звичайно негативну) та евфемістичну функції [248, с. 42].

Як уже було зазначено, встановити чіткі межі між термінами *жаргон* і *сленг* досить складно. Так, Т. М. Миколенко зауважує, що поняття „жаргон” є тотожне поняттю „сленг” за умови „негерметичності” певної соціальної спільноти, тобто йдеться про використання мовних форм поза межами окремої групи. Поняття „жаргон” не є тотожне поняттю „сленг”, якщо історично вказує на обмеженість групи його носіїв, а також на вузькість семантичного поля [189, с. 10].

Сленг як основний компонент розмовного мовлення закріплений за урбаністичним мовним простором. В „Енциклопедії українознавства” подано таке визначення: „Сленг, міський соціолект, виниклий з арго різних замкнених соціальних груп (правопорушників, крамарів, ремісників, в’язнів, бурсаків-учнів, вояків), як емоційно забарвлена лексика низького й фамільярного стилю, ... поширена серед соціальних низів і певних вікових груп (ремісничої, шкільної молоді) міст...” [Цит. за 248, с. 41]. Ю. В. Шевельов, своєю чергою, відзначав: „...міський сленг належить до найактивніших прошарків сучасних мов ...міський сленг націлений у майбуття мови” [309, с. 276]. На думку Л. О. Ставицької, помилково вважати, що сфера функціонування сленгу – міські соціальні низи. Його без ризику для своєї мовної репутації можуть використовувати освічені люди, якщо

вони близько знайомі, разом працюють, мають спільні інтереси тощо [248, с. 41]. За визначенням дослідниці, „поліетнічний характер держави, територіяльні різновиди відповідної національної мови, культурні традиції того чи іншого регіону, характер мовних контактів накладають відбиток на соціолінгвальне обличчя субстандарту взагалі та сленгу зокрема” [248, с. 42].

Сленгу властиво запозичувати одиниці аргю та жаргонів, метафорично переосмислюючи й розширюючи їхні значення. До свого складу сленг інкорпорує також некодифіковану розмовну мову, вульгаризми, неологізми, чужомовні запозичення, територіяльні діалектизми [248, с. 42].

Сленг є вторинним утворенням щодо жаргонів і аргю. О. Т. Горбач стверджував, що історичний розвиток аргю, пов’язаний із позбавленням його криптологічної функції, скупченням його носіїв (декласових елементів, ремісників, військових, студентів тощо) у великих містах (Одеса, Київ, Харків, Львів тощо), дав підставу витворенню міського сленгу що ним стали послуговуватися широкі маси і навіть – як своєрідним стилістичним прийомом – міська еліта [Горбач, с. 178–179]. „Що чисельніша й суспільно-вагоміша „аргомовна” якась група, то триваліші й поширеніші і в позаарготичнім середовищі її арготизми” [Горбач, с. 202].

Т. М. Миколенко виокремлює риси, спільні й відмінні для жаргону та сленгу. Спільними для цих мовних явищ є такі особливості: використання сленгу та жаргону на позначення нелітературного мовлення, тобто не обмеженого літературними нормами; перехід у сленг жаргонних лексем свідчить про наявність спільних одиниць в обох системах; за допомогою сленгової та жаргонної лексики передається ставлення мовця до предмета чи до адресата, що вказує на їх емоційно-експресивний характер; сленгові та жаргонні одиниці містять у собі часто оцінну характеристику, отже, їм властива оцінна функція; сленгізми та жаргонізми непрямо називають певний предмет чи явище, отже, виконують евфемістичну функцію [189, с. 9].

Щодо характеристик, які є різними для жаргону і сленгу, Т. М. Миколенко називає такі: сленг як соціально зумовлене мовне явище

утворюється й функціонує на основі жаргонних одиниць кількох мовних груп чи угруповань, що вказує на його характеристику як загального й відкритого мовного явища; сленгові одиниці є не настільки функціонально обмеженими порівняно з жаргонними, які побутують у межах певної групи чи групового утворення [189, с. 9–10].

Оскільки соціолекти не є замкненими субстанціями, то їхні елементи взаємодіють, проникаючи з одного в інший. На позначення такої взаємодії жаргонних елементів у лінгвістиці використовують термін *інтержаргон*. *Інтержаргон* – це один із соціальних варіантів мови, який поєднує в собі частину слів кожного жаргону. Ці лексеми вживані в різних жаргонах і зрозумілі їх носіям. Інтержаргон – це своєрідний сплав професійного жаргону, елементів корпоративних, групових жаргонів та нейтралізованого в розширеному вживанні кримінального жаргону [251, с. 213].

Розширюючи свою семантику й сферу вживання, лексема може переходити спершу з арго або жаргону в сленг, а згодом зі сленгу в розмовне мовлення. Один із найяскравіших прикладів – англійське слова *jazz*, яке за десятки років свого вживання поступово перейшло з професійного жаргону музикантів у молодіжний сленг – спершу англійської, а потім й інших мов [194, с. 15]. Л. О. Ставицька пропонує такий ланцюг цієї трансформації *жаргон – жаргонізоване розмовне мовлення – розмовна мова – літературна мова* [248, с. 46]. Особливо вдалим нам видається поняття *жаргонізована розмовна мова*, що вживається для позначення динаміки жаргону в напрямку розширеного слововживання, максимально широкої інтеграції його до загальнонародної комунікації. Термін „*жаргонізована розмовна мова*” вказує на соціальну детермінованість зниженого розмовного лексикону [248, с. 46].

У нашій роботі розрізняємо поняття *арго, жаргон, сленг* за ступенем закритості/відкритості. Арго як найбільш замкнута система, мова, що функціонує в межах вузької замкненої групи (арго злочинців). Термін *жаргон* використовуємо на позначення соціального діалекту, яким

користуються мовці, об'єднані спільними інтересами, захопленнями, професією, віком, ситуацією тощо (жаргон школярів, студентів, підпільників, спортивний і батярський жаргони). Сленг розуміємо як найбільш відкриту систему, до якої зараховуємо одиниці загального міського сленгу, якими послуговуються представники різних соціальних станів, вікових категорій, професій тощо.

Соціально маркована західноукраїнська лексика є невід'ємною частиною жаргону. На думку О. А. Сербенської, сучасна жаргонна лексика „...не проявляє своєї цілісності: мова різних мафіозних груп, наркоманів та ін., які діють переважно у містах, по суті ще не стала українською. [...] Жаргонізми проникають з українського арго минулих епох (наприклад, жебрацького, злодійського), територіальних діалектів, галицького міського жаргону, з лексики російського злочинного світу, з жаргонів англословянських груп” [238, с. 204].

Поряд із терміном *галицький міський жаргон*, який використовує О. А. Сербенська, Ю. В. Шевельов послуговується терміном *міський діалект*, а О. Харчишин – *батярський жаргон* [290], автори праці „Лексикон львівський: поважно і на жарт” пишуть про „*балак*” [ЛЛ, с. 24].

І саме вивчення лексичного і зрідка фразеологічного матеріалу, що репрезентує львівський балак, на думку авторів, є вдячним полем для дослідження. Проте праць, які б охоплювали таку проблематику, – небагато. Зокрема, вивчення соціально маркованої лексики західноукраїнського варіанта літературної мови стало одним із завдань у дисертаційній роботі О. Г. Тулузакової [281].

Українська жаргонна лексика взагалі та жаргонізми західноукраїнського мовно-літературного варіанта зокрема були об'єктом ґрунтовної праці О. Т. Горбача. Роботу „*Арго в Україні*” написано в Німеччині, оскільки такі дослідження в умовах тоталітарного суспільства були неможливі. О. Т. Горбач розглядає арготизми та вульгаризми з мови злодіїв, вуличників та учнів Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева,

Станіслава та Коломиї, а також Ужгорода, Хуста й Тячева. Урбаністичні мовні страти залежать від соціальної інфраструктури міста. Виокремлюючи їх, враховано соціологічну характеристику міста, зокрема адміністративний статус, територіальне розташування, чисельність населення тощо. Важливими критеріями постають національний склад міського етносу, вікові й соціальні групи містян, урахування гендерних даних тощо. На матеріалі текстів письменників літературного угруповання „Дванадцятка” проаналізовано жаргон школярів, батярів, підпільників як елементи мови жителів Львова в міжвоєнний період.

3.2. Особливості становлення та функціонування школярського жаргону у Львові в міжвоєнний період

Школярський жаргон – важлива лексична підсистема субмови. Він є органічним у структурі загального молодіжного сленгу, оскільки його носії – представники молодшого покоління – школярі. Шкільний соціум володіє загальним молодіжним сленгом, але витворює і власну мовну картину світу, де домінують номінації на позначення навчального процесу, учителів, навчальних предметів тощо.

Різні аспекти жаргону школярів вивчали як українські мовознавці Й. О. Дзендзелівський [102], О. Т. Горбач [86], Л. О. Ставицька [248], Н. О. Шовгун [310] та ін., так і зарубіжні – М. А. Грачов [88], С. А. Копорський [147], Є. Д. Поливанов [218], Л. І. Скворцов [246] і т. д.

Згадки про школярський жаргон трапляються в лінгвістичній літературі вже з другої половини XIX століття. Одна з перших розвідок – „Арго українських школярів і студентів” О. Т. Горбача [86]. За словами дослідника, „школярське арго належить до найраніших арготичних систем, засвідчених в українському письменстві окремими виразами ще в XVII столітті. Їх виникнення пов’язане з постанням братських шкіл і бурс, які згодом перетворювалися переважно в духовні семінарії” [86, с. 3]. О. Т. Горбач не диференціює поняття *арго* – *жаргон* – *сленг*. Усі живі форми усного

мовлення науковець трактує як *арго*. Відповідно до нашої класифікації мовлення школярів визначено як жаргон й умовно поділено на дві групи:

1. Лексеми на позначення позашкільного світу;
2. Лексеми, що стосуються школи й навчальної діяльності.

До першої групи належать ті лексичні одиниці, які тотожні з жаргоном підпільників й деякими батярськими жаргонізмами, що втратили свою функцію втаємниченої мови: *бібула* ‘нелегальні листівки, летючки’, *гуря* ‘чуприна’, *капувати* ‘розуміти’, *коса* ‘ніж’, *мордохватка* ‘фотоапарат’, *на гецу* ‘жартома’, *рандка* ‘побачення, зустріч закоханих’, *парканик* ‘комірець’, *сліпаки* ‘очі’, *файрант* ‘кінець робочого дня, уроків у школі тощо’, *фраєр* тощо. Наприклад, *Бо ж і справді не хотілось мені вірити, щоб такий битий пес, як він, дав себе завести на поліцію, мов баран на заріз, маючи за пазухою та в кишенях пару фунтів нелегальної „бібули”* [ГП, с. 63]. *То я, розумієш, трохи настрашив пана Макса, що беру його до арешту, так на гецу, хе-хе!* [ГП, с. 69]. *Бойова тактика, воєнні хитрощі, капуюєш?.. Ти лише все бистро помічай і бери на розум* [ГП, с. 27]. *Ледве в Колійових домах загудів сигнал на „файрант”, а вже наш майструньо зірвався, як ошпарений, згорнув до кишені, що там було з готівки, взувся в калоші, натиснув свій „банячок” на голову, вхопив з кута парасолю і вільною пташкою випурхнув на свободу!* [ГП, с. 106]. *Червона воляча шия з таким же підгорлям ніяк не вміщалася в „парканику” ч. 44, і тому, мабуть, король підземного світу крутив на всі боки головою, як віл у ярмі, та розвільнював дебелий вузол краватки, що горіла яскравістю веселки* [ГП, с. 93]. – *Слухай, народний приятелю, ти мусиш бути соловейком, – сказав мені мій неоціненний пан інструктор, вернувшись з однієї такої „рандки”* [ГП, с. 43].

Закономірність виокремлення цієї групи, підтверджує теза В. О. Щепотьєва у дослідженні „Мова наших школярів”: „такі елементи, що з них складається мова наших школярів. Тут і зазначене „переселення народів”, і в’язниця, і гірші впливи вулиці” [312, с. 77].

До вуличних арготизмів учні додавали низку власних слів, пов'язаних зі школою: *буда* 'школа', *брик* 'підрядник', *диркач* 'директор', *дути* 'підказувати', *сінгель* 'двійка', *форцуг* 'відмінник' тощо. Саме лексичні одиниці такого типу належать до другої групи лексики, яку проаналізовано в нашому дослідженні. Оскільки основним видом діяльності підлітків є навчання, важливою складовою їхньої мовної репрезентації є школа. Формальне втілення шкільного світу – це передусім навчальні предмети, вчителі, різноманітні завдання, оцінки тощо.

У жаргонному мовленні учнів міжвоєнного Львова найбільш поширеними є слова, що відображають буденні шкільні явища та проблеми. Наприклад, *вгатити*, *вцабанити* 'дати багато домашнього завдання'; *гримнути* 'не скласти іспиту', *дути*, *суфлювати* 'підказувати'; *загинач* 'учитель, який зумисне ставить складні запитання', *карцер* 'покарання', *обляти* 'не скласти матурального іспиту' тощо.

У школярському жаргоні, зафіксованому в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” та „Лексиконі львівському: поважно і на жарт”, можна виокремити такі лексико-семантичні групи:

1) **види навчальної діяльності:** *виставове вікно* (*виставовий*) 'вільний урок, заняття', *година* 'урок', *заступство* 'заміна (уроку заняття)', *корепетиція* 'приватний урок, додаткове заняття' тощо;

2) **навчальні предмети:** *краївка* 'історія Польщі';

3) **працівники школи, вчителі:** *бельфер* 'учитель', *диркач* 'директор', *загинач* 'учитель, який зумисне ставить складні запитання', *езуїта* 'суворий священник-катехит', *інструктор* 'репетитор', *піла* 'вчитель', *терціян* 'шкільний сторож', *цувакс* (*челядник*) 'учитель-практикант', *швець* 'професор, викладач' тощо. Наприклад, *А тоді його панна сріблисто засміялась і стала розповідати скоромовкою якусь історію в зв'язку з матурою. Що бельфер від латини зав'язався когось спалитище при письмовій* [ГП, с. 49]. – *Слухай, народний приятелю, ти мусиш бути соловейком, – сказав мені мій неоціненний пан інструктор, вернувшись з*

однієї такої „рандки” [ГП, с. 43].

4) **оцінки:** баняк, голь, двія, пара, цваєр, цвайка, цвайора, цингель ‘незадовільна оцінка’; еміненція ‘найвища, найкраща оцінка’, п’ятка ‘відмінно’; нота ‘оцінка’. Наприклад, *Вчитися тоді – ніхто не вчився, бо ноти вже були прописані, а це, хто має „гримнути”, а хто „перелізти”, рішалося заздалегідь і жадні людські зусилля не могли тепер цього змінити* [ГП, с. 37].

5) **шкільні приміщення:** академічна буда ‘Українська академічна гімназія у Львові (головний корпус і філія)’, буда ‘школа’, ганделеска ‘торговельна школа’, інститут ‘гуртожиток, заснований громадсько-просвітницькою організацією, у якому жили учні гімназій та шкіл’, хайдер ‘єврейська школа’, штуба ‘початкова школа’ тощо. Наприклад, *Вся наша братва їздила до „буди” не з ученицького обов’язку але от, щоби троха провітритися* [ГП, с. 37]. *А в Академічній буді наші хлопці-сіромахи вкалюють цілими місяцями на сухому хлібі і чайку* [ГП, с. 13].

6) **найменування учнів:** ананас ‘учень, який не хоче вчитися, лінивий до науки’, глуньяж ‘гімназист Української академічної гімназії (Головної), що на сучасній вулиці Бандери 11’, куйон ‘учень, який занадто сумлінно вчиться, постійно зазубрює’, репетент ‘учень, який другий рік навчається в тому самому класі’, саботажист ‘учень Малої греко-католицької духовної семінарії у Львові’, суплент ‘помічник викладача, учителя’, третак ‘учень третього класу, третьокласник’, упетянка (кокорудзянка, кукурудзянка) ‘учениця дівочої гімназії ім. Іллі та Іванки Кокорудзів Українського педагогічного товариства у Львові’, форцуг ‘відмінник’, цваєрник ‘учень-двієчник’, шостак ‘учень шостого класу’, шкраб ‘учень молодших класів’ (пор. аббревіатуру на підрадянській Україні 1920-х років – шкраб з рос. ‘школьний работник’), штубак (штубачок) ‘першокласник; учень молодших класів’ тощо. Наприклад, *Паяц посадив біля себе кількох влізливих штубачків у „мацеюфках” і показував їм децю зі свого штуцерного ремесла* [СВ, с. 38]. *Були, правда, між ними й вийняткові хлопці, які під час від часу показувались*

для фасону на викладах і навіть пробували скласти іспити, але пан Макс до таких „куйонів” не зачислявся [ГП, с. 160].

7) шкільне приладдя: *атрамент* ‘чорнило’, *зшиток* ‘зошит’, *ляга* ‘палиця як знак складеної матури’, *мачайло* ‘пензлик’, *радерка* (*радирка*) ‘гумка для стирання’, *таблиця* ‘класна дошка’, *шпаргали* ‘папери’ тощо. Наприклад, *Я* добув олівець, розгорнув свій рахунковий **зшиток** та взявся обчислювати відсотки за п’ять літ й три місяці від якогось капіталу в доларах [СВ, с. 67]. *Каламарі* з різнокольоровими **атраменами** розприскалися на стінах канцелярії, *творячи* всякі оригінальні картини, *ніби* на виставці АНУМ-у [ГП, с. 72]. *Рано-вранці* „чоловік” замість всяких „шпаргалів” пакував до торби купелеві штанці, мяч та спорий кусень насущного і з тим їхав до Львова [ГП, с. 37].

8) дії, пов’язані з навчальним процесом: *вгатити* ‘дати багато домашнього завдання’, *гримнути* ‘не скласти іспиту’, *загачити* ‘несподівано або зумисне поставити складне запитання, щоб виявити незнання предмета’, *зарепетувати* (*риннути*) ‘не бути переведеним до наступного класу’, *зарізати* ‘прискіпуючись, поставити погану оцінку’, *зарізатися* ‘не скласти іспиту’, *кувати* (*кути*, *бубнити*) ‘заучувати напам’ять, зазубрювати’, *пекти* (*печи*) ‘ставити незадовільні оцінки наприкінці навчального року’, *перелапати* ‘виявити незнання уроку’, *перелізти* ‘із труднощами перейти до наступного класу’, *пінчити* ‘ретельно і прискіпливо опитувати на лекції’, *спалити* ‘поставити незадовільну оцінку’, *співати* ‘дуже добре відповідати’, *суфлювати* ‘підказувати’, *репетувати* ‘другий рік навчатися в тому самому класі’. Наприклад, *Тутечки* в першу чергу мусів відвідати шкільні мури, *розпитати* що й як, *хто* при maturі дуже „пече”, *хто* й чого „загнувся”, *кого* пустили, *а хто* „зарізався на чисто” [СВ, с. 37]. *А* тоді його панна сріблито засміялась і стала розповідати скоромовкою якусь історію в зв’язку з матурою. *Що* бельфер від латини зав’язався когось **спалити** ще при письмовій [ГП, с. 49]. *Вчитися* тоді – ніхто не вчився, бо ноти вже були

прописані, а це, хто має „*гримнути*”, а хто „*перелізти*”, рішалося заздалегідь і жадні людські зусилля не могли тепер цього змінити [СВ, с. 37].

Жаргонізмам притаманна конотація неофіційності, невимушеності, фамільярності, вони виконують експресивну, оцінну (перев. негативну) функції.

З негативною оцінкою фіксуємо такі лексичні одиниці: *вгатити*, *вцабанити* ‘дати багато домашнього завдання’; *загинач* ‘учитель, який зумисне ставить складні запитання’, *фагас* ‘донощик, зрадник’, *цваєрник* ‘учень-двієчник’ тощо. Виразно оцінний характер властивий лексичному ряду „Погана оцінка”: *баняк*, *голь*, *двія*, *пара*, *цваєр*, *цвайка*, *цвайора*, *цингель* тощо. З позитивною семантикою зафіксовано значно менше лексем, зокрема, *еміненція* ‘найвища, найкраща оцінка’. Нейтральне значення мають такі лексичні одиниці: *атрамент* ‘чорнило’, *зшиток* ‘зошит’, *крайвка* ‘історія Польщі’, *лектура* ‘книжки, література’, *нота* ‘оцінка’, *студентське корзо* ‘сучасна вулиця Степана Бандери’, адже саме на цій вулиці розташований Національний університет „Львівська політехніка”, *корзо* – ‘центральна вулиця міста’. З нейтральною конотацією подано здебільшого не жаргонізми, а лексику літературної мови на позначення шкільних реалій.

Школярі створили низку фразеологічних зворотів, більшість із яких має яскраве емоційне забарвлення. Наприклад, *я до згоди, як риба до води* ‘той, хто не має музикального слуху; не надається до хорового співу’; *голя дати*, *голя стрілити*, *дати незадовільну ноту* ‘поставити незадовільну оцінку’; *всипати цваєра*, *лупнути цваєра* ‘поставити незадовільну оцінку’; *дати паці* ‘ударити прутом по долоні’; *іти на люфт* ‘прогулювати, пропускати лекцію чи урок’; *писати на брудно*, *робити на чорно* ‘писати в чернетці’.

Досліджувані жаргонізми неоднорідні за походженням: деякі із них – це загальноживані слова з різних сфер людської діяльності, лексичні значення яких трансформувалися й почали виражати спеціальні поняття шкільного життя. Наприклад, *ананас* ‘плід тропічної рослини’ – *ананас*

‘учень, який не хоче вчитися, лінивий до науки’; *дути* ‘дмухати’ – *дути* ‘підказувати’, *спалити* ‘знищити вогнем’ – *спалити* ‘поставити незадовільну оцінку’, *співати* ‘видавати голосом музичні звуки’ – *співати* ‘дуже добре відповідати’, *партія* ‘політична організація’ – *партія* ‘матеріал, який вивчають упродовж кількох тижнів, розділ, тема’ тощо. Також продуктивним джерелом для творення школярських жаргонізмів стали місцеві назви. Наприклад, *прозайкер* ‘надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього’ походить від книгарської фірми „Прозаікер” у Тернополі, що продавала друковані переклади до класичних авторів, читаних у класичній гімназії” [Горбач, с. 279], *цукеркандель* ‘надрукований скорочений текст обов’язкового у шкільній програмі твору класичного автора та коментар до нього’ походить від єврейської друкарні і видавництва „Zuckerkandel” (від прізвища золочівського видавця Вільгельма Цукеркандля) між двома світовими війнами, яке спеціалізувалося у виданні друкованих польських перекладів до класичних авторів” [Горбач, с. 277]. До „ономатопейчних і відвигукових творів” належить лексема *пацнути* ‘дістати прутом по долоні’ [Горбач, с. 282].

Важливим явищем у школярському жаргоні є вироблення власної своєрідної синонімії – слів із тотожним значенням, що вказує на розширення лексичного запасу цієї сфери. Як зауважила Л. Т. Масенко, „головним чинником виникнення деяких групових соціолектів є експресія. Так утворюються жаргони у відкритих молодіжних середовищах – учнівських, студентських, у групах, пов’язаних із мистецькою діяльністю. У таких соціолектах надзвичайно розбудована синоніміка. Наприклад, у польському словнику студентського жаргону, опублікованому в 1974 р., що містить 10 000 слів, на позначення *гроші* зафіксовано 46 синонімів” [178, с. 95].

Велика кількість синонімів властива й лексиці досліджуваного жаргону:

1. *Баняк, голь, двія, пара, цваєр, цвайка, цвайора, цингель* ‘незадовільна оцінка’;
2. *Брик, прозайкер, фройнд, цукеркандель, шахрай* ‘надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього’;
3. *Бубнити, кувати, кути* ‘заучувати напам’ять, зазубрювати’;
4. *Вгатити, вцабанити* ‘дати багато домашнього завдання’;
5. *Відвалити, відмахати, відсмалити* ‘переписати, списати (завдання, вправу тощо)’; *відписувати* ‘списувати, переписувати’;
6. *Дути, суфлювати* ‘підказувати’;
7. *Питомета, питомець* ‘студент духовної семінарії чи богословського факультету’;
8. *Підковуватися, заковувати* ‘заучувати напам’ять, зазубрювати’;
9. *Родзинок, ананас* ‘учень, який не хоче вчитися, лінивий до науки’ тощо.
10. *Упетянка, кокорудзянка, кукурудзянка* ‘учениця дівочої гімназії ім. Іллі та Іванки Кокорудзів Українського педагогічного товариства у Львові’;
11. *Цувакс, челядник* ‘учитель-практикант’;
12. *Шкраб, штубак* ‘учень молодших (початкових) класів’.

Можна виокремити й кілька синонімічних рядів серед фразеологізмів.

Наприклад, *толя дати, толя стрілити, дати незадовільну ноту, всипати цваєра, лупнути цваєра* ‘поставити незадовільну оцінку’; *писати на брудно, робити на чорно* ‘писати в чернетці’.

У школярському жаргоні спостерігаємо також і явище антонімії й омонімії. Серед антонімів виокремлюємо такі пари: *п’ятка* ‘відмінно’ (оцінка) – *цваєр (цвайка)* ‘незадовільна оцінка’; *штубак* ‘учень початкових класів’ – *старшак* ‘учень старших класів’ тощо; серед омонімів –

дути‘підказувати’ – дути ‘іти’, п’ятка ‘відмінно (оцінка)’ – п’ятка ‘найменша структурна ланка підпільної організації’ тощо.

Жаргонізми на позначення шкільного життя мали розгалужені словотвірні гнізда:

1. *Загинати* ‘виявляти незнання предмета’ → *загинач* ‘учитель, який зумисне ставить складні запитання’;

2. *Матура* ‘іспит у гімназії на атестат зрілості’ → *матуральний* ‘який пов’язаний з іспитом на атестат зрілості’ → *поматуральний* ‘який настає після матури’; *матура* ‘іспит у гімназії на атестат зрілості’ → *матурант* ‘той, хто склав випускні іспити; випускник гімназії’;

3. *Репета* ‘повтор’ → *репетент* ‘учень, який другий рік навчається в тому самому класі’ → *репетувати* ‘другий рік навчатися в тому самому класі’;

4. *Форцуг* ‘відмінник’ → *форцугівство* ‘першість, зразковість (про відмінників)’;

5. *Цваєр* ‘незадовільна оцінка’ → *цваєрник* ‘учень-двієчник’;

6. *Штуба* 1. ‘Початкова школа’, 2. ‘Перший клас’ → *штубак(штубачок)* 1. ‘Учень початкових класів’, 2. *Штубак(штубачок)* ‘першокласник’.

На основі проведеного аналізу можемо зробити висновок, що найпоширенішими способами словотвору є суфіксальний (*форцуг* → *форцугівство*, *штуба* → *штубак* тощо) і префіксальний (*матуральний* → *поматуральний*). Зауважимо, що продуктивними суфіксами для творення нових слів були такі: *-ач* (*загинач*, *диркач*), *-ак* (*старшак*, *третак*, *шестак*), *-ник* (*інститутник*, *цваєрник*).

За генетичною належністю до мов-джерел ми визначаємо лексеми, створені на національному ґрунті, а також полонізми, германізми тощо.

До першої групи зараховуємо такі лексеми: *бубнити* [Горбач, с. 200; ЕСУМ, Т. 1, с. 275], *буда*¹⁰ [Горбач, с. 200], *вгатити* [Горбач, с. 205], *відвалити* [Горбач, с. 200; ЕСУМ, Т. 1, с. 325], *відписати* [ЕСУМ, Т. 4, с. 276], *відсмалити* [Горбач, с. 256; ЕСУМ, Т. 5, с. 315], *гримнути* [ЕСУМ, Т. 1, с. 596], *дути* [Горбач, с. 211; ЕСУМ, Т. 2, с. 148], *завалити* [ЕСУМ, Т.1, с. 325], *загинати (загнути)* [Горбач, с. 212; ЕСУМ, Т. 1, с. 539], *загинач* [Горбач, с. 206], *загнутися* [Горбач, с. 212; ЕСУМ, Т. 1, с. 539], *заковувати* [ЕСУМ, Т. 3, с. 121], *зарізати* [Горбач, с. 216; ЕСУМ, Т. 5, с. 92], *заступство* [ЕСУМ, Т. 5, с. 459], *з'їхати* [Горбач, с. 216; ЕСУМ, Т. 2, с. 395], *зляти* [Горбач, с. 229; ЕСУМ, Т. 3, с. 246], *зрити* [Горбач, с. 216], *зшиток* [ЕСУМ, Т. 6, с. 421], *кувати* [ЕСУМ, Т. 3, с. 121], *куйон* [Горбач, с. 225], *ляга* [ЕСУМ, Т. 3, с. 333], *мачайло* [ЕСУМ, Т. 3, с. 499], *палити* [Горбач, с. 241; ЕСУМ, Т. 4, с. 266], *паца* [Горбач, с. 282; ЕСУМ, Т. 4, с. 321], *пацнути* [Горбач, с. 282], *пекти (печи)* [Горбач, с. 242; ЕСУМ, Т.4, с. 329], *переланати*[ЕСУМ, Т.3, с. 193], *перелізти* [ЕСУМ, Т. 3, с. 184], *питомець* [ЕСУМ, Т. 4, с. 380], *підковуватися* [ЕСУМ, Т. 3, с. 121], *піла* [Горбач, с. 244; ЕСУМ, Т. 4, с. 368], *піпчити* [Горбач, с. 244], *п'ятка* [ЕСУМ, Т. 4, с. 651], *скочок* [ЕСУМ, Т. 5, с. 261], *спалити* [Горбач, с. 257; ЕСУМ, Т. 4, с. 266], *співати* [Горбач, с. 243; ЕСУМ, Т. 5, с. 373], *старшак* [ЕСУМ, Т. 5, с. 399], *шестак* [ЕСУМ, Т. 6, с. 424].

Більшість лексем цієї групи – загальноживані слова, які у школярському жаргоні мають інше значення. Наприклад, *бубнити* ‘1. Грати на бубні; 2. Стукати, тарабанити’ – *бубнити* ‘заучувати напам'ять, зазубрювати’; *кувати* ‘обробляючи метал молотом або пресом, виготовляти що-небудь’ – *кувати* ‘заучувати напам'ять, зазубрювати’; *пекти* ‘готувати їжу, нагріваючи, прокалюючи на вогні або на жару (у печі, в духовці і т. ін.)’

¹⁰ Стосовно деяких лексем у праці О. Т. Горбача “Арго в Україні” й “Етимологічному словнику української мови” існують розбіжності щодо походження. Наприклад, в ЕСУМі зазначено, що *буда* запозичено з середньовісньонімецької, очевидно через польську [ЕСУМ, Т.1, с. 277], а *куйон* – запозичення з польської мови. П. *куйон* ‘зубрій’ [ЕСУМ, Т.3, с. 127]. В О. Т. Горбача ці слова зафіксовано як ті, що створені на власне національному ґрунті.

– *пекти* ‘ставити незадовільні оцінки наприкінці навчального року’; *переланати* ‘облапати, помацати всіх, багатьох’ – *переланати* ‘виявити незнання уроку’, *спалити* ‘піддавати дії вогню, знищувати вогнем’ – *спалити* ‘поставити незадовільну оцінку’, *співати* ‘видавати голосом музичні звуки’ – *співати* ‘дуже добре відповідати’ тощо. Серед різновидів лексико-семантичного способу особливу увагу приділено перенесенню значення за подібністю (метафоризація) і перенесенню значення за суміжністю (метонімізація). Наприклад, *буда* ‘невелика будівля для господарських потреб, для захисту від негоди та ін.’ – *буда* ‘школа’; *з’їхати* ‘їдучи, спуститися звідки-небудь’ – *з’їхати* ‘почати отримувати гірші оцінки’; *пацнути* ‘ударяти, бити долонею (звичайно не дуже) або торкатися чи хапати руками’ – *пацнути* ‘дістати прутом по долоні’ тощо.

Серед запозиченої лексики найбільшу групу становлять запозичення з німецької мови: *брик* [Горбач, с. 526], *загачити* [Горбач, с. 462], *люфт* [Горбач, с. 469; ЕСУМ, Т. 3, с. 331], *матура* [ЕСУМ, Т. 3, с. 417], *партія* [ЕСУМ, Т.4, с. 299], *форцуг* [Горбач, с. 488], *фройнд* [Горбач, с. 458], *цваєр* [Горбач, с. 490], *цваєрник* [Горбач, с. 490], *цувакс* [Горбач, с. 490], *шкраб* [Горбач, с. 479], *штуба* [Горбач, с. 486], *штубак* [Горбач, с. 486]. Наведені приклади підтверджують тезу О. Т. Горбача, котрий писав, що мова міської вулиці, школярів „просто рябіє германізмами” [Горбач, с. 446]. Дослідник зазначає, що аж до 40-х років у мові школи, зокрема в мовленні учнів та вчителів, на Західній Україні зберігалася така спадщина німецько-австрійської школи попереднього періоду, як: *брик*, *форцуг*, *форцугіст*, *цваєр* та інші. Тій спадщині завдячувала мова учнів ще й такими латинізмами, як *целер* ‘відмінник’, *сінгель* ‘погана нота’, *секунда* ‘тс.’ та ін. [Горбач, с. 450].

Трапляються в жаргоні й запозичення з інших мов: з польської (*глувняж*, *мундур* [ЕСУМ, Т. 3, с. 534], *п’юрник* (від *пюро*) [Горбач, с. 333]), їдишу (*бельфер* [Горбач, с. 345], *хайдер* [Горбач, с. 354], *шахрай*¹¹

¹¹ В ЕСУМі *шахрай* подано як запозичення з німецької мови за посередництвом польської [ЕСУМ, Т.6, с. 391]. Очевидно, це стосується і лексеми *шахрайка*.

[Горбач, с. 366], *шахрайка* [Горбач, с. 366]), західноєвропейських мов (*атрамент* [ЕСУМ, Т. 1, с. 97], *інструктор* [ЕСУМ, Т. 2, с. 308], *карцер* [Горбач, с. 494; ЕСУМ, Т. 2, с. 398], *корзо* [Горбач, с. 499], *репетент* [Горбач, с. 506], *репетувати* [Горбач, с. 506], *саботажист* [ЕСУМ, Т. 5, с. 159]), грецької – *катабас*. Це єдиний, відомий нам із учнівської мови грецизм, що побутував у Львові у 30-х роках ХХ ст. на означення священника-катехита [Горбач, с. 408].

О. Т. Горбач слушно зауважує, що вплив латинської мови на розвиток учнівського аргю на Західній Україні був значно помітніший, ніж, наприклад, грецької. Златинізовані католицькі школи XV–XVIII ст. і, зокрема, обов'язок учнів говорити латиною навіть поміж собою спричинили появу низки запозичень із латинської мови і деяких слів арготичного характеру в мову школи та школярів. З'явилися там *карцери* 'темниці', *цербери* 'сторожі' чи то *терціяни* 'сторожі', *клявіси* 'ключники', *рурали*, *рури* 'селюхи, нездари' тощо [Горбач, с. 494]. У шкільне аргю довоєнна школа внесла нові латинізми в мову учнів, звідки вони в деяких випадках проникли в мову вулиці. До цієї групи належать такі лексичні одиниці: *понт* 'підрядник' (зх.укр. „брик”), що на вулиці набрав загального значення 'обман', лат.-нім. *сінтель* 'погана нота', *репетент* 'учень, який два роки ходить до одної кляси', *цельсер* 'відмінник' та ін. Однак, як зазначає О. Т. Горбач, латинізми цього типу не виходять здебільшого за межі західноукраїнського аргю Львова – Чернівців [Горбач, с. 495].

Серед запозичень виокремлюємо два типи: прямі й опосередковані. Запозичення з німецької, а також інших західноєвропейських мов потрапили до розглядуваного жаргону опосередковано, передовсім, через польську мову, отже, належать до другого типу. Наприклад, *інструктор* – запозичено через польську мову та західноєвропейські мови з латинської [ЕСУМ, Т. 2, с. 308], *матура* – через посередництво польської мови запозичено з німецької [ЕСУМ, Т. 3, с. 417], *терціян* – через польську мову запозичено з латинської [ЕСУМ, Т. 5, с. 632], *фатас* – через польське

посередництво запозичене з французької [Горбач, с. 492] тощо. Про опосередковані запозичення пише й О. Т. Горбач у дослідженні „Арго українських школярів і студентів”: з „німецького школярського арго проникла в нашу школярську лексику Галичини й Буковини низка позичень і кальок – здебільша за посередництвом польського школярського арго: *буда* ‘школа’ – *пол. buda, нім. Bude* ‘квартира; шкільна кімната’; *дути, суфлювати* ‘підказувати’ – *нім. vorblsen, einblasen, soufflieren*; *капувати* ‘розуміти’ – *пол. karować, нім. kapiere*n тощо. Таких схожостей знайдеться більше. Вони зумовлені побутом студентів на студіях у Німеччині й Австрії, а чи такі були принесені вчителями – австрійськими німцями” [86, с. 53]. Германізми також могли бути „залишками здебільша ранішого підавстрійського школярського побуту” [86, с. 33].

Попри доволі великий відсоток запозичень, основу школярського жаргону становить лексика, створена на власне національному мовному ґрунті, чому сприяло „...свідоме випирання польщизни з мови нового українського низу Львова українських шкіл, із мови студентів та членів підпілля” [Горбач, с. 323]. Цю тенденцію О. Т. Горбач пояснює так: „З одного боку, зростання українськомовного населення Львова (наплив ремісництва, шкільної молоді), а з іншого – свідоме оминання польської мови в підпільників (зокрема ж у тюрмі, де вступ арготизмам у мову стояв широко отвором) помітно скріпили українськомовну канву львівського арго, тим самим промостивши шлях їх напливові в розговірну мову шкільної дітвори, що походила зі села; серед неї головною перешкодою раніш була польськомовна форма арготизмів (із хвилиною ж їх „українізації” ця перешкода зникла і тут)” [Горбач, с. 188].

Проаналізувавши лексику школярського жаргону міжвоєнного Львова в реєстрі „Російсько-українського словника” за ред. А. Кримського та С. Єфремова (1924–1933), „Малоруско-німецькому словарі” за ред. Є. Желехівського та С. Недільського та „Словника української мови” в 11 томах (1970–1980), ми виокремили такі групи:

1. Лексеми, які не зафіксовані в жодному із зазначених словників;
2. Слова загальнонародної мови, які в жаргонному мовленні мають інше значення;
3. Лексеми, зафіксовані у словниках без зміни значення.

До першої групи належать такі лексеми:

бельфер ‘учитель’, *відсмалити* ‘переписати, списати (завдання, вправу тощо)’, *вцабанити* ‘дати багато домашнього завдання’, *ганделеска* ‘торговельна школа’, *гачити* ‘ставити складні запитання, щоб виявити незнання предмета’, *глувняж* ‘гімназист Української академічної гімназії (Головної), що на сучасній вулиці Бандери 11’, *голь* ‘незадовільна оцінка’, *диркач* ‘директор школи’, *еміненція* ‘найвища, найкраща оцінка’, *езуїта* ‘суворий священник-катехит’, *куйон* ‘учень, який занадто сумлінно вчиться, постійно зазубрює’, *ляга* ‘палиця як знак складеної матури’, *корепетиція* ‘приватний урок, додаткове заняття’, *корзо* ‘центральна вулиця міста’, *краївка* ‘історія Польщі’, *матурант* ‘той, хто склав випускні іспити’, *матуральний* ‘який пов’язаний з іспитом на атестат зрілості’, *мачайло* ‘пензлик’, *піла* ‘вчитель’, *пінчити* ‘ретельно і прискіпливо опитувати на лекції’, *поматуральний* ‘який настає після матури’, *прозайкер* ‘надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього’, *п’юрник* ‘пенал’, *радерка* (*радирка*) ‘гумка для стирання, ластик’, *репетент* ‘учень, який другий рік навчається в тому самому класі’, *саботажист* ‘учень Малої греко-католицької духовної семінарії у Львові’, *скочок* ‘вільний урок’, *старшак* ‘учень старших класів’, *суплент* ‘помічник викладача, учителя’, *тертак* ‘учень третього класу’, *терціян* ‘шкільний сторож’, *упетянка* ‘учениця дівочої гімназії ім. Іллі та Іванни Кокорудзів Українського педагогічного товариства у Львові’, *хайдер* ‘єврейська школа’, *фагас* ‘донощик, зрадник’, *форцуг* ‘відмінник’, *форцугівсто* ‘першість, зразковість (про відмінників)’, *фройнд* ‘надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього’, *цваєр*

[СУМ, Т. 2, с. 167; Желех., Т. 1, 159; Кримськ.];

- *дуги* ‘підказувати’ – *дуги* ‘гнати, нести, рухати струмені повітря; віяти’ [СУМ, Т. 1, с. 442; Желех., Т. 1, с. 210; Кримськ.];

- *загачити* ‘несподівано або зумисне поставити складне запитання, щоб виявити незнання предмета’ – *загачити* ‘зачепити гаком’ [Желех., Т. 1, с. 238; Кримськ.];

- *загинати (загнути)* ‘несподівано або зумисне поставити складне запитання, щоб виявити незнання предмета’ – *загинати(загнути)* ‘згинаючи, нахилиючи, заломлюючи і т. ін. що-небудь, змінювати його форму або положення’ [СУМ, Т. 3, с. 76; Кримськ.];

- *загнутися* ‘бути викритим у невиконання домашніх завдань; погано відповідати на уроці’ – *загнутися* ‘згинаючись, вигинатися, викривлятися; нахилитися, завертатися’ [СУМ, Т. 3, с. 76; Кримськ.];

- *заковувати* ‘заучувати напам’ять, зазубрювати’ – *заковувати* ‘накладати кому-небудь на руки або ноги кайдани, ланцюги і т. ін., сковуючи їх кінці’ [СУМ, Т.3, с. 152; Желех., Т. 1, с. 252; Кримськ.];

- *з’їхати* ‘почати отримувати гірші оцінки’ – *з’їхати* ‘їдучи, спускатися звідки-небудь’ [СУМ, Т. 3, с. 583; Желех., Т. 1, с. 300; Кримськ.];

- *зляти (злити)* ‘завдати невдачі, провалу (переважно на іспиті)’ – *зляти (злити)* ‘виливати з різних посудин в одну, збираючи разом або виготовляючи суміш чого-небудь рідкого’ [СУМ, Т. 3, с. 589; Желех., Т. 1, с. 302; Кримськ.];

- *зрити* ‘завдати невдачі, провалу (переважно на іспиті)’ – *зрити* ‘риючи, вибиваючи заглибини, ямки і т. ін., зробити нерівною якусь поверхню’ [СУМ, Т. 3, с. 704; Желех., Т. 1, с. 315; Кримськ.];

- *інститут* ‘гуртожиток, заснований громадсько-просвітницькою організацією, у якому жили учні гімназій та шкіл’ – *інститут* ‘вищий навчальний заклад’ [СУМ, Т. 4, с. 33; Кримськ.];

- *інструктор* ‘репетитор’ – *інструктор* ‘особа, що інструктує, як

правильно організувати працю'[СУМ, Т. 4, с. 34; Кримськ.];

- *кукурудзянка* 'учениця дівочої гімназії ім. Іллі та Іванни Кокорудзів Українського педагогічного товариства у Львові' – *кукурудзянка* 'крупка з кукурудзи; кукурузна горілка'[СУМ, Т. 4, с. 389; Кримськ.];

- *кувати* 'заучувати напам'ять, зазубрювати' – *кувати* 'обробляючи метал молотом або пресом, виготовляти що-небудь; виковувати' [СУМ, Т. 4, с. 383; Желех., Т. 1, с. 354; Кримськ.]¹³.

- *нота* 'оцінка' – *нота* 'умовний графічний знак, що позначав музичний звук певної висоти і тривалості' [СУМ, Т. 5, с. 447; Желех., Т. 1, с. 533; Кримськ.];

- *палити* 'надто суворо оцінювати учня на іспиті, часто незадовільно' – *палити* 'знищувати вогнем' [СУМ, Т. 6, с. 28; Желех., Т. 2, с. 16; Кримськ.];

- *пара* 'незадовільна оцінка' – *пара* 'два однакові або однорідні предмети, що становлять одне ціле' [СУМ, Т. 6, с. 60; Желех., Т. 2, с. 28; Кримськ.];

- *пекти* 'ставити незадовільні оцінки наприкінці навчального року' – *пекти* 'готувати їжу на вогні або на жару (у печі, в духовці і т. ін.)' [СУМ, Т. 6, с. 111; Желех., Т. 2, с. 41; Кримськ.];

- *переланати* 'виявити незнання уроку' – *переланати* 'облапати, помацати багатьох багато що' [СУМ, Т. 6, с. 211; Кримськ.];

- *репетувати* 'другий рік навчатися в тому самому класі' – *репетувати* 'сильно кричати, видавати зойки від болю, переляку і т. ін.; дуже голосно говорити, розмовляти' [СУМ, Т. 8, с. 509; Желех., Т. 2, с. 210; Кримськ.];

- *спалити* 'поставити незадовільну оцінку; забрати шпаргалку' – *спалити* 'знищувати вогнем'

¹³ У школярському жаргоні міжвоєнного Львова поруч із дієсловом *кувати* вживали лексему *кути*. Останнє зафіксоване у словнику Є. Желехівського та С. Недільського: *кувати* – те саме, що *кути*. Таким чином, слову *кути* надано перевагу [Желех., Т. 1, с. 354]. У словнику А. Кримського та С. Єфремова – лексему *кути* зафіксовано з ремаркою *гал.* – галицьке [Кримськ.].

[СУМ, Т. 9, с. 486; Желех., Т.2, с. 309; Кримськ.];

- *співати* ‘дуже добре відповідати’ – *співати* ‘видавати голосом музичні звуки’ [СУМ, Т. 9, с. 514; Желех., Т. 2, с. 311; Кримськ.];

- *цингель* ‘незадовільна оцінка’ – *цингель* ‘курок’ [СУМ, Т. 11, с. 215; Кримськ.]¹⁴;

- *челядник* ‘учитель-практикант’ – *челядник* ‘підмайстер, прислуга’ [СУМ, Т.11, с. 292; Желех., Т. 2, с. 463; Кримськ.];

- *шахрай* ‘надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього’ – *шахрай* ‘хитра, спритна й нечесна в своїх учинках людина; нероба, лиходій, дурисвіт’ [СУМ, Т. 11, с. 423; Желех., Т. 2, с. 495; Кримськ.];

- *шахрайка* ‘шпаргалка’ – *шахрайка* ‘ошуканка, лиходійка’ [СУМ, Т.11, с. 423; Желех., Т. 2, с. 495; Кримськ.];

- *швець* ‘професор, викладач’ – *швець* ‘майстер, що шиє і лагодить взуття’ [СУМ, Т.11, с. 429; Желех., Т.2, с. 485; Кримськ.];

У цій групі ми визначили, у яких словниках зафіксовано лексеми:

- ✓ в усіх трьох словниках подано такі лексеми: *баняк, бубнити, буда, відвалити, гримати (гримнути), дути, заковувати, з'їхати, зляти (злити), зрити, кувати, нота, палити, пара, пекти, посадити, репетувати, співати, спалити, челядник, шахрай, шахрайка, швець;*

у словнику А. Кримського, С. Єфремова та СУМі: *вгатити, відмахати, загинати, загнутися, інститут, інструктор, кукурудзянка, перелопати, цингель;*

у словнику А. Кримського, С. Єфремова та словнику Є. Желехівського та С. Недільського: *загачити.*

Лексеми, зафіксовані у словниках без зміни значення:

1) *відписувати* – діал. Списувати, переписувати [СУМ, Т. 1, с. 618]; у

Російсько-українському словнику А. Кримського та С. Єфремова

¹⁴ У СУМі лексему *цингель* зафіксовано з ремаркою *заст.* – застаріле [СУМ, Т. 11, с. 215], у словнику А. Кримського та С. Єфремова – з ремаркою *зах.* – західне [Кримс.].

лексема *відписувати* зафіксована зі значенням ‘списувати’, проте з ремаркою *зах. – західне* [Кримс.];

2) *година* – відрізок часу, що відводиться на урок, лекцію, заняття та ін. [СУМ, Т. 2, с. 102; Желех., Т. 1, с. 147];

3) *завалити* – *перен., розм.* Доводити до невдачі, провалу когонебудь (перев. на екзаменах) [СУМ, Т. 3, с. 36];

4) *загинати (загнути)* – прискіпливо запитувати [Желех., Т. 1, с. 239];

5) *зарізати* – *перен., розм.* Поставити незадовільну оцінку на іспитах [СУМ, Т. 3, с. 292];

6) *зшиток* – *те саме, що* зошит [СУМ, Т. 3, с. 741; Желех., Т. 1, 319; Кримськ.];

7) *пацнути* – ударяти, бити долонею (звичайно не дуже) або торкатися чи хапати руками [СУМ, Т. 6, с. 102];

8) *дати паца* – дати потиличника; вдарити рукою [Кримськ.];

9) *матура* – *зах.* У гімназії – іспити на атестат зрілості [СУМ, Т.4, с. 653]¹⁵;

10) *перелізти (перелазити)* – *перен., ірон.* Переходити в наступний клас з низькими оцінками [СУМ, Т. 6, с. 210];

11) *підковуватися* – *розм.* Набувати додаткових знань або певного досвіду, відомостей, спеціальної підготовки [СУМ, Т. 6, с. 437];

12) *п'ятка* – *діал.* П'ятірка

[СУМ, Т. 8, с. 423; Желех., Т. 2, с. 203; Кримськ.];

13) *суфлювати* – *те саме, що* суфлірувати – *перен.* підказувати комунебудь щось. [СУМ, Т. 9, с. 863];

14) *шкраб* – *учень* [Желех., Т. 2, с. 503]¹⁶;

¹⁵ У словнику А. Кримського та С. Єфремова лексему *матура* зафіксовано зі значенням «атестат зрілості» [Кримськ.].

¹⁶ Лексема *шкраб* зі значенням ‘учень’ зафіксована лише у Словнику Є. Желехівського та С. Недільського. У СУМі та Словнику А. Кримського та С. Єфремова це слово подано зі значенням ‘зношене взуття’ [СУМ, Т. 2, с. 482, Кримськ.].

15) *шпартали* – папери
[СУМ, Т. 11, с. 515; Желех., Т. 2, 507; Кримськ.];

16) *штуба* – початкова школа [Желех., Т. 2, с. 510];

17) *штубак* (*штубачок*) – учень початкових класів
[Желех., Т. 2, с. 510];

Таким чином, 42 аналізовані лексеми не зафіксовані в жодному із зазначених словників, 34 мають інше значення, ніж у загальнонародній мові і 17 лексичних одиниць лексики школярів подано у словниках без зміни значення.

Серед лексем, які не зафіксовані у словникових працях, наявні похідні лексичні одиниці (*матура* → *матуральний* → *поматуральний*; *матура* → *матурант*), а також ті, що походять від місцевих назв. Наприклад, *прозаїкер* – від книгарської фірми „Прозаїкер” у Тернополі; *цукеркандель* – від прізвища золочівського видавця Вільгельма Цукеркандля тощо. До цієї групи належать і ті слова, які називають учнів того чи іншого навчального закладу (*глувняж*, *саботажист*, *упетянка*), або позначають назви шкільних предметів (*краївка*). Таким чином, словники не фіксують тієї лексики учнів, яка має вузьколокальний характер.

Особливе місце в школярському жаргоні займають загальноновживані слова з різних сфер людської діяльності, лексичні значення яких трансформувалися й почали виражати спеціальні поняття шкільного життя. Саме тому група лексики, яка репрезентує слова загальнонародної мови, що в жаргонному мовленні мають інше значення, друга за чисельністю. Прикметно, що найбільша частина цих лексичних одиниць зафіксована в усіх трьох аналізованих лексикографічних працях: “Російсько-українському словнику” А. Кримського та С. Єфремова, “Малоруско-німецькому словарі” Є. Желехівського та С. Недільського та СУМі.

Третя група – одиниці, зафіксовані у словниках без зміни значення. Такі слова, як *година*, *зшиток*, *п’ятка*, *шпартал* (*шпартали*) подано в реєстрі усіх трьох зазначених словників, тобто вживалися вони, як в регіональному

мовленні, так і в загальнонародній мові. Лексеми *загинати* і *шкраб* у жаргонному значенні представлені лише у Словнику Є. Желехівського та С. Недільського; у Словнику А. Кримського та С. Єфремова й СУМі ці слова зафіксовані з відмінним значенням. Щодо лексичних одиниць *штуба* і *штубак (штубачок)*, то вони представлені лише у „Малоруско-німецькому словарі”, два інші словники їх не фіксують. Тому можна припустити, що ці лексеми притаманні лише мовленню мешканців західноукраїнського регіону. Щодо словосполучення *дати паца*, то воно зафіксоване тільки у Словнику А. Кримського та С. Єфремова. Значну частину слів (*завалити, зарізати, матура, пацнути, перелізти, підковуватися, суфлірувати(суфлювати)*) подано лише в СУМі, проте з певними ремарками. Найчастіше – *перен., розм. (завалити, зарізати, перелізти), розм. (підковуватися, суфлірувати), заст., розм. (шпаргал (шпартали))*. Попри те, що в СУМі ці лексичні одиниці подано з певними ремарками, а ілюстративний матеріал становлять тексти західноукраїнських письменників, зокрема Івана Франка, можемо стверджувати, що деякі лексеми з мовлення школярів таки ввійшли до загальнонародної мови другої половини ХХ століття.

Таким чином, львівські учні в міжвоєнний період витворили свій жаргон, використовуючи власні й місцеві назви, а також лексику загальнолітературної мови, трансформуючи її значення. Аналізований матеріал свідчить, що в тогочасних процесах формування школярської жаргонної лексики спостерігалася орієнтація на питомі лексичні ресурси й засоби словотвору.

3.3. Батярський жаргон як специфічний соціолект Львова

У сучасному українському мовознавстві батярський жаргон залишається малодослідженим. Вивченню цієї „говірки” присвятили свої праці О. Т. Горбач [23], Я. А. Рудницький [335], а також львівські діалектологи, котрі уклали словник „Лексикон львівський: поважно і на жарт” [30]. Актуалізація соціально маркованої лексики західноукраїнського

варіанта представлена в дисертації О. Г. Тулузакової [281]. Феномен баярства частково описано в статтях Р. Й. Голика [83], А. М. Козицького [142], Н. В. Космолінської та Ю. М. Охріменко [150], О. Харчишин [290] та ін. Популяризацією баярів і їхнього мовлення займається Ю. Винничук [73]. Попри те, що тепер виникає інтерес до баярів та їхнього мовлення, в Україні немає наукових розвідок, які були б присвячені цій львівській субкультурі. Натомість баяри й особливості їхнього мовлення стали об'єктом досліджень польських науковців. У. Якубовська в монографії „Міф львівського баяра” [327] простежила „родовід” баяра, образ цього „хулігана” в піснях, пресі, фільмах, художній літературі тощо. Мовленню Львова, зокрема й баярському жаргону, присвячені праці ще однієї польської авторки З. Курцовой [329]. Баярська культура представлена також у статтях і дослідженнях Г. Брайта [324], М. Млотека [331], Р. Рушела [336] тощо.

Баяри – спритники, бешкетники, представники львівської вуличної субкультури першої третини ХХ ст. [113, Т. 2, с. 190]. *Баяр* походить від угор. *betyar*, що означає *волоцюга, гульвіса, розбійник, шельма, пияк, обірванець, авантюрист* тощо [150]. В „Етимологічному словнику української мови” подано таке походження лексеми *баяр*: „Баяр (баяр, бацар) – „*волоцюга*”, „*розбійник*”; в українську й західнослов'янські мови запозичено через посередництво уг. *betyar* „нероба, волоцюга, розбійник” з болгарської або сербської мови, де це слово походить від тур. *bekar* „*холостий*” [ЕСУМ, Т. 1, с. 178].

Трактування баярства в різні часи та в різних суспільних сферах було далеко не однозначним і коливалося від негативних оцінок до повного захоплення. У кожному разі, баярство мало значний вплив на життя міжвоєнного Львова й нині перетворилося в міф, витворений сьогодні поляками, які з ностальгією побиваються за містом. За польським трактуванням, баярство – це узагальнений культ розгульного способу життя львівського люмпену з веселими розвагами, бійками, розбишацтвами,

„міцним” жаргоном та пісеньками [327, с. 59]. Ю. Винничук вважає такий погляд на батярів несправедливим: „...вуличні пісні оспівали переважно бійки та забави, а от праця батярів для добра суспільства зосталася поза піснею. Хоча батяри, як це не дивно, мушили і на хліб заробляти” [73, Т. 2, с. 295]. Цю тезу можна проілюструвати цитатами з оповідань Б. Нижанківського: *Це було тому рік. Тепер був робітником. Від шостої ранку до шостої вечора направляв вулиці. Заробляв гроші. Мав нових товаришів. Міг жити, міг слухати, міг бачити* [Вулиця, с. 54]. *Це були добрі часи. На кожній вулиці відновлювали кілька кам'яниць, будували нові, підтягували нові поверхи. Робітники, такі, як ми, всі мали заняття* [Вулиця, с. 54].

Ю. Винничук зазначає, що „батяр – це стиль життя, у якому легковажаться загальноприйняті норми. Батяр міг бути хуліганом, але не розбишакою і не грабіжником, бо таких у міжвоєнному Львові називали інакше – „кіндерами”. Більше того, батяр мав „свою філософію і свій гонор” [73, Т. 2, с. 292–293].

Кримінально-бандитські угруповання, принаймні в 1920–1930-х рр., не мали нічого спільного з правдивими батярами. Хіба що між першими і другими не раз виникали сутички чи серйозні бійки. Опираючись на публікації українських письменників І. Керницького, Є. Загачевського можна зробити висновок, що з часом посилення українського впливу у Львові (1920–1930-і рр. і особливо після 1939 р.) соціальний склад батярства зазнає змін. Воно стає більш шляхетним, інтелектуальним чи навіть елітним (у його лави влилися студенти та вихідці з інтелігентних львівських родин), що відображає, наприклад, образ пана Макса із повісті І. Керницького „Герой передмістя”.

Найцінніший спадок від батярства – це львівська говірка й гумор. У ХХ ст. батярський лексикон набув популярності серед широких верств населення. За спостереженнями Я. А. Рудницького, „львівська вулиця витворила специфічний настрій, гумор і дотеп, який притягав і якому тяжко

було опертися. У 1920–1930-і рр. львівський говір шириться з великим успіхом не тільки серед самих львів'ян, а й по цілій Галичині” [Цит. за 281, с. 114].

Міський лінгвофеномен Львова, на думку І. Л. Ціхоцького, мав, як мінімум, три автентичні соціокультурні складники: „гвару” (міську говірку, що сформувалася внаслідок вимішування південно-західних говорів української мови з так званим „південнокресовим” діалектом польської мови зі значними домішками німецького та єврейського лексичного субстрату і становила культурну складову львівського міського койне XIX – першої половини XX ст., поширену серед вищих верств львівського урбосоціуму; „балак” (або низове койне, різновид „вуличної гвари”, яким послуговувалася „плебейська” частина населення Львова – головню асимільовані міським середовищем вихідці із навколишніх українських сіл) і „батарський жаргон” (міський соціолект, що побутував у середовищі львівських „батарів”, носіїв вуличної мовної культури) [298, с. 95–96].

За аналогією до „польської міської говірки” україністи говорять про „українськомовне койне міста Львова”. У ньому простежується і прагнення наблизитися до стандартів літературної мови „великої України”, і постійний зв'язок з місцевими говорами (зокрема, наддністрянським), й активне проникнення іншомовних елементів – полонізмів, германізмів, ідишизмів [129, Т. 3, с. 153].

Дослідники розрізняють поняття *львівська гвара* і *балак*. Львівська гвара відрізняється від балаку розмаїтістю запозичень: так, балак – на основі польської мови з численними українськими запозиченнями, в основі львівської гвари лежить суміш української, польської, німецької та їдиш. Тобто, попри однакові причини формування, балак і львівська гвара мають різні основи. Н. В. Хобзей у передмові до словника „Лексикон львівський: поважно і на жарт” ототожнює ці поняття: „Існувала мовленнєва структура, яка частково належала до кожної з мов – української й польської (багато лексики переймаючи водночас і з їдиш). Її сьогодні називають по-різному,

часто міфологізуючи і сам соціолект, і тих, хто ним говорив: *львівський діалект, львівський говір, львівська говірка, львівська мова, львівська гвара, львівський балак, мова батярів* або й просто *балак* [293, с. 24]. Ю. Винничук зауважує, що неправомірно на позначення львівської говірки використовувати слово „гвара” і зазначає, що „це нормальне польське літературне слово, яке означає те саме, що ‘говірка’, ‘діалект’, і поляки з-поза Галичини дійсно ним послуговувалися стосовно носіїв різних говірок. А от львівські українці і поляки вживали ‘балак’ [70]. У нашому дослідженні ми використовуємо терміни „львівське койне” на позначення розмовного мовлення інтелігенції, „балак” – мовлення „плебейської” частини населення і „батярський жаргон” – міський соціальний діалект, що побутував у середовищі батярів. З часом функція „втаємниченої мови” в батярському жаргоні нівелюється, і лексика цього соціолекту починає проникати в жаргони підпільників і школярів, а згодом стає складником розмовного мовлення жителів міста.

Мову львівської вулиці вже наприкінці XIX – на початку XX ст. представили у своїх текстах, зокрема П. Марійчин [10] та І. Франко [18]. П. Марійчин, описуючи перебування героїв у в’язниці, в оповіданні „Ліва кампа” [10] використовує жаргонізми для типізації своїх героїв, для точного відтворення злочинського й тюремного середовища. У тексті натрапляємо на такі одиниці батярського жаргону: *берзівник* ‘залізничний злодій’, *грандляр* ‘злодій, котрий краде будь-що’, *дати деки* ‘побити’, *ліва кампа* ‘брехливий донос’, *капусь* ‘донощик’, *посмітюх* ‘тюремник’, *рабін* ‘суддя’, *святий* ‘священик’, *штама* ‘згода’ тощо.

І. Я. Франко у своїх текстах „Хлопська місія”, „Яндруси” тощо використав мову львівських вуличників минулого століття. Жаргонною лексикою, зокрема, в оповіданні „Яндруси” виступають такі одиниці: *закобзати* ‘побити’, *кобзнути* ‘ударити’, *майхер* ‘ніж’, *фронт* ‘обличчя’, *цувакс* ‘новий в’язень’, *щєблі* ‘ребра’, *яндруси* ‘хлопці, вуличники’ тощо.

Лексичний матеріал львівських вуличників з оповідання І. Я. Франка „Яндруси” [18] ввійшов до „діалектного словника” Я. А. Рудницького, на що вказував і О. Т. Горбач [Горбач, с. 57]. „Арештантський язик” та не менш цікавий жаргон львівських вуличників, що їх І. Я. Франко мав змогу докладно вивчити під час в’язничного побуту, на думку І. Л. Ціхоцького, – „складова докладних репортажів із „суспільного подення” і засіб сформованої суспільної верстви, певного людського типу” [297, с. 11].

У художніх текстах Б. Нижанківського та І. Керницького батярський жаргон виступає засобом характеристики батярів як сформованої соціальної верстви. Орієнтація на мовну культуру вулиці виявляється у прагненні точно відтворити в текстах основні її атрибути: лексикон, тональність, етикет, оповідну культуру, афористику, закони номінації. Мова батярів – закрита система, і не кожен міг зрозуміти, про що розмовляють представники цієї субкультури. На підтвердження цієї тези свідчить такий фрагмент із повісті І. Керницького „Герой передмістя”, де до головного героя пана Макса приходять найвідоміші львівські батяри: „*Пан Макс стояв посередині чи на грані між підземним і духовним світом, тримаючи в руках відкорковану вже пляшку. Ого, тепер я був певний, що зараз почуємо „балак”!*” [ГП, с. 93]. І справді, у коротких репліках „героїв підземного світу” спостерігаємо нанизування лексики з батярського жаргону:

– *Та куш від мене! – відштовхнув його пан Бик. – То єст мій отец духовний, я належу до його парафії і маю право все йому сказати, як на сповіді. Як схочу, то й в грабу його поцілую* [ГП, с. 98–99].

– *То хай отец приймуть від мене цих кілька кавалків на Службу Божу, – напирав далі Бик, витягуючи з кишені дебелий „баламут”* [ГП, с. 99].

Закам’яніле серце цього розбійника зм’якло, як віск, і він хоче конче замовити Службу Божу на інтенцію того лахудри, що бухнув цибулю отця професора [ГП, с. 101]. У цьому тексті жаргонне слово *куш* означає ‘геть’,

граба ‘рука’, *баламут* ‘калитка на гроші’, *лахудра* ‘жебрак, ледащо’, *бухнути* – ‘вкрасти’, *цибуля* – ‘годинник’.

Жаргон здебільшого використовують або поважні батяри, або дрібні хулігани, яких іще називали *батярчуками*. Про це свідчить такий фрагмент із „Героя передмістя”: ...*Адасько на знак згоди плюнув під „Недокінчену Симфонію” і заявив коротко: – Кляво є! А то буде пацалиха!* [ГП, с. 22]. *Адасько* – це хлопчина, який любить жартувати, вдаватися до різних витівок і робити шкоду, та лише заради розваги. Б. Нижанківський теж найчастіше балак вкладає у уста своїх головних героїв: – *Міко? Но, Міко! Ти вже не є злий. Ти не повинен гніватися. Но, штама!* [Вулиця, с. 77]. *Перед своєю брамою я зупинився: „Як хочеш, жльопни собі сам. Я йду засихати. Тримайся муру!”* [Вулиця, с. 90] тощо. У цьому фрагменті *штама* означає ‘згода’, *жльопати* ‘пити алкоголь’, *засихати* ‘засинати’, *тримайся муру* ‘до побачення, прощавай; будь обережним’.

Таким чином, письменники використовують батярський жаргон для мовної характеристики своїх героїв, у такий спосіб зображуючи їхнє походження, соціальний статус, рівень освіти тощо. Автор дистанціює себе від своїх протагоністів, використовуючи літературну мову. Наприклад, у мові персонажів Б. Нижанківського використано словосполучення *порядна кампа*, у авторській – *порядна бійка*: *Це була порядна бійка* [Вулиця, с. 52]. У авторській мові – *рука*, у мові персонажів *граба*. *Він оглядав свій п’ястук, як суковате, заяложене живицею поліно. Дужа рука* [Вулиця, с. 52]. Такі слова, як *фраїр*, *шлюс*, *туман*, *домацаю*, *фест хрия*, *йо*, *штама*, *кумпан*, *оферма*, *кампа*, *всипати*, *куцатися* тощовжито лише в мовленні героїв. В авторській мові батярський жаргон використано лише в тих текстах, де розповідь від першої особи (оповідання Б. Нижанківського „Раб божий”, „Червоний Ясько”, „За цапову душу”). Наприклад, *З кожним був на „ти” і кожному мав право сісти на маму і нарушити фамілію. Кому це не подобалося, міг обурюватися й шукати зачіпки* [Вулиця, с. 59]. *Врешті, інакше воно не могло скінчитися. Чотири високі стіни, параха і клявіс* [Вулиця, с. 71]. У цьому

контексті *параха* ‘посудина для потреб у тюрмі’, *клявіс* ‘тюремник’, а вираз *мати право сісти на маму і нарушити фамілію* має значення ‘робити все, що заманеться’.

Батярський жаргон у своїх репліках використовують здебільшого хулігани, а також ті особи, які в силу тих чи тих обставин змушені звернутися до представників кримінального світу Львова. Злодіями батяри ставали лише в тому випадку, якщо втрачали роботу, як, наприклад, Степан Гайда з однойменного оповідання: *Бронко був злодій. Про це не говорили ніколи. Знали, але не говорили. А Ступайло? Знав Бронка довше, як він. Тепер Ступайло показав своє обличчя. Тримав з Бронком. Хотіли витягнути його. Давали роботу. Говорили, як про найзвичайнішу річ. [...] Усвідомлював собі, що якби не вони, все могло б бути інакше* [Вулиця, с. 57–58].

Аналізуючи специфіку мовлення батярів, слід звернути увагу й на гендерний аспект. Жіночі образи, зокрема в оповіданнях Б. Нижанківського, практично відсутні. Лише інколи є згадки про дівчат, матерів, дружин тощо. Якщо в текстах і з’являється жінка, то у своїх репліках вона не послуговується батярським жаргоном, до того ж чоловіки не вживають жаргонізмів поруч із представницями прекрасної статі. О. Т. Горбач, вказуючи на таку особливість, пише: „У нас офені та прасоли, які виходили з дому із крамом на села, уживали арго в розмові зі „своїми” в дорозі та ніколи не вживали в розмові зі своїми жінками вдома” [Горбач, с. 178]. Таким чином, жаргон батярів – це мова чоловіків. З цього приводу Л. О. Ставицька зазначає, що основну роль у продукуванні та функціонуванні жаргонів відіграють чоловічі мови. Дослідниця зауважує: „...по-перше, за даними гендерних досліджень, чоловіки охоче демонструють свою статеву корпоративність; по-друге, чоловіки люблять блиснути слівцем, вразити нестандартною мовою, тоді як жінки тяжіють до мовного стандарту” [249, с. 59].

Показовим є те, що батяри до жінок звертаються літературною мовою. Це можна проілюструвати на прикладі такого діалогу з оповідання „Перший

день”: *Мама дивилася на образ святої Варвари і тричі хрестилася. Потім говорила. – Болить?... Він усміхнувся: – Ні. [...] Я йду. Я йду лише на подвір’я [Вулиця, с. 82].*

Дослідник О. Т. Горбач зазначає, що на західноукраїнських теренах учасники підпілля часто в тюрмах перетиналися зі світом вуличників, переймаючи в них арготизми, зокрема вислови та поняття, „що в’яжуться зі збройними нападами, поліцією, переслуховуваннями, тюрмою та з її „мешканцями”, їхнім життям, із судом тощо” [Горбач, с. 187]. Один із головних героїв повісті І. Керницького „Герой передмістя” студент, член підпільних організацій й учасник визвольних змагань пан Макс неодноразово потрапляє до в’язниці, встряє в сутички з поліцейськими, спілкується з „лицарями підземного світу”. Саме тому в його лексиконі натрапляємо на слова, якими послуговувалися батяри: *кацяба* ‘карцер’, *кіблювати* ‘сидіти в тюрмі’, *клявіс* ‘тюремник’, *комісьняк* ‘чорний хліб’, *ксива* ‘заборонений лист до іншої камери; записка’, *пшодовнік* ‘підстаршина поліції’, *сплюв* ‘револьвер’, *хатрак* ‘поліцейський’, *цюпа* ‘в’язниця’, *шпіцель* ‘поліцейський’ тощо. Наприклад, *Дальшу сигналізацію припинив дижурний „клявіс”, що гримнув кулачищем у двері і крикнув „спаць!”*, римуючи зі „спаць” відповідного матюка [ГП, с. 168]. *Сніданок – чорну каву і пів „комісьняка” – видано у великому поспіху, дехто не встиг і хлєпнути гарячої рідини, що пахла йодиною, тільки язика собі попарив...* [ГП, с. 169]. *Зійшли по сходах на партер, до службової кімнати, де за столом дижурного сидів лисавий „пшодовнік” з підпухлими, червоними очима, гейби був після тяжкої п’ятики* [ГП, с. 176]. *А ти знаєш, брате Соловію, що за той пакуночок не то що ми обидва, але й наші діти та внуки не вилізли б з криміналу до самої смерти, якби так хатраки застукали нас на гарячому!..* [ГП, с. 56]. *Припустім, що от прийшли забрати мене до цюпи і не застали в хаті* [ГП, с. 68]. *Били мене на три зміни по двоє шпіцлів аж до першої години ночі* [ГП, с. 75].

Окрім використання лексики батярського жаргону, підпільники витворили свій власний лексикон. На думку О. Т. Горбача, „деякі арготизми польського підпілля до Першої світової війни (на ньому взорувався у своїх тактичних питаннях і українських підпільний рух на західньоукраїнських землях) прийнялися в зукраїнщеній формі в мові українських підпільників Галичини” [Горбач, с. 187]. До таких належать: *довірочний* ‘таємний, конфіденційний’, *бібула* ‘нелегальні листівки; підпільна література’, *бібулковий* ‘нелегальний’, *завивати в бібулку* ‘приховувати справжній зміст, правду; завуальовувати’, *хата* ‘підпільна домівка’ тощо. *Холодними, майже задубілими пучками я розмотав клуночок: з-під жидівської газети наставилася польська, а з-під тієї польської висипались на долівку екземпляри „Сурми”, листівки з портретами Бесарабової і Любовича, летючки ОУН, ще якась нелегальщина... „Ой-ой!” – тільки й всів я прошептати. Пан Макс стояв над розсипаною „бібулою” і розгублено чув свою гирю* [ГП, с. 56]. В аналізованих текстах наявні також лексеми, що позначають структурні ланки підпільних організацій та реалії життя підпільників: *боївка* ‘збройна одиниця підпільної військової організації’, *боївкар* ‘член боївки’, *п’ятка* ‘найменша структурна ланка підпільної організації’ тощо. Наприклад, *Моє місце було завжди в першій лінії зеленосвяточної боївки* [ГП, с. 57]. *Ніхто з нашої братії не може тепер туди дістатися, бо на обох брамах стоять їхні боївкарі й кожного легітимують, вимагають показати індекс* [ГП, с. 185-186]. *З моїм паном інструктором належав у свій час до одної „п’ятки”, разом виступали на процесі заприналежність до ОУН у Стрию, дістали навіть той самий вирок – по два роки тюрми з завішенням кари на п’ять років, з огляду на молодий вік. Втім засипав їх той самий провокатор* [ГП, с. 181]. Зростання українськомовного населення Львова й свідоме уникнення підпільниками польської мови витіснили польськомовну форму жаргонізмів і закріплювали українськомовну канву.

Із часом арго, кримінальний жаргон перестають виконувати функцію втаємниченої мови і проникають у розмовне мовлення мешканців міст. Так, батярський жаргон, яким спочатку послуговувалися лише представники цієї специфічної субкультури, почали використовувати підпільники, студенти, а згодом і жителі Львова та його передмістя. Так, поліцейний агент Базилі Когут у своєму мовленні вживає емоційно забарвлену лексику, яка раніше вважалася надбанням батярів: *морювий хлопець, свій вар'ят* тощо. *Шкода Макса, то нема що сказати, хлопець був морювий і свій вар'ят, а якби був не пхався до тієї зателпананої революції, то міг би жити до самої смерти і півкоти дітей плодити* [ГП, с. 242]. *Але він свистав на мої перестороги, так? Так! А тепер – маєш, чогось хотів: гризи сиру землю, дурний вар'яте!..* [ГП, с. 241]. Одна із героїнь повісті І. Керницького „Герой передмістя” львів'янка пані Кунегунда у своїх мовних партіях теж вдається до емоційно забарвлених лексем із негативною конотацією: – *Гвалт!* – *загомонила ще дужче пані Кунегунда. – То він батяр, хірус, мочиморда забрав льос, щоб крадькома вифасувати гроші і пропити, проциндрити з дівками! А щоб йому таке!.. А щоб йому сяке!..* [ГП, с. 108], де *хірус* означає ‘пияк; алкоголік’. З цього приводу Л. О. Ставицька пише: „Кримінальний жаргон має здатність блискавично проникати в соціальні сфери законослухняних громадян: спочатку ця лексика стає надбанням мови соціальних низів, а згодом „завойовує позиції” у міському розмовно-побутовому мовленні” [248, с. 214].

Нижче подано аналіз лексики батярського жаргону, відтвореної в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка”. Підставою для визначення батярського жаргону є наявність цієї лексеми в „Лексиконі львівському: поважно і на жарт” (зокрема, з ремаркою *вул. – вуличне*), у праці О. Т. Горбача „Арго в Україні”, у „Словнику львівської гвари”, а також батярському словнику З. Мадерскі, укладеному на матеріалі праці З. Курцовой і Є. Габела „Пісні вулиць, кабаре й окраїн Львова до 1939 року” („Lwowskie piosenki uliczne, kabaretowe i okolicznościowe do 1939 roku”). Використано також дослідження З. Курцовой, Р. Рушела і У. Якубовської.

Оскільки батяри цінували своє товариство і дружбу, то на позначення товариських стосунків у них виробився особливий лексикон: *братія* ‘товариство, компанія’, *гебра* ‘товариство, компанія’, *кумпан* ‘товариш, друг’, *пака* ‘товариство, компанія’. Здебільшого з цими іменниками вживалися прикметники з позитивною конотацією. Наприклад, *клявий* ‘добрий, товариський’, *муровий* ‘добрий, чудовий, першокласний’, *облітаний* ‘досвідчений’, *свій вар’ят* ‘надійна, порядна людина’, *фест* ‘дуже добрий, першокласний’ тощо.

У групі соціально маркованої лексики наявна також певна кількість одиниць, що містять у своєму значенні негативну оцінку. Сюди належать, зокрема, назви на позначення фізичного й психічного стану людини: *бенькарт* ‘людина без моральних засад та цінностей, виродок’, *жлоб* ‘ненависна людина’, *тяжка макітра* ‘дурень, недотепа’, *лепех* ‘дурень, недотепа’, *холера* ‘погань, нікчема’, *фраєрська макітра* ‘дурень, телепень’, *туман* ‘недотепа, дурень’, *оферма* ‘незграбна, безпорадна людина’, *сафандула* ‘незграбна, безпорадна людина; недотепа’, *фраїр (фраєр)* ‘людина, яка не належить до кримінального, злочинського світу’, *вар’ят* ‘психічно хворий чоловік; розумово обмежений чоловік’, *тяжкий фраєр* ‘недотепа, дурень’, *фуньо* ‘зарозуміла людина; дурень, недотепа’, *хапатник* ‘корислива людина’, *шайтіц* ‘недотепа, дурень’.

Аналізуючи поведінку батярів, їхній спосіб життя, не можна не зауважити, що вони любили проводити час у шинках і кнайпах, розпиваючи алкогольні напої. Після цього вони завжди встрявали у бійку. Цю тезу підтверджує фрагмент з оповідання „Брати” Б. Нижанківського: „Такий брат, що жбурнув його зі сходів і міг це зробити кожного разу. Ех, це був брат!..” [Вулиця, с. 67].

Саме через це найбільше лексем із батярського жаргону представлені в лексико-семантичних полях (ЛСП) „Алкоголь” і „Бійка”. Як говорив один із героїв Б. Нижанківського: „Життя пса варте, а якщо й варте чогось, то не більше, як пляшки горілки й трохи бійки” [Вулиця, с. 59].

Серед назв алкогольних напоїв найпоширенішими є назви на позначення горілки: *баюра* ‘горілка’, *бонг* ‘очищений нерозведений спирт’, *закріплювана* ‘горілка’, *люра* ‘горілка поганої якості’, *молоко від скаженої корови* ‘горілка’, *монополька* ‘горілка’, *моцна* ‘горілка’ тощо. Осіб, які вживають алкоголь у надмірній кількості, називали *хірус* ‘пияк’. Назви процесів пиття алкоголю позначали такими лексемами: *жльопати* ‘пити алкоголь’, *заливатися в дрібний мак* ‘пити до безтями, банячити’, *закропитися* ‘випити надмір алкоголю’, *замаїтися* ‘випити надмір алкоголю’, а звідси назви стану сп’яніння – *забанячений* ‘напідпитку’, *закроплений* ‘сп’янілий’.

У ЛСП „Бійка” особливе місце займають назви на позначення бійки, сварки: *гранда* ‘сварка, скандал’, *кампа* ‘бійка’, *плюсква* ‘привід до бійки; зачіпка, сварка’, *хрия* ‘бійка’, *шпарга* ‘зачіпка, привід до бійки; сварка’, а також дієслова на позначення биття: *гукнути* ‘вдарити’, *заїхати* ‘вдарити в обличчя’, *мацати* ‘бити’, *напарити* ‘побити’, *поставитися* ‘виявити агресивність’, а також словосполучення і сталі вислови такого типу: *зібрати кампу* ‘бути сильно побитим’, *дзенькнути в вухо* ‘вдарити навідмаш’, *обертати як міх, повний полови* ‘сильно бити, лупцювати’, *розложити на долівці* ‘ударивши, повалити на підлогу’, *як б’ємо, то могила цвіте* ‘про те, що бійка може мати фатальний кінець’.

Оскільки батяри – це хулігани, дрібні злочинці, то відповідно так чи так пов’язані з тюрмою. У батярському жаргоні існувало чимало слів на позначення тюремних реалій. І саме використання цих лексем дало змогу відтворити образ батяра й окремі етапи його життя. Наприклад, *келія* ‘камера’, *кіблювати* ‘відбувати ув’язнення’, *клявіш* ‘тюремник’, *коміснюк* ‘чорний хліб’, *параха* ‘посудина для потреб у тюрмі’, *посмітюх* ‘кримінальний в’язень, який належить до обслуги’. Батярський словник також репрезентований словами, що стосуються злодійського і кримінального побуту. Наприклад, *бухати* ‘красти’, *витрих* ‘відмичка’, *доліняж* ‘кишеньковий злодій’, *колодачик* ‘кишеньковий ніж’, *коса* ‘ніж’,

махльойка ‘махінація’, *сливка* ‘куля’, *сплюв*, *шпаєр* ‘револьвер; пістолет’, *шус* ‘патрон; набій’.

Головними супротивниками батярів були поліцейські. Представники цієї субкультури часто мали сутички із правоохоронцями або через розгульний спосіб життя, або через участь у підпільних організаціях, зокрема націоналістичних (ОУН). Саме тому на позначення поліцейського в батярському лексиконі маємо цілий синонімічний ряд: *мент* ‘поліціант’, *полікер* ‘поліцейський’, *пшодовнік* ‘підстаршина поліції’, *хатрак* ‘поліцейський’, *шарак* ‘поліціант’, *шпіцель* ‘поліцейський’, *шупак* ‘німець-поліцай’.

У батярському жаргоні витворилася також і особлива фразеологія. До тих прикладів, які вже були наведені, можна додати такі: *тріскати вар’ята* ‘удавати такого, який нічого не розуміє; удавати дурника’, *пхати чуже пір’я у свій хвіст* ‘зрікатися свого; зраджувати’, *пса вартий* ‘нічого не вартий’, *дерти лаха* ‘висміювати, насміхатися, глузувати’, *тримай бики* ‘зупинися, пригальмууй’, *дерти писок* ‘кричати, верещати’, *бути набакир* ‘бути незадоволеним, злим, сердитим’, *датися натягнути* ‘дати себе обманути’, *як дірка без обарінка* ‘ніяк’, *невипарений писок* ‘про язикату людину’, *нема до кого писок отворити* ‘нема до кого слова сказати’, *сапіти як фока* ‘важко дихати’ тощо. В окрему групу виокремлено лайку і прокльони: *якої песьчої (псьої) мамі* ‘навіщо, лайка’, *щоб тя наглий сніг спалив* ‘проклін’, *ясний шляк трафить* ‘проклін’ тощо.

Як вже було зазначено, особливістю жаргонної лексики є наявність оцінної конотації в її семантиці. До її специфічних рис належить також розбудована синоніміка. Зазвичай на позначення однієї реалії в батярському жаргоні вживається кілька синонімів. У нашій роботі визначено синонімічні ряди на позначення психічних характеристик людей (*лепех*, *сафандула*, *стукнений в мозок*, *туман*). Сюди також належать ті сталі вислови, головним і постійним компонентом яких є лексема *макітра*, що означає ‘голова’: *тяжка макітра*, *закута макітра*, *фраєрська макітра*. Проаналізувавши

тексти письменників літературного угруповання „Дванадцятка”, ми виокремили такі синонімічні ряди на позначення поліцейського – *мент, полікер, пшодовнік, хатрак, шарак, шпіцель, шупак*; бійки – *гранда, кампа, хрия* тощо; горілки – *баюра, закроплювана, люра, молоко від скаженої корови, монополька, моцна* тощо.

О. Т. Горбач, аналізуючи міське арго на території України, пише про його зв'язки зі спорідненими слов'янськими мовами, маючи на увазі передусім польську. Цьому насамперед сприяв тісний контакт тогочасного Львова з Варшавою і Краковом. А це відповідно зумовило витворення „на території Західньої України словникового койне, дуже наближеного до іншоміських польських койне Кракова та Варшави” [Горбач, с. 171–172].

Лексикографічною базою для визначення походження лексики батярського жаргону слугують такі словники: „Арго в Україні” О. Горбача, „Етимологічний словник української мови в 7-ми томах” за ред. О. С. Мельничука, „Етимологічний словник” Я. А. Рудницького, „Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Матеріали до словника” Л. О. Ткач, а також праця польської дослідниці З. Курцовой „Польщизна Львова і південно-східних кресів до 1939 року” („Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku”).

За генетичною належністю до мов-джерел виокремлено жаргонізми, створені на національному мовному ґрунті, а також полонізми, германізми, гебраїзми тощо. Нижче подано групи лексичних запозичень батярського жаргону, виокремлених за походженням:

1) жаргонізми, створені на національному мовному ґрунті:
баюра ‘горілка’ [Горбач, с. 197; ЕСУМ, Т. 1, с. 156], *бухати* ‘красти’ [Горбач, с. 282], *катрупити* ‘убивати’ [Горбач, с. 294], *коритник* ‘людина, яка використовує службове становище для власної наживи’ [ЕСУМ, Т. 3, с. 21], *пороти* ‘падати обличчям донизу’ [ЕСУМ, Т. 4, с. 526], *ригати* ‘блювати’ [ЕСУМ, Т. 5, с. 73], *сиромудрий* ‘зарозумілий, самовпевнений’ [264, с. 337], *хапатник* ‘людина, яка не оmine нагоди

наїстися чужим коштом'[2, с. 266]. Лексему *баюра* О. Т. Горбач зараховує до метафори, метонімії: *льв., вул.*, 'горілка, самогон', адже першим прямим значення цього слова є 'велика калюжа, калабаня' [Горбач, с. 197].

2) **полонізми**: *доліняж* 'кишеньковий злодій' [Горбач, с. 325], *люра* 'горілка поганої якості' [ЕСУМ, Т. 3, с. 328], *витрих* 'відмичка; підроблений ключ' [ЕСУМ, Т. 1, с. 385], *гибати* 'забиратися геть' [ЕСУМ, Т. 1, 503; Горбач, с. 326], *жльопати* 'пити (алкоголь)' [ЕСУМ, Т. 1, с. 201], *ківнути* 'померти' [Горбач, 142], *кобіта* 'жінка' [ЕСУМ, Т. 2, с. 477], *клявий* 'чудовий, досконалий' [ЕСУМ, Т. 2, с. 469], *оферма* 'незграбна, безпорадна людина' [ЕСУМ, Т. 4, с. 237], *файний* 'добрий, гарний' [ЕСУМ, Т. 4, с. 64], *цюпа* 'тюрма' [ЕСУМ, Т. 4, с. 269], *шарак* 'поліціант' [Горбач, с. 335].

Проте не всі дослідники зараховують деякі із зазначених лексем до полонізмів. Так, О. Т. Горбач вважає слова *люра* [Горбач, с. 468], *оферма*, *файний* [Горбач, с. 456] германізмами.

3) **германізми**: *бенькарт* 'людина без моральних засад; виродок' [ЕСУМ, Т. 1, с. 167], *віц* 'дотеп, жарт' [Горбач, с. 489], *гранда* 'бійка' [Горбач, с. 460], *зіхер* 'певний, безперечний' [Горбач, с. 481], *кампа* 'бійка' [Горбач, с. 464], *кібель* 'відро, що виконує функції туалету в камері' [Горбач, с. 467], *кіблювати* 'відбувати ув'язнення' [Горбач, с. 467], *кумпель* 'товариш' [Горбач, с. 468], *нака* 'товариство' [Горбач, с. 470], *фест* 'дуже добрий, першокласний' [Горбач, с. 456], *фертик* 'готово; скінчена справа' [264, с. 338], *фраєр* 'людина, яка не належить до кримінального, злодійського світу' [Горбач, 457; ЕСУМ, Т. 4, с. 126], *цибуля* 'годинник' [Горбач, с. 490], *циферблат* 'обличчя' [Горбач, 489; ЕСУМ, Т. 4, с. 254], *шлюс* 'кінець' [Горбач, с. 476; 264, с. 338], *шпас* 'жарт' [Горбач, с. 482], *шпіцель* 'поліцейський' [Горбач, с. 448], *штама* 'дружба, згода, союз', *бути штама* 'жити з кимось у згоді, дружити з кимсь' [Горбач, с. 484; 264, с. 338], *фуньо* 'обличчя', це теж старий німецький арготизм; так називали колись тих

обманців, що вдавали зубожілих через якусь нещасливу пригоду аристократів; ‘дурень, недотепа’ [Горбач, с. 363].

Щодо характеру германізмів, то маємо справу із запозиченнями з німецької літературної мови, із діалектів та з німецького арго. Запозиченнями з німецького арго є такі слова, як *шпаєр* (калька – *сплюв*), що означає револьвер, *цибуля* ‘годинник’ тощо [Горбач, с. 446]. Так, в Етимологічному словнику української мови зазначено, що лексема *цибуля* через посередництво польської і німецької мов запозичена з латини [ЕСУМ, Т. 4, с. 243], проте логічним видається висновок О. Т. Горбача про те, що це слово є німецьким арготизмом. В українське арго германізми проникали через посередництво війська, школи, адміністрації, торгівлі тощо. Через військову сферу потрапили в західноукраїнське арго й вульгарну мову такі германізми, які зафіксовані в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка”: *зіхер*, *оферма*, *фертик*, *фор*, *швіц*, *шлюс*, *шпас*, *шпрайс* тощо. Як зазначає О. Т. Горбач, цими словами „кишіла мова українського вояцтва австрійської армії. Ними була переповнена фамільярно-розговірна мова в Галичині й Буковині в перші повоєнні роки” [Горбач, 447]. До запозичень з німецької літературної мови належить лексема *кумпель* ‘товариш’, що походить із німецького вояцького арго.

4) **їдишизми, гебраїзми:** *бельфер* ‘учитель’ [Горбач, с. 124], *гебра* ‘товариство; голота, збирання народу’, *гельд* ‘гроші’ [Горбач, с. 53], *кель* ‘голова’ [Горбач, с. 142], *мати мойра* (мати морес) ‘мати страху’; *тора* – ‘страх’ [Горбач, с. 146], *цімис* ‘щось дуже добре’ [Горбач, с. 161]. Детальніше розглянемо походження лексеми *дінтойра* (Din) ‘закон’, *dintorah* ‘процес за жидівським законом’. О. Т. Горбач так пояснює виникнення цього слова: „Злодії-жиди внесли цей термін у злодійське звичаєве право на окреслення кривавого суду злодіїв над своїм співтоваришем, який їх зрадив перед поліцією. Суд такий звичайно кінчався прорізанням винуватця ножами на смерть” [Горбач, 350]. Звідси *дінтойра* – ‘злодійський кривавий суд’. Неможливо точно встановити походження лексеми *хавіра* ‘хата,

помешкання'. В О. Т. Горбача це слово подано як їдишизм, в ЕСУМі проведено паралель із польським арготизмом *chawira* 'схованка; велика кишеня' [ЕСУМ, Т. 6, с. 147]. Л. О. Ставицька вслід за О. Т. Горбачем висловлює припущення щодо походження цього слова з давньоєврейської *chower* 'спільнота, товариство' 'друг, товариш' або створення на власне національному мовному ґрунті шляхом контамінації *хов* (від укр. *ховати*) та іменників *квартира, кварта, фатера* [УЖ, с. 347]. Розглянемо детальніше походження фразеологізму *шляк би трафив*. В ЕСУМі слово *шляк* подано як запозичення з німецької мови [ЕСУМ, Т. 6, с. 442]. Цієї ж думки дотримується і О. Т. Горбач, зазначаючи німецьке походження (проклін *Der Schlag soll dich treffen!* „Грім би тебе побив!“), проте наголошуючи на впливові їдишу на поширення цього вислову [Горбач, с. 476]. Адже германізм *шляк* у їдиші має вже значення не 'удар', як у німецькій (*Schlag*) [32, с. 699], а 'халепа', 'хвороба' (наприклад, несподіваний серцевий напад). *Трафив* походить від єврейського *трефн* – 'зустріти' [27, с. 188]. Проте не дуже зрозумілий *шляк* має на слухача сильнішу дію, ніж просто хвороба (чи, можливо, звичайна халепа). Відомо, що інвективи в будь-якій мові підлягають табуванню і внаслідок табування часто евфемізуються. Одним із засобів евфемізації (можливості вжити табувану лексему), як вважає російський дослідник Л. П. Крисін, є використання чужомовних слів і термінів як більш придатних для приховування суті явищ, ніж питома лексика, через нерозуміння більшістю носіїв мови [153, с. 193].

Стовно лексем *бельфер* і *цімис*, то О. Т. Горбач подає їх як германізми, які потрапили в західноукраїнське арго за посередництвом „жидівського жаргону”. Саме тому ці слова „мають на собі п'ятно жидівської фонетики” [Горбач, 449].

У батярському жаргоні міжвоєнного Львова, який представлений у текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка”, наявні лексеми, запозичені і з інших мов, але це поодинокі випадки. О. Т. Горбач виокремлює також орієнталізми (тюркізми, арабізми, персизми) у складі

львівського аргю. Тюркізми представлені лексемами *гайдамака* ‘українець’ і *баламут* ‘гаманець’. Походження лексеми *гайдамака* досить очевидне. І в ЕСУМі [ЕСУМ, Т. 1, с. 454], і у праці „Арго в Україні” О. Т. Горбача це слово подано як тюркізм (з *тур. haidamaq* – ‘волоцюга, нездара’). Проте, зважаючи на історичні події XVIII ст. і проводячи паралелі з українськими повстанцями, „придала польська вулиця цю прізвуву й українцям”. Таким чином, у 20–30-х роках ХХ століття „гайдамаками” називали усіх українців. Ілюстрацією може слугувати такий фрагмент із повісті І. Керницького „Герой передмістя”: „*Та найцікавіше, що поліційний агент Когут був завзятим прихильником клубу „Україна”, ходив на всі його змагання, лігові і товариські, а під час гарячих моментів на грищі потрапив кричати з трибуни „Україна” – темпо!*” не гірше від справжніх *гайдамаків*” [ГП, с. 64].

Щодо лексеми *баламут*, то О. Горбач виводить її з монг. *balamut* ‘торба кормити коней’. О. С. Мельничук в ЕСУМі таке твердження вважає непереконливим. Правдивішою, на його думку, видається версія – „як складне утворення з основ *bal-* „розмова” і *mot-* „смути, суперечка” [ЕСУМ, Т. 1, с. 124]. У цьому випадку слід особливу увагу звернути на семантику. Якщо розглядати слово *баламут* як арготизм зі значенням „гаманець”, „торбина”, то думка О. Т. Горбача є ближчою до істини. Проте це слово має й іншу семантику – „дурень”. У цьому значенні переконливішою можна вважати гіпотезу, подану в ЕСУМі.

Двома лексемами представлені румунізми *файталана* ‘недотепа, нездара’ і *сафандула* ‘незграбна, безпорадна людина’, однією – циганізм *ферняк* ‘ніс’. В останньому випадку маємо не безпосереднє запозичення, а через чеське арго „де існують два слова на поняття „ніс”: циганського походження *пакта* та італійського походження *frgula* (*ім. Fragola* „суниця”). У львівському *ферняк*, можна думати, зайшла контамінація обох слів” [Горбач, 379]. Серед богемізмів О. Т. Горбач також виокремлює такі лексеми: *хатрак* ‘поліцейський’ і *коса* ‘ніж’. Не йдеться про етимологію цих

слів чи їхнє походження в первинному значенні (наприклад, ніж як кухонне знаряддя), а про вторинну номінацію й запозичення власне арготизмів.

Серед запозичень розрізняємо два види: прямі та опосередковані. Запозичення з німецької, а також інших західноєвропейських мов потрапили сюди опосередковано, як правило, через польську і належать до другого типу: з німецької – *бенькарт*, *гальба*, *пака*, *фест*, *фраєр*; з італійської – *фацята* ‘обличчя’ тощо.

Унаслідок проведеного аналізу лексем у „Російсько-українському словнику” за ред. А. Кримського та С. Єфремова, „Малоруско-німецькому словарі” за ред. Є. Желехівського та С. Недільського та „Словнику української мови” в 11 томах (СУМ) виокремлено такі групи:

- лексеми, які не зафіксовані в жодному із зазначених словників;
- слова загальнонародної мови, які в жаргонному мовленні мають інше значення;
- лексеми, зафіксовані у функції жаргонізмів.

До першої групи належать такі лексичні одиниці: *бельфер* ‘учитель’, *бенькарт* ‘людина без моральних засад’, *бздур* ‘нісенітниця, дурниця’, *бухати* ‘красти’, *гебра* ‘товариство; голота, збирання народу; наволоч’, *гельд* ‘гроші’, *доліняж (доліняр)* ‘кишеньковий злодій’, *дінтойра* ‘злочинський кривавий суд’, *гранда* ‘бійка’, *закроплювана* ‘горілка’, *зіхер* ‘певний, безперечний’, *кампа* ‘бійка’, *катрупити* ‘убивати’, *кепель* ‘голова’, *ківнути* ‘померти’, *кіблювати* ‘відбувати ув’язнення’, *клявий* ‘чудовий, досконалий’, *клявіс* ‘тюремник’, *кнайпа* ‘невеликий ресторан низького класу; корчма, шинок’, *кумпель* ‘товариш’, *мати мойра* ‘мати страх’, *моцна* ‘горілка’, *оферма* ‘незграбна, безпорадна людина’, *плюсква* ‘привід до бійки’, *полікер* ‘поліціант’, *сафандула* ‘незграбна, безпорадна людина’, *сплюв* ‘револьвер’, *файталана* ‘недотепа, нездара’, *фацята* ‘обличчя’, *фест* ‘дуже добрий, першокласний’, *ферняк* ‘ніс’, *фуньо* ‘обличчя’, *хавіра* ‘хата, помешкання’, *хапатник* ‘людина, яка не оминє нагоди наїстися чужим коштом’, *хатрак* ‘поліцейський’, *цімис* ‘щось дуже добре’, *шарак*

‘поліціант’, *шлюс* ‘кінець’, *шпас* ‘жарт’, *шпіцель* ‘поліцейський’, *штама* ‘дружба, згода, союз’.

До другої групи належать такі лексеми:

баламут ‘гаманець’ – *баламут* ‘шахрай, дурисвіт, дурилюд; той, хто сіє неспокій серед людей, підбурює на якісь учинки; бунтівник’ [Кримськ.; Желех., Т. 1, с. 11; СУМ, Т. 1, с. 94];

баюра ‘горілка’ – *баюра* ‘велика, глибока калюжа’ [Кримс.; 5 Т. 1, с. 15; СУМ, Т. 1, с. 116];

гайдамака ‘українець’ – *гайдамака* ‘учасник народно-визвольної боротьби XVIII ст. на Правобережній Україні проти польсько-шляхетського гніту’ [Кримськ.; Желех., Т. 1, с. 134; СУМ, Т. 2, с. 16];

коритник ‘людина, яка використовує службове становище для власної наживи’ – *коритник* ‘коритний майстер’ [Кримськ.; Желех., Т. 1, с. 366];

коса ‘ніж’ – *коса* ‘заплетене волосся; сільськогосподарське знаряддя для косіння трави’ [Кримськ.; Желех., Т. 1, с. 369; СУМ, Т. 4, с. 304];

пака ‘товариство’ – *пака* ‘велика кількість зв’язаних, скріплених мотузкою однорідних предметів; ряд, сукупність складених один на одній предметів’ [Кримськ.; СУМ, Т. 6, с. 17];

пороти ‘падати обличчям донизу’ – *пороти* ‘розшивати, розривати шви; бити різками, сікти, шмагати кого-небудь’ [Кримськ.; СУМ, Т. 7, с. 284];

сливка ‘куля’ – *сливка* ‘фрукт’ [Желех., Т. 2, с. 882; СУМ, Т. 9, с. 350];

фертик ‘готово; скінчена справа’ – *фертик* ‘самовдоволена, розв’язна людина; франт, джигун, жевжик’ [Кримськ.; СУМ, Т. 10, с. 579];

цибуля ‘годинник’ – *цибуля* ‘овочева городня рослина з їстівною цибулиною і їстівним трубчастим листям’ [Кримськ.; Желех. Т. 1, с. 1053; СУМ, Т. 11, с. 206];

циферблат ‘обличчя’ – *циферблат* ‘деталь стрілочного вимірного приладу, яка являє собою пластинку з нанесеними на неї шкалами, цифрами,

написами, знаками для відліку вимірюваної ним величини чого-небудь’ [СУМ, Т. 11, с. 222].

У цій групі визначено, у яких словниках зафіксовано лексеми:

- в усіх трьох словниках подано такі лексичні одиниці: *баламут, баюра, гайдамака, коса, пороти, цибуля*;
- у „Російсько-українському словнику” за ред. А. Кримського та С. Єфремова, „Малоруско-німецькому словарі” за ред. Є. Желехівського та С. Недільського: *коритник*;
- у словнику А. Кримського, С. Єфремова та СУМі: *пака, фертик*;
- у словнику Є. Желехівського, С. Недільського та СУМі: *сливка*;
- у СУМі: *циферблат*.

Лексеми, які зберігають основне значення як жаргонізм:

віц – діал. Дотеп [СУМ, Т. 1, с. 690];

кібель – (гал.) кібель (-бля), ‘парашка’ [Кримськ.];

люра ‘розведена горілка’ як одне зі значень у „Російсько-українському словнику” за ред. А. Кримського та С. Єфремова [Кримськ.], але в „Малоруско-німецькому словарі” за ред. Є. Желехівського та С. Недільського йдеться тільки про неякісну каву.

сиромудрий – діал., ірон. Дуже мудрий. [СУМ, Т. 9, с. 201];

цюпа ‘в’язниця’ [Кримс.; СУМ, Т. 11, с. 254].

Лексеми *віц* і *сиромудрий* у СУМі подано з ремаркою *діал.* – діалектне, *кібель* у словнику Є. Желехівського, С. Недільського подано з ремаркою *гал.* – галицьке, що свідчить про західноукраїнське використання цих слів.

Таким чином, 49 аналізованих лексем не зафіксовані в жодному із зазначених словників, 12 – із різним значенням і лише 5 зберігають значення арготизму. На цій підставі можемо стверджувати, що ці лексичні одиниці належать до батярського жаргону, мовлення окремої субкультури міжвоєнного Львова. Оскільки переважна кількість лексем не зафіксована в жодному з представлених словників, а невелику частину становлять слова

загальнонародної мови, які в жаргонному мовленні мають інше значення, то спробуємо припустити, що це була групова мова, невідома для інших. Обсяг словника цієї групи зумовлюється ступенем її відокремленості від решти носіїв мови і містить певну кількість специфічних повнозначних слів – іменників, дієслів, прикметників, прислівників.

У текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” жаргон батярів є одним із засобів типізації героїв. У збірці оповідань „Вулиця” Б. Нижанківського цим жаргоном розмовляє лише певна категорія людей: чоловіки, віком від 16 до 25 років, робітники або безробітні, які через ті чи ті обставини стали на злочинний шлях. Батяри фізично працюють, але, втративши роботу, можуть вкрати чи пограбувати. Вони живуть не за усталеними в суспільстві нормами, а за законами львівської вулиці, де виживає сильніший. Проте навіть таке середовище не знищує в них справжніх людських почуттів. Батяри часто йдуть усупереч встановленим обставинам і звичаям. В оповіданні „За цапову душу”, наприклад, базарний шулер раптом відчув симпатію до селянина, котрого обдурили, і наказав своєму напарникові віддати гроші. Коли той відмовився, убив його. Інший львівський хуліган з оповідання „Мірко Кінах завагався” обмірковував план убивства свого ворога, але познайомився з хлопчиком, котрий виявився сином майбутньої жертви, – і загинув сам від руки недруга... Два злодії з оповідання „Злодійське серце”, котрі вдерлися до одного будинку, рятують життя його хазяїнові. Як зазначає Л. Нигрицький, людина з природи є добра. Чи буде це злодій („Злодійське серце”), чи обманець („За цапову душу”), чи звичайний вуличник („Брати”), „у кожного з них на дні душі дримає ця нотка правдиво-людського” [Цит. за 1, с. 40]. „...Богданові [Нижанківський – наше] Міськи Макольондри і інші Степани Гайди мали не тільки „дзигар в писку” і „майхер” (ніж) у долоні, але мали теж те, чого ми не знали: серце, заховане не раз під усякі добровільні і примусові маски так, що треба було аж спеціальної нагоди чи струсу, щоб воно виявило себе вповні”, – писав Анатоль Курдидик [155, с. 14].

В аналізованих текстах батяри зображені як розбишаки, що ведуть розгульний спосіб життя з випивками і бійками, але вони не є злочинцями. В аналізованих текстів батяри мають свій кодекс честі, вони завжди дотримуються свого слова: *Злодії, бандити мають також свій кодекс честі. Раз такий тип каже слово – вам волосок із голови не впаде* [ГП, с. 90].

Таким чином, у міжвоєнний період у Львові існувала окрема субкультура – батярська зі своїм кодексом поведінки, традиціями і жаргоном. Створена в її середовищі особлива львівська говірка була замкненою системою, належала до обмеженого вживання й функціонувала в межах лише цієї соціальної групи.

Висновки до розділу

1. На матеріалі текстів письменників літературного угруповання „Дванадцятка” проаналізовано жаргони школярів, батярів, підпільників як елементи мови жителів Львова в міжвоєнний період.

2. Львівським школярам вдалося витворити свій жаргон. Для його формування було використано лексику загальнолітературної мови, трансформуючи її значення, а також власні й місцеві найменування. Аналізований матеріал свідчить, що в тогочасних процесах створення школярського лексикону спостерігалася орієнтація на питомі лексичні ресурси й засоби словотвору.

3. У міжвоєнний період у Львові сформувалася окрема субкультура – батярська зі своїми, традиціями й мовленням. Створений в її середовищі особливий жаргон на ранніх етапах був замкненою системою, належав до обмеженого вживання й функціонував у межах лише цієї соціальної групи. Згодом у результаті певної комунікації батярів з підпільниками, школярами, студентами елементи батярського жаргону почали проникати у структури інших соціальних діалектів. Батярський жаргон складають лексичні одиниці, створені на власне національному мовному ґрунті, а також значна кількість полонізмів, германізмів, гебраїзмів тощо.

РОЗДІЛ 4. СПЕЦИФІКА РАДЯНСЬКОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УРСР ТА НАСЛІДКИ ЇЇ ВПЛИВУ НА ЛЕКСИКОГРАФІЧНУ Й РЕДАКТОРСЬКУ ПРАКТИКИ

4.1. Більшовицька політика в УРСР як прояв державного лінгвоциду

Набуттю статусу української мови як державної передував складний шлях: від утисків і заборони російським царатом до визнання української мови державною Конституцією незалежної України. Заходи репресивної політики держави не могли не позначитися як на мові, так і на мовній ситуації загалом. Дослідженням історії розвитку української мови й мовної політики займалися І. М. Дзюба [104], О. М. Куць [156], І. П. Лопушинський [168], Л. Т. Масенко [179], Я. К. Радевич-Винницький [226], М. В. Стріха [259], Ю. В. Шевельов [306], Ж. А. Шевчук [308] та інші вчені.

І. М. Дзюба, аналізуючи радянську мовну політику в Україні, виокремлює такі її етапи: ленінське національне будівництво в 20-ті роки; припинення українізації Сталіним у 30-ті рр. ХХ ст., зокрема знищення партійних національних кадрів; розправа Сталіна з цілими народностями під час війни й після неї; поновлення прав ліквідованих за Сталіна народностей після ХХ з'їзду партій; розширення прав союзних республік, але водночас і низка суб'єктивістських шовіністичних заходів Хрущова, зокрема в галузі освіти й шкільництва [104, с. 63].

Перший етап більшовицької мовної політики умовно розпочався 1 серпня 1923 року, коли вийшов новий декрет, який затверджує партійний курс у національній політиці, відомий як „українізація”. Саме в цей період виходить правопис 29-го року. Його особливість полягала в тому, що в ньому були поєднані елементи східноукраїнської й західноукраїнської орфографічних традицій. З галицької було взято правило дев'ятки, за яким після зубних

приголосних та [p] треба було писати літеру *и*. У східноукраїнській правописній практиці на написання запозичених слів великою мірою впливала російська мова, у західноукраїнській – польська. У такий спосіб у 20-х роках ХХ ст. в добу „українізації” утворився спільний для всієї України літературний стандарт на засадах діалектної багатоосновності, органічного поєднання елементів різнодіалектного походження [178, с. 17].

Такий стан речей змінився на початку 30-х років. З 1933 р. більшовицька пропаганда починає вкорінювати в масову свідомість тезу про особливий статус російської як мови міжнаціонального спілкування в межах Радянського Союзу.

Політика українізації, що мала на меті утвердження позицій радянського уряду, перетворилася на процес цілеспрямованого нищення підлеглої мови, що дістав назву *лінгвоцид*. Науковці трактують цей термін „як різновид мовної політики, у результаті якої шляхом активного цілеспрямованого втручання у внутрішню структуру мови, обмеження використання її суспільних функцій відбувається поступове зменшення і згасання комунікативної, інформаційної, пізнавальної, а відтак мислеоформлювальної функцій, що в кінцевому результаті призводить до асиміляції й денаціоналізації народу панівною нацією” [282, с. 11].

Попередні, дорадянські режими на території України, використовували засоби зовнішнього тиску на українську мову, тобто забороняли привселюдне її вживання, упроваджували державну мову через систему освіти, заселяли українські землі членами панівної нації тощо. Поруч з цими „класичними” методами асиміляції „совєтська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й ортоепічні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови. Таким чином на совєтській Україні конфлікт між українською і російською мовами перенесено з зовнішньої, позамовної сфери в середину

самої мови. Боротьба відбувалася не тільки в людській психіці, а у самій мові” [306, с. 173].

З метою максимального зближення української мови з російською було вилучено ті елементи, що ввійшли до неї із західноукраїнських діалектів і з галицько-буковинської літературної мови другої половини XIX – початку XX ст. Таке втручання влади у внутрішню структуру української мови мало на меті перервати її цілісність, досягнуту в 20-х рр. Ту діяльність мовознавців, яка була спрямована на розширення словникового складу літературної мови шляхом об’єднання різноговіркових елементів усіх українських земель, зокрема західноукраїнських, безпідставно оголошували полонофільською [179, с. 11].

З активного обігу усувалася як загальноновживана, так і термінологічна лексика. Як зауважує Ю. В. Шевельов, „коли большевицькі наукові інституції заступали слово *цукор* на *сахар*, *ліжко* на *кровать*, *брила* на *глиба*, *краватка* на *галстук*, *цитрина* на *лимон*, *помаранча* на *апельсин*, *оцет* на *уксус*, *стосунки* на *відношення*, *склянка* на *стакан*, *парасоль* на *зонтик*, *черевики* на *ботинки*, *лекція* на *урок*, *пересічний* на *середній*, *тартак* на *лісопилка*, *мутра* на *гайка* і т.п., – то вони не тільки русифікували українську літературну мову, а і заступали галицького або, ширше беручи, західноукраїнського походження або збереження мовні елементи на східноукраїнські” [304, с. 92–93].

Відповідно до цієї практики видання 20-х років, зокрема й „Український правопис” 1928 р., академічний „Російсько-український словник” (1924–1933) та низку інших лексикографічних праць і досліджень було заборонено. У Постанові народного комісара освіти УРСР від 5 вересня 1933 р. „Про “Український правопис””, пояснено, чому усунуто „скрипниківський” правопис: „Правопис, ухвалений М. Скрипником 6-го вересня 1928 року, скеровував розвиток української мови на польську, чеську буржуазну культуру. Це ставило бар’єр між українською й російською мовою, гальмувало вивчення грамоти широкими трудящими масами”. У цьому і

полягала „націоналістична лінія в літературному оформленні правопису” [285, с. 109].

Комісія на чолі з А. Хвилею постановила усунути з правопису написання літери „r” і м’якого „л” у словах іншомовного походження та багато інших елементів, кодифікованих в „Українському правописі” 1928 р.: „В українському правописі в III розділі „правопису чужих слів” ліквідовано правило про вживання пом’якшеного „л”, коли це не виникає з природи самої мови. Для визначення двох звуків „z”, що має українська мова, – визнано за потрібне залишити одну літеру „z”. Ліквідовано архаїчні форми і провінціалізми. Ліквідовано паралельні форми” [285, с. 131]. Загалом було внесено 126 поправок. Окрім зазначених вище, також було замінено закінчення іменників жіночого роду з кінцевим приголосним у родовому відмінку з „u” на „i” (*радості, солі*), правопис слів іншомовного походження „приведено у відповідність” до російського обігу, було вилучено як „шкідницькі” практично всі наявні словники, а з нових ретельно вилучали форми слів, відмінні від російської мови (наприклад, відповідником до російського слова „двор” подавалося лише українське „двір”, а *подвір’я, обійстя* – вилучали). Навіть такі українські слова, як „керувати”, „найвищий”, „наймит”, „крамар” у спеціальній статті в газеті „Правда” від 4 жовтня 1937 року оголошували „націоналістичними”, а відмінювання слів „бюро” й „депо” – „найгрубішою вульгаризацією”. Як зауважує В. В. Німчук, „реформа 1933 р. зачепила не просто написання, а віковічні традиції орфографії і, головне, оригінальність системи української мови” [204, с. 24].

З української мови намагалися зробити „бліду копію російської”, створювали спеціальні списки слів, які можна, а які не можна вживати. Ю. В. Шевельов згадував: „Редакція журналу „Комуніст” розсилала списки слів на дві колонки: слова, яких не вживати, – слова, яких уживати” [306, с. 168]. Деякі російсько-українські словники цього часу українська інтелігенція називала „російсько-російськими”, оскільки вони подають

переклад російських слів на скальковані з цієї самої мови слова. С. Й. Караванський назвав ці лексикографічні праці „могильниками української лексики”. „Російсько-українському словнику” С. Васильківського та Є. Рудницького (1937) Ю. В. Шевельов дав таку оцінку: „Словник цей стоїть далеко від вимог, що звичайно ставляться до академічних словників, він стоїть далеко і від свого попередника, академічного словника 1924–1933 рр. [...] Де була найменша змога, вони вибирали (або впроваджували) слова, близькі до російських, лишаючи поза межами словника ті синоніми, що могли б збити їх з накресленого шляху. Це було тим легше зробити, бо впорядники взагалі уникали синоніміки, щоб у споживача, боронь Боже, не творилося враження, що українська мова може бути багатшою на слова й семантичні відтінки, ніж російська” [305, с. 204–205].

Таких самих втручань зазнала й термінологія. Перекладені українською мовою слова вилучали, замінюючи їх кальками з російської. У такий спосіб було репресовано термінологічну лексику, створену на власне українському мовному ґрунті. У 1934–1935 роках було видано нові термінологічні бюлетені, у яких замість вилученої лексики публікували списки нових, скалькованих із російської мови термінів.

Контролювала радянська влада і перекладну літературу. Так, мову перекладів текстів Леніна Н. Каганович характеризував як „спотворену і перекручену націоналістами”, а „зміст творів Леніна сфальсифікований і брутально перекручений” [132, с. 22]. Підставою для такого твердження став переклад російських слів *свобода*, *раскол* та деяких інших українськими відповідниками *воля*, *розлом*, а не скалькованими з російської – *свобода*, *розкол*. Ф. Гофенедер проаналізував переклади твору Леніна „Матеріалізм і емпіріокритицизм” (1932 р. і 1952 р.). Дослідник підсумовує, що у виданні 1952 р. укладачі використовували ті слова, які були максимально наближені до російських відповідників. Водночас з’являються й численні форми, яких не фіксує жоден словник 20-х рр. Значну частку, на думку науковця,

становили також ті лексичні одиниці, яких не містять лексикографічні та граматичні праці повоєнного періоду [87, с. 47]. У такий спосіб відбувалася руйнація мовної системи загалом, а також уникання мовного розмаїття.

У 70–80-і рр. ХХ ст. найбільших обмежень у лексичному плані зазнав художній стиль. За твердженням Л. Т. Масенко, тоді в Україні розгорталася кампанія боротьби з „архаїзмами, діалектизмами і штучними мовними утвореннями”, під гаслом якої з мови оригінальних художніх творів і перекладів усувають питому лексику, передусім західноукраїнську. Лінгвістичні заборони не обмежувалися сферою галицьких мовних особливостей. Жорсткий мовний нормативізм поширювали на все, що виходило за межі суворо регламентованого середнього стандарту [178, с. 79]. Гострої критики зазнали лексеми *мапа*, *часопис*, *обрус*, *походеньки*, *причандаля*, *рішенець*, *робітня*, *сьогодення*, *хідник*, *шпиталь*, *горішній*, *постерігати*, *навзаєм*, *наразі*, *сливе* та ін., що їх трактували як „штучні”, „архаїчні” або „вигадка перекладачів, письменників” [99]. Про списки заборонених слів говорив і перекладач А. Перепадя [49]. Це робили для того, щоб українська мова й переклади не перевершували розмаїттям лексику російської.

Втручання у внутрішній склад української мови не обмежували правописом і лексикою, а поширювали й на інші мовні рівні, зокрема на словотвір і синтаксис. Наслідком втручання у внутрішню структуру мови за 30–80-х рр. ХХ ст. була не тільки пасивізація значної частини лексики, а й максимальне звуження функціонального статусу української мови та максимальне наближення форми й семантики її одиниць до відповідних одиниць російської мови.

4.1.1. Особливості редакторської практики радянської доби (на прикладі видань збірки Б. Нижанківського)

Зазначену радянську редакторську практику проілюстровано на прикладі порівняльного аналізу різних видань збірки оповідань „Вулиця”

Б. Нижанківського, а також проаналізовано особливості лексикографічної практики радянської доби на матеріалі реєстру „Словника української мови” в 11 томах (1970–1980).

За текстову основу взято збірку оповідань „Вулиця” (1936)¹⁷ Б. Нижанківського, а також видання „Новели” (1941), куди увійшли й деякі оповідання з „Вулиці”. Як згадує сам письменник, у виданні 1941 р. книга була недбало поредагована [232, с. 11]. Найбільше зміни стосувалися правопису й лексики, саме тому на них зосереджено увагу. Хоча й побіжно зазначено і про зміни на інших мовних рівнях – морфологічному, словотвірному й синтаксичному.

Орфографічні зміни

Спостерігаємо значні орфографічні розходження між виданнями оповідань зі збірки „Вулиця” 1936 і 1941 років. Насамперед зникає палаталізація „л” – *фільософічно – філософічно, плян – план* тощо. Зміни зачепили й написання власних назв: *Іляріон – Іларіон, „Льонжін” – „Лонжін”*. У правописі 1928 р. послідовність двох голосних **-іа-** в іншомовних словах перетворювалася на **-ія-**. Але вже у виданні 1941 року від цього правила відмовляються. Напр., *комісаріят* замінено на *комісаріат*.

Згідно з новими правилами, ухиляються і від чергування у–в. Напр., *Однак, в нього...* [Новели, 1941, с. 6]; *В ту хвилину, коли Ясько...* [Новели, 1941, с. 8]; *кулаком в дно кухля* [Нижанк., 1941, с. 8]; *лежить в лікарні* тощо [Новели, 1941, с. 8].

Аналогічно не зберігається чергування і–й. Напр., *Я хилився на всі сторони і не міг* [Новели, 1941, с. 6] тощо.

Цікавим є той факт, що в „Новелах” 1941 року слово *Бог* завжди пишуть із маленької літери, хоча в оригіналі було з великої. Напр., *Дай*

¹⁷ „Первісну” редакцію збірки оповідань „Вулиця” Б. Нижанківського розглянуто за виданням „Дванадцятка”. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст. : Антологія урбаністичної прози / В. Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”. – С. 36–104. У передмові зазначено „Щоб сучасний читач зміг по-справжньому відчувати не лише смак прози Богдана Нижанківського, але й атмосферу міста – вміщуємо в нашому виданні первісну редакцію збірки оповідань „Вулиця”. – С. 28.

Боже! / Дай боже! Це можна пояснити пропагуванням атеїзму в Радянському Союзі.

Одним із найвідоміших прикладів радянської мовної політики є усунення графеми *г* з активного вжитку: *магазин – магазин, з цайгу – з цайгу, гуляш – гуляш* тощо. Усунення графеми *г* було послідовним, тому стосувалося і власних назв. Наприклад, *на Грудку – на Грудку*, втручалися також у написання імен – *Гунах – Гунах* тощо. В оповіданнях, виданих 1941 року, не зафіксовано також використання буквосполучення *дз*: *гудзуватих – гузуватих*. Лексему ж *гудзуватий* фіксує „Правописний словник” Г. Голоскевича [22, с. 67].

Морфологічні зміни

Чимало змін у виданні 1941 р. зазнали префікси та суфікси, які також уподібнюють до російських: *поспитати/спитати*; уникають також префікса *за-* (у значенні „надміру”), замінюючи лексеми на сполучення слів: *заскоро/занадто швидко*. У словах *стрінутти, стріча*, додається префікс *зу-*: *зустріти, зустріч*, хоча у Словнику А. Кримського, С. Єфремова першим йде, наприклад, *стрінутти*. У словах *ризикував/рискував* останнє уподібнюється до російського дієслова (*ризикував←ризик, рискував←риск*).

Зміни також виявляються в іменниках родового відмінка однини жіночого роду третьої відміни, які у виданні 1936 р. ще мали закінчення *-и*, а вже 1941 р. їх виправили на *-і*: *вмілости – вмілості, крові – крові, свіжості – свіжості, смерті – смерті, терпеливості – терпеливості* тощо.

Лексичні зміни

Як свідчить наше дослідження, найбільшого втручання зазнав лексичний склад збірки, що спричиняло збіднення українського словника у виданні 1941 року. Замінювали, зокрема, не лише повнозначні слова, а й службові. У Словнику А. Кримського та С. Єфремова до сполучника *однако* подано такий синонімічний ряд: *проте, а проте, (а) втім, але, але-ж, однак, одначе, отже-ж*. У варіанті 1941 року в усіх випадках вжито сполучник *однак*. Наприклад, **Одначе**, в нього це було постановлене

[Вулиця, 1936, с. 60] замінено на **Однак**, в нього це було постановлене [Новели, 1941, с. 6]. У СУМі сполучник *одначе* марковано *розм.*, натомість *однак* не марковано взагалі, а це свідчить про те, що саме останній варіант вважали нормативним. Сполучники *близько*, *біля* (у значенні *приблизно*) замінено на *коло*, що співзвучне із російським *около*. Наприклад, *Нас було коло тридцяти чоловік*. Сполучник *заки* замінено на *поки*: *...заки то буде.../...поки то буде*. У СУМі *заки* ремарковано як діалектне, хоча у словнику А. Кримського, С. Єфремова жодних ремарок не спостерігаємо. Сполучник *поки*, на нашу думку, вжито з метою наблизити його до російського *пока*. *Чейже* теж замінюють на *адже*.

В аналізованих текстах наявні також лексико-морфологічні зміни, які відбувалися шляхом заміни цілих словоформ – прийменниково-іменникових сполук, напр.: *до skleпу* замінено на *в крамницю*, *об ліхтарню* – на *на ліхтар*, напр.: *Хоче мати нову одягу – йде до skleпу* [Вулиця, 1936, с. 66] ... / *Хоче мати нову одягу – йде в крамницю* [Новели, 1941, с. 17]. ...В іншому випадку *до праці* замінено на *роботу*: *В понеділок до праці Ясько не прийшов* [Нижанк., 1936, с. 61]... / *В понеділок Ясько на роботу не прийшов* [Нижанк., 1941, с. 8]. Прийменниково-іменникова сполука *до праці* створена за польською моделлю – *do pracy*, тому очевидно, що її замінили на спільний із російською мовою варіант – *на роботу*.

Унаслідок аналізу двох видань збірки оповідань „Вулиця” (1936, 1941) Б. Нижанківського виокремлено такі варіанти замін:

1. Заміна українських слів на росіянізми зі збереженням основного значення (формальні зміни);
2. Заміна лексеми на інший варіант зі зміною основного значення (семантичні зміни);
3. Заміна жаргонної лексики нейтральним, позбавленим конотації варіантом (стилістичні зміни);
4. Вилучення з тексту без будь-якої заміни.

Прикладом заміни за першим зразком може бути лексема *лялька*, яку замінено на *кукла*. *Поволі перехилився назад, заплющив очі і, як погано посаджена шматяна лялька, звалився потилицею на дерев'яне поруччя* [Вулиця, 1936, с. 67]. У виданні 1941 року читаємо: *Поволі перехилився назад, заплющив очі і, як погано посаджена шматяна кукла, звалився потилицею на дерев'яне поруччя* [Новели, 1941, с. 19]. Лексему *кукла* зі значенням 'лялька' не фіксує жоден словник української мови.

Для того, щоб максимально наблизити українську мову до російської, заміні підлягали й такі слова: замість *барви* – *фарби*, *вказівка* – *стрілка*, *догори* – *вгору*, *долішній* – *нижній*, *кришталь* – *хрусталь*, *ляда* – *прилавок*, *мальований* – *пофарбований*, *наглити* – *квипити*, *нагортка* – *плащ*, *надолину* – *вниз*, *помаранчеве* – *оранжове*, *пушка* – *банка*, *рамена* – *плечі*, *скоро* – *швидко*, *смужка* – *пас*, *сталевий* – *стальний*, *терпентина* – *скипидар*, *часопис* – *журнал*. Наприклад, *...а на базарі топилися барви* [Вулиця, 1936, с. 73] / *... а на базарі топилися фарби* [Новели, 1941, с. 32]; *...на його годиннику чорна вказівка показувала годину п'яту* [Вулиця, 1936, с. 62] / *На його годиннику чорна стрілка показувала п'яту годину* [Новели, 1941, с. 9]; *...кожна думка...дзвонила й мінилася, як стогранний кришталь* [Вулиця, 1936, с. 65] / *... кожна думка...дзвонила й мінилася, як стогранний хрусталь* [Новели, 1941, с. 14]; *На початку Казимирівської, де ліхтарні мають помаранчеве світло, я зупинився* [Нижанк., 1936, с. 86] / *На початку Казимирівської, де ліхтарі мають оранжове світло, я зупинився* [Нижанк., 1941, с. 47].

Деяких „нових” лексем не фіксують лексикографічні праці 20-х років. Так, у словнику А. Кримського, С. Єфремова не подано дієслова *квипити*. Наприклад, *Ніхто не наглить і нікого нема* [Вулиця, 1936, с. 63] / *Ніхто не квипить, нікого нема* [Новели, 1936, с. 10]. Не зафіксовано прикметника *оранжовий* (ані *оранжевий*) чи *стальний*. Відсутня й форма *хрусталь*, є лише *кришталь* тощо.

Усували з тексту також галичанізми й діалектизми, замінюючи їх на інші синоніми: замість *близна* – *рубець*, *виставова шиба* – *вітрина*, *домів* – *додому*, *їзна* – *дорога*, *склеп* – *крамниця*, *склепар* – *крамар*, *повала* – *стеля*, *п'ястук* – *кулак*, *хідник* – *тротуар*. У словнику А. Кримського, С. Єфремова такі лексеми, як *склеп*, *повала*, *п'ястук* ремарковано як *гал.* – галицьке, або *зах.* – західне. Наведемо приклади з оповідань Б. Нижанківського. *Ясько на кожній щоці має дві червоні близни* [Вулиця, 1936, с. 62] / *Ясько на кожній щоці має два червоні рубці* [Новели, 1941, с. 8]; *Стає перед кожною виставовою шибою...* [Вулиця, 1936, с. 66] / *Стає перед кожною вітриною...* [Новели, 1941, с. 17]; *Склепар* іде за ними й задержує їх [Вулиця, 1936, с. 66] / *Крамар* іде за ними і задержує їх [Новели, 1941, с. 17]; *Хоче мати нову одяжу – йде до склепу...* [Вулиця, 1936, с. 66] / *Хоче мати нову одяжу – йде в крамницю...* [Новели, 1941, с. 17]; *...я з усієї сили отвореним п'ястуком ударив в дно гальби* [Вулиця, 1936, с. 60] / *я з усієї сили ударив кулаком в дно кухля* [Новели, 1941, с. 8] тощо.

Друга група – це семантичні зміни, що характеризуються заміною слів з іншим значенням. Здебільшого це діалектизми, або жаргонізми. Так, *трускавки*, що означає ‘полуниці’, замінено на *огірки*. У Б. Нижанківського читаємо *Може ще трускавки або помідори* [Вулиця, 1936, с. 74]. Редактор у виданні, вочевидь, керуючись логікою та змістом, а не семантикою слова, виправив *Може ще огірки або помідори* [Новели, 1941, с. 34]. До того ж лексему *трускавка* фіксує Словник української мови Б. Д. Грінченка [Грінч., IV, с. 290]. Схожа ситуація і з лексемою *ферії*, яку замінено на *курорт*: *Був липень і всі виїхали на ферії* [Вулиця, 1936, с. 98] / *Був липень і всі виїхали на курорт* [Новели, 1941, с. 74]. *Ферії*, що означає ‘період відпусток’, подано лише в „Російсько-українському словнику” А. Ніковського, що є відповідником до російського *каникулы*, українського варіанта *каникули* навіть не вжито. До цієї ж групи належать слова *горня* – *горнець*, де *горня* – це *чашка*, а *горнець* – це *горщик*. Значення можна вивести вже з речення, з контексту: „...що саме ніс в руці велике *горня* кави”

[Вулиця, 1936, с. 89] і у зміненому варіанті 1941 року відповідно читаємо: „...*що саме ніс в руці великий горнець кави*” [Новели, 1941, с. 53]. В іншому фрагменті тексту лексему *горня* вилучено: ...*й сказав дати собі горня кави – ...й сказав дати собі кави.*

Щодо соціально маркованої лексики, то до львівського вуличного жаргону зараховуємо лексему *пака*, що означає ‘товариство, вузьке коло знайомих’. Речення *Ми всі були одна пака* [Вулиця, 1936, с.71] замінено на *Ми всі були одна пачка* [Новели, 1941, с. 27]. Лексеми ж *пачка* словник О. Т. Горбача „Арго в Україні” не фіксує. Припускаємо, що слово *пачка* використано в значенні ‘коробка, жмут’, що наближає його до російського, натомість семантику й контекст першого видання до уваги не було взято. Ще один приклад – це слово *харамуля*, що зараховуємо до арготизмів, оскільки воно зафіксоване у словнику О. Т. Горбача, хоча зі значенням ‘рідке болото’ [Горбач, с. 458]. У „Лексиконі львівському: поважно і на жарт” подано два значення: перше співзвучне з тим, яке подано в „Арго в Україні”, друге – „в’язка рідина” [ЛЛ, с. 766]. У виданні 1936 р. цю лексему вжито в другому значенні: *Кількома наворотами мацнув мене по зубах, а я відчув між зубами харамулю солоної і теплої крові* [Вулиця, 1936, с. 61]. Припускаємо, що редактор не знав значення цього слова, а тому замінює його на таке, яке видається логічним – *смак*: *Кількома наскоками ударив мене по зубах, а я відчув між зубами смак солоної і теплої крові* [Новели, 1941, с. 6].

До цієї групи також належать ті лексеми, у яких частково змінено семантику. Наприклад, *півплощі* замінено на *частина площі*, хоча, як відомо, частина може бути більшою або меншою від половини: *Крізь вікно видно було півплощі Теодора й матазин Маргулеса* [Вулиця, 1936, с. 92] / *Крізь вікно видно було частину площі Теодора й магазин Маргулеса* [Новели, 1941, с. 60]. Схожа ситуація й у випадку *лічниці* – *лікарні*. Наприклад, *В понеділок до праці Ясько не прийшов, сказали мені, що лежить в лічниці* [Вулиця, 1936, с. 61] / *В понеділок Ясько на роботу не прийшов. Сказали мені, що він лежить в лікарні* [Новели, 1941, с. 8].

Автори словників (А. Кримський, С. Єфремов; М. Я. Левицька) зауважують, що *лічниця* – це ‘санаторій, здравниця’. У словнику „Лексикон львівський...” зазначено, що це не просто медичний заклад, а лікарня переважно для малозабезпечених [ЛЛ, с. 419]. Тому можна стверджувати, що заміна *лічниці* на *лікарню* не була виправданою, адже лексеми дещо відрізняються за семантикою.

Втручалися редактори і в структуру сталих висловів, фразеологізмів. Приміром, такий вислів: ***По тобі тут навіть капці не лишаться!***, що означає ‘тут навіть сліду твого не буде’ [ЛЛ, с. 345]. Натомість змінений варіант ***З тебе тут навіть не лишиться патики!*** не має такого значення, тим паче, його не зафіксовано у словниках фразеологізмів. До того ж лексеми *капці* й *патики* абсолютно не збігаються за семантикою. У словнику О. Ізюмова *капці* подано як *туфлі*, а *патик* – це *палиця*.

До третьої групи належать стилістичні зміни – заміна жаргонної лексики нейтральним, позбавленим конотації варіантом. Ось як про це явище в передмові до „Дванадцятки” написав В. В. Габор: „Так, в оповідання „Брати” один із героїв каже: „*Ти, Міську, є моровий хлоп*”, редактор виправив: „*Ти, Міську, хороший парень*”. Чи можна уявити собі львівського батяра, який говорить такою мовою?” – запитував Богдан Нижанківський” [98, с. 28]. Згодом редактор дещо змінив цю фразу і в „Новелах” 1941 року вона звучала так: „ – *Ти, Міську, хороший хлопець!..*” [Новели, 1941, с. 26]. Схожий випадок зі словосполученням *файний хлоп*, яке замінюють на *хороший хлопець*: *Гуляй-Пака був файний хлоп* [Вулиця, 1936, с. 89] / *Гуляй-Пака був хороший хлопець* [Новели, 1941, с. 53]. Файний – це більше, ніж просто хороший для батярів. Це людина, яка заслуговує похвали своєю поведінкою, яка чогось досягнула, яка має свій кодекс честі й цінності тощо. *Файний* – емоційно-забарвлена лексема. Така лексика має свою шкалу оцінювання. На цій шкалі *файний* і *хороший* у батярському жаргоні не збігаються.

Жаргонний вислів *гукнути в писок* замінено на *дати ляпаса*. Тямлю, *одного разу, стоячи коло мене на риштуванні сказав: „Як чоловік не гукне кого в писок, то не знає що живе між людьми, – а як не вип’є, то не знає, як виглядає світ”* [Вулиця, 1936, с. 98]. У „Новелах” 1941 року читаємо: *Пам’ятаю, одного разу, стоячи коло мене на риштуванні сказав: „Як чоловік не дасть кому-небудь ляпаса, то й не знає, що він живе між людьми, а як не вип’є, то не знає, який вигляд має світ”* [Новели, 1941, с. 24]. Ще один вислів, який пов’язаний із побиттям, – це *дістати в зуби*. *Я стрінув його на Рибній площі, як дістав від Макольондри в зуби й рачкував між дерев’яними калями* [Вулиця, 1936, с. 83]. *Дістати в зуби* в цьому випадку означає ‘бути побитим’, про що свідчить і продовження речення – *„й рачкував між дерев’яними калями”*, тобто повз рачки між дерев’яними бочками, адже від одного ляпаса людині не може бути так зле. Натомість у виданні 1941 року редактор виправив: *Я зустрів його на Рибній площі, коли він дістав від Макольондри ляпаса й рачкував між дерев’яними бочками* [Новели, 1941, с. 42].

Одним із компонентів батярського жаргону є лексема *кампа* ‘бійка’. Так, *зібрати кампу* означає ‘бути побитим’. Наприклад, *Йде про те, що Раб божий збере сьогодні таку кампу, що його ніяка лічниця не прийме...* [Вулиця, 1936, с. 92] / *Ідеться про те, що Раб божий буде сьогодні так побитий, що його ніяка лікарня не прийме* [Новели, 1941, с. 59]. Заміна спричинила втрату експресії, яку містить фразеологізм *зібрати кампу*. Адже в середовищі батярів вираз *буде сьогодні так побитий* не був поширеним.

Така сама ситуація із висловом *було по камні*: *А може, вже було по камні?..* [Вулиця, 1936, с. 70] / *А може вже все скінчилось?..* [Новели, 1941, с. 24]. На позначення ключника у в’язниці, тюремного наглядача батяри використовували лексему *клявіс*. Але у варіанті 1941 року її замінено на *грати*. Наприклад, *Чотири високі стіни, параха і клявіс* [Вулиця, 1936, с. 71] / *Чотири високі стіни, парашка і грати* [Новели, 1941, с. 27]. *Параха (парашка)* – посудина для потреб у тюрмі. У

цьому випадку значення збігаються. *Келія* – це камера у тюрмі. *Ясько цілий місяць ходив з позав'язуваним пискком, а я за важкеушкодження тіла просидів рік в келії* [Вулиця, 1936, с. 62] / *Ясько цілий місяць ходив із зав'язаним ротом, а я за тяжкепошкодження його просидів рік у камері* [Новели, 1941, с. 8]. Редактор дібрав синонім до слова *келія*, але в контексті оповіді про батярів і їхнє перебування у в'язниці доречніше використовувати ту лексику, якою послуговувалися її носії.

Таким чином, одиниці з батярського жаргону здебільшого замінюють на літературний відповідник. Якщо слово й залишають, то його беруть у лапки. Наприклад, *Штани й блюза з цайгу й подібні були до гармонії* [Вулиця, 1936, с. 84] / *Штани й блуза з „цайгу” подібні були до гармонії* [Новели, 1941, с. 44]. *Цайг* – це 'дешева тканина'. Очевидно, у цьому випадку не знайшлося відповідника, або редактори не знали значення, тому лексему не замінено, але взято в лапки.

До четвертої групи належать одиниці, які вилучають із тексту, не замінюючи їх жодним іншим варіантом. Припускаємо, що редактору було важко дібрати відповідник до певних сталих висловів і порівняльних зворотів. Напр., *З кожним був на „ти” і кожному мав право сісти на маму й нарушити фамілію* [Вулиця, 1936, с. 60] / *Кому це не подобалося, міг обурюватися й шукати зачіпки* [Новели, 1941, с. 4]; *Хтось загасив світло, і в цій коримі стало темно, мов у шлунку після чорної кави* [Вулиця, 1936, с. 61] / *Хтось загасив світло, і в цій коримі стало темно* [Новели, 1941, с. 6]. Порівняльний зворот *мов у шлунку після чорної кави* у виданні 1941 року вилучено.

Підлягали вилученню й такі галицькі вислови, як наприклад, *на позір* 'напоказ'. *Міг навіть набити Яська, але це не було було доказом, що він при цьому стояв на позір і рахував удари* [Вулиця, 1936, с. 60]. У словнику А. Кримського й С. Єфремова його ремарковано як *гал.* – галицьке.

Із тексту усунено також прикметники *змервлений* і *сціпенілий*: *Іляріон Кішка розкинув широко руки й лежав на змервленій постелі*

[Вулиця, 1936, с. 101]; ...*де зішивали йому праву повіку й змивали **сціпенілу** кров* [Вулиця, 1936, с. 93].

Отже, унаслідок втручання радянської мовної політики в структуру української мови на лексичному рівні відбувалися формальні, семантичні й стилістичні зміни, які спричиняли збіднення української мови й максимальне її наближення до російської.

Синтаксичні зміни

Частково зміни стосувалися й синтаксичного рівня. Так, у розповідних реченнях предикативну зв'язку *бути* у формі теперішнього часу усувають у виданні 1941 року. Наприклад, *А Поцирований є свій вар'ят...* [Вулиця, 1936, с. 67] / *А Поцирований – свій вар'ят* [Новели, 1941, с. 7].

У складнопідрядних реченнях сполучник *як* замінювали на *коли*, хоча у Словнику А. Кримського та С. Єфремова зазначено, що і *як*, і *коли* належать до сполучників часу, причому *як* подано першим при перекладі. Наприклад, речення *Звичайно, як я відчував спрагу, старався йти туди, де знав, що його не буде* [Вулиця, 1936, с. 60] замінено на *Коли відчував спрагу, я старався йти туди, де знав, що його не буде* [Новели, 1941, с. 4].

У дисертації проаналізовано два різні видання збірки оповідань „Вулиця” Б. Нижанківського 1936 і 1941 років. Але слід побіжно згадати й про вибрані твори під назвою „Вирішальні зустрічі”, які побачили світ 1995 року. Головним упорядником і автором передмови є Б. Рубчак, який пізніше згадує: „Богдан Нижанківський вручив мені рукопис цієї книжки два роки перед смертю, з притаманною йому вказівкою доменної точності: „Роби собі з тим, Рубцю, що хочеш”. [...] До речі, я сам дуже добре знав, що саме я маю з ним робити: я маю рукопис „відредагувати” і десь видати. На обидва ці завдання, а зокрема, на перше, Нижанківський потім часто вказував у листах, а раз навіть прислав список стилістичних змін, щось на дванадцять сторінок, які я послухно ввів у рукопис” [232, с. 11]. Б. Рубчак, зазначає, що „вже при передрукуванні текстів він багато дечого позмінював, а потім сумлінно

пройшовся по машинописі з олівцем”. При цьому, продовжує Б. Рубчак, „Нижанківський „перестарався”: він попереправляв деякі сочисті батярські вислови на „літературнішу” мову, іноді повставляв у батярські репліки „літературні” слова, як теж повигладжував цікаву, своєрідно примітивну синтаксу, яка майстерно втілює мову й мислення героїв „Вулиці”. Коли ж Богдан Рубчак запропонував Богданові Нижанківському „передрукувати оригінали недоторканими, мотивуючи це тим, що він уже, будь-що-будь, „живий класик”, – він гостро проти такої розв’язки запротестував” [232, с. 11].

В. В. Габор так пише про новий варіант „Вулиці”: „Іншими словами кажучи, Богдан Нижанківський захотів на старості літ зробити „Вулицю” доступною читацькій аудиторії всієї України, тому й відреагував, якщо так можна сказати, „львівську (регіональну) мову” своїх оповідань загальноукраїнською, літературною. Однак при цьому трапилася закономірна річ: збірка оповідань „Вулиця” втратила найголовнішу свою привабу – живу стихію і захоплюючу музику львівських вулиць” [98, с. 27–28]. В останньому варіанті Б. Нижанківський більше взяв до уваги редакторські правки 1941 року. Залишено лише поодинокі батярські висловлювання у прямій мові персонажів. Хоча це, мабуть, заслуга вже самого Б. Рубчака: „Може, краще відреставрувати арго в прямій мові персонажів та мовленні оповідачів на канві більш-менш осучасненої літературної мови в розповідних пасажах? Я пустився цим останнім шляхом” [232, с. 11–12]. Наведемо лише деякі приклади, де пряма мова персонажів у виданні 1936 р. така сама, як у виданні 1995 р.: ... *тим більше, я тоді трохи підкохувався в кельнерці Марті; А може вже було по камні? Як то чому? Не повелося?*; – *Раб божий, зміниписок! Порядна кампа була, що?* тощо. Детальніше про лексику „Вирішальних зустрічей” див. у Додатку 1.

Цікаво простежити історію фіксації досліджуваної лексики в одинадцятитомному тлумачному словнику української мови. Більшість слів західноукраїнського варіанта в СУМі позначено ремарками „застаріле”,

„діалектне”, „західноукраїнське”, „обласне”, „архаїчне”, „рідко”. Ці лексеми переважно мали синоніми, що давало змогу усунути „зайві” одиниці на периферію лексичної системи.

Серед тієї лексики, яка зазнавала директивного усунення в оповіданнях „Вулиці”, є й та, яка наявна в СУМі без жодних ремарок і та, яку не зафіксовано взагалі. До першої групи належать лексеми *гніватися, догори, долішній, досередини, мальований, мацнути, напханий, одначе, підборіддя, поплямлений, порядно, прилякнути, разом, рівночасно, скоро, сталевий, тямити, урозріз*; до другої, яка лишилася за межами СУМу, – *близна, вказівка, гибати, довкруги, змервлений, кадя, кампа, клявіс, лічниця, мидниця, моровий (муровий), нагортка, насяклий, нашірок, параха, підкохуватися, поготівля, принайменше, приявний, рівнобічно, стрічатися, трускавка, харамуля, цайг, сантиметр, чейже, чиколодки*. Є ще, так би мовити, проміжна ланка – це лексеми, які зафіксовані в СУМі, але з іншою семантикою. До таких належать: *викінчити, досягнути, застановити, ляда*. У СУМі ці слова подано з таким значенням: *викінчити* – обробляючи, відшліфовуючи і т. ін., завершувати, закінчувати що-небудь [СУМ, I, с. 496]; *досягнути (досягати)* – доходити, доїжджати до якого-небудь місця, добиратися, діставатися куди-небудь [СУМ, II, с. 391]; *застановити(застановляти)* – 1) ставлячи у великій кількості, заповнювати, захарашувати що-небудь чимсь; 2) загороджувати, закривати; 3) ставити [СУМ, II, с. 328].

Серед аналізованої лексики з ремаркою „діалектне” у СУМі зафіксовано такі лексеми: *вдолину, відпадки, гальба, гудзуватий, домів, заки, заскоро, зеленина, кумпан, ліхтарня, налити, орудка, повала, позір, полудне, правдоподібно, пушка, п'ястук, рам'я, склеп, склепар, стравити, тамтой, файний, хлоп*; з ремаркою „застаріле” – *жиди, рамено*; з ремаркою „західноукраїнське” – *ферії*; з ремаркою „рідко” – *мосяжний, осібний, поправно, прилякти, терпентина*; з ремаркою „розмовне” – *баняк, векнути, крілик, опісля, писок, повестися, поліціант, стріча, хідник*; з ремаркою „те

саме, що” – властиво, *завважити, крілик, ледь, опісля, осібний, папіроса, писок, поліціант, поспитати, рятунковий, стріча, таріль, часопис*. Детальніший аналіз див. у Додатку 2.

І. Р. Вихованець, А. П. Непокупний, О. Б. Ткаченко зазначали, що „СУМ відобразив у собі не лише ті лексичні скарби, які своїми творами залишили у спадок нащадкам класики української літератури, але й, на жаль, значною мірою вже невідворотні наслідки величезного впливу російської мови, яка домінувала майже в усіх сферах громадсько-політичного, ділового, господарського та культурного життя в Україні” [76, с. 19].

Отже, на основі порівняльного аналізу новел Б. Нижанківського (1936, 1941, 1995) відображено специфіку лексикографічної й редакторської практик радянського періоду, що директивно застосовувалася з метою штучного зближення української мови з російською. Частково зміни стосувалися всіх мовних рівнів: фонетичного, морфологічного, синтаксичного, але найбільшого втручання зазнав лексичний.

4.2. Актуалізація галицької лексики в текстах сучасних українських письменників

На теперішньому етапі розвитку української мови відбуваються процеси актуалізації лексики, що вийшла з активного фонду за мовної політики 30–80-х рр. ХХ ст. Основними причинами цього є демократизація мовних норм, намагання усунути наслідки політики русифікації та збагатити лексичний фонд питомими українськими словами чи давно запозиченими одиницями. Одним із засобів максимальної нейтралізації впливу русифікації на систему української мови є актуалізація галичанізмів, які виявляють найбільшу відмінність від лексики російської мови. Дослідженню актуалізованої лексики, зокрема одиницям західноукраїнського варіанта, присвячено дисертацію О. Г. Тулузакової [281].

Слова, наявні в текстах літературного угруповання „Дванадцятка”, які активно функціонували в мовленні жителів міжвоєнного Львова, а в

радянський період зазнавали директивного усунення, актуалізуються в сучасній художній літературі. Так, зокрема у творах таких західноукраїнських письменників, як Ю. Андрухович та Ю. Винничук, міститься чимало лексем, що є одиницями західноукраїнського варіанта літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. і які за мовної політики 30–80-х рр. ХХ ст. було пасивізовано. Популярність текстів цих авторів зумовлює переміщення до активного словникового складу тих одиниць, які донедавна перебували на периферії лексичної системи.

У текстах зазначених письменників зазнають актуалізації такі групи західноукраїнської лексики: *назви абстрактних понять* (алярм ‘тривога’, вакації ‘канікули’, візита ‘візит’, гешефт ‘вигідна справа’, керунок ‘напря́м’, опінія ‘громадська думка’, респект ‘повага’, розвій ‘розвиток’, сальва ‘залп; салют’, тузин ‘дванадцять штук’ тощо); *назви дій* (вирозуміти ‘зрозуміти’, гарувати ‘важко, без відпочинку працювати’, запукати ‘постукати’, зблудити ‘заблудити, заблукати’); *назви установ і приміщень* (агенція ‘агентство’, амбасада ‘посольство’, арешт ‘в’язниця’, бюро ‘установа, контора’, гарбарня ‘майстерня, завод, де вичиняють шкіри’, касарня ‘казарма’ тощо); *назви ознак дії, процесу, стану, якості* (фертик ‘готово’, фест ‘дуже’, фурт ‘увесь час’), *назви ознак* (виїмковий ‘винятковий’, тьмавий ‘тьмянний’, файний ‘гарний, добрий’ тощо), *назви частин тіла* (п’ястук ‘кулак’, рамено ‘плече’) [281].

До тих лексичних одиниць, що активно функціонують у сучасній літературі, належить і лексика міського побуту, зокрема, *назви харчових продуктів* (кав’яр ‘ікра’, цинамон ‘кориця’), *назви одягу* (камізелька ‘жилетка’, маринарка ‘піджак’, однострій ‘уніформа’, стрій ‘одяг, вбрання’); *назви предметів і речовин* (атрамент ‘чорнило’, гальба ‘кухоль’, дзитарі, дзитар, дзитарик ‘годинник’, мапа ‘карта’, пушка ‘металева банка, коробка’, таця ‘піднос’, фотель ‘крісло’, цина ‘олово’, часопис ‘журнал, періодичне видання’ тощо) [281].

У творах сучасних українських письменників актуалізується й така галицька формула вітання, як *сервус* ‘привіт’. У „Лексиконі львівському: поважно і на жарт” навіть зазначено, що це „поширена форма вітання” [підкреслення – наше] [ЛЛ, с. 665]. Герої текстів „Дванадцятки” використовують лексему *сервус* як вітання (привіт) і як прощання (бувай). На сучасному ж етапі актуалізується лише одне значення цієї лексичної одиниці – *сервус* як ‘привіт’.

Серед аналізованих лексем є ті, якими послуговуються в розмовному мовленні жителі сучасного Львова: *буцегарня* ‘в’язниця; поліцейний відділок’, *двигати* ‘тягнути, нести щось важке’, *зужитий* ‘використаний’, *капарний* ‘неохайний, нечупарний’, *криївка* ‘сховок’, шматок’, *кусник* ‘частина, шматок’, *пащека* ‘рот’, *писок* ‘рот’, *письо* ‘обличчя’, *поміч* ‘допомога’, *рихтуватися* ‘готуватися’, *рятунок* ‘порятунок’, *рятунковий* ‘рятувальний’, *хідник* ‘килимова або тканина доріжка’, *шклянка* ‘склянка’, *шурувати* ‘чистити’ тощо. У словнику „Лексикон львівський: поважно і на жарт” їх здебільшого зафіксовано без стилістичних обмежень. Цитатами-ілюстраціями до деяких реєстрових статей, напр., *буцегарня*, *буцім*, *письо*, *рихтуватися*, *хідник*, *цмулити* є висловлювання авторок „Лексикону львівського: поважно і жарт” або їхніх знайомих. Тому можемо стверджувати, що така лексика активно функціонує й тепер у мовленні львів’ян.

Сучасні автори дедалі частіше послуговуються й соціально маркованою лексикою. Активне використання жаргонізмів видається закономірним процесом після тривалого неповноцінного функціонування української мови. Письменники звертаються до творчого досвіду своїх попередників, зокрема, й аналізованого нами угруповання „Дванадцятка”, і застосовують у своїх творах одиниці, зокрема, батярського жаргону. Наприклад, *банячити* ‘пиячити’, *гебра* ‘товариство; компанія’, *гукнути* ‘вдарити’, *жльокати* ‘їсти рідку страву’, *кумпель* ‘товариш’, *параха* ‘рот’,

сливка ‘куля’, *хавіра* ‘житло’, *файталана* ‘нездара, недотепа’, *фраєр* ‘дурень’, *цюпа* ‘в’язниця’, *шлюс* ‘кінець’ тощо.

Часто використовує батярський жаргон Ю. Винничук у „Легендах Львова” і „Кнайпах Львова”. Це зроблено зі стилізацією, адже в одному з розділів головню йдеться про батярів, їхній спосіб життя, звичаї тощо. Тому зі стилістичною метою застосовано й такі жаргонізми: *баюра* ‘горілка, пиво’, *гебра* ‘товариство; компанія’, *клявий* ‘добрий, товариський’, *пулікір* ‘поліцейський’, *туман вісімнайцятий* ‘дурень’, *шпарга* ‘зачіпка, привід до бійки; сварка’. Наприклад, *Антик си баюру хлипа (пиво п’є)* [71, с. 260]. *Вже шклянками гебра (компанія) дзвоні, Юзьку шпіля на гармоні* [71, с. 236]. *Вальчики кляві, такі жи страх. Там у неділю танчать фраєри* [71, с. 247]. *„Пулікір”, „гранатовий”, „мента”, „дзяд”, „ангел” – так батяри називали поліцаїв* [73, Т. II, с. 300]. *Хоча можна було там не тільки пообідати, але й засмакувати руму, чи бургундського. Та як я го міг учити, як він туман вісімнайцятий?* [71, с. 244]. *Що то є до хулери? Чи я за свої гроші не можу сі забавити?* [73, Т. II, с. 297]. *Усе довкола свідчило про постійні у цьому приміщенні михіндри, шпарги і кампи, а по-теперішньому – бійки* [71, с. 234].

Аналізовані тексти містять також кілька сталих висловів жаргонного характеру: *не мати зеленого уявлення* ‘не знати про щось, не розуміти’, *грати вар’ята* ‘вдавати дурного’, *не робіть з тата вар’ята, поїхати дахом*, *мізками* ‘втрачати здоровий глузд і самоконтроль’, *перша / вища кляса* ‘те, що викликає схвалення’.

Як лайка використовуються сталі вислови, що є одиницями західноукраїнського мовно-літературного варіанта: *шляк би (його) трафив*, *шляк би (його) внік*.

Для галичанізмів характерне розширення семантики окремих слів. Зазначимо, що певні значення набули статусу жаргонізованої розмовної мови: *бамбетль* (1. Ліжка. 2. Задне сидіння в міжміських та міжнародних автобусах [УЖ, с. 45]), *бебехи* (2. мол. Ребра [УЖ, с. 51]), *курва* (1. крим., мол., жерм. Жінка легкої поведінки; повія. 2. крим. Коханка [УЖ, с. 195]),

фраєр (крим. 1. Жертва злодія, шулера. 2. Людина чесна, далека від злочинного світу. 3. *мол.*; *ірон.* або *зневажл.* Наївна, недосвідчена людина. // Людина, яку легко обдурити. 4. *несхвальн.* Недосвідчений злодій. 5. *жрм.* Модно вдягнений хлопець, чоловік. 6. *мол.* Людина, яка багато із себе вдає і дуже себе любить. 7. Відповідальний працівник. 8. *мол.* Будь-яка особа чоловічої статі. 9. *мол. жрм.; зах.* Залицяльник; коханець [УЖ, с. 343–344]), *кобіта* (2. Спеціалізований кіоск з продажу спиртних напоїв (КБТ) [УЖ, с. 178]), *курдупель* (1. ж.; крим. Жінка низького зросту з великими стегнами [УЖ, с. 195]), *хавіра* (крим. 1. Притон злодіїв. 2. Місце зберігання крадених речей і заборонених предметів; схованка [УЖ, с. 346]). Проте такі значення в аналізованих текстах не зафіксовано.

Про актуалізацію західноукраїнського жаргону свідчить також ремаркування цих лексичних одиниць в „Українському жаргоні” Л. О. Ставицької як *молодіжне*. До цієї групи зараховуємо такі слова: *банячити*, *вар’ят*, *бзікуватий*, *кумпель*, *курдупель*, *кнайпа*, *фацет*, *фертик*, *хавіра* тощо. Лексема *хлоп жрм.; зах.* ‘хлопець, молодий чоловік’ [УЖ, с. 355], що активно функціонує в західному регіоні, поступово втрачає свій „жаргонний” характер, тобто, за висловом Л. О. Ставицької, переходить у розряд „жаргонізованої розмовної мови”. Лексема *сервус* ремаркована як *західне й молодіжне*. Лексему *фест* зафіксовано з іншим значенням, ніж в аналізованих текстах: *фест – мол.* Фестиваль [УЖ, с. 339]. Такий перерозподіл на периферії свідчить про активне залучення західноукраїнських жаргонізмів до загальноукраїнської стилістично маркованої лексики й поступову втрату такими одиницями жаргонного забарвлення.

Таким чином, демократизація мовних норм сприяє поверненню до активного вжитку тієї лексики, яку було усунено із загальнонародного словника внаслідок репресивної радянської мовно-культурної політики.

Висновки до розділу

1. Починаючи з 30-х рр. ХХ ст. відбувалося максимальне звуження функціонального статусу української мови, її директивно уподібнювали до російської на всіх мовних рівнях, проте найбільшого втручання зазнали правопис і лексика. Пасивізація лексичних одиниць відбувалася під впливом інтралінгвальних чинників (свідоме обмеження функціонування певних лексем через ремаркування у словниках або трактування їх як шучних, зорієнтованих на польську мову, не властивих мовленню мас) або ж під дією екстралінгвальних факторів, як, наприклад, заборона відкритого обговорення існування західноукраїнського варіанта літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст.

2. Радянську мовну політику, що полягала у втручанні в лексикографічну й редакторську практики, проаналізовано на основі порівняльного аналізу трьох видань збірки Б. Нижанківського „Вулиця” (1936, 1941, 1995). Дослідження мовних правок, які редактор вніс у видання збірки 1941 року, дало змогу виділити такі типи: заміна українських слів на росіянізми зі збереженням основного значення; заміна лексеми на інший варіант зі зміною основного значення; заміна жаргонної лексики нейтральним, позбавленим конотації варіантом; слова і словосполучення, вилучені з тексту без заміни.

3. Лексику західноукраїнського варіанта літературної мови, яка в реєстрі словників загальнонародної мови ремаркована („розмовне”, „розмовно-знижене”, „фамільярне”, „вульгарне”, „застаріле”, „архаїзм”, „західне”, „діалектне”, „те саме, що”), лексикографічні праці 20–30-х років ХХ ст. фіксували без обмежувальних ремарок. У такий спосіб лексичні одиниці, якими в 20–30-х активно послуговувалися мовці, витісняли на периферію лексичної системи з метою штучного зближення української мови з російською.

4. Сучасні тенденції до демократизації мовних норм, реабілітації одиниць, що були усунені за мовної політики 30–80-х рр. ХХ ст., зумовили активне вживання лексики, яка довгий час перебувала на периферії, зокрема

галичанізмів. Такі слова активно функціонують у текстах сучасних українських письменників.

ВИСНОВКИ

Суспільно-політичні обставини, державна роз'єднаність земель спричинили формування української літературної мови у двох варіантах: східно- та західноукраїнському, відмінності між якими найвиразніше простежувалися на лексичному рівні.

Західноукраїнський варіант літературної мови, зокрема й лексичні галичанізми, починаючи з кінця XIX ст., упродовж тривалого часу ставали об'єктом гострих дискусій. У роботі узагальнено підходи дослідників щодо статусу західноукраїнського варіанта літературної мови й побутування галичанізмів. Представники східноукраїнського варіанта (Б. Д. Грінченко, А. Ю. Кримський, І. С. Нечуй-Левицький та ін.) висловлювали негативне ставлення до все більшого закріплення галичанізмів у мовному обігу. Представники західноукраїнського варіанта літературної мови (В. М. Гнатюк, І. Ф. Кокорудз, І. Я. Франко та ін.) обстоювали тезу, що всі українські говори мають право на використання їх у літературній мові. Загалом дискусія допомогла утвердити думку про східноукраїнську діалектну основу загальноукраїнської літературної мови, яка активно поповнювалася лексичними засобами і з інших діалектів, зокрема південно-західного угруповання. У радянській Україні роль галичанізмів у становленні загальнонаціонального мовного стандарту замовчувалася. Можливість об'єктивного висвітлення розглядуваних проблем з'явилася лише після здобуття Україною незалежності.

Лексичний склад західноукраїнського варіанта літературної мови, який побутував у першій половині ХХ ст. у м. Львові, ми дослідили на матеріалі художніх текстів письменників літературного угруповання „Дванадцятка”. До нього входили Богдан Нижанківський, Zenon Тарнавський, Анатоль та Ярослав Курдидики, Іван Керницький, Василь Ткачук, Василь Гірний, Іван Чернява та ін.

Аналіз мови літературних текстів „Дванадцятки” показав, що у Львові міжвоєнної доби функціонувала сформована в попередній період кінця ХІХ – початку ХХ ст. літературна мова, яка вживалася у всіх сферах міського життя. У роботі виокремлено й розглянуто лексеми, пов’язані з державною службою та урядуванням (*аванс* ‘службове підвищення’, *амбасада* ‘посольство’, *візитація* ‘інспекція’, *легітимація* ‘посвідчення особи’ тощо), правничу лексику (*деліквент* ‘правопорушник’, *писківка* ‘судова справа про образу честі й гідності’, *процесуватися* ‘судитися’, *регулямін* ‘устав, регламент, розпорядок’ тощо), лексичні одиниці, що відображають промислові та фінансово-економічні відносини (*виплата* ‘заробітна плата’, *інтерес* ‘справа, бізнес’, *чини* ‘плата’ тощо), слова, що ілюструють інтелектуальні процеси (*бесіда* ‘мова, промова’, *помисел* ‘думка, ідея’, *рація* ‘слухність, раціональна думка’ тощо), а також лексеми зі сфер науки й освіти (*академік* ‘студент університету, академії’, *виклад*, *виклади* ‘лекція, навчальний курс’, *студіювати* ‘вивчати’, *утраквізм* ‘двомовне викладання в гімназіях’ тощо), культури та мистецтва (*фестин* (*фестини*) ‘святкова забава, народні гуляння’, *фотос* ‘кінофільм’, *штука* ‘мистецтво’ тощо) та ін.

Важливим компонентом мовної тканини текстів „Дванадцятки” є лексика на позначення предметів міського побуту: назви просторових понять і транспорту, назви житлових і нежитлових приміщень, будівель, назви умеблювання, інтер’єру міського помешкання, назви їжі та напоїв, назви вбрання та взуття тощо, що свідчить про те, що українська мова ввійшла також у всі побутові сфери міського життя. Наприклад, *аниуг* ‘костюм’, *гальба* ‘кухоль (пива)’, *гарбата* ‘чай’, *город* ‘парк, сквер, сад’, *двірець*

‘вокзал’, *диван* ‘килим’, *захоронка* ‘дитячий освітній заклад’, *каварня* ‘кав’ярня’, *кав’яр* ‘ікра’, *касарня* ‘казарма’, *корзо* ‘центральна вулиця міста’, *люра* ‘низькоякісний напій’, *лякери* ‘лаковані туфлі’, *партер* ‘перший поверх будинку’, *покій* ‘кімната’, *фотель* ‘м’яке крісло’, черевики’, *хідник* ‘тротуар’ тощо.

Походження досліджуваної лексики свідчить, що основу львівського койне становили питомі українські слова, але воно містило й значну кількість полонізмів і германізмів, адже важливу роль у формуванні лексичних одиниць західного варіанта української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. відіграли процеси міжмовної інтерференції. Наявність кальок і запозичень із польської, німецької та інших мов сприяла засвоєнню українською мовою нових понять і активізації пошуків найбільш відповідних до української мови питомих засобів їх вираження. Нові лексичні одиниці виникали також унаслідок приєднання до запозичених лексем українських формантів, що сприяло формуванню розгалужених словотвірних гнізд (*фатига* → *фатигувати* → *пофатигувати*; *обсервувати* → *обсервація* → *обсерватор*; *склеп* → *склепар* → *склепарка*; *матура* → *матуральний* → *поматуральний*; *емерит* → *емеритура* → *емеритований* тощо).

У роботі досліджено також спортивну лексику, відображену в текстах, зокрема футбольну, у творенні якої спостерігалася орієнтація на питомі лексичні ресурси й засоби словотвору. Аналізований матеріал уможливив виокремлення таких лексико-семантичних груп: лексеми на позначення назв видів спорту (*кошиківка* ‘баскетбол’, *копаний м’яч* ‘футбол’); спортсменів, відповідно до їхнього місця на гральному майданчику чи полі (*змагун* ‘спортсмен’, *копун* ‘футболіст’, *чільник* ‘нападник’, *криловий* ‘той, хто грає в боковій частині поля’); ігрові моменти (*головкувати* ‘відбивати м’яч головою’, *стрілити* ‘забити гол’); екіпірування гравців (*копачки* ‘взуття для гри у футбол’, *футболівки* ‘взуття для гри у футбол; бутси’). Основою розбудови спортивної лексики стала морфологічна деривація, яка відбувалася за законами й моделями української мови та репрезентована таким

способами творення слів – суфіксальним (*коп* → *копун*, *стріл* → *стрілець*), префіксальним (*свистати* → *відсвистати*), префіксально-суфіксальним (*стрілити* → *обстрілювати*, *свистати* → *відсвистувати*). Найпродуктивнішими у творенні нових слів спортивної лексики є словотвірні типи із суфіксами *-ун*, *-ник*, *-ець*.

Досліджувані тексти дали змогу виокремити також різновиди мовлення, зумовлені професійною, віковою та соціальною диференціацією населення.

У лексичному складі школярського жаргону, зафіксованому в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка” та „Лексиконі львівському: поважно і на жарт”, виокремлено лексико-семантичні групи, що позначають види навчальної діяльності (*виставове вікно* (*виставовий*) ‘вільний урок, заняття’, *корепетиція* ‘приватний урок, додаткове заняття’), вчителів (*диркач* ‘директор’, *піла* ‘вчитель’, *челядник* ‘учитель-практикант’), оцінки (*баняк*, *голь*, *двія*, *пара*, *цваєр*, *цвайка*, *цвайора*, *цингель* ‘незадовільна оцінка’, *п’ятка* ‘відмінно’), найменування учнів (*ананас* ‘учень, який не хоче вчитися, лінивий до науки’, *куйон* ‘учень, який занадто сумлінно вчиться, постійно зазубрює’), дії, пов’язані з навчальним процесом (*grimнути* ‘не скласти іспиту’, *кувати* ‘зазубрювати’, *пінчити* ‘ретельно та прискіпливо опитувати на лекції’) та ін. В основі формування школярського жаргону було використано лексичні одиниці літературної мови із трансформацією їх значення, а також місцеві власні найменування (наприклад, *цукеркандель* ‘надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього’ походить від прізвища золочівського видавця Вільгельма Цукеркандля). Цілісність досить розвиненої лексико-семантичної системи школярського жаргону ґрунтується на синонімічних, омонімічних, антонімічних кореляціях, що дає змогу говорити про його достатню сформованість.

Аналізований матеріал свідчить, що в тогочасних процесах створення школярського лексикону спостерігалася орієнтація і на питомі лексичні

ресурси, і на запозичення зі співтериторіальних мов. Найпоширенішими способами словотвору стали суфіксальний (*загинати* → *загинач*, *штуба* → *штубак* тощо) і префіксальний (*матуральний* → *поматуральний*). Продуктивними суфіксами для творення нових слів були такі: *-ач*, *-ак*, *-ник*.

Значну увагу приділено в роботі аналізу батярського жаргону – різновиду мовлення специфічної окремої субкультури Львова міжвоєнного періоду. Батярський жаргон був замкненою системою й функціонував у межах лише цієї соціальної групи. Згодом у результаті певної комунікації батярів із підпільниками, студентами, школярами елементи батярського жаргону почали проникати в структури інших соціальних діалектів. Батярський жаргон становив своєрідну суміш українських лексем і адаптованих форм польських, німецьких і єврейських слів. Результати дослідження свідчать, що переважна кількість лексичних одиниць батярського жаргону стосувалися номінації людини за фізичними або психічними рисами та її щоденного життя. У групі соціально маркованої лексики виокремлено одиниці, що містять у своєму лексичному значенні сему негативної чи позитивної оцінки. Слова із негативною конотацією здебільшого стосуються характеристики людини, її дій, поведінки (*бенькарт* ‘людина без моральних засад та цінностей, виродок’, *коритник* ‘людина, яка використовує службове становище для власної наживи’ тощо). Ад’єктиви із позитивною конотацією позначають дружні стосунки (*клявий* ‘чудовий’, *моровий* (*муровий*) ‘відважний, надійний’, *фест* ‘дуже гарний’ тощо). Одним із джерел поповнення батярського жаргону є вторинна номінація, що виявляється в процесах метафоричного та метонімічного перенесення найменувань, переосмисленні та створенні фразеологічних конструкцій.

За генетичною належністю до мов-джерел виокремлено лексичні одиниці батярського жаргону, створені на національному мовному ґрунті (*баюра* ‘горілка’, *катрупити* ‘убивати’, *сиромудрий* ‘зарозумілий, самовпевнений’), а також полонізми (*доліняж* ‘кишеньковий злодій’, *ківнути* ‘померти’, *цюпа* ‘тюрма’), германізми, гебраїзми (*гебра* ‘товариство’,

дінтойра ‘злодійський кривавий суд’, *цімис* ‘щось дуже добре’) тощо. Найчисельнішими є групи власне українських лексем, полонізмів та германізмів – запозичень із німецької літературної мови (*зіхер* ‘певний, безперечний’, *шпас* ‘жарт’), також із діалектів та з німецького арго (*шпаєр* ‘револьвер’).

У дослідженні схарактеризовано радянську мовну політику, що полягала у втручанні в лексикографічну й редакторську практики з метою штучного зближення української мови з російською. Зазначену редакторську практику висвітлено на основі порівняльного аналізу трьох видань збірки Б. Нижанківського „Вулиця” (1936, 1941, 1995). Вивчення мовних змін, які редактор вніс у видання збірки 1941 року, дало змогу виокремити такі їх типи: заміна українських слів на росіянізми зі збереженням основного значення (*лялька* – *кукла*, *помаранчевий* – *оранжовий*, *кришталь* – *хрусталь*); заміна лексеми на інший варіант зі зміною основного значення (*трускавки* – *огірки*, *ферії* – *курорт*, *харамуля* – *смак*); заміна жаргонної лексики нейтральним, позбавленим конотації варіантом (*моровий хлоп* – *хороший хлопець*, *гукнути в писок* – *дати ляпаса*); слова і словосполучення, які вилучили з тексту без заміни (*на позір*, *змервлений*, *сціпенілий*; *мов у шлунку після чорної кави*).

Зазначені зміни ілюструє Додаток 1.

У роботі розглянуто також практику маркування лексики, зафіксованої в текстах письменників літературного угруповання „Дванадцятка”, у „Словнику української мови” в 11 томах (1970–1980). Більшість слів західноукраїнського варіанта літературної мови у СУМі позначено ремарками ‘розмовне’, ‘розмовно-знижене’, ‘фамільярне’, ‘вulgарне’, ‘застаріле’, ‘архаїзм’, ‘західне’, ‘діалектне’; вживається також тлумачення слова через описову формулу ‘те саме, що’. Здійснено аналіз фіксації відповідних лексичних одиниць у „Малоруско-німецькому словарі” за ред. Є. Желехівського та С. Недільського (1886), „Російсько-українському словнику” за ред. А. Кримського та С. Єфремова (1924–1933). Результати

свідчать, що лексикографічні праці 20–30-х років ХХ ст. фіксували досліджену лексику без обмежувальних ремарок. У такий спосіб лексичні одиниці, якими в 20–30-х активно послуговувалися мовці, пізніше були витіснені на периферію мовної системи. На теперішньому етапі відбуваються процеси актуалізації лексики західного варіанта української літературної мови в сучасних художніх текстах, що якнайкраще відбиває прагнення творчої інтелігенції усунути наслідки радянської політики русифікації, збагатити й урізноманітнити лексичний склад загальнонародної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Текстові джерела

1. „Дванадцятка” : Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття : антологія урбаністичної прози / авт. проекту Василь Габор. – Львів : Піраміда, 2006. – 344 с. : іл. – (Українська 9 Літературна Спадщина). – До 750-ліття Львова. – Видавничий проект „Приватна колекція”.
2. Гірний В. Боягуз / Василь Гірний // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст. : Антологія урбаністичної прози / В. Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”. – С. 252–260.
3. Гірний В. Розгублені сили та інші твори / В. Гірний. – Перемишль, 2008. – 940 с.
4. Керницький І. Герой передмістя / І. Керницький. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2003. – 260 с.
5. Керницький І. Перелетні птахи: довші та коротші, менше і більше веселі історії, в краю, на скитальщині і на гостинній землі Вашингтона, написані (1942–1952) / І. Керницький. – Нью-Йорк : Вид-во Юрія Тищенка, 1952. – 141 с.
6. Керницький І. Святоіванські вогні : (оповідання) / І. Керницький. – Львів : Накладом Івана Тиктора, 1934. – 126 с.
7. Курдидик А. Записки з буднів: фейлетони і нариси / А. Курдидик. – Вінніпег, 1977. – 142 с.

8. Курдидик А. Меценат / А. Курдидик // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст. : Антологія урбаністичної прози / В. Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”. – С. 219–221.
9. Курдидик А. Ясні вогні: [ксерокопія] / А. Курдидик. – Львів : Добра книжка, 1929. – 21 с.
10. Марійчин П. Ліва кампа / П. Марійчин // Літературно-науковий Вістник. – Львів, 1929. – С. 846–850.
11. Нижанківський Б. Вирішальні зустрічі : Оповідання / Б. Нижанківський. – К : Світовид ; Нью-Йорк : [б.в.], 1995. – 286 с.
12. Нижанківський Б. Вулиця / Б. Нижанківський // „Дванадцятка” : Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття : антологія урбаністичної прози / авт. проекту Василь Габор. – Львів : Піраміда, 2006. – 344 с. : іл. – (Українська 9 Літературна Спадщина). – До 750-ліття Львова. – Видавничий проект “Приватна колекція”. – С. 44–102.
13. Нижанківський Б. Новели / Б. Нижанківський. – К. : Радянський письменник, 1941. – 101 с.
14. Нижанківський Б. Повернення до міста / Б. Нижанківський // „Дванадцятка”: Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття : антологія урбаністичної прози / авт. проекту Василь Габор. – Львів : Піраміда, 2006. – 344 с. : іл. – (Українська 9 Літературна Спадщина). – До 750-ліття Львова. – Видавничий проект „Приватна колекція”. – С. 104–158.
15. Тарнавський З. Вітер над Янівською / З. Тарнавський // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст. : Антологія урбаністичної прози / В. Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”. – С. 163–192.
16. Тарнавський З. Дорога на Високий Замок / З. Тарнавський // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років

- XX ст. : Антологія урбаністичної прози / В. Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”. – С. 192–200.
- 17.Тарнавський З. Людина з п'єси / З. Тарнавський // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років XX ст. : Антологія урбаністичної прози / В. Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”. – С. 200–205.
- 18.Франко І. Яндруси // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 1–25. Художні твори. Т. 17. Повісті та оповідання (1887–1888) / І.Я. Франко. [Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР ; Упоряд., комент. В.С. Дроб'язко, В.Н. Климчук ; Редкол.: (голова) Євген Прохорович Кирилюк]. – К. : Наукова думка, 1979.
- 19.Чернява І. Екзекуція / І. Чернява // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років XX ст. : Антологія урбаністичної прози / В. Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”. – С. 279–285.
- 20.Чернява І. На Сході – ми! : фільм прийдешнього / І. Чернява. – Львів : Стрибожич, 1932. – 198 с.

II. Лексикорафічні джерела

- 21.Винничук Ю. Словничок галицизмів / Винничук Ю. Мальва Ланда / Ю. Винничук. – Львів : Піраміда, 2007. – 428 с.
- 22.Голоскевич Г. Правописний словник: близько 40000 слів / Г. Голоскевич. – Лондон : Видавництво Союзу українців у Великій Британії, 1977. – 451 с.
- 23.Горбач О. Арго в Україні / О. Горбач. – Львів : Інститут мовознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006 (Серія „Діалектологічна скриня”). – 688 с.
- 24.Етимологічний словник української мови: У 7 т. [Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін]. – Т. 1: А–Г. – К.: Наук. думка, 1982. – 632 с.; Т. 2: Д–Конці. – 1985. – 572 с.; Т. 3: Кора–М. – 1989. – 552 с.; Т. 4: Н–П. – 2003. – 656 с.; Т. 5: Р–Т. – 2006. – 704 с.; Т. 6: У–Я. – 2012. – 568 с.

25. Єрмоленко С. Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибики, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
26. Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар. Т. I: *A–O*; Т. II: *P–Я*. – Львів, 1886. – 1117 с.
27. Короткий їдиш-український словник / Укладач Й. Торчинський. – К. : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1996. – 207 с.
28. Короткий словник львівської гвари [Упор. Люба Козак] [Електронний ресурс] // Журнал «І». – № 36. – 2004. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n36-1texts/gwara.htm> (дата звернення: 09.10.2013).
29. Левицька М. Я. Словник мовно-літературної практики часописів Львова (20–30 років ХХ століття) / М. Я. Левицька. – Львів : Українська академія друкарства, 2007. – 278 с.
30. Лексикон львівський: поважно і на жарт / 2-е вид., доповн. і випр.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012 (Серія „Діалектологічна скриня”). – 852 с.
31. Львівський словник // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст. : Антологія урбаністичної прози / В. Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”. – С. 331–336.
32. Німецько-український словник / Укл. др. Я. Ярема. – К. : МП „Пам'ятки України”, 1994. – 729 с.
33. Огієнко І. І. Український стилістичний словник / І. І. Огієнко. Львів : Видання львівської друкарні й антикварні у Львові, 1924. – 251 с.
34. Російсько-український словник. Т. I (*A–Ж*) / Головний редактор А. Кримський. – К., 1923; Т. III (*О–П*) / Головний редактор С. Єфремов. – К., 1927–1928; Т. II (*З–Н*) / Головний редактор А. Кримський [Електронний ресурс]. – К., 1929 – 1933. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/krym_details.html.

35. Словник жаргону злочинців [Упорядкув., передм. О. І. Поповченка]. – К. : ТОВ „Оберіг”, 1996. – 144 с.
36. Словник іншомовних слів / За ред. академіка О. С. Мельничука. Вид. 2-ге, виправлене і доповнене. – К. : Головна редакція УРЕ, 1985. – 968 с.
37. Словник сучасного українського сленгу [Упорядник Т. М. Кондратюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.
38. Словарь української мови [За ред. Б. Грінченка]. – Т. 1–4. – К. : Довіра – Рідна мова, 1996.
39. Словник української мови: В 11-ти томах [І. К. Білодід (гол. ред.) та ін.]. – Т. 1: *А–В*. – К.: Наук. думка, 1970. – 823 с.; Т. 2: *Г–Ж*. – 1971. – 545 с.; Т. 3: *З*. – 1972. – 739 с.; Т. 4: *І–М*. – 1973. – 837 с.; Т. 5: *Н–О*. – 1974. – 836 с.; Т. 6: *П–Поїти*. – 1975. – 828 с.; Т. 7: *Поїхати–Приробляти*. – 1976. – 721 с.; Т. 8: *Природа–Ряхтливий*. – 1977. – 925 с.; Т. 9: *С*. – 1978. – 915 с.; Т. 10: *Т–Ф*. – 1979. – 655 с.; Т. 11: *Х–Б*. – 1980. – 698 с.
40. Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонної лексики української мови: Містить понад 3200 слів і 650 стійких словосполучень / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 336 с.
41. Ставицька Л. О. Український жаргон. Словник / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
42. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ч. 1: Матеріали до словника / Л. О. Ткач. – Чернівці : Рута, 2000. – 408 с.
43. Українсько-німецький словник 100 000 слів / Уклад. Я. Рудницький, З. Кузеля. – Ляйпціг, 1943. – 1494 с.
44. Brückner A. Słownik Etymologiczny Języka Polskiego; ze wstępem Zenona Klemensiewicza. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1957. – 805 s.
45. Rudnyćkyj J. An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language. Vol. 1 (Parts 1-11). A – Winnipeg : Ukrainian Free Academy of Sciences – UVAN, 1962–1972.

46. Rudnyćkyj J. An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language. Vol. 2 (Parts 1-11). Д – Ђ. – Ottawa : Ukrainian Mohylo-Mazepian Academy of Sciences and Ukrainian Language Association, 1982. – 1128 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

47. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 48–54.
48. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк; Відп. ред. Є. А. Карпіловська. – К. : ТОВ „КММ”, 2013. – 416 с.
49. Анатоль Перепадя: „Мій голос залунає поміж вами” : [інтерв’ю з перекладачем А. Перепадею / спілкувалася Валентина Давиденко] // Українська літературна газета. – 2010. – Вип. 19 (25) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litgazeta.com.ua/articles/anatol-perepadya-mij-golos-zalunaye-pomizh-vamy/> (дата звернення: 11.03.2015). – Назва з екрану.
50. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Сербенська, М. Білоус, Х. Дацишин та ін] ; за заг. ред. О. Сербенської ; [рец. Л. Масенко та ін.] / 2-е вид., доповн. і переробл. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 257 с.
51. Арапов М. В. Сленг / М. В. Арапов / Большой энциклопедический словарь // Языкознание / [под. ред. В.Н. Ярцевой]. – [2-е изд.] – М., 1998. – 461 с.
52. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – 607 с.
53. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : Навч. посібник / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
54. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу : монографія / В. В. Балабін. – К. : Логос, 2002. – 313 с.

55. Батюкова Н. В. О соотношении студенческого жаргона и городского просторечия / Н. В. Батюкова // Живое слово в русской речи Прикамья : Межвуз. сборник научных трудов. – Пермь, 1989. – С. 89–95.
56. Березовенко А. В. Кримінальне арго в Україні / А. В. Березовенко // Мовознавство: Доповіді та повідомлення IV Міжн. конгр. українців / Відп. ред. В. В. Німчук. – К. : Пульсари, 2002. – С. 197–201.
57. Биби́к С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення [Текст] : монографія / С. П. Биби́к ; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013 – 589 с.
58. Бичко З. М. Про слово *гостинець* в українській мові [Електронний ресурс] / З. М. Бичко. – Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine19-11.pdf> (дата звернення: 16.01.2013). – Назва з екрану.
59. Бідер Г. Українська мова в Габсбурзькій монархії (1772-1918 рр.) / Г. Бідер // Мовознавство. – 1997. – №1. – С. 24–29.
60. Білодід І. К. Виховання культури усного побутового мовлення / І. К. Білодід // Мовознавство. – 1968. – № 5. – С. 3–10.
61. Білоус М. Чарівні слова / М. Білоус // Урок української. – 2002. – № 10. – С. 36–38.
62. Боберський І. М. Забави і гри рухові. – Ч. III : Копаний м'яч. – Львів : Накл. т-ва „Сокіл”. З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Бернарського, 1906. – 37 с.
63. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.
64. Бойчук М. Про періодизацію історії української літературної мови / М. Бойчук // Питання історичного розвитку української мови : Тези доповідей міжвузівської наук. конференції 15–20 грудня 1959. – Харків, 1959 – С. 81–84.
65. Бродська Р. В. Становлення публіцистичного стилю української мови на Буковині в кінці XIX – на початку XX століття : Автореф.

- дис...канд. філол. наук : 10.02.01 / Р. В. Бродська; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2002. – 20 с.
66. Брозович Д. Славянские стандартные языки и сравнительный метод / Д. Брозович. – Вопросы языкознания, 1967. – № 1. – С. 3–34.
67. Взаємодія усних і писемних стилів мови / [Жовтобрюх М. А., Колесник Г. М., Ленець К. В. та ін.]; за ред. М. М. Пилинського. – К. : Наукова думка, 1982. – 180 с.
68. Ветрова Е. С. Звертання *пане, пані, добродію, добродійко* в українському мовному етикеті / Е. С. Ветрова // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 351–355.
69. Винник В. О. Арго // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 31.
70. Винничук Ю. З дурної голови [Електронний ресурс] / Юрій Винничук. – Режим доступу: <http://tsn.ua/analitika/z-durnoyi-golovi-389006.html> (дата звернення 07.03.2015). – Назва з екрану.
71. Винничук Ю. Кнайпи Львова / Юрій Винничук. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2005. – 289 с.
72. Винничук Ю. Лаємося по-львівськи [Електронний ресурс] / Юрій Винничук // Настрій Львова. – 2006. – № 2. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Vynnychuk/Laimosia_po-lvivsky.pdf (дата звернення: 18.11.2012). – Назва з екрану.
73. Винничук Ю. Легенди Львова : у 2 кн. / Юрій Винничук. – Т. 1. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2009. – 423 с.; Т. 2. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2010. – 512 с.
74. Виноградов В. А. Койне / В. А. Виноградов // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 230.
75. Виноградов В. В. Избранные труды / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1978. – Т. 4. История русского литературного языка. – С. 288–297.

76. Вихованець І. Р. Про новий тлумачний словник української мови / І. Р. Вихованець, А. П. Непокупний, О. Б. Ткаченко // IV Міжнародний конгрес українців. Доповіді та повідомлення. – К. : Університетське вид-во „Пульсари”, 2002. – С. 17–21.
77. Вовк А. Творення „безлицької людини” в УРСР / А. Вовк // Культура слова. К. : Наукова думка, 1994. – Вип. 24. – С. 95–101.
78. Возна Р. Ф. Товаришу чи громадянине? / Р. Ф. Возна // Культура слова. – К. : Наук. думка, 1981. – Вип. 20. – С. 98–110.
79. Галета О. І. Від антології до онтології: антологія як спосіб репрезентації української літератури кінця XIX – початку XXI століття : монографія / О. І. Галета. – Київ : Смолоскип, 2015 – 640 с.
80. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
81. Гірняк С. П. Дискусії наддніпрянської та галицької інтелігенції початку XX ст. про мовні норми / С. П. Гірняк // Проблеми гуманітарних наук : Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. – Вип. 26. Філологія. – С. 14–33.
82. Гірняк С. П. Мовний колорит Львова кінця XIX – початку XX ст. як відображення етнічного складу його мешканців / С. П. Гірняк // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Т. Біленко (гол. ред.), М. Федурко, П. Мацьків та ін. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. – С. 33–50.
83. Голик Р. Й. Між різними етнічними світами?: міський фольклор Львова, арго та міф батяра у 20–30-х рр. XX ст. [Електронний ресурс] /

- Р. Й. Голик. – Режим доступу: <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2015-4/5.pdf> (дата звернення: 18.02.2015). – Назва з екрану.
84. Горбач О. Арго / О. Горбач // Енциклопедія українознавства: Словникова частина [Текст] / Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові; голов. ред. В. Кубійович. – Перевидання в Україні. – Львів : Наук. т-во ім. Шевченка, 1993. – Т. 1: *Абаза – Голов'янка*. – С. 57–58.
85. Горбач О. Арго українських вояків / О. Горбач. – Мюнхен, 1963. – 38 с.
86. Горбач О. Арго українських школярів і студентів / О. Горбач // Наукові Записки Українського Вільного Університету. – Мюнхен, 1966. – № 8. – С. 3–55.
87. Гофенедер Ф. Радянська мовна політика в Україні. Переклади творів Леніна українською 1930-х та 1950-х рр. / Ф. Гофенедер // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах): науково-методичний журнал, 2010. – № 4. – С. 37–47.
88. Грачев М. А. Арготизмы в молодежном жаргоне / М. А. Грачев // Русский язык в школе. – 1996. – № 1. – С. 78–85.
89. Грицак Є. М. Спортова мова наших учнів / Є. М. Грицак / Грицак М. Є. Вибрані українознавчі праці. – Перемишль, 2002. – С. 158–160.
90. Грицак Я. Й. Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота (1856–1886) / Я. Й. Грицак. – К. : Критика, 2006. – 631 с.
91. Гриценко П. Ю. Діалектизм // Українська мова. Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. / П. Ю. Гриценко. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 135–136.
92. Гриценко П. Ю. Некоторые замечания о диалектной основе украинского литературного языка / П. Ю. Гриценко // *Philologia slavica: К 70-летию академика Н. И. Толстого*. – М : Наука, 1993. – С. 284–294.

93. Гриценко П. Ю. Непоминаний досвід розбудови української мови [передмова] / П. Ю. Гриценко // В. Дубровський. Словник московсько-український / Інститут української мови НАН України. – К. : КММ, 2013. – 464 с. – (Серія „Лексикографічна спадщина України”). – С. 3–8.
94. Гриценко П. Ю. Сучасний погляд на мову Шевченка / П. Ю. Гриценко // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах) : науково-методичний журнал. – 2004. – №3 (684). – С. 32–38.
95. Грінченко Б. Д. Галицькі вірші : критична стаття / Василь Чайченко [Грінченко Б.] // Правда. – 1891. – Т. III, вип. VIII. – С. 103–111 ; Т. III, вип. IX. – С. 150–158 ; Т. IV, вип. X. – С. 200–206.
96. Грушевський М. С. Галичина і Україна / М. С. Грушевський // Грушевський М. С. Націоналізм. Антологія – К., 2000. – С. 180–187.
97. Гутнікевіч А. Міське життя Львова у міжвоєнний період [Електронний ресурс] / А. Гутнікевіч // Журнал «І». – 2008. – № 52. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n52texts/hutnikiewicz1.htm> (дата звернення 12.08.2014). – Назва з екрану.
98. Габор В. В. До історії львівської літературної групи „Дванадцятка” // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст.: Антологія урбаністичної прози / В. В. Габор. – Львів : ЛА „Піраміда”. – С. 13–29.
99. Демська О. М. Реєстр репресованих слів // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали; Упоряд.: Л. Т. Масенко та ін. / О. М. Демська – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська акад.”, 2005. – С. 354–399.
100. Дерев’яний І. Польська окупація Західної України в 1919–1939 роках. Як це було [Електронний ресурс] / І. Дерев’яний. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/3/21714/> (дата звернення: 16.03.2014). – Назва з екрану.

101. Десницкая А. В. Наддиалектные формы устной речи и их роль в истории языка / А. В. Десницкая. – Ленинград : Изд-во „Наука”. – 1970. – 100 с.
102. Дзендзелівський Й. О. Український бурсацько-семінарський жаргон середини ХІХ ст. На матеріалах повісті „Люборацькі” А. Свидницького / Й. О. Дзендзелівський // Українське і слов’янське мовознавство. – Львів : Наук. т-во ім. Т. Шевченка, 1996. – С. 353–359.
103. Дзендзелівський Й. О. Українсько-західнослов’янські лексичні паралелі / Й. О. Дзендзелівський ; АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1969. – 209 с.
104. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? / І. М. Дзюба. – К.: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2005. – 330 с.
105. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Південно-західні впливи у текстах письменників під російської України кін. ХІХ – поч. ХХ ст. / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки – К., 2006. – Т. 60. – С. 3–14.
106. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. – К., 2002. – Т. 20 – С. 14–18.
107. Древнегреческо-русский словарь / Сост. И. Х. Дворецкий ; Под общ. ред. члена-корреспондента АН СССР проф. С. И. Соболевского . – М. : ГИС, 1958. – Т. 1. – 1043 с.
108. Дубровський В. Словник московсько-український. / Інститут української мови НАН України. – К. : КММ, 2013. – 464 с. – (Серія “Лексикографічна спадщина України”).
109. Дудик М. П. Активізація – актуалізація – реактивація (лексика) / М. П. Дудик // Культура слова, 2003. – № 62 – С. 30–33.
110. Дудик М. П. Від лексики пасивної до активної в публіцистичному мовленні [Електронний ресурс] / М. П. Дудик. – Режим доступу:

<http://novamova.iatp.org.ua/htm/04/72.htm> (дата звернення: 11.09.2013). –

Назва з екрану.

111. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення: просте речення, еквіваленти речень / П. С. Дудик. – К. : Наукова думка, 1973. – 284 с.
112. Дудяк О. А. Динаміка чисельності польського населення Східної Галичини в першій третині ХХ ст. (за матеріалами переписів 1910, 1921, 1931 рр.) / О. А. Дудяк // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 36. – С. 286–296.
113. Енциклопедія Львова: У 4 т. / За ред. А. Козицького. – Львів : Літопис. – Т. 2. – 2008. – 608 с.; Т. 3. – 2010. – 736 с.
114. Єрмоленко С. Я. Літературна мова / С. Я. Єрмоленко // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – 2-е вид. випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 218–220.
115. Єрмоленко С. Я. Літературні тексти як мовноестетичні знаки національної культури / С. Я. Єрмоленко // Літературна мова у просторі національної культури. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2004. – С. 58–74.
116. Єрмоленко С. Я. Нові тенденції у загальнолітературній нормі української мови / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник // *Jezyki slowianskie wobec wspolczesnych przemian w krajach Europy srodkowej i wschodniej*; Mat. Konf. Z 23–25 IX 1992 r. – Opole, 1993. – S. 199–204.
117. Єрмоленко С. Я. Стилїстика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилїстик / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 25–36.
118. Жайворонок В. В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1999. – № 6. – С. 32–46.

119. Жайворонок В. В. Сучасний суспільно-політичний словник: процес оновлення / В. В. Жайворонок // Історія, стан і перспективи розбудови української термінології: Термінолог. зб-к науков. праць. – К. : НМКВО, 1992. – С. 29–36.
120. Жилко Ф. Т. Деякі особливості діалектної основи сучасної української літературної мови [Електронний ресурс] / Ф. Т. Жилко. – Режим доступу: <http://www.region-nation-and-beyond-linguistics.uni-freiburg.de/sites/default/files/%C5%BDylko%20-%20Einige%20Besonderheiten%20der%20dialektalen%20Grundlage%20der%20ukrainischen%20Schriftsprache%201959.pdf> (дата звернення: 14.11.2012). – Назва з екрану.
121. Жилко Ф. Т. Про діалектну основу виникнення і розвитку сучасної української літературної мови / Ф. Т. Жилко // Питання історичного розвитку сучасної української літературної мови: Тези доповідей міжвузівської наук. конференції 15–20 грудня 1959. – Харків, 1959. – С. 85–86.
122. Жирмунский В. В. Национальный язык и социальные диалекты / В. В. Жирмунский. – Ленинград : Гос. Из-во „Художественная литература”, 1936.– 297 с.
123. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1970. – 303 с.
124. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1984. – 255 с.
125. Задорожний В. Не завжди „Будь ласка” / В. Задорожний // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах) : науково-методичний журнал. – 2003. – №4 – С. 22–23.
126. Закономірності розвитку українського усного літературного мовлення / [редкол. І. К. Білодід, Й. А. Багмут, В. С. Ващенко та ін.] ; АН Україн. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1965. – 309 с.

127. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
128. Ільницький М. М. Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття / М. М. Ільницький. – Львів : Вид-во „Місіонер”, 1999. – Кн. 1. – 212 с.
129. Історія Львова. У 3-х томах / Ред. колегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Л. : Центр Європи, 2007. – Т. 3 : Листопад 1918 – поч. ХХІ ст. – 575 с.
130. Кабиш О. О. Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. О. Кабиш. – К., 2007. – 21 с.
131. Кабиш О. О. Маркована лексика актуалізується / О. О. Кабиш // Урок української : наук.-публіц. журн. – 2008. – № 5–6. – С. 26–28. – Бібліогр.: 11 назв.
132. Каганович Н. Націоналістичні перекручення в українських перекладах творів Леніна / Н. Каганович // Мовознавство. – 1934. – №3–4. – С. 22.
133. Караванський С. Й. Пошук українського слова, або Боротьба за національне „Я” / С. Й. Караванський. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2001. – 204 с.
134. Караванський С. Й. Секрети української мови: Науково-популярна розвідка з додатком словничків репресованої та занедбаної лексики / С. Й. Караванський. – К. : УКСП „Кобза”, 1994. – 152 с.
135. Карпець Л. А. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. А. Карпець ; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 19 с.
136. Кислюк Л. П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких

- запозичень) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Л. П. Кислюк. – К., 2000. – 16 с.
137. Китайгородская М. В. Языковое существование современного горожанина: На материале языка Москвы / М. В. Китайгородская, Н. М. Розанова. – М. : Языки славянских культур, 2010. – 496 с.
138. Клименко Н. Ф. Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов'янських паралелей / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. І. Даниленко // Мовознавство. – 2003. – № 2–3. – С. 96–111.
139. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : Монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 434 с.
140. Коваленко Б. О. Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Б. О. Коваленко. – Кам'янець-Подільський, 2003. – 19 с.
141. Ковальчук І. А. Лексичні та фразеологічні особливості львівського койне ХХ ст. : кваліфікаційна робота на здобуття академічного звання магістр філології / І. А. Ковальчук. – К., 2011. – 69 с.
142. Козицький А. Кримінальний світ старого Львова / А. Козицький, С. Білостоцький. – Львів : Афіша, 2001. – 228 с.
143. Колесов В. В. Язык города / В. В. Колесов. – М. : Высшая школа, 1991. – 192 с.
144. Кондратюк К. К. Інтелігенція Західної України у міжвоєнний період: формування, світогляд, професійна і громадсько-політична діяльність [Електронний ресурс] / К. К. Кондратюк. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2011_10/35.pdf (дата звернення: 29.01.2015). – Назва з екрану.
145. Кондратюк О. В. Молодіжний сленг як мовне явище [Електронний ресурс] / О. В. Кондратюк. – Режим доступу:

- <http://www.ji.lviv.ua/n38texts/kondratyuk.htm> (дата звернення: 22.04.2014). – Назва з екрану.
146. Кононенко В. І. Регіональний аспект загальнонародного / В. І. Кононенко // Урок української. – 2002. – № 9. – С. 27–29.
147. Копорский С. А. О культуре языка и речи молодежи (20-е годы) / С. А. Копорский // Русская речь. – 1990. – № 1. – С. 88–97.
148. Корнелюк І. Нема ката на вар'ята [Електронний ресурс] / І. Корнелюк // Брама. Поступ. – 14 січня 2004 р. – Режим доступу: <http://postup.brama.com> (дата звернення: 01.05.2013). – Назва з екрану.
149. Коробчинська Л. А. Розмовна і просторічна лексика української мови та її ремаркування в словниках / Л. А. Коробчинська // Лексикографічний бюлетень. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – Вип. ІХ. – С. 41–54.
150. Космолінська Н. Homo leopolensis esse [Електронний ресурс] / Н. Космолінська, Ю. Охріменко. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n36-1texts/kosmolinska.htm> (дата звернення: 12.12.2013). - Назва з екрану.
151. Коць Т. А. Функціональний аспект лексичної норми в засобах масової інформації (на матеріалі газет 90-х років ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. А. Коць. – К., 1997. – 16 с.
152. Кочерган М. П. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови / М. П. Кочерган // Мовознавство. –1997. – №1. – С. 19–23.
153. Крысин Л. П. Эвфемизмы как явление языка и культуры / Л. П. Крысин // Язык и общество на пороге нового тысячелетия: итоги и перспективы. Тезисы докладов международной конференции. Москва, 23-25 октября 2001 г. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – С. 191–194.

154. Кубійович В. М. Етнічні групи Південно-Західної України (Галичини) на 1.1.1939. Національна статистика Галичини / В. М. Кубійович. – Весбаден, 1983.
155. Курдидик А. Богдан з іншого боку: Спроба портрету одного мого близького друга / А. Курдидик // Терем. – 1971. – № 4. – С. 14–18.
156. Куць О. М. Мовна політика в державотворчих процесах України: Навч. посіб. / О. М. Куць. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 275 с.
157. Лавринович Л. Б. Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод? / Л. Б. Лавринович // Слово і час. – 2001. – № 1. – С. 40–41.
158. Ларин Б. А. К лингвистической характеристике города (несколько предпосылок) / Б. А. Ларин // Ларин Б. А. История русского языка и общего языкознания. Избранные труды. – М. : Просвещение, 1977. – С. 189–199.
159. Ларин Б. А. О лингвистическом изучении города / Б. А. Ларин // Ларин Б. А. История русского языка и общего языкознания. Избранные труды. – М. : Просвещение, 1977. – С. 175–189.
160. Левинг Ю. Вокзал – Гараж – Ангар: Владимир Набоков и поэтика русского урбанизма / Ю. Левинг. – Спб., 2004 – С. 85.
161. Ленець К. В. Лексичні зміни та їх відображення в мові сучасної преси / К. В. Ленець // Мовознавство. – 1988. – № 6. – С. 41–47.
162. Лесюк М. П. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині : монографія / М. П. Лесюк. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. – 732 с.
163. Лесюк М. П. Формування української літературної мови в Галичині в умовах австрійського режиму / М. П. Лесюк // Галичина. Науковий і культурно-просвітній науковий краєзнавчий часопис. – 2003. – №9. – С. 145–154.
164. Лингвистический энциклопедический словарь / за ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 682 с.

165. Линник Н. В. Вживання зниженої лексики у мові друкованих засобів масової інформації та її вплив на норми літературної мови / Н. В. Линник // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 49. – С. 65–67.
166. Лихачев Д. С. Черты первобытного примитивизма воровской речи / Д. С. Лихачев // Язык и мышление. – М.; Л., 1935. – Т. 3–4. – С. 47–100.
167. Лозинський Р. М. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) / Р. М. Лозинський. – Львів : ЛНУ, 2005. – 358 с.
168. Лопушинський І. П. Державна мовна політика в Україні: сучасні реалії та перспективи / І. П. Лопушинський // Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили]. – 2012. – Т. 194, Вип. 182. – С. 20–25.
169. Лучук І. В. Українська література міжвоєнного Львова [Електронний ресурс] / І. В. Лучук. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/36163> (дата звернення: 20.05.2015). – Назва з екрану.
170. Маєн Й. Розмови про львівські каварні [Електронний ресурс] / Й. Маєн // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2004. – № 36. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n36-1texts/mayen.htm> (дата звернення: 15.10.2012). – Назва з екрану.
171. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Д. В. Мазурик. – Львів, 2002. – 21 с.
172. Маковский М. М. Взаимодействие ареальных вариантов „слэнга” и их соотношение с языковым стандартом / М. М. Маковский // Вопросы языкознания. – 1963. – № 5. – С. 21–30.
173. Мальва Марія. Львівське корзо / Марія Мальва. – Львів : Євросвіт, 2013. – 163 с.

174. Мартос С. А. Жаргонні стилі спілкування в системі урбаністичних форм комунікації [Електронний ресурс] / С. А. Мартос. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/34_VPEK_2012/Philologia/9_121463.doc.htm (дата звернення: 28.12.2012). – Назва з екрану.
175. Мартос С. А. Молодіжний сленг як складова мови міста / С. А. Мартос // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. №632. Серія „Філологія”. – Харків, 2004. – Вип. 42. – С. 240–243.
176. Масенко Л. Т. Койне / Л. Т. Масенко // Українська мова: Енциклопедія. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Ви-цтво „Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2007. – С. 269.
177. Масенко Л. Т. Мова і політика / Л. Т. Масенко. – К. : Соняшник, 2004. – 119 с.
178. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Т. Масенко. – К. : Вид. дім „КМ Академія”, 2004. – 163 с.
179. Масенко Л. Т. Мовна політика УРСР: Історія лінгвоциду / Л. Т. Масенко // Українська мова у ХХ сторіччі: Історія лінгвоциду; За ред. Л. Т. Масенко. – К. : Вид. дім „КМ Академія”, 2006. – С. 6–36.
180. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики / Л. Т. Масенко. – К. : Вид. дім „КМ Академія”, 2010. – 243 с.
181. Масенко Л. Т. Соціорівні української мови в комунікативному просторі сучасного міста / Л. Т. Масенко // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах) : науково-методичний журнал. – 2011. – №6. – С. 34–37.
182. Матвіяс І. Г. Варіанти української літературної мови / І. Г. Матвіяс. – К.: НАН України; Інститут української мови. – К., 1998. – 162 с.
183. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2008. – № 6. – С. 3–12.

184. Матвіяс І. Г. Особливості словосполучень у західноукраїнському варіанті літературної мови / І. Г. Матвіяс // Українська мова. – 2006. – № 4. – С. 45–57.
185. Матвіяс І. Г. Українська літературна мова і територіальні діалекти в їх взаємодії на різних історичних етапах / І. Г. Матвіяс // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К. : Наук. думка, 1977.– С. 49–78.
186. Мацько Л. І. З якою лексикою вступаємо в ХХІ століття? (Нові тенденції та реалії) / Л. І. Мацько // Урок української. – 2000. – № 8. – С. 14–18.
187. Мацько Л. І. Українська мова в кінці ХХ ст. (Зміни в лексиці) / Л. І. Мацько // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах) : науково-методичний журнал. – 2000. – № 4. – С. 15–20.
188. Мацько О. М. Формули ввічливості в дипломатичному листуванні / О. М. Мацько // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах) : науково-методичний журнал. – 2000. – №2. – С. 14–17.
189. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. М. Миколенко. – К., 2006. – 26 с.
190. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету (засоби вираження ввічливості): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. М. Миронюк. – К., 1993. – 22 с.
191. Мозер М. Причинки до історії української мови / М. Мозер / За заг. ред. С. В. Вакуленка. – Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2008. – 832 с.
192. Мозер М. Український П'ємонт? Дещо про значення Галичини для формування, розбудови й збереження української мови / М. Мозер. – Львів : Центр гуманітарних досліджень; Київ : Смолоскип, 2011. – 160 с.

193. Монолатій І. Pri imperio: галицькі поляки як суб'єкт і об'єкт міжетнічних взаємин в дуалістичній монархії [Електронний ресурс] / І. Монолатій // Журнал «І». – 2008. – № 52. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n52texts/monolatij1.htm> (дата звернення 12.08.2014). – Назва з екрану.
194. Мосенкіс Ю. Л. Український молодіжний сленг (Стан і перспективи досліджень) / Ю. Л. Мосенкіс // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах): науково-методичний журнал. – 2007. – № 12. – С. 32–35.
195. Мосенкіс Ю. Л. Феномен українського молодіжного сленгу / Ю. Л. Мосенкіс, П. М. Грабовий, О. С. Фурса. – К. : Умань : ПП Жовтий, 2008. – 220 с.
196. Москаленко А. А. Українська лексика першої половини ХІХ ст. / А. А. Москаленко. – Одеса : Одеський державний ун-т ім. І. І. Мечникова, 1969. – 92 с.
197. Муромцева О. Г. Галичанізм / О. Г. Муромцева // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – 2-е вид. випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 92.
198. Муромцева О. Г. Західноукраїнська мовно-літературна практика / О. Г. Муромцева // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – 2-е вид. випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 198–199.
199. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Г. Муромцева. – Харків : Вид-во при ХДУ „Вища школа”, 1985. – 152 с.
200. Нередкова С. С. Українське мовлення соціуму Луганська [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / С. С. Нередкова ; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2011. – 20 с.

201. Нечуй-Левицький І. С. Криве дзеркало української мови / І. С. Нечуй-Левицький. – Київ : Друкарня І. І. Чоколова, 1912. – 96 с.
202. Нечуй-Левицький І. Сьогочасна часописна мова на Україні / І. Нечуй-Левицький // Україна, 1907. – № 1. – С. 10–11.
203. Нижанківський Б. „Дванадцятка”. Наймолодша львівська богема тридцятих років / Б. Нижанківський // Сучасність. – 1986. – Ч. 1. – С. 33–40.
204. Німчук В. В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. / В. В. Німчук. – К., 2002.
205. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / І. І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 294 с.
206. Огієнко І. І. Нариси української мови: система українського правопису: популярно-науковий курс з історичним освітленням / І. І. Огієнко. – Варшава, 1927. – 216 с.
207. Огієнко І. І. Український стилістичний словник: підручна книжка для вивчення української літературної мови / І. І. Огієнко. – Львів : Видання української книгарні й антикварні, 1924. – 496 с.
208. Огієнко І. І. Чистота і правильність української мови : Підручник для вивчення української літературної мови: Популярний курс з історичним освітленням / І. І. Огієнко. – Львів, 1925.
209. Панчук М. І. Західноукраїнські землі в 20–30-і роки / І. М. Панчук // Історія України : курс лекцій: у 2-х кн. – К., 1992.
210. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Качан, І. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 214 с.
211. Пасемко І. Лінгвопуризм і сучасні мови / І. Пасемко // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах) : науково-методичний журнал. – 2000. – № 12. – С. 24.
212. Пасіцька О. І. Етнічний склад населення Львівського повіту в 20-х роках ХХ ст. / О. І. Пасіцька // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : Зб. наук. пр. – Львів : Інститут

- українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – Вип. 21. – С. 595–601.
213. Петерсон М. Н. Язык как социальное явление / М. Н. Петерсон // Ученые записки языка и литературы РАНИОН (Лингв. секция). – 1927. – Вып. 1. – С. 5–21.
214. Піддубна В. В. Полонізми в західному та східному варіантах української літературної мови 1920–30-х рр. (за даними правописних словників) / В. В. Піддубна // Wiener Slavistisches Jahrbuch. – 2004. – Bd. 50. – S. 117–138.
215. Піддубна В. В. Полонізми в українській лексикографії 20–40-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / В. В. Піддубна. – Харків : Б.в., 2009. – 18 с.
216. Плющ Н. П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету / Н. П. Плющ // Українська мова і сучасність. – К : НМК ВО, 1991. – С. 90–98.
217. Поливанов Е. Д. Круг современных проблем современной лингвистики / Е. Д. Поливанов // Русский язык в советской школе. – М., 1929. – № 1. – С. 57–62.
218. Поливанов Е. Д. О блатном языке учащихся и о „славянском языке” революции / Е. Д. Поливанов // За марксистское языкознание. – М., 1931. – С. 161–172.
219. Поліщук Н. Пан, товариш, добродій / Н. Поліщук // Культура слова. – К. : Наук. думка, 1996. – Вип. 46–47. – С. 132–138.
220. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради : Навч. Посібник / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1999. – С. 173–174.
221. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с.
222. Портнов А. В. Друга Річ Посполита і сучасні дискусії про її спадщину / Історії для домашнього вжитку. Есеї про польсько-

- російсько-український трикутник пам'яті / А. В. Портнов. – К. : Критика, 2013. – С. 111–119.
223. Портнов А. В. Наука у вигнанні: наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939) / А. В. Портнов. – Харків : ХІФТ, 2008. – 256 с.
224. Проф. Іван Огієнко. Рідне писання. Частина друга: Словник місцевих слів у літературній мові не вживаних. – Жовква, 1934.
225. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування / Я. К. Радевич-Винницький. – Львів : СПОЛОМ, 2001. – 223 с.
226. Радевич-Винницький Я. К. Лінгвоцид як форма геноциду / Я. К. Радевич-Винницький. – ТОВ „Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи”, 2011. – 80 с.
227. Радевич-Винницький Я. К. Мовна складова національного буття: Студії з української лінгвонаціології / Я. К. Радевич-Винницький. – Київ-Дрогобич : Посвіт, 2013. – 266 с.
228. Радчук В. Д. Мова в Україні: стан, функції, перспективи / В. Д. Радчук // Мовознавство. – 2002. – № 2–3. – С. 39–45.
229. Радчук В. Д. Мовна політика: від слів до діла / В. Д. Радчук // Уряд. кур'єр. – 2001. – 15 березня. – С. 15–17.
230. Радчук В. Д. Українська мова в контексті глобалізації лінгвосфери / В. Д. Радчук // Українська мова. – 2002. – № 3. – С. 3–14.
231. Ріпко О. Мистецьке життя Львова 1920–1930-х років: спроба реконструкції / О. Ріпко // Жовтень. – 1989. – № 4 (534). – С. 69–83.
232. Рубчак Б. Невирішальні зустрічі. Вступ / Б. Рубчак // Нижанківський Б. Вирішальні зустрічі : Оповідання / Б. Нижанківський. – К : Світовид ; Нью-Йорк : [б.в.], 1995. – С. 5–12.
233. Рудницький Я. Львівський говір / Я. Рудницький // Наш Львів : ювілейний збірник 1252–1952. – Нью Йорк : Червона калина, 1953. – 212 с.

234. Рудницький Я. Українська спортивна термінологія / Я. Рудницький // Календар-альманах на 1934 рік: Спорт в маси! – Львів : Вогні, 1933. – С. 30–33.
235. Русанівський В. М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1985. – 232 с.
236. Самойлова І. А. Про деякі екстралінгвістичні фактори мовних змін у лексико-семантичній системі української мови / І. А. Самойлова // Мова і культура. – К., 2000. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 182–187.
237. Селищев А. М. Язык революционной эпохи. Из наблюдений над русским языком последних лет (1917–1926) / А. М. Селищев. – М. : „Работник просвещения”, 1928. – 248 с.
238. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем / О. А. Сербенська, М. Волощак. – К. : Вид. центр „Просвіта”, 2001. – 204 с.
239. Сиротинина О. Б. Речь современного города / О. Б. Сиротинина // Речь города. – Омск, 1995. – Ч. 1. – С. 8–11.
240. Сікора Г. В. Львівське мовлення як об'єкт лінгвоукраїністики / Г. В. Сікора // Волинь-Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2001. – С. 162–170.
241. Сікора Г. В. Про одну із тенденцій розвитку сучасної української мови / Г. В. Сікора // Jahrbuch der V. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht»// Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2014 Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier Verlag Otto Sagner, München – Berlin, 2015. – S. 177–188.
242. Сікора-Литвин Г. В. Мовний етикет Львова: формули ввічливості / Г. В. Сікора-Литвин // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. V (141). – С. 192–204.

243. Сікора-Литвин Г. В. Формули ввічливості з компонентом *прошу* як особливість у мовленні Львова / Г. В. Сікора-Литвин // Українська мова у ХХІ столітті : традиції і новаторство : тези доп. Всеукр. лінгв. форуму молодих учених, Київ, 21–23 квіт. 2010 р. – К. : ІАЦ „Спейнс-Інформ” ; ФОП Гудименко, 2010. – С. 43–47.
244. Сімович В. І. Наша товариська мова / В. І. Сімович // Українське мовознавство : розвідки і статті. – University of Ottawa Press, 1984. – С. 36–42.
245. Скаб М. С. Функціональна сфера апеляції в українській мові (семантика, граматики, прагматика, стилістика) : фвтореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / М. С. Скаб. – К., 2002. – 34 с.
246. Скворцов Л. И. Об оценках языка молодежи (жаргон и языковая политика) / Л. И. Скворцов // Вопросы культуры речи. – М., 1964. – Вып. 5. – С. 45–70.
247. Смаль-Стоцький Р. С. Українська мова в советській Україні / Р. С. Смаль-Стоцький. – Нью-Йорк : Наукове Товариство ім. Шевченка в ЗДА, 1969. – 318 с.
248. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соц. диференціація укр. мови / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2004. – 464 с.
249. Ставицька Л. О. Проблеми вивчення жаргонної лексики. Соціолінгвістичний аспект / Л. О. Ставицька // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 55–68.
250. Ставицька Л. О. Про взаємодію жаргону і сленгу / Л. О. Ставицька // Українська мова та література. – 2000. – №15. – С. 7–8.
251. Ставицька Л. О. Сучасний український інтержаргон: проблеми й аспекти вивчення / Л. О. Ставицька // Мовознавство : Доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців. – К. : Пульсари, 2002. – С. 213–216.
252. Статеева В. І. Нові дослідження з регіональної історії української літературної мови (Буковина) / В. І. Статеева // Науковий вісник

- Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. – 2009. – Вип. 20. – С. 27–37.
253. Статєєва В. І. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця XIX – поч. XX ст. (на матеріалах спадщини М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка та ін.) / В. І. Статєєва. – Ужгород : Патент, 1997 – 408 с.
254. Стельмахович М. Г. Український мовленнєвий етикет / М. Г. Стельмахович // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах) : науково-методичний журнал. – 1998. – №3. – С. 20–21.
255. Степанов Є. М. Мова міста як соціолінгвістична проблема / Є. М. Степанов // Вісник Львівського університету. Серія філол. – 2006. – Вип. 38. – Ч. II. – С. 65–71.
256. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінці XX ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / О. А. Стишов. – К., 2003. – 35 с.
257. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця XX ст. / О. А. Стишов // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 7–21.
258. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
259. Стріха М. В. Мовна політика і мовне законодавство України / М. В. Стріха // Мова і політика. – К. : Ін-т відкритої політики, 2000. – С. 24–25.
260. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови XX ст./ Л. В. Струганець. – Тернопіль : Астон, 2000. – 352 с.
261. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 438 с.

262. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища шк., 1997. – 493 с.
263. Тараненко О. О. Загальнокультурні впливи Галичини в сьогоdnішньому мовному житті України / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2015. – № 2. – С. 44–53.
264. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики СУМ (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 33–39.
265. Тараненко О. О. Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2003. – № 2–3. – С. 30–55.
266. Тараненко О. О. Українська мова і сучасна мовна ситуація в Україні / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2001. – № 4. – С. 3–19.
267. Тарнавський О. Д. Іван Керницький // Слово. Збірник 11. – Б. м. : ОУП „Слово”, 1987. – С. 298–303.
268. Тарнавський О. Д. Літературний Львів, 1939–1944 : Спомини. – Львів : Просвіта, 1995. – 135 с.
269. Тарнавський О. Д. Передмова // Керницький І. Будні і неділя. Новели. Гуморески. Фейлетони. – Нью-Йорк : Слово, 1973. – С. 5–6.
270. Ткач Л. О. Вплив польської мови на українську літературну мову Буковини кінця ХХ – початку ХХ ст. (зовнішні чинники) / Л. О. Ткач // Мовознавство. – 2000. – № 6. – С. 22–29.
271. Ткач Л. О. Лексика з кваліфікатором „західне” у „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” / Л. О. Ткач, С. І. Скаловська, О. В. Захарчишин // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2015. – Вип. 38. – С. 311–320.
272. Ткач Л. О. Особливості західноукраїнського слововжитку кінці ХІХ – початку ХХ ст. у контексті літературно-писемної традиції української мови / Л. О. Ткач // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 113–119.

273. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ч. 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку / Л. О. Ткач. – Чернівці: Книги ХХІ ст., 2007. – 704 с.
274. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Буковинська фразеологія у міжмовних зв'язках та загальноукраїнському контексті. Джерела і соціокультурні чинники розвитку / Л. О. Ткач. – Чернівці : Книги ХХІ ст., 2007. – 252 с.
275. Ткач Л. О. Українська літературна мова формувалася на Україні не лише підросійській / Л. О. Ткач // Урок української. – 2001. – № 2. – С. 57–60.
276. Ткаченко О. Б. Арго // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. / О. Б. Ткаченко. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 31.
277. Ткаченко О. Б. Проблеми типології мовно-літературного розвитку неповних націй (і насамперед української) / О. Б. Ткаченко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2002. – Кн. 2. – № 6. – С. 241–263.
278. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.
279. Третяк Н. В. Місце жаргонної лексики у структурі соціальних діалектів української мови [Електронний ресурс] / Н. В. Третяк. – Режим доступу:
http://science.kpnu.edu.ua/wpcontent/uploads/sites/7/2014/pdf/fil/18/1_14_Tretyak.pdf (дата звернення: 02.02.2015). – Назва з екрану.
280. Трифонов Р. А. Роль мовної дискусії початку ХХ ст. у процесі формування літературних норм української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Р. А. Трифонов. – Х., 2000. – 20 с.
281. Тулузакова О. Г. Лексика української постмодерністської прози на тлі загальнолітературної норми 30–80-х років ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. Г. Тулузакова. – К., 2010. – 268 с.

282. Тумай Н. В. Лінгвоцид української мови та шляхи його подолання українством у ХІХ – на початку ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. В. Тумай. – К., 2006. – 19 с.
283. Турій О. Зовнішні та внутрішні кордони Галичини [Електронний ресурс] / О. Турій. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n11texts/turij.htm> (дата звернення: 07.05.2014). – Назва з екрану.
284. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – 2-е вид. випр. і доп. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
285. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциту : Док. і матеріали / Упоряд. : Л. Т. Масенко та ін. – К. : Вид. дім „КМ Академія”, 2005. – 399 с.
286. Український Радянський Енциклопедичний Словник: в 3-х т. / Редкол : ... А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. – 2-ге вид. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1987. – Т. 2. (*Каліграфія – Португальці*).
287. Усне побутове літературне мовлення / [відпов. ред. М. А. Жовтобрюх]. – К. : Наукова думка, 1970. – 200 с.
288. Успенский Б. А. Ego Loquens. Язык и коммуникационное пространство / Б. А. Успенский. – М. : РГГУ, 2007. – 320 с.
289. Франко З. Т. Варіантність, чи територіальна відмінність, української мови / З. Т. Франко // Укр. істор. та діал. лексика. – 1995. – Вип. 2. – С. 169–173.
290. Харчишин О. Батяри українського Львова [Електронний ресурс] / О. Харчишин // Брама. Поступ. – 14 січня 2004 р. – Режим доступу: <http://postup.brama.com> (дата звернення: 01.08.2013). – Назва з екрану.
291. Химик В. В. Поэтика низкого, или просторечие как культурный феномен / В. В. Химик. – СПб. : Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2000. – 269 с.

292. Хобзей Н. В. Дещо про запозичення в мовлені львів'ян у контексті говірок південно-західного наріччя / Н. В. Хобзей // Діалектологічні студії. Запозичення та інтерференція. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2010. – С. 113–120.
293. Хобзей Н. В. Слова і місто, або місто в словах / Н. В. Хобзей // Лексикон львівський: поважно і на жарт / 2-е вид., доповн. і випр.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012 (Серія „Діалектологічна скриня”). – С. 9–40.
294. Хобзей Н. В. У нашому місті „зійшлися” аж три говірки : [інтерв'ю з канд. філол. наук, зав. відділу української мови Інституту українознавства НАН України, одним з авторів видання „Лексикон львівський: поважно і на жарт” / спілкувалася Олена Ковальська] // Експрес. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lvivexpres.com/society/2012/11/07/36893> (дата звернення: 09.11.2012). – Назва з екрану.
295. Холявко І. В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / І. В. Холявко. – Кіровоград, 2004. – 20 с.
296. Хомяков В. А. Введение в изучение сленга – основного компонента английского просторечия / В. А. Хомяков. – Вологда : Либроком, 2008. – 104 с.
297. Ціхоцький І. Л. Мовна характеристика персонажів у прозі Івана Франка : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / І. Л. Ціхоцький. – Львів, 2004. – 20 с.
298. Ціхоцький І. Л. Старольвівська урбаністика Марека Краєвського (лінгвістичні кореляції) / І. Л. Ціхоцький // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2012. – Вип. 57. – С. 93–105.

299. Чабаненко В. А. Рец. на: Українська мова: енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000 / В. А. Чабаненко // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 96–102.
300. Чапленко В. К. Історія нової української літературної мови (XVII ст. – 1933 р.) / В. К. Чапленко. – Нью-Йорк, 1970. – 448 с.
301. Чапленко В. К. Мовна політика більшовиків / В. К. Чапленко. – Нью-Йорк, 1976. – 95 с.
302. Чорновол І. П. Славні львівські батяри [Електронний ресурс] / І. П. Чорновол // Поступ. Щоденна львівська газета. – 11–17 січня 2001 року. – Режим доступу: http://postup.brama.com/010111/6_7_1.html (дата звернення 17.06.2013). – Назва з екрану.
303. Шарифуллин Б. Я. Язык современного сибирского города / Б. Я. Шарифуллин // Теоретические и прикладные аспекты речевого общения. – Красноярск, 1997. – Вып. 5. – С. 8–26.
304. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов. – К. : Вид. дім „КМ Академія”, 2003. – 160 с.
305. Шевельов Ю. Так нас навчали правильних проізношень / Ю. Шевельов // Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. 1. Мовознавство / Упоряд. Л. Т. Масенко. – К. : Вид. дім „КМ Академія”, 2008. – 569 с.
306. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ ст. (1900–1941). Стан і статус / Ю. Шевельов. – Чернівці : Рута, 1998. – 212 с.
307. Шевельов Ю. Я – мене – мені (і довкруги): спогади / Ю. Шевельов (Юрій Шерех). – Харків; Нью-Йорк : Вид. часопису „Березіль”, Вид-во М. П. Коць, 2001. – Т. 1. В Україні. – 428 с.
308. Шевчук Ж. А. Мовна політика в Україні (кінець 50-х – початок 90-х рр. ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ж. А. Шевчук; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2001. – 20 с.

309. Шерех Юрій. Поза книжками і з книжок / Юрій Шерех. – К. : Час, 1998. – 456 с.
310. Шовгун Н. О. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. О. Шовгун. – К, 2000. – 17 с.
311. Шольгіня В. Батяр, батярство [Електронний ресурс] / В. Шольгіня // Журнал «І». – 2008. – № 52. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n52texts/szolginia5.htm> (дата звернення 12.08.2014). – Назва з екрану.
312. Щепотьєв В. О. Мова наших школярів / В. О. Щепотьєв // Етнографічний вісник. – Київ, 1927. – Вип. 3. – С. 76-81.
313. Юнаковская А А. Социальная дифференциация языка города (проблемы и перспективы) / А. А. Юнаковская // Филологический ежегодник. – Омск. – 2000. – Вып. 3. – С. 80–85.
314. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / Г. М. Яворська / Національна Академія Наук України. – Ін-т мовознавства О. О. Потебні. – К., 2000. – 288 с.
315. Якимович-Чапран Д. Б. Семантико-генетичні особливості та лінгвокраїзнавчий потенціал дублетів каварня/кав'ярня / Д. Б. Якимович-Чапран // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2008. – Вип. 3. – С. 145–149.
316. Ярцева В. Н. Развитие национального литературного английского языка. / В. Н. Ярцева. – М., 1969. – 284 с.
317. Ястремська Т. О. Діалектний простір Галичини: говірки української мови / Т. О. Ястремська // Українська мова в Галичині: історичний вимір / Відп. ред. Я. Ісаєвич, М. Мозер, Н. Хобзей. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011 (Серія „Історія мови”). – С. 55–107.
318. Wakula B. Świat naukowo-artystyczny lwowskiej "knajpy" lat 30. "Szkocka", "Atlas", "Pod Gwiazdką" [Електронний ресурс] / B. Wakula. –

- Режим доступу: <http://www.eurozine.com/articles/2004-08-17-bakula-pl.html#footNoteNUM2> (дата звернення 10.04.2015). – Назва з екрану.
319. Budniak D. Adaptacja wyrazów polskich we współczesnym ukraińskim języku literackim / D. Budniak. – Opole, 1993. – 138 s.
320. Fishman J. A. Readings in the sociology of language / J. A. Fishman. – The Hague, Paris : Mouton, 1968.
321. Flexner S. New Dictionary of American Slang / S. Flexner. – N.Y. Harper and Row, 1986 – 498 p.
322. Gruchmanowa M. Mowa mieszkańców Poznania / M. Gruchmanowa, M. Witaczek-Samborska, M. Żak-Święcicka. – Poznań : Wyd. Poznańskie, 1986.
323. Gryciuk G. Polacy we Lwowie, 1939–1944. Życiecodzienne / G. Gryciuk. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2000. – 430 s.
324. Gwara lwowska. Opracowali uczniowie kl. IV Państwowego Gimnazjum XI we Lwowie pod kierunkiem dra Henryka Breita. Przegląd Krajoznawczy II 1938, nr 5, S. 85–87.
325. Habela J., Kurzowa Z. Lwowskie piosenki uliczne, kabaretowe i okolicznościowe do 1939 roku / J. Habela, Z. Kurzowa. – Kraków : Polskie Wydaw. Muzyczne, 1989. – 339 s.
326. Haleta O. The Anthologizing of tradition: Lviv as the imagined Ukrainian literary city of the 1930 s. [Електронний ресурс] / O. Haleta. – Режим доступу: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2010~ISSN_1822-4555.N_6.PG_115-120/DS.002.1.01.ARTIC (дата звернення 07.07.2014). – Назва з екрану.
327. Jakubowska U. Mit lwowskiego batiara / U. Jakubowska. – Inst. badań lit. PAN. – Warszawa : Instytut badań literackich Polskiej akademii nauk, 1988 – 351 s.
328. Kamińska M. O metodzie badań nad językiem mieszkańców wielkich miast / M. Kamińska // Rozprawy Komisji Językowej LTN. – Łódź, 1977. – T. 23. – S. 103–113.

329. Kurzowa Z. Polszczyzna Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich do 1939 roku / Z. Kurzowa. – Warszawa ; Kraków : Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1985. – 551 s.
330. Labow W. The social stratification of English in New York City. Washington / W. Labow, 1966. – 203 p.
331. Młotek M. Gwara lwowska w pierwszym półwieczu XX wieku / M. Młotek. – London : Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, 1989 – 79 s.
332. Moser M. Language behavior of Galicia Russophiles during the interwar period / M. Moser // Russian Linguistics. – November 2014. – Vol. 38, Issue 3. – pp. 315–339.
333. Na wysokiej lwowskiej fali / Opracowanie i wybór Witold Szolginia. Warszawa : Wd-wo Polonia, 1991. – 234 s.
334. Pederson L. Pronunciation of English in Chicago: Consonants and Vowels / L. Pederson. – Chicago, 1964.
335. Rudnyckij J. Lemberg Ukrainische Stadtmundart (Znesinnja). Arbeiten aus dem Institut für Lautforschung an der Universität Berlin / J. Rudnyckij. – Berlin ; Leipzig, 1943. – 139 s.
336. Ruszel R. Wesola gwara lwowska / R. Ruszel. – Gliwice : Pagina, 1992. – 36 s.
337. Sobociński M. Językowy obraz miasta. Czy miasto może coś o sobie opowiedzieć? Czy z miastem można porozmawiać? [Електронний ресурс] / M. Sobociński.– Режим доступу: http://ukw.academia.edu/MikolajSobocinski/Papers/111277/Jezykowy_obraz_miasta._Czy_miasto_moze_cos_o_sobie_opowiedziec_Czy_z_miastem_mozna_porozmawiac (дата звернення 05.09.2014). – Назва з екрану.
338. Walczak P. Lingwistyczna problematyka Galicji / P. Walczak/ Galicja i jej dziedzictwo. Literatura – język – kultura. – Kraków, 1998. – T. VIII. – 292 s.

339. Wiczorkiewicz B. Gwara warszawska dawniej i dziś /
B. Wiczorkiewicz. – Warszawa, 1974.

ДОДАТОК 1.

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИДАНЬ „ВУЛИЦІ”
Б. НИЖАНКІВСЬКОГО (1936, 1941, 1995)**

Вулиця (Львів, 1936)	Новели (Київ, 1941)	Вирішальні зустрічі (Київ, Нью-Йорк, 1995)
<i>Баняк</i>	<i>Чавун</i>	<i>Бочка</i>
<i>Барва</i>	<i>Фарба</i>	<i>Барва</i>
<i>Біля тридцять люда</i>	<i>Коло тридцяти чоловік</i>	<i>Коло тридцяти...</i>
<i>Близна</i>	<i>Рубець</i>	<i>Рубець</i>
<i>Вже було по камні?..</i>	<i>Все скінчилось?..</i>	<i>Вже було по камні?..</i>
<i>Відпадки</i>	<i>Покидьки</i>	<i>Відпадки</i>
<i>Виставова шибя</i>	<i>Вітрина</i>	<i>Вітрина</i>
<i>Від часу до часу</i>	<i>Часом</i>	<i>Часом</i>
<i>Відчинити писок</i>	<i>Відкрити рот</i>	<i>Відкрити рот</i>
<i>Вказівка (в годиннику)</i>	<i>Стрілка</i>	<i>Стрілка</i>
<i>В лічниці</i>	<i>В лікарні</i>	<i>В лікарні</i>
<i>В полудне</i>	<i>Опівдні</i>	<i>В полудне</i>
<i>Гальба</i>	<i>Кухоль</i>	<i>Гальба</i>
<i>Гладити волосся</i>	<i>Брати за волосся</i>	<i>Гладити волосся</i>
<i>Горня</i>	<i>Горнець</i>	<i>Горнець</i>
<i>Гудзуватих</i>	<i>Гудзуватих</i>	<i>Гудзуватих</i>
<i>Дістати в зуби</i>	<i>Дістати ляпаса</i>	<i>Дістати в зуби</i>
<i>Довкруги</i>	<i>Довкола</i>	<i>Вилучено з тексту</i>
<i>Долішній</i>	<i>Нижній</i>	<i>Нижній</i>
<i>Домів</i>	<i>Додому</i>	<i>Додому</i>
<i>До праці</i>	<i>На роботу</i>	<i>На роботу</i>
<i>Досередини</i>	<i>Приміщення</i>	<i>До кнайпи</i>
<i>Заки</i>	<i>Поки</i>	<i>Поки</i>
<i>Заскоро</i>	<i>Занадто рано</i>	<i>Зарано</i>
<i>Збере сьогодні таку кампу</i>	<i>Буде сьогодні так побитий</i>	<i>Дістане таку бійку</i>
<i>Зеленина</i>	<i>Зелень</i>	<i>Зеленина</i>
<i>Зовсім певно</i>	<i>Неодмінно</i>	<i>Цілком певно</i>

<i>І кожному мав право сісти на маму й нарушити фамілію</i>	<i>Вилучено</i>	<i>Вилучено з тексту</i>
<i>Кадя</i>	<i>Бочка</i>	<i>Кадя</i>
<i>Кампа</i>	<i>Бійка</i>	<i>Кампа</i>
<i>Келія</i>	<i>Камера</i>	<i>Камера</i>
<i>Клепати по плечах</i>	<i>Ляскати по плечу</i>	<i>Клепати по плечу</i>
<i>Кришталь</i>	<i>Хрусталь</i>	<i>Хрусталь</i>
<i>Ледь не</i>	<i>Мало не</i>	<i>Аж</i>
<i>Ліхтарка</i>	<i>Ліхтар</i>	<i>Ліхтар</i>
<i>Ліхтарня</i>	<i>Ліхтар</i>	<i>Ліхтарня</i>
<i>Лічниця</i>	<i>Лікарня</i>	<i>Шпиталь</i>
<i>Ляда</i>	<i>Прилавок</i>	<i>Прилавок</i>
<i>Лялька</i>	<i>Кукла</i>	<i>Лялька</i>
<i>Мало коли</i>	<i>Рідко</i>	<i>Мало коли</i>
<i>Мальований</i>	<i>Пофарбований</i>	<i>Пофарбованій</i>
<i>Мацнути</i>	<i>Ударити</i>	<i>Мацнути</i>
<i>Між нашою братією</i>	<i>Серед нашої братії</i>	<i>Серед нашої братії</i>
<i>Мов у шлунку після чорної кави</i>	<i>Вилучено з тексту</i>	<i>Вилучено з тексту</i>
<i>Мосяжний</i>	<i>Бронзовий</i>	<i>Мосяжний</i>
<i>Моровий хлоп!..</i>	<i>Хороший хлопець!..</i>	<i>Свій хлопака!..</i>
<i>Нагортка</i>	<i>Плац</i>	<i>Плац</i>
<i>На їзді</i>	<i>На дорозі</i>	<i>На дорозі</i>
<i>На позір</i>	<i>Вилучено з тексту</i>	<i>На струнко</i>
<i>Нашкірок</i>	<i>Шкірка</i>	<i>Нашкірок</i>
<i>Не гнівався</i>	<i>Не ображався</i>	<i>Не гнівався</i>
<i>Не гукне кого в писок</i>	<i>Не дасть кому-небудь ляпаса</i>	<i>Не трісне кого в писок</i>
<i>Не повелося</i>	<i>Не пощастило</i>	<i>Не повелося</i>
<i>Одначе</i>	<i>Однак</i>	<i>Однак</i>
<i>Осібне слово</i>	<i>Окреме слово</i>	<i>Окреме слово</i>
<i>Пака</i>	<i>Пачка</i>	<i>Пачка</i>
<i>Параха і клявіс</i>	<i>Парашка і грати</i>	<i>Параха і клявіс</i>
<i>Писок</i>	<i>Обличчя</i>	<i>Писок</i>
<i>Пів до першої ночі</i>	<i>Пів на першу ночі</i>	<i>Пів на першу ночі</i>
<i>Півплощі</i>	<i>Частину площі</i>	<i>Частину площі</i>
<i>Повала</i>	<i>Стеля</i>	<i>Стеля</i>
<i>Позад себе</i>	<i>Назад</i>	<i>Назад</i>
<i>Поліціант</i>	<i>Поліцай</i>	<i>Поліціант</i>
<i>Помаранчевий</i>	<i>Оранжевий</i>	<i>Оранжевий</i>
<i>Поплямлена ляда</i>	<i>Брудний прилавок</i>	<i>Поплямлений прилавок</i>
<i>Поправно</i>	<i>Пристойно</i>	<i>Пристойно</i>

<i>По-тверезому роздумуючи</i>	<i>Роздумуючи тверезим</i>	<i>Міркуючи по-тверезому</i>
<i>По тобі тут навіть капці не лишаться!</i>	<i>З тебе тут навіть не лишиться патиків!</i>	<i>З тебе тут навіть кістки не лишаться!</i>
<i>Примкнути очі</i>	<i>Примружити очі</i>	<i>Примружити очі</i>
<i>Принайменше</i>	<i>Принаймні</i>	<i>Принаймні</i>
<i>Приявні</i>	<i>Присутні</i>	<i>Присутні</i>
<i>Пушку</i>	<i>Банку</i>	<i>Банку</i>
<i>П'ястук</i>	<i>Кулак</i>	<i>Кулак</i>
<i>Рамена</i>	<i>Плечі</i>	<i>Плечі</i>
<i>Рам'я</i>	<i>Плече</i>	<i>Плече</i>
<i>Ризикувати</i>	<i>Рискувати</i>	<i>Ризикувати</i>
<i>Рівнобічно</i>	<i>Паралельно</i>	<i>Паралельно</i>
<i>Рівночасно</i>	<i>Зразу</i>	<i>Відразу</i>
<i>Рятункове поготівля</i>	<i>Швидка допомога</i>	<i>Швидка допомога</i>
<i>Склеп</i>	<i>Крамниця</i>	<i>Крамниця</i>
<i>Склепова рулетка</i>	<i>На брук</i>	<i>На крамничну штору</i>
<i>Склепар</i>	<i>Крамар</i>	<i>Крамар</i>
<i>Скоро</i>	<i>Швидко</i>	<i>Швидко</i>
<i>Сталевий</i>	<i>Стальний</i>	<i>Стальний</i>
<i>Стрінутти</i>	<i>Зустріти</i>	<i>Зустріти</i>
<i>Стріча</i>	<i>Зустріч</i>	<i>Зустріч</i>
<i>Струйка</i>	<i>Струмок</i>	<i>Вилучено з тексту</i>
<i>Сціпенілий</i>	<i>Вилучено</i>	<i>Вилучено з тексту</i>
<i>Тамтой тиждень</i>	<i>Той тиждень</i>	<i>Минулий тиждень</i>
<i>Тарелі</i>	<i>Тарілки</i>	<i>Тарілки</i>
<i>Телефонічна централя</i>	<i>Телефонна станція</i>	<i>Телефонна централя</i>
<i>Трускавки</i>	<i>Огірки</i>	<i>Огірки</i>
<i>Файний хлоп</i>	<i>Хороший хлопець</i>	<i>Свій хлоп</i>
<i>Ферії</i>	<i>Курорт</i>	<i>Вакації</i>
<i>Харамуля</i>	<i>Смак</i>	<i>Смак</i>
<i>Хідник</i>	<i>Тротуар</i>	<i>Тротуар</i>
<i>Хідники мали вигляд матового, сполоканого у воді кліше</i>	<i>Тротуари були наче вимиті</i>	<i>Тротуари були наче вимиті</i>
<i>Цайг</i>	<i>„Цайг”</i>	<i>Цайг</i>
<i>Центиметр</i>	<i>Сантиметр</i>	<i>Сантиметр</i>
<i>Це їм трохи вдавалось, трохи ні</i>	<i>Це їм не дуже вдавалось</i>	<i>Це їм не дуже вдавалось</i>
<i>Часопис</i>	<i>Журнал</i>	<i>Газета</i>
<i>Чейже</i>	<i>Адже</i>	<i>Адже</i>
<i>Чиколодки</i>	<i>Пальці</i>	<i>Пальці</i>

<i>Що в тому часі я трохи підкохувався в кельнерці Марті</i>	<i>Що тоді я трохи був закохався в кельнерку Марту</i>	<i>Я тоді трохи підкохувався в кельнерці Марті</i>
--	--	--

ДОДАТОК 2.

**ПРЕДСТАВЛЕНІСТЬ ЛЕКСИКИ „ДВАНАДЦЯТКИ” У СЛОВНИКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Слово в досліджуваних текстах	У „Словнику української мови” (1970–1980)	У „Матеріалах до словника „Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.” Л. О. Ткач (2000)	У „Лексиконі львівському: поважно і на жарт” (відп. ред. Н. В. Хобзей; вид. друге, доповн. і переробл.) (2012)
<i>Аванс</i> ‘службове підвищення’	<i>аванс</i> – частина грошей (або продуктів), яка дається наперед у рахунок майбутньої платні за роботу, товар і т. ін. (I, с. 8)	<i>аванз</i> – просування, підвищення у службі (с. 21)	<i>аванс</i> – 1. службове підвищення, кар’єрний ріст; 2. перевага(с. 50)
<i>Авансувати</i> ‘підвищувати на посаді’	<i>авансувати</i> – видавати аванс кому-небудь (I, с. 8)	—	<i>авансувати</i> – просуватися по службі, одержувати вищий чин (с. 50)
<i>Авантюра</i> ‘сварка’	<i>рідко авантюра</i> – 1. Ризикований, непевний захід, дія, справа, розраховані на випадковий успіх. 2. <i>заст.</i> Пригода (I, с. 8)	—	<i>авантюра</i> – 1. Несподівана, пригода. 2. Любовна пригода. 3. Сварка, скандал (с. 50)
<i>Агенція</i>	<i>агенція</i> – рідко. Те	<i>агенція</i> –	—

‘агентство’	саме, що агентство (I, с. 16)	1. Надання послуг; 2. Інформаційне агентство (с. 21)	
<i>Академік</i> ‘студент’	2. зах., заст. Студент університету (I, с. 25)	<i>академік, академик</i> – студент університету, академії (с. 22)	<i>академік (академік, акадими́к)</i> – студент університету (с. 54)
<i>Академічний</i> ‘студентський’	<i>академічний</i> – 2. Навчальний (I, с. 25)	—	<i>академічний</i> – студентський (с. 54)
<i>Алярм</i> ‘тривога’	<i>альярм</i> – заст., рідко. Тривога (I, с. 35)	<i>альярм</i> – 1. Тривога. 2. Переполох, шум (с. 22)	<i>альярм</i> – тривога (с. 56)
<i>Амбасада</i> ‘посольство’	<i>амбасада</i> – заст. Посольство (I, с. 38)	—	<i>амбасада</i> – посольство (с. 57)
<i>Амбасадор</i> ‘посол’	—	<i>амбасадор</i> – посол (с. 23)	<i>амбасадор</i> – посол (с. 57)
<i>Ананас</i> ‘учень, який не хоче вчитися’	<i>ананас</i> – 1. Тропічна трав'яниста рослина. 2. Великий, овальної форми, соковитий і запашний плід цієї рослини (I, с. 42)	<i>ананас</i> – перен. Тип, суб'єкт (про людину, чия поведінка заслуговує осуду) (с. 23)	<i>ананас</i> – 1. Зніжений, розпещений молодий чоловік; елегант. 2. <i>шк.</i> Учень, який не хоче вчитися, лінивий до науки. 3. Неприємна, ненависна людина; тип (с. 58)
<i>Антик</i> ‘антикваріат’	заст. 1. Пам'ятка античного мистецтва, переважно скульптурна, що збереглась до наших днів; старовинний рідкісний предмет. художньої роботи (I, с. 49)	—	<i>антик</i> – 1. Старожитня, давня річ; 2. <i>ірон.</i> Несучасна старомодна людина (с. 60)
<i>Арогантно</i>	—	—	<i>арогантний</i> –

‘нахабно, пихато’			зарозумілий, пихатий, нахабний, брутальний (с. 62)
<i>Ароганція</i> ‘нахабство, зарозумілість’	—	<i>ароганция</i> – нахабство, пиха (с. 25)	<i>ароганція</i> – зарозумілість, пиха, гординя, брутальність (с. 62)
<i>Атака</i> ‘напад’	—	—	<i>атака</i> – мед. Напад (с. 63)
<i>Атрамент</i> ‘чорнило’	<i>атрамент</i> – заст. Чорнило (I, с. 72)	<i>атрамент</i> – чорнило (с. 27)	—
<i>Баламут</i> ‘калитка на гроші’	<i>баламут</i> – 1. Той, хто сіє неспокій серед людей, підбурює на якісь учинки; бунтівник; 2. Той, хто залицяється до жінок, настирливо домагається взаємності в коханні; спокусник, зальотник; 3. діал. Риба макрель; скумбрія (I, с. 94)	—	<i>баламут</i> – 1. тюр. Паунок, передача; 2. вул. Гаманець, торбинка із грішми (с. 72)
<i>Бальон</i> 1. ‘Трамвай’; 2. ‘М’яч’	—	—	<i>бальон</i> – 1. М’яч; 2. Повітряна кулька; 3. вул. Трамвай (с. 73)
<i>Бамбетель</i> ‘диван’	—	—	<i>бамбетель</i> – 1. Дерев’яний диван, (перев. розсувний); 2. знев., жарт., ірон. Старий диван; 3. Задній ряд сидінь в автобусі; 4. знев. Служниця із села (с. 74)
<i>Бандаж</i> ‘пов’язка, бинт’	<i>бандаж</i> – 1. Хірургічний пояс чи пов’язка для	—	<i>бандаж</i> – мед. Медична пов’язка; бинт

	підтримання в нормальному положенні яких-небудь органів або частин тіла (I, с. 99)		(с. 74)
<i>Баняк</i> ‘гол’	<i>баняк</i> – чавунний горщик; казан (I, с. 102)	—	<i>баняк</i> – 1. Кухонна посудина; каструля; 2. Вид капелюха; 3. Дурень, недотепа; 4. <i>знев.</i> Старший чоловік із застарілими поглядами, сприйняттям світу; 5. <i>вул.</i> Гулянка з надмірним вживанням алкоголю; пиятика; 6. <i>шк.</i> Незадовільна оцінка; 7. <i>футб.</i> Ворота; 8. <i>футб.</i> Гол (с. 76)
<i>Бархановий</i> ‘оксамитовий’	—	—	<i>бархановий</i> – оксамитовий (с. 77)
<i>Бачний</i> ‘уважний’	<i>бачний</i> – діал. Обачний, обережний (I, с. 115)	<i>бачний</i> – уважний, пильний (с. 29)	<i>бачний</i> – 1. Пильний уважний. 2. Передбачливий, завбачливий (с. 82)
<i>Баюра</i> ‘горілка’	<i>баюра</i> – 1. Велика, глибока калюжа; 2. Яма, вибій (I, с. 116)	—	<i>баюра</i> – 1. Велика калюжа; 2. <i>вул.</i> Горілка; 3. <i>вул.</i> Пиво (с. 82)
<i>Бельфер</i> ‘учитель’	—	—	<i>бельфер</i> – 1. <i>шк.</i> Учитель; 2. Той, хто любить повчати, моралізувати

			(с. 85)
<i>Бенькарт</i> 'аморальна людина, виродок'	—	—	<i>бенькарт</i> – 1. Незаконно народжена дитина; байстрюк; 2. <i>лайл., жарт., ірон.</i> Надто активна, рухлива, неспокійна дитина; невгамовний підліток; 3. <i>знев.</i> Людина без моральних засад та цінностей; виродок; 4. Найменше за місткістю барильце пива; 5. Найменша за місткістю пляшка алкоголю (с. 86)
<i>Бесіда</i> 'мова, промова'	<i>бесіда</i> – 1. Розмова з ким-небудь; 2. Доповідь, повідомлення на яку-небудь тему з наступним обміном думками; співбесіда; 3. <i>розм.</i> Гуляння в когось; бенкет; 4. <i>розм.</i> Товариство, компанія; 5. <i>діал.</i> Мова, мовлення (I, с. 162)	<i>бесіда</i> – 1. Мова. 2. Промова (с. 31)	<i>бесіда</i> – промова (с. 87)
<i>Бібула</i> 1. 'Низькосортний папір'; 2. 'Нелегальні листівки, летючки'. 3. 'Підпільна література'	<i>бібула</i> – <i>заст.</i> 1. Грубий обгортковий папір; 2. Промокальний папір (I, с. 173)	<i>бібула</i> – папір низького сорту (с. 32)	<i>бібула</i> – 1. Промокальний папір. 2. Обгортковий папір. 3. Тонкий папір; цигарковий папір. 4. Нелегальні листівки, летючки

			(с. 90)
<i>Бібулковий</i> 'нелегальний'	—	—	<i>бібулковий</i> – виготовлений із бібулки (с. 91)
<i>Біжучий</i> 'поточний (про рік, століття тощо)'	<i>біжучий</i> – 1. Який біжить, тече; проточний, бігучий; 2. <i>перен.</i> Який відбувається, здійснюється тепер; поточний (I, с. 179)	<i>біжучий</i> – поточний (с. 32)	<i>біжучий</i> – цей, поточний (про рік, століття тощо) (с. 93)
<i>Близна</i> 'рубець'	—	—	<i>близна</i> – рубець від рани; шрам (с. 95)
<i>Боївка</i> 'відділ, підрозділ підпільної військової організації'	—	—	<i>боївка</i> – збройна структурна одиниця підпільної військової організації (с. 101)
<i>Боївкар</i> 'член боївки'	—	—	<i>боївкар</i> – член боївки (с. 101)
<i>Бомба</i> 'вид удару; гол'	<i>бомба</i> – розривний снаряд, начинений вибуховою речовиною (I, с. 216)	—	<i>бомба</i> – 1. Бомба; 2. <i>вул.</i> Кухоль (пива); 3. <i>шк., студ.</i> Листок із повною відповіддю на екзаменаційний білет, який студент (учень) крадькома приносить на іспит; 4. <i>футб.</i> М'яч; 5. <i>футб.</i> Вид удару; 6. <i>вул.</i> Дівчина з великими грудьми (с. 102)
<i>Бомбардієр</i> 'гравець, котрий забиває багато голів'	<i>бомбардир</i> – <i>заст.</i> У дореволюційній армії — звання солдатів артилерії (I, с. 216)	—	<i>бомбардієр</i> – <i>вул.</i> Особа, яка влучно кидає, влучає в ціль (с. 102)

<i>Бомбон</i> ‘цукерка’	—	<i>бомбон, бонбон</i> – цукерка (с. 34)	<i>бомбон</i> – цукерка (с. 103)
<i>Бонг</i> ‘очищений нерозведений спирт’	—	—	<i>бонг (бунг, буньг)</i> – <i>вул.</i> Очищений нерозведений спирт (с. 103)
<i>Братанич</i> ‘син брата, племінник’	<i>брананич</i> – <i>діал.</i> Племінник по братові, небіж (I, с. 227)	—	<i>братанич</i> – син брата; племінник (с. 106)
<i>Братія</i> ‘товариство, компанія’	<i>братія</i> – 1. <i>розм.,</i> <i>іноді ірон. або жарт.</i> Люди однієї професії, одного суспільного середовища; 2. Ченці однієї общини або монастиря (I, с. 231)	—	<i>братія</i> – товариство, компанія (с. 107)
<i>Брик</i> ‘надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього; підрядник’	<i>брик</i> – уживається як присудок за знач. брикати 1 і брикатися 1 (I, с. 235)	—	<i>брик</i> – <i>шк.</i> Надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього (с. 108)
<i>Брикати</i> ‘втікати’	<i>брикати</i> – 1. Підкидати зад і задні ноги (про копитних тварин); 2. Граючись, пустуючи, бігати й стрибати; 3. Виявляти норовистість; капризувати; 4. Бити задніми ногами (I, с. 235)	—	<i>брикати</i> – 1. <i>вул.</i> Втікати; 2. Пустувати (про дітей); 3. Скакати, стрибати (с. 108)
<i>Бубнити</i> ‘зачувати напам’ять,	<i>бубнити</i> – 1. Грати на бубні; 2. <i>розм.</i> Стукати,	—	<i>бубнити</i> – 1. Невизначно говорити;

зазубрювати'	тарабанити (I, с. 244)		бубоніти; 2. <i>шк.</i> Зачувати напам'ять; зазубрювати (с. 110)
Буда 'буда'	<i>буда</i> – 1. Невелика будівля для господарських потреб, для захисту від негоди та ін.; будка; 2. <i>заст.</i> Простий екіпаж з верхом; 3. Невеличке крите приміщення для собаки; будка, конура (I, с. 246)	—	<i>буда</i> – 1. Крита вантажівка; 2. <i>шк.</i> Школа (с. 111)
Бунда 'теплий верхній одяг'	<i>бунда</i> – діал. Рід верхнього одягу (I, с. 255)	—	<i>бунда</i> – теплий верхній одяг (пальто, жилет тощо) (с. 113)
Бухати 'красти'	<i>бухати</i> – 1. Видавати глухі, уривчасті звуки; стукати глухо, уривчасто; 2. Бити; стріляти; 3. Вириватися густою масою; 4. Кидати з силою, з глухим звуком (I, с. 267)	—	<i>бухати</i> – <i>вул.</i> 1. Штовхати у плечі, давати стусанів; 2. Красти; 3. Їхати (про трамвай) (с. 114)
Бухнути 'вкрасти'	<i>бухнути</i> – 1. Однокр. До бухати; 2. <i>розм.</i> Линути багато чого-небудь; 3. <i>розм.</i> Важко впасти (I, с. 267)	—	<i>бухнути</i> – 1. Кинути; 2. Вдарити (с. 115)
Бюрко 'письмовий стіл'	<i>бюрко</i> – <i>Змени.</i> до <i>бюро</i> (I, с. 269)	<i>бюрко</i> – письмовий стіл (с. 38)	<i>бюрко</i> – письмовий стіл (с. 116)
Бюро 'установа, контора'	<i>бюро</i> – 1. Назва керівного органу партії, організації, установи; 2. Назва деяких установ або їх	<i>бюро</i> – установа, контора (с. 38)	<i>бюро</i> – установа, контора (с. 116)

	відділів, контор; 3. Рід письмового стола з висувною кришкою і шухлядами для паперів; конторка (I, с. 269)		
<i>Вакації</i> ‘канікули’	<i>вакації</i> – канікули, перерва в роботі навчальних закладів, установ (I, с. 282)	<i>вакації, вакації</i> – канікули (с. 39)	<i>вакації</i> – канікули (с. 118)
<i>Вар’ят</i> ‘людина, поведінка якої викликає несхвалення, осуд’	—	—	<i>вар’ят</i> – 1. Психічно хворий чоловік; розумово обмежений чоловік; 2. Чоловік, чий слова чи поведінка викликають подив, шокують інших; 3. Чолов’яга; 4. <i>вул., вульг.</i> Чоловічий статевий орган; 5. Цигарка (с. 122)
<i>Ватований</i> ‘підшитий ватою’	—	<i>ватований</i> – ватний, на ваті (с. 41)	<i>ватований</i> – підшитий ватою (с. 122)
<i>Ватованка</i> ‘одяг на ваті’	—	—	<i>ватованка</i> – одяг на ваті; ватник (с. 122)
<i>Вгатити</i> ‘дати багато домашнього завдання’	<i>вгатити</i> – 1. Робити гатку, прокладаючи дорогу через болото або багнисте місце; 2. З силою встромити якийсь гострий предмет у що-небудь; усадити; Ударити когось чим- небудь з усієї сили; 3. Влучити в що- небудь (кулею,	—	<i>вгатити</i> – 1. Вдарити; 2. <i>шк.</i> Дати багато домашнього завдання (с. 124)

	снарядом і т. ін.) (I, с. 374)		
<i>Вдовілля</i> 'задоволення, потіха'	—	<i>вдоволенє</i> – задоволення (потреб) (с. 42)	<i>вдовілля</i> – задоволення, потіха (с. 124)
<i>Вельон</i> 'фата'	—	<i>завельонований</i> [<i>завелонований</i>] – закритий вуаллю, (вельоном) (с. 119)	<i>вельон</i> – 1. Весільний головний убір нареченої; фата. 2. Прозора тканина, якою закривають обличчя; вуаль (с. 125)
<i>Вив'язуватися</i> 'знаходити вихід зі скрутної ситуації'	<i>вив'язуватися</i> – обгортати чимсь свою голову шию, зв'язуючи кінці певним способом (I, с. 369)	<i>вив'язатися</i> , <i>вив'язуватися</i> – 1. Розгорнутися, розгорітися, виникнути (про обговорення, дискусію). 2. Впоратися (з чимось), вийти зі (скрутного) становища (с. 46)	<i>вив'язуватися</i> – захоти вихід зі скрутної, складної ситуації (с. 129)
<i>Видко</i> 'напевно'	<i>видко</i> – розм. 1. Те саме, що видно (I, с. 389)	<i>видко</i> – 1. <i>предик.</i> <i>присл.</i> Видно. 2. Вставне слово (с. 49)	<i>видко</i> – 1. Доступно зорові; видно. 2. Напевно, очевидно (с. 131)
<i>Віїмка</i> 'виняток'	<i>віїмково</i> – <i>заст.</i> Те саме, що виняток (I, с. 402)	<i>віїмка</i> – виняток (с. 50)	<i>віїмка</i> – 1. Заглибина, ямка. 2. Виняток (с. 133)
<i>Віїмковий</i> 'винятковий'	<i>віїмковий</i> – <i>заст.</i> Те саме, що винятковий (I, с. 402)	<i>віїмковий</i> – винятковий (с. 50)	<i>віїмковий</i> – винятковий, особливий (с. 133)
<i>Виплата</i> 'заробітна плата'	<i>виплата</i> – дія за значенням виплачувати і виплатити (I, с. 453)	<i>виплатитися</i> , <i>виплачуватися</i> – 1. Окупитися, бути вигідним для придбання чи використання;	<i>виплата</i> – заробітна плата (с. 139)

		бути прибутковим, покривати видатки; 2. <i>перен.</i> Бути вартим втрачених зусиль і часу (с. 55)	
<i>Вистава</i> ‘вітрина’	<i>вистава</i> – 1. <i>заст.</i> <i>зах.</i> Вітрина; 2. Виставка (I, с. 498)	<i>вистава</i> – 1. Вітрина магазину. 2. Виставка, експозиція (с. 59)	<i>вистава</i> – 1. Виставка, експозиція. 2. Вітрина (с. 145)
<i>Витрих</i> ‘відмичка’	—	—	<i>витрих</i> – <i>злод.</i> , <i>вул.</i> Відмичка (с. 147)
<i>Ви́фасувати</i> ‘отримати, роздобути’	—	—	<i>ви́фасувати</i> – дістати, отримати; роздобути (с. 147)
<i>Виховок</i> ‘виховання’	—	<i>вихов</i> – вирощування (с. 61)	<i>виховок</i> – виховання, опіка (с. 148)
<i>Відай</i> ‘очевидно’	<i>відай</i> – <i>розм.</i> , <i>рідко.</i> Можливо, мабуть (I, с. 552)	<i>відай</i> – мабуть, здається (с. 62)	<i>відай</i> – очевидно (с. 150)
<i>Відвалити</i> ‘переписати, списати (завдання, вправу тощо)’	<i>відвалити</i> – 1. Перекидаючи або піднімаючи що- небудь важке, відсувати або відкидати вбік; <i>розм.</i> Відокремлюват и, відрізувати велику частину чого-небудь; 2. <i>розм.</i> Розщедривш ись, давати що- небудь у великій кількості (I, с. 561)	—	<i>відвалити</i> – <i>шк.</i> Переписати, списати (завдання, вправу тощо) (с. 151)
<i>Відмахати</i> ‘переписати, списати (завдання, вправу	<i>відмахати</i> – 1. Махати комусь у відповідь; 2. Махаючи рукою,	—	<i>відмахати</i> – <i>шк.</i> Переписати, списати (завдання, вправу тощо)

тощо)'	головою і т. ін., відганяти що-небудь; 3. <i>розм.</i> Проходити, пробігати значну віддаль; 4. <i>розм.</i> Швидко виконати певну роботу; Швидко й грубо відрізати частину від цілого. 5. Перестати, закінчити махати (I, с. 604)		(с. 153)
<i>Віднаймати</i> 'здавати помешкання у винайм'	—	—	<i>віднаймати</i> – здавати помешкання у винайм (с. 153)
<i>Відпадки</i> 'залишки, відходи'	<i>відпадки</i> – <i>діал.</i> Відходи (I, с. 616)	<i>відпадки</i> – <i>мн.</i> 1. Відходи. 2. <i>перен.</i> Залишки, те, що залишилося, відсіялося (с. 64)	<i>відпадки</i> – залишки, рештки (с. 153)
<i>Відрецитувати</i> 'продекламувати'	<i>рецитувати</i> – <i>заст.</i> Декламувати (VIII, с. 522)	<i>рецитувати</i> – декламувати, оголошувати (с. 312)	<i>відрецитувати</i> – продекламувати (с. 154)
<i>Відсвистувати</i> 'давати фінальний свисток'	—	—	<i>відсвистувати</i> – <i>футб.</i> Давати фінальний свисток (с. 155)
<i>Відсмалити</i> 'переписати, списати (завдання, вправу тощо)'	—	—	<i>відсмалити</i> – <i>шк.</i> Переписати, списати (завдання, вправу тощо) (с. 155)
<i>Відсторона</i> 'офсайд; положення поза грою'	—	—	—
<i>Візита</i> 'візит'	<i>візита</i> – <i>рідко.</i> Те саме, що <i>візит</i> (I, с. 668)	<i>візита</i> – візит, відвідини, гостина (с. 69)	<i>візита</i> – візит, відвідини (с. 156)

<i>Візитация</i> 'інспекція'	<i>візитация</i> – 1. <i>заст.</i> Візит; 2. <i>спец.</i> Перевірка документів і вантажу підозрілого чужого судна (I, с. 668)	<i>візитация</i> – огляд, перевірка, інспектування (с. 69)	<i>візитация</i> – інспекція (с. 156)
<i>Віконце</i> 'вид удару'	<i>віконце</i> – <i>зменш.-пестл.</i> до <i>вікно</i> – Отвір для світла й повітря в стіні приміщення (хати, вагона тощо), куди вставлена рама з шибками (I, с. 671)	—	<i>віконце</i> – <i>футб.</i> Вид удару (с. 156)
<i>Вільно</i> 'можна'	<i>вільно</i> – 5. присудк. сл. Дозволено, не заборонено (I, с. 675)	<i>вільно</i> – <i>предик.присл.</i> Можна, дозволено, не заборонено (у поєдн. з інфінітивом) (с. 70)	<i>вільно (вольно)</i> – можна, дозволено (с. 158)
<i>Віц</i> 'дотеп, жарт'	—	—	<i>віц</i> – жарт, дотеп (с. 160)
<i>Вказівка</i> 'стрілка'	<i>вказівка</i> – керівна настанова або порада (I, с. 695)	<i>вказівка</i> – стрілка годинника (с. 71)	—
<i>Водотяг</i> 'допровідний кран'	—	—	<i>водотяг</i> – 1. Водопровідний кран; 2. Артезіанський колодязь на вулицях міста; 3. Умивальник, мийка (с. 164)
<i>Водотяги</i> 'водозбірник'	—	—	<i>водотяги</i> – водозбірник (с. 164)
<i>Воковер</i> 'неявка; легка перемога'	—	—	—
<i>Вуйко</i> 'брат матері'	<i>вуйко</i> – <i>діал.</i> 1. Дядько по матері, брат матері. 2. Про старшого	<i>вуйко</i> – дядько, родич по материнській лінії (с. 78)	<i>вуйко</i> – 1. Брат матері або батька. 2. <i>знев.</i> Селянин; 3. <i>вул.</i>

	віком чоловіка (звичайно при шанобливому звертанні) (I, с. 785)		Шмаркотиння; 4. вул. Чоловічий статевий орган (с. 173)
<i>Вуриш</i> ‘ковбаса’	—	—	<i>вуриш</i> – вул. Ковбаса (с. 173)
<i>Вцабанити</i> ‘дати багато домашнього завдання’	—	—	<i>вцабанити</i> – 1. Побити; 2. Вдарити; 3. <i>шк.</i> Дати багато домашнього завдання (с. 176)
<i>Ганделес</i> ‘вуличний продавець; дрібний торговець’	—	<i>гандлювати</i> – торгувати (с. 80)	<i>ганделес</i> – 1. Скуповувач і перепродувач старих речей; 2. Вуличний продавець; 3. <i>знев.</i> Єврей (с. 182)
<i>Ганделеска</i> ‘торговельна школа’	—	—	<i>ганделеска</i> – <i>шк.</i> Торговельна школа (с. 182)
<i>Гарбата</i> ‘чай’	<i>гербата, гарбата</i> – зах. Чай (II, с. 53)	<i>гербата</i> – 1. Чай. 2. Трава (с. 81)	<i>гарбата, гербата, гирбата</i> – чай (с.183)
<i>Гарувати</i> ‘важко, без відпочинку працювати’	<i>гарувати</i> – <i>заст.</i> 1. Важко, без відпочинку працювати (II, с. 36)	<i>гарувати</i> – тяжко, без відпочинку працювати (с. 81)	<i>гарувати</i> – важко, без відпочинку працювати (с. 184)
<i>Гебра</i> ‘товариство; компанія’	—	—	<i>гебра</i> – вул. Товариство, компанія (с. 185)
<i>Гельд</i> ‘гроші’	—	—	<i>гелд (гелд)</i> – злод. Гроші (с. 214)
<i>Геца</i> ‘весела пригода’	—	<i>геца</i> – переслідування, підступи, скандал (с. 81–82)	<i>геца</i> – весела, потішна історія, пригода; незвичайна кумедна історія, подія; жарт,

			витівка (с. 186)
<i>Гибати</i> 'забиратися геть'	—	—	<i>гебати (гибати)</i> – вул. Забиратися геть (с. 185)
<i>Глувняж</i> 'гімназист Української академічної гімназії (Головної), що на сучасній вулиці Бандери 11'	—	—	<i>глувняж</i> – шк. Гімназист Української академічної гімназії (Головної), що на сучасній вулиці Бандери 11 (с. 189)
<i>Година</i> 'урок'	<i>година</i> – 3. Відрізок часу, що відводиться на урок, лекцію, заняття та ін. (II, с. 102)	—	<i>година</i> – 1. Година; 2. шк. Урок (с. 191)
<i>Годний, годен</i> 'здатний'	<i>годний, годен</i> – розм. 2. Який може, має сили і здатність виконувати, робити що-небудь (II, с. 104)	<i>годен</i> – який може, має сили і здатність виконувати, робити що-небудь (с. 83)	<i>годний, годен</i> – який може, має сили і здатність зробити щось (с. 191)
<i>Головкувати</i> 'відбивати м'яч головою'	—	—	<i>головкувати</i> – футб. Відбивати м'яч головою (с. 194)
<i>Головно</i> – 'переважно, зазвичай, головним чином'	<i>головно</i> – головним чином (II, с. 112)	<i>головно</i> – головним чином, найбільшою мірою (с. 84)	<i>головно</i> – 1. Переважно, зазвичай; 2. Особливо (с. 194–195)
<i>Город</i> 'парк, сад'	<i>город</i> – ділянка землі при садибі, здебільшого для вирощування овочів (II, с. 135)	<i>город</i> – сад, парк (с. 85)	<i>город</i> – парк, сквер; сад (с. 202)
<i>Городець</i> 'садок'	<i>городець</i> – змениш.-пестл. до город (II, с. 135)	—	<i>городець</i> – садок (с. 202)
<i>Грач</i> 'гравець'	<i>грач</i> – 1. Учасник якої-небудь гри // Той, хто любить	—	—

	грати в яку-небудь гру, знавець якоїсь гри. 2. рідко. Людина, що грає на якому-небудь музичному інструмент (II, с. 161)		
<i>Гримнути</i> 'не скласти іспиту'	<i>гримнути</i> – 2. <i>розм.</i> Ударити з силою; 3. <i>розм.</i> Кинути з силою кого-, що-небудь; 4. <i>розм.</i> Важко, з шумом упасти, звалитися куди-небудь (II, с. 168)	—	<i>гримнути</i> – 1. Стукнути, вдарити; 2. <i>вул.</i> Випити алкоголю; 3. <i>шк.</i> Не скласти іспиту (с. 207)
<i>Грище</i> 'футбольне поле'	<i>грище</i> – 1. <i>перев. мн.</i> Різного виду розваги, організовані на дозвіллі або з певною метою; 2. Місце для таких розваг (II, с. 169)	<i>грище</i> – стадіон (с. 87)	<i>грище</i> – <i>футб.</i> Футбольне поле (с. 207)
<i>Гукнути</i> 'вдарити'	<i>гукати</i> – <i>недок., розм.</i> Видавати сильні, різкі звуки, шуми і т. ін. (II, с. 190)	—	<i>гукнути</i> – 1. <i>вул.</i> Вдарити; 2. Вистрілити (с. 209)
<i>Гардероба</i> 'гардероб, одяг'	—	<i>гардероба</i> – гардероб, одяг (с. 89)	—
<i>Голь</i> 1. 'незадовільна оцінка'; 2. 'гол'	—	—	<i>голь</i> – 1. <i>футб.</i> Гол; 2. <i>шк.</i> Незадовільна оцінка (с. 218)
<i>Граба</i> 'рука'	—	—	<i>граба</i> (<i>перев. мн. граби</i>) – <i>вул.</i> Рука (с. 219)
<i>Грайзлерня</i> 'невеликий магазин, де	—	—	<i>грайзлерня</i> , <i>грайзлерня</i> – невеликий

продають усе для щоденного вжитку'			магазин, де продають усе для щоденного відпочинку (перев. продукти) (с.219)
<i>Гранда</i> 'сварка, скандал'	—	—	<i>гранда</i> – 1. вул. Сварка, скандал, колотнеча; 2. Небувала історія випадок; 3. Непорядний вчинок, підлість; 4. Товариство, компанія (с. 220)
<i>Грейцар</i> 'дрібна розмінна монета'	—	—	<i>грейцар</i> – дрібна розмінна монета; крейцер (с. 221)
<i>Густ</i> 'смак'	—	<i>густ</i> – смак, стиль (с. 91)	<i>густ</i> – 1. Уподобання, смак; 2. Манера, стиль (с. 223–224)
<i>Дармовий</i> 'безплатний'	<i>дармовий</i> – розм. 1. Те саме, що <i>даровий</i> ; 2. <i>рідко</i> . Який марнує свій час, нічого не робить (II, с. 212)	—	<i>дармовий</i> – безплатний (с. 226)
<i>Двірець</i> 'залізничний вокзал'	<i>дворець</i> , <i>рідко</i> <i>двірець</i> – 2. <i>діал.</i> Залізнична станція; вокзал (II, с. 224)	<i>дворець</i> – вокзал (с. 94)	<i>двірець</i> – вокзал; залізнична станція (с. 228)
<i>Двія</i> 'незадовільна оцінка'	—	—	<i>двія</i> – <i>шк.</i> Незадовільна оцінка; двійка (с. 228)
<i>Деліквент</i> 'правопорушник'	—	—	<i>деліквент</i> – правопорушник; злочинець (с. 230)
<i>Дефензива</i> 'захист; лінія оборони у футболі'	<i>дефензива</i> 1. <i>заст.</i> Оборонна тактика на війні: оборона.	<i>дефензива</i> – охорона, оборона (с. 97)	<i>дефензива</i> – оборона (с. 232)

	2. <i>іст.</i> Поліція в панській Польщі (1918–1939 рр.) (II, с. 259)		
<i>Диван</i> ‘килим’	<i>диван</i> – рід великих м'яких меблів для сидіння і лежання (II, с. 270)	<i>диван</i> – килим (с. 97)	<i>диван</i> – килим (с. 235)
<i>Диркач</i> ‘директор’	—	—	<i>диркач</i> – <i>шк.</i> Директор школи (с. 236)
<i>Довжитися</i> ‘видаватися довшим, аніж звичайно’	—	—	<i>довжитися</i> – видаватися довшим, аніж звичайно (с. 242)
<i>Довірочний</i> ‘таємний, конфіденційний’	<i>довірочний</i> – <i>розм.</i> Який повідомляють комусь з довірою за умови збереження таємниці (XI, с. 679)	—	<i>довірочний</i> – таємний, конфіденційний (с. 242)
<i>Докладно</i> ‘ретельно’	<i>Докладно</i> – присл. до <i>докладний</i> – дуже повний, ґрунтовний, з усіма деталями; <i>вичерпний</i> (II, с. 352)	<i>докладно</i> – сповна, у повній кількості (с. 104)	<i>докладно</i> – 1. Ретельно, старанно; 2. Виразно, чітко (с. 243)
<i>Доконати</i> ‘здійснити, реалізувати’	<i>доконати</i> – 2. <i>рідко.</i> Зробити, здійснити що-небудь (II, с. 353)	<i>доконати</i> – виконати, зробити, довершити (с. 104)	<i>доконати</i> – здійснити, реалізувати (с. 243)
<i>Доліняж</i> ‘кишеньковий злодій’	—	—	<i>доліняж</i> (<i>доліняр</i>) – вул. Кишеньковий злодій (с. 244)
<i>Доматор</i> ‘господар’	—	<i>доматор</i> – господар дому (с. 104)	<i>доматор</i> – господар, хазяїн (с. 244)
<i>Дубельтовий</i> ‘подвійний’	—	—	<i>дубельтовий</i> – подвійний (с. 250)
<i>Дужання</i> ‘боротьба’	—	—	<i>дужання</i> – боротьба (вид

			спортивного змагання) (с. 251)
<i>Дути</i> 'підказувати'	<i>дути</i> – 1. <i>неперех.</i> Гнати, нести, рухати струмені повітря; віяти; 5. <i>неперех., розм.</i> Іти, бігти, їхати (II, с. 442)	—	<i>дути</i> – 1. <i>шк.</i> Підказувати; 2. <i>муз.</i> Співати, підспівувати; 3. <i>вул.</i> Іти (с. 254)
<i>Евентуальний</i> 'можливий, імовірний'	<i>евентуальний</i> – <i>книжн.</i> Можливий за певних умов, за відповідних обставин (II, с. 452)	<i>евентуальний</i> – можливий, здогадний (с. 112)	<i>евентуальний</i> – можливий, імовірний, відповідний до обставин (с. 256)
<i>Евентуально</i> 'можливо за певних умов, обставин'	<i>евентуально</i> – присл. до <i>евентуальний</i> (II, с. 453)	<i>евентуально</i> – можливо, за певних умов (с. 112)	<i>евентуально</i> – можливо, імовірно, відповідно до обставин (с. 256)
<i>Екзекуція</i> 'виконання судового присуду'	<i>екзекуція</i> – <i>ї, жін., заст.</i> 1. Тілесне покарання; 2. Виконання судового чи адміністративного вироку про смертну кару, тілесне покарання, стягнення боргу, податку і т. ін. (II, с. 456)	<i>екзекуція,</i> <i>екзекуція</i> – виконання судового присуду (розпорядження) щодо майна, примусове стягнення, вилучення майна (с. 112)	—
<i>Емерит</i> 'пенсіонер'	—	<i>емерит</i> – пенсіонер (с. 113)	<i>емерит</i> – пенсіонер (с. 257)
<i>Емеритований</i> 'на пенсії'	—	<i>емеритований</i> – на пенсії (с. 113)	<i>емеритований</i> – який перебуває на пенсії; пенсійного віку (с. 257)
<i>Емеритура</i> 'пенсія'	—	—	<i>емеритура</i> – пенсія (с. 257)
<i>Еміненція</i> 'найвища, найкраща оцінка'	—	<i>еміненція</i> – еміненція, преосвященство (с. 114)	<i>еміненція</i> – <i>студ.</i> Найвища, найкраща оцінка (с. 258)

<i>Єзуїта</i> ‘суворий священник-катехит’	<i>єзуїта</i> – 1. Член католицького чернечого ордену «Товариство Ісуса», що є найреакційнішою і найвойовничішою організацією католицької церкви; 2. <i>перен.</i> Про підступну, підлу, лицемірну людину(II, с. 497)	—	<i>єзуїта</i> – 1. Член ордену єзуїтів; 2. <i>шк.</i> Суворий священник-катехит; 3. <i>знев.</i> Підступна, лукава, жорстока, підла людина (с. 259)
<i>Жадний</i> ‘жодний’	<i>жадний</i> – 1. Уживається в заперечних реченнях при підметові чи додаткові для вираження повного заперечення; ні один (II, с. 542)	<i>жадний</i> – 1. Спраглий, 2. Голодний (с. 115)	<i>жадний</i> – жодний, ніякий (с. 260)
<i>Жалувати</i> ‘шкодувати’	<i>жалувати</i> – 2. Неохоче витратити що-небудь; шкодувати (II, с. 506)	<i>жалувати</i> – шкодувати (с. 116)	<i>жалувати</i> – шкодувати (с. 261)
<i>Живчик</i> ‘пульс’	<i>живчик</i> – 1. Жилочка на людському тілі, в якій відчувається пульсування крові (II, с. 528)	<i>живчик</i> – пульс (с. 117)	<i>живчик</i> – <i>мед.</i> Пульс (с. 263)
<i>Жиляки</i> ‘вени; варикоз’	—	—	<i>Жиляки</i> – 1. Вени; 2. <i>мед.</i> Варикоз (с. 264)
<i>Жилякуватий</i> ‘варикозний’	—	—	<i>жилякуватий</i> – <i>мед.</i> Варикозний (с. 264)
<i>Жлоб</i> ‘ненависна людина’	—	—	<i>жліб</i> (<i>жлоб, жолоб</i>) – <i>вул., знев.</i> 1. Селюк; 2. Скупа, дріб’язкова людина;

			3. Неприємна, ненависна людина; тип (с. 265)
<i>Жльопати</i> ‘пити алкоголь’	—	—	<i>жльопати</i> – вул. 1. Пити великими, жадібними ковтками; 2. Пити (алкоголь) (с. 265)
<i>Заавансований</i> ‘досвідчений’	—	—	<i>заавансований</i> – 1. Який триває від якогось часу, минув початкову стадію розвитку; 2. Задавнений (про хворобу); 3. Важко хворий, із задавненою хворобою; 4. Досвідчений, вправний; 5. Якому залежить на перебігові подій, на результатах; 6. Узалежнений, зацікавлений (с. 268)
<i>Забанячений</i> ‘напідпитку’	—	—	<i>забанячений</i> – вул. П’яний; напідпитку (с. 269)
<i>Заввага</i> ‘зауваження’	—	—	<i>заввага</i> – заувага, зауваження (с. 271)
<i>Зав’язатися</i> ‘утворитися’	<i>зав’язуватися</i> – 3.розм., рідко. Створюватися, засновуватися (III, с. 65)	<i>зав’язатися, зав’язуватися</i> – заснуватися, утворитися (с. 121)	<i>зав’язатися</i> – утворитися, постати (с. 272)
<i>Загачити</i> ‘несподівано або зумисне поставити складне	—	—	<i>загачити</i> – 1. Зачепити; 2. Перепинити або зачепити розмовою при

запитання, щоб виявити незнання предмета'			зустрічі; 3. Зачепити на гачок; 4. <i>шк.</i> Несподівано або зумисне поставити складне запитання, щоб виявити незнання предмета (с. 273)
<i>Загинач</i> 'учитель, який зумисне ставить складні запитання'	—	—	<i>загинач</i> – <i>шк.</i> Учитель, який зумисне ставить складні запитання (с. 273)
<i>Заголюканість</i> 'непевність'	—	—	<i>заголюканість</i> – непевність, закомплексованість (с. 273)
<i>Заживати</i> 'споживати; вживати'	<i>заживати</i> – розм. 1. Споживати, їсти, пити що-небудь постійно, часто; вживати (III, с. 122)	—	<i>заживати</i> – приймати, вживати (перев. ліки) (с. 275)
<i>Заїхати</i> 'вдарити в обличчя'	<i>заїхати</i> – вульг. Ударити когонебудь по чомусь (III, с. 132)	—	<i>заїхати</i> – вдарити (перев. в обличчя) (с. 276)
<i>Займак</i> 'штрафний удар'	—	—	—
<i>Заковувати</i> 'заучувати напам'ять, зазубрювати'	<i>заковувати</i> – 1. Накладати кому-небудь на руки або ноги кайдани, ланцюги і т. д; (III, с. 152)	—	<i>заковувати</i> – <i>шк.</i> Ґрунтовно, ретельно вчитися, старанно готуватися до іспиту(с. 278)
<i>Закропитися</i> 'випити надмір алкоголю'	<i>закроплятися</i> – <i>ірон.</i> Пити горілку, вино і т. ін. (III, с. 169)	—	<i>закропитися</i> – <i>знев., ірон.</i> Випити надмір алкоголю; випитися, сп'яніти (с. 279)
<i>Закроплений</i> 'сп'янілий'	<i>закроплений</i> – у знач. прикм., <i>жарт.</i> П'яний (III, с. 169)	—	<i>закроплений</i> – 1. Із нагоди якого випито багато алкоголю;

			обмитий; 2. Сп'янілий (с. 279)
<i>Закроплювана</i> 'горілка'	—	—	<i>закроплювана</i> – горілка (с. 279)
<i>Заледве</i> 'тільки- но'	<i>заледве</i> – <i>рідко</i> 2. Тільки-но, щойно, зовсім недавно (III, с. 181)	—	<i>заледве (заледви)</i> – тільки-но; зовсім недавно (с. 280)
<i>Залога</i> 'загін військових'	<i>залога</i> – 1. Військові частини, розташовані в якому-небудь місці; гарнізон (III, с. 193)	<i>залога</i> – команда, загін військових (с. 128)	<i>залога</i> – військова частина (с. 281)
<i>Замайтися</i> 'випити надмір алкоголю'	—	—	<i>замайтися</i> – <i>ірон.</i> Випити надмір алкоголю (с. 282)
<i>Замашисто</i> 'вільно, розмашисто, широко'	<i>замашистий</i> – 1. Для якого характерні широкі, вільні рухи (III, с. 203)	—	<i>замашисто</i> – вільно, розмашисто, широко (с. 282)
<i>Замешкалий</i> 'який постійно живе в певному місці'	—	<i>замешкалий</i> – який стало живе в певному місці (с. 129)	—
<i>Замешкати</i> 'оселитися в певному місці'	<i>замешкувати</i> – 1. <i>неперех., розм.</i> Поселятися де- небудь чи в когось; 2. <i>перех., діал.</i> Займати під житло (III, с. 206)	<i>замешкати,</i> <i>замешкувати</i> – оселитися, найняти житло, кімнату (с. 129)	<i>замешкати</i> – оселитися (с. 282)
<i>Замикати</i> 'зачиняти'	<i>замикати</i> – 1. Зачиняючи що- небудь, брати на замок, ключ, засув і т. ін.; <i>розм.</i> Затуляти, затикати чим-небудь (III, с. 207)	—	<i>замикати</i> – 1. Зачиняти, закривати; 2. Стуляти (уста); 3. Заплющувати (очі) (с. 282)
<i>Замкнений</i> 'зачинений; закритий'	<i>замкнений</i> – 1. Дієпр. пас. мин. ч. до замкнути – 1. Зачиняючи що-	<i>замкнений</i> – закритий, запечатаний (про конверт,	<i>замкнений</i> – 1. Зачинений, закритий; 2. Заплющений

	небудь, брати на замок, ключ, засув і т. ін. (III, с. 207)	паунок тощо) (с. 130)	(про очі) (с. 283)
<i>Замотеличений</i> 'очманілий'	—	—	<i>замотеличений</i> (<i>замотеличений, замотиличений</i>) – очманілий, запаморочений (с. 284)
<i>Занедбатися</i> 'перестати належно виконувати обов'язки'	—	—	<i>занедбатися</i> – перестати належно виконувати обов'язки (с. 284)
<i>Заповіджений</i> 'оголошений, призначений'	—	<i>заповіджений</i> – оголошений заздалегідь, даний до відома (с.134)	<i>заповіджений</i> – оголошений, призначений (с. 287)
<i>Запукати</i> 'постукати'	<i>запукати</i> – діал. Застукати (III, с. 283)	<i>запукати</i> – постукати (у двері, вікно) (с. 137)	—
<i>Зап'яток</i> 'каблук'	<i>зап'яток</i> – діал. 1. Задня частина п'яти; 2. Задник, закаблук (у взутті) (III, с. 286)	—	<i>зап'яток</i> – каблук (с. 287)
<i>Зарепетувати</i> 'не бути переведеним до наступного класу'	<i>зарепетувати</i> – розм. Почати репетувати (III, с. 289)	—	<i>зарепетувати</i> – шк. Не бути переведеним до наступного класу (с. 288)
<i>Зарізати</i> 'прискіпуючись, поставити погану оцінку'	<i>зарізати</i> – 2. <i>перен., розм.</i> Поставити в скрутне становище, зробити велику неприємність кому-небудь; не прийняти, дати негативну оцінку чому-небудь (III, с. 292)	—	<i>зарізати</i> – 1. <i>шк.</i> Прискіпуючись, поставити погану оцінку; 2. Скомпроментувати (с. 288)
<i>Зарізатися</i> 'не	<i>зарізатися</i> – зарізати	—	<i>зарізатися</i> –

скласти іспиту'	себе (III, с. 292)		зазнати фінансових збитків (с. 288)
<i>Засадничо</i> 'суттєво; істотно'	—	<i>засадничо</i> – принципово (с. 139)	<i>засадничо</i> – суттєво, істотно; загалом, у принципі (с. 289)
<i>Засихати</i> 'засинати'	<i>засихати</i> – 1. Ставати сухим, втрачаючи вологу; 2. Починати в'янути, гинути від несприятливих умов, пошкодження і т. ін.; 3. <i>перен.</i> Ставати блідим, худим (III, с. 307)	—	<i>засихати</i> – вул. Засинати (с. 290)
<i>Заступство</i> 'заміна (уроку заняття)'	—	<i>заступство</i> – виконання обов'язків заступника (голови зборів тощо) (с. 142)	<i>заступство</i> – <i>шк.</i> Заміна (уроку, заняття) (с. 291)
<i>Захоронка</i> 'дитячий освітній заклад'	—	<i>захоронка</i> – дитячий освітній заклад (с. 145)	<i>захоронка</i> – дитячий садок, яким часто опікуються сестри-монахині (с. 295)
<i>Зглядний</i> 'відносний'	—	—	<i>зглядний</i> – відносний (с. 302)
<i>Згодитися</i> 'домовитися'	<i>згодити</i> – 2. <i>рідко.</i> Сторгувати, купити (III, с. 517)	<i>згодитися</i> – домовитися про ціну (с. 151)	<i>згодити</i> – домовитися (с. 302)
<i>Здисципліновано</i> 'дисципліновано'	—	—	<i>здисципліновано</i> – дисципліновано (с. 304)
<i>Здолу</i> 'знизу'	<i>здолю</i> – <i>рідко.</i> Те саме, що знизу (III, с. 545)	—	<i>здолю</i> – знизу (с. 304)
<i>Зецер</i> 'робітник друкарні'	—	—	<i>зецер</i> –робітник друкарні, який здійснює набір; складач (с. 307)

<i>Зільник</i> 1. 'Зошит для гербарію'; 2. Квітник.	<i>зільник</i> – діал. 1. Квітник; 2. Горщик для квітів; вазон (III, 573)	<i>зільник</i> – палісадник, квітник (с. 154)	<i>зільник</i> – зошит для гербарію (с. 308)
<i>Зіхер</i> 'певний, безперечний'	—	—	<i>зіхер</i> – так, точно (с. 309)
<i>Злостити</i> 'дратувати, сердити'	<i>злостити</i> – злити, дратувати, викликаючи злість (III, с. 604)	—	<i>злостити</i> – нервувати, злити, дратувати (с. 312)
<i>Злоститися</i> 'нервуватися, злитися'	<i>злоститися</i> – відчувати злість, роздратування; злитися (III, с. 604)	—	<i>злоститися</i> – нервуватися, злитися, дратуватися (с. 312)
<i>Змагун</i> 'спортсмен'	—	—	<i>змагун</i> – учасник спортивних змагань; спортсмен (с. 313)
<i>Змисл</i> 'чуття; сенс'	—	<i>змисл</i> – 1. Чуття; 2. Внутрішній потяг, чуття до чогось, здатність відчувати, розуміти (с. 157)	<i>змисл</i> – чуття (с. 314)
<i>Зморозити</i> 'паралізувати, привести до заціпеніння'	<i>зморозити</i> – 3. <i>перен., розм.</i> Паралізувати, скувати чий-небудь рухи, призвести до заціпеніння; 4. <i>перен., фам.</i> Сказати що-небудь недоречне (III, с. 632)	—	<i>зморозити</i> – 1. Паралізувати, привести до заціпеніння; 2. Сказати щось недоречне (с. 315)
<i>Значок</i> 'марка'	<i>значок</i> – 1. Невеличка, перев. металева пластинка прямокутної, округлої і т. ін. форми з певними зображеннями, якою	—	<i>значок</i> – марка (с. 317)

	нагороджують когонебудь за заслуги або яку носять на знак солідарності з ким-, чим-небудь, приналежності до якоїсь організації чи на згадку про визначну подію (III, с. 650)		
<i>Зольнегль</i> ‘цвях’	—	—	<i>зольнегль</i> – шевський цвях (с. 317)
<i>Зрабувати</i> ‘обікрасти’	<i>зрабувати</i> – діал. 1. Забрати силою; 2. Придбати грабіжництвом (III, с. 696)	—	<i>зрабувати</i> – обікрасти (с. 318)
<i>Зрезигнувати</i> ‘відійти; відмовитися’	<i>зрезигнувати</i> – діал. Відмовитися, зректися (III, с. 700)	<i>зрезигнувати</i> – відмовитися, відійти (від чого?) (с. 161)	<i>зрезигнувати</i> – відійти; відмовитися від запланованого, проголошеного (с. 319)
<i>Зудар</i> ‘зіткнення’	—	—	<i>зудар</i> – зіткнення (с. 321)
<i>Зфавлювати</i> ‘застосовувати грубий прийом, порушуючи правила у спорті’	—	—	—
<i>Зшиток</i> ‘зошит’	<i>зшиток</i> – 1. Те саме, що зошит (III, с. 741)	—	<i>зшиток</i> – <i>шк.</i> Зошит (с. 323)
<i>Інспіцієнт</i> ‘асистент, помічник режисера’	—	—	<i>інспіцієнт</i> – асистент, помічник режисера (с. 326)
<i>Інститут</i> ‘гуртожиток’	<i>інститут</i> – 1. Назва деяких вищих навчальних закладів і наукових установ (IV, с. 33)	—	<i>інститут</i> – гуртожиток, заснований громадсько-просвітницькою організацією, у якому жили учні

			гімназій та шкіл (с. 326)
<i>Інструктор</i> 'репетитор'	<i>інструктор</i> – 1. Працівник якої-небудь установи, що контролює діяльність підлеглих йому органів і осіб, інструктує, як правильно організувати працю; 2. Фахівець, що навчає якої-небудь спеціальності, справи (IV, с. 34)	—	<i>інструктор</i> – 1. Репетитор; 2. Той, хто допомагає у навчанні (с. 326)
<i>Інтерес</i> 'справа'	<i>інтерес</i> – 5. розм., заст. Діло, справа (IV, с. 37)	<i>інтерес, інтерес</i> – 1. Справа; 2. Користь, зацікавлення (с. 165)	<i>інтерес</i> – 1. Справа, бізнес; 2. Користь зацікавлення (с. 326)
<i>Іритуватися</i> 'нервуватися, злитися'	<i>іритуватися</i> – рідко. Те саме, що злоститися; дратуватися, сердитися (IV, с. 47)	<i>іритуватися</i> – нервуватися, дратуватися (с.166)	<i>іритуватися</i> – нервуватися, злитися, дратуватися; хвилюватися (с. 327)
<i>Кавалець</i> 'шматок'	—	<i>кавалок</i> – шматок (с. 167)	<i>кавалець</i> – шматок, частина, уривок, фрагмент (с. 334)
<i>Каварня</i> 'кав'ярня'	—	<i>каварня</i> – кав'ярня (с. 167)	<i>каварня</i> – місце, куди приходять пити каву, обговорювати новини, читати пресу, слухати музику тощо; кав'ярня (с. 336)
<i>Кав'яр</i> 'ікра'	<i>кав'яр</i> – заст. Ікра (IV, с. 67)	<i>кав'яр</i> – ікра – харчовий продукт (с. 167)	<i>кавійор (кав'яр)</i> – ікра осетрини (с. 336)
<i>Кальош</i> 'суддя'	—	—	<i>кальош</i> – 1. Калоша;

			2. <i>футб.</i> Суддя (с. 339)
<i>Кампа</i> ‘бійка’	—	—	<i>кампа</i> – вул. 1. Бійка; 2. Удар (с. 341)
<i>Камрат</i> ‘товариш, друг’	<i>камрат</i> – діал. Товариш (IV, с. 85)	<i>камрат</i> – товариш (с. 168)	<i>камрат</i> – товариш, друг (с. 341)
<i>Канана</i> ‘диван’	<i>канана</i> – Те саме, що диван (IV, с. 87)	—	<i>канана</i> – диван (с. 343)
<i>Канцелярія</i> ‘адвокатська контора’	<i>канцелярія</i> – відділ установи, який займається діловодством (IV, с. 90)	—	<i>канцелярія</i> – 1. Канцелярія; 2. Адвокатська контора, бюро; 3. ірон. Туалет, вбиральня (с. 344)
<i>Касарня</i> ‘казарма’	<i>касарня</i> – діал. Казарма (IV, с. 114)	<i>касарня</i> – казарма (с. 170)	<i>касарня</i> – військ. Казарма (с. 350)
<i>Катеринкар</i> ‘катеринник’	—	—	<i>катеринкар</i> – шарманщик (с. 352)
<i>Кацяба</i> ‘карцер’	—	—	<i>кацеба (кацяба)</i> – вул., тюр. 1. Карцер; 2. В’язниця (с. 353)
<i>Кваргель</i> ‘зглевілий запечений сир домашнього приготування круглої форми’	—	—	<i>кваргель</i> – кул. Зглевілий запечений сир домашнього приготування круглої форми (с. 354)
<i>Келія</i> ‘камера’	<i>келія</i> – житло ченця або черниці (окрема кімната в монастирі або будиночок); <i>перен., жарт.</i> Невелика кімната самітної людини (IV, с. 139)	—	<i>келія</i> – тюр. Камера (с. 356)
<i>Кепель</i> ‘голова’	—	—	<i>кепело (кепуло, купеле)</i> – вул.

			Розум (с. 356)
<i>Кивання</i> 'дриблінг'	<i>кивання</i> – дія за значенням <i>кивати</i> – 1. Нахилити голову на знак вітання, згоди тощо (IV, с. 146)	—	<i>кивання</i> – футб. Дриблінг (с. 357)
<i>Кібель</i> 'відро, що виконує функції туалету в камері'	—	—	<i>кібель</i> – 1. вул. Відро; 2. тюр. Відро, що виконує функції туалету в камері; туалет; 3. вул., знев. Чоловік, який упадає за жінками; бабій; 4. вул., знев. Голова (с. 358)
<i>Кіблювати</i> 'відбувати ув'язнення'	—	—	<i>кіблювати</i> – вул., тюр. Відбувати ув'язнення (с. 358)
<i>Ківнути</i> 'померти'	—	—	<i>ківнути</i> (<i>кивнути</i>) – 1. Обдурити, обшахрувати; 2. вул. Померти (с. 358–359)
<i>Кікс</i> 'невдалий удар, промах'	—	—	<i>кікс</i> – 1. вул. Помилка; 2. муз. Фальшиво проспівана нота; 3. Вид дитячої гри для дівчат; 4. футб. Невдалий удар; промах (с. 359)
<i>Клявий</i> 'добрий, товариський'	—	—	<i>клявий</i> – 1. Добрий, товариський, приємний у спілкуванні; 2. Досконалий, добротний, довершений, чудовий (с. 366)
<i>Клявіс</i> 'тюремник'	—	—	<i>клявіш</i> (<i>клявіс</i>) – 2. вул. Ключ,

			відмичка; 3. вул., тюр. Тюремник; 4. вул. Зуб (с. 366)
<i>Кляйстер</i> ‘клей зі звареного крохмалю або борошна’	—	—	<i>кляйстер</i> – клейстер; клей зі звареного крохмалю або борошна (с. 366)
<i>Кляса</i> ‘клас’	—	<i>кляса</i> – 1. Клас у різних значеннях; 2. Виборча курія, те саме, що тіло виборче (с. 174)	<i>кляса</i> – 1. шк. Група учнів одного року навчання; клас; 2. Що-небудь найвищого гатунку, першорядне, найкраще; 3. шк. Ступінь оцінювання; 4. Тип вагонів чи кают залежно від вигод; клас (с. 368)
<i>Кнайпа</i> ‘невеликий ресторан низького класу; корчма, шинок’	—	<i>кнайпа</i> – 1. Невелика корчма, шинок; 2. Вечірка (с. 174)	<i>кнайпа</i> – невеликий ресторан низького класу; корчма, шинок (с. 368)
<i>Кобіта</i> ‘жінка’	—	—	<i>кобіта (кубіта)</i> – жінка; дівчина (с. 369)
<i>Кокорудзянка</i> ‘учениця дівочої гімназії ім. Іллі та Іванки Кокорудзів Українського педагогічного товариства у Львові’	<i>кукурудзянка</i> – 1. Крупи з кукурудзи; 2. Страва з таких круп (IV, с. 389)	—	<i>кокорудзянка (кукурудзянка)</i> – учениця дівочої гімназії ім. Іллі та Іванки Кокорудзів Українського педагогічного товариства у Львові (с. 372)
<i>Колектура</i> ‘місце продажу лотерейних квитків’	—	—	<i>колектура</i> – місце продажу лотерейних квитків (с. 373)
<i>Колодачик</i>	<i>колодачик</i> –	—	<i>колодачик</i> – вул.

‘кишеньковий ніж’	<i>діал.</i> Зменш.-пестл. до колодач (IV, с. 228)		Кишеньковий ніж (с. 373)
<i>Комісньняк</i> ‘чорний хліб’	—	—	комісньняк (комісньняк) – <i>військ</i> 1. Військовик; 2. (<i>перев. мн.</i> комісньнякі) черевик; 3. <i>тюр., військ.</i> Чорний хліб (с. 376)
<i>Контингетовий</i> ‘визначена кількість деяких товарів, призначених для продажу’	—	—	<i>контингетовий</i> – 1. Обов’язковий для здачі (про продукт); 2. Визначена кількість деяких товарів, призначених для продажу (с. 380)
<i>Конфідент</i> ‘таємний агент, шпигун’	—	—	<i>конфідент</i> – 1. Довірена особа; 2. Таємний агент, шпигун (с. 380)
<i>Концепт</i> ‘замисел, задум’	<i>концепт</i> – 1. <i>філос.</i> Формулювання, загальне поняття, думка; 2. <i>зах.</i> Вигадка, фантазія (IV, с. 275)	—	<i>концепт</i> – 1. Замисел, задум; 2. Жарт, доступ (с. 381)
<i>Копачки</i> ‘взуття для гри у футбол’	—	—	<i>копачки</i> – <i>футб.</i> Взуття для гри у футбол (с. 382)
<i>Копун</i> ‘футболіст’	—	—	<i>копун</i> – <i>футб.</i> Футболіст (с. 384)
<i>Корепетиція</i> ‘приватний урок, додаткове заняття’	—	—	<i>корепетиція</i> – <i>шк.</i> Приватний урок, додаткове заняття (с. 384)
<i>Корзо</i>	—	—	<i>корзо</i> – центральна

‘центральна вулиця міста’			вулиця міста (с. 384)
<i>Коритник</i> ‘людина, яка використовує службове становище для власної наживи’	—	—	<i>коритник</i> – знев. Людина, яка використовує службове становище для власної наживи; кар’єрист (с. 384)
<i>Корнер</i> ‘кутовий удар’	<i>корнер</i> – у футбольній грі – штрафний кутовий удар у напрямі воріт тієї команди, один із гравців якої вибив м’яч за лінію своїх воріт (IV, с. 294)	—	—
<i>Корпорант</i> ‘член корпорації’	—	—	<i>корпорант</i> – член корпорації (с. 386)
<i>Коса</i> ‘ніж’	<i>коса</i> – 1. Заплетене волосся; 2. Сільськогосподарське знаряддя для косіння трави, збіжжя тощо, що має вигляд вузького зігнутого леза, прикріпленого до держака; 3. Вузька намивна смуга суходолу в морі, річці тощо, сполучена одним кінцем із берегом; мис (IV, с. 304)	—	<i>коса</i> – вул. Ніж (с. 387)
<i>Коц</i> ‘плед’	<i>коц</i> – розм. 1. Грубе вовняне однотонне вкривало з начісками (IV, с. 314)	<i>коц</i> – плед, ковдра, вкривало (с. 184)	<i>коц</i> – вовняне вкривало; ковдра (с. 388)
<i>Краївка</i> ‘історія Польщі’	—	—	<i>крійвка</i> – шк. Історія Польщі (навчальний предмет) (с. 389)
<i>Красно</i> ‘гарно’	<i>красно</i> – присл. до	<i>красно</i> – присл.	<i>красно</i> – гарно

	красний – Те саме, що гарний, прекрасний, чудовий (IV, с. 327)	до красний – гарний (с. 185)	(с. 391)
<i>Крило</i> ‘бокова частина поля; фланг’	<i>крило</i> – 1. Літальний орган птахів, комах та деяких ссавців (напр., кажанів); 8. Бокова частина будівлі, споруди, якоїсь площини тощо (IV, с. 346)	—	<i>крило</i> – 1. Крило; 2. вул. Бік (с. 393)
<i>Криловий</i> ‘той, хто грає в боковій частині поля’	—	—	<i>криловий</i> – <i>футб.</i> Той, хто грає в боковій частині поля (с. 393)
<i>Крілик</i> ‘кріль’	<i>крілик</i> – <i>розм.</i> Те саме, що кріль (IV, с. 356)	—	<i>крілик</i> – кролик (394)
<i>Кріликарство</i> ‘кролівництво’	—	<i>кріликарство</i> – кролівництво (с. 186)	—
<i>Круціята</i> ‘церковна акція, захід’	—	—	<i>круціята</i> – церковна акція, захід (с. 397)
<i>Ксива</i> ‘заборонений лист до іншої камери; записка’	—	—	<i>ксива</i> – 1. <i>тюр.</i> Заборонений лист до іншої камери; 2. Документ, посвідчення особи (с. 397)
<i>Кувати</i> ‘заучувати напам’ять, зазубрювати’	<i>кувати</i> – 1. Б’ючи молотом по металу (переважно розжареному) або натискаючи пресом, надавати йому потрібної форми; 2. Прибивати підкови (коневі); підковувати; 3. <i>перен.</i> Створювати щонебудь, досягати чогось наполегливою	—	<i>кувати</i> – <i>шк.</i> Заучувати напам’ять; зазубрювати (с. 397)

	працею, зусиллями (IV, с. 383)		
<i>Куйон</i> ‘учень, який занадто сумлінно вчиться, постійно зазубрює’	—	—	<i>куйон</i> – <i>шк.</i> Учень, який занадто сумлінно вчиться, постійно зазубрює, кує (с. 397)
<i>Кумпан</i> ‘товариш, друг’	<i>кумпан</i> – <i>діал.</i> Компаньйон (IV, с. 398)	<i>кумпан</i> – компаньйон, супутник, товариш (с. 187)	<i>кумпан</i> – товариш, друг (с. 400)
<i>Кумпель</i> ‘товариш, друг’	—	—	<i>кумпель</i> – товариш, друг (с. 400)
<i>Кунит</i> ‘майстерність’	<i>кунит</i> – <i>заст.</i> Малюнок, картинка (IV, с. 400)	—	<i>кунит</i> – майстерність (с. 400)
<i>Кути</i> ‘заучувати напам’ять, зазубрювати’	<i>кути</i> – <i>діал.</i> Кувати (IV, с. 418)	—	<i>кути</i> – <i>шк.</i> Заучувати напам’ять; зазубрювати (с. 403)
<i>Куцатися</i> ‘ставитися зухвало’	—	—	<i>куцатися</i> – <i>вул.</i> 1. Ставитися задиркувато, зухвало; 2. Боятися, мати страх (с. 404)
<i>Куш</i> ‘геть’	<i>куш</i> – <i>виг.</i> Мисливський вигук, за яким собака повинен лягти і замокнути (IV, с. 424)	—	—
<i>Лакімство</i> ‘ласощі’	лакомство – <i>рідко.</i> Те саме, що ласощі (IV, с. 439)	<i>лакомість</i> – <i>перен.</i> Спрагле очікування, бажання, жага (с. 188)	<i>лакімство</i> – те, що дає насолоду; ласощі (с. 407)
<i>Лакомий</i> ‘ласий’	<i>лакомий</i> – <i>розм.</i> 1. Який дає смакову насолоду; дуже смачний, ласий;	<i>лакомий</i> – ласий (с. 188)	<i>лакомий</i> – 1. Дуже смачний; 2. Ласий, охочий; хтивий; 3. Жадібний,

	<i>перен.</i> Який може дати певне задоволення, вигоду і т. ін.; привабливий, спокусливий; 2. <i>перен.</i> Який має особливу пристрасть, спокусу до чого-небудь (IV, с. 439)		ненаситний; пожадливий (с. 407)
<i>Лахудра</i> ‘жебрак, ледащо’	—	—	<i>лахудра</i> – жebрак, обіrvанець, ледащо (с. 409)
<i>Легітимація</i> ‘посвідчення особи’	<i>легітимація</i> – юр. Визнання чи підтвердження законності якого-небудь права або повноваження; документ, який підтверджує це право або повноваження (IV, с. 461)	—	<i>легітимація</i> – посвідчення особи (с. 410)
<i>Легітимувати</i> ‘перевіряти посвідчення особи’	<i>легітимувати</i> – визнавати або підтверджувати законність якого-небудь права або повноваження (IV, с. 461)	—	<i>легітимувати</i> – перевіряти посвідчення особи (с. 410)
<i>Лектура</i> ‘книжки’	<i>лектура</i> – 1. <i>заст.</i> Посада, заняття лектора-викладача; 2. <i>діал.</i> Читання (IV, с. 473)	<i>лектура</i> – лектура, читання, література для читання (с. 190)	<i>лектура (лектура)</i> – <i>шк.</i> Книжки, література (с. 410)
<i>Летун</i> ‘льотчик’	<i>летун</i> – 1. Той, хто літає, має здатність літати; 2. <i>перен., зневажл.</i> Той, хто часто міняє місце роботи, шукаючи особистої вигоди (IV, с. 532)	—	<i>летун</i> – льотчик (с. 412)
<i>Летунський</i>	—	—	<i>летунський</i> –

‘пов'язаний з авіацією’			авіаційний; пов'язаний авіацією; авіаційний (с. 412)	3
<i>Лепех</i> ‘дурень, недотепа’	<i>лепех</i> – трав'яниста багаторічна рослина з довгими мечоподібними листками й гострим запахом; айр (IV, с. 478)	—	<i>лепех</i> – вул. Дурень, недотепа (с. 411)	
<i>Лиця</i> ‘щоки’	—	<i>лиця</i> – ланити, щоки, лице (с. 191)	<i>лиця</i> – щоки (с. 415)	
<i>Лічниця</i> ‘лікарня’	—	<i>лічниця</i> – лікарня (с.194)	<i>лічниця</i> – лікарня (с. 419)	
<i>Лучник</i> ‘гравець атакуючого плану’	<i>лучник</i> – іст. Воїн, озброєний луком; той, хто стріляє з лука; рідко. Майстер, що виготовляє луки (IV, с. 560)	—	—	
<i>Льос</i> ‘лотерейний квиток’	—	<i>льос</i> – 1. Жеребок; 2. Лотерейний квиток; 3. Облігація (с. 196)	<i>льос</i> – 1. Жереб; 2. Доля (с. 423)	
<i>Льосування</i> ‘гра в лотерею’	—	<i>льосованє</i> – тираж, розіграш (с. 196)	<i>льосування</i> – гра в лотерею; жеребкування (с. 423)	
<i>Люра</i> ‘низькоякісний напій (про горілку, каву)’	—	<i>люра</i> – бовтанка, рідка юшка, рідка кава (с. 196)	<i>люра</i> – <i>знев.</i> 1. Горілка низької якості; 2. Погана, німецька кава; 3. Рідка, несмачна їжа; бурда (с. 424)	
<i>Ляда</i> ‘прилавок’	<i>ляда</i> – 2. Відкидна полиця або віконниця в крамниці, що застосовується як прилавок (IV, с. 577)	—	<i>ляда</i> – прилавок (с. 425)	

<i>Ляга</i> ‘палиця як знак складеної матури’	—	—	<i>ляга</i> – 1. Палиця, кий; 2. <i>шк.</i> Палиця як знак складеної матури (с. 425)
<i>Лякери</i> ‘лаковані туфлі’	—	<i>лякерки</i> – лаковані черевики, туфлі (с. 197)	<i>лякери</i> – мешти з лакованої шкіри (с. 425)
<i>Магістрат</i> ‘міська рада’	<i>магістрат</i> – 1. У Литві, Польщі й на Україні (до другої половини XIX ст.), а також у деяких західноєвропейських країнах – орган міського самоврядування; муніципалітет (IV, с. 590)	—	<i>магістрат</i> – міська рада (с. 429)
<i>Майзель</i> ‘зубило’	—	—	<i>майзель</i> – 1. Зубило 2. Карт? (с. 431)
<i>Майстеритик</i> ‘зразок’	—	—	<i>майстеритик</i> – зразок (с. 432)
<i>Мальтретувати</i> ‘знущатися’	—	<i>мальтретувати</i> – знущатися, поштуркуватися (с. 198)	<i>мальтретувати</i> – мучити, тероризувати, знущатися (с.435)
<i>Матура</i> ‘іспит на атестат зрілості’	<i>матура</i> – зах. У гімназії – іспити на атестат зрілості (IV, с. 653)	<i>матура</i> – іспит на атестат зрілості (с. 201)	<i>матура</i> – 1. <i>шк.</i> Іспит у гімназії на атестат зрілості; 2. Дитяча гра, під час якої кидали камінці на накреслені на землі поля і скакали на одній нозі, штовхаючи камінці; класики (с. 442)
<i>Матуральний</i> ‘який пов’язаний з іспитом на атестат зрілості’	—	—	<i>матуральний</i> – який пов’язаний з іспитом на атестат зрілості (с. 442)

<i>Махльойка</i> 'махінація'	—	—	<i>махльойка</i> – вул. Махінація, шахрайство (с. 443)
<i>Мацати</i> 'бити'	<i>мацнути</i> – 2. тільки док., розм. Ударити швидким коротким рухом (IV, с. 656)	—	<i>мацати</i> – 1. Торкатися, чіпати руками; 2. вул. Бити (с. 443)
<i>Мачайло</i> 'пензлик'	—	—	<i>мачайло</i> – шк. Пензель (с. 443)
<i>Менажерія</i> 'звіринець'	—	—	<i>менажерія</i> – 1. Звіринець; 2. Сукупність предметів чи осіб (с. 446)
<i>Мешкальний</i> 'житловий'	—	—	<i>мешкальний</i> – призначений для життя людей; житловий (с. 448)
<i>Мешканець</i> 'той, хто живе в певному місці'	<i>мешканець</i> – 2. рідко. Особа, яка живе у певному місці; житель (IV, с. 698)	—	<i>мешканець</i> – той, хто проживає у якомусь приміщенні (квартира, будинки тощо) (с. 448)
<i>Мешкати</i> 'жити в певному місці'	<i>мешкати</i> – 2. рідко. Жити, проживати у певній місцевості, місці (IV, с. 698)	—	<i>мешкати</i> – жити, проживати (с. 448)
<i>Многолітствіє</i> 'урочисте привітання, вшанування на честь поважної особи з побажаннями довгих років життя; многая літа'	—	<i>многолітствіє</i> – урочисте привітання, вшанування на честь поважної особи з побажаннями довгих років життя (с. 206)	<i>многолітствіє</i> – многолітня, многая літа (с. 456)
<i>Молочарня</i> 'крамниця, де	<i>молочарня</i> – приміщення, де	—	<i>молочарня</i> – заклад торгівлі чи

продавали молочні продукти'	приймають, переробляють, а також зберігають молоко (IV, с. 792)		харчування, де переважають молочні продукти (с. 458)
<i>Моцна</i> 'горілка'	—	—	<i>моцна</i> – горілка (с. 461)
<i>Моцний</i> 'сильний'	—	<i>моцно</i> – міцно, сильно, дуже (с. 209)	<i>моцний</i> – міцний, сильний (с. 461)
<i>Муровий</i> (<i>моровий</i>) 'відважний, надійний'	<i>моровий</i> – стос. до мору (IV, с. 803)	—	<i>муровий</i> (<i>моровий</i>) – 1. Відважний, рішучий, надійний; 2. Добрий, чудовий, першокласний (с. 465)
<i>Муштарда</i> 'гірчиця'	<i>муштарда</i> – зах. Особливим способом приготовлена гірчиця (IV, с. 835)	<i>муштарда</i> – гірчиця (с. 210)	<i>муштарда</i> – гірчиця (с. 467)
<i>Мясар</i> 'продавець у магазині ковбасних виробів'	—	<i>масарский</i> – м'ясний (с. 200)	<i>Масар</i> (<i>м'ясар</i>) – 1. Різник, м'ясник; 2. Магазин із ковбасними виробами (с. 440)
<i>Навинутися</i> 'трапитися'	<i>навинутися</i> – розм. Випадково з'явитися де-небудь, перед ким-небудь; навернутися (V, с. 31)	<i>навинутися</i> – трапитися, підвернутися (про нагоду, випадок тощо) (с. 211)	<i>навинутися</i> – трапитися (с. 472)
<i>Навперестріт</i> 'навперейми'	—	—	<i>навперестріт</i> – під час випадкової зустрічі, перетнувшись; навперейми (с. 472)
<i>Надзір</i> 'нагляд'	<i>надзір</i> – діал. Нагляд (V, с. 66)	<i>надзір</i> – нагляд (с. 213)	—
<i>Назверх</i> 'назовні'	<i>назверх</i> – діал. Назовні, зовні (V, с. 89)	—	<i>назверх</i> – назовні (с.474)

<i>Назирцем</i> ‘слідом за кимось’	<i>назирцем</i> – Те саме, що <i>назирці</i> – 1. Слідом, услід за ким-, чим-небудь, не відстаючи (V, с. 92)	—	<i>назирцем</i> – слідом за кимось; крадькома (с. 475)
<i>Напарити</i> ‘побити’	<i>напарити</i> – 1. Парячи, приготувати яку-небудь кількість чогось; 2. <i>розм.</i> Надмірно нагріваючи, викликати випаровування та утворення чого-небудь (V, с. 138)	—	<i>напарити</i> – набити, побити (с. 479)
<i>Напімнення</i> ‘нагадування’	—	<i>упімненє</i> – нагадування, попередження про обов’язкову сплату (с. 372)	<i>напімнення</i> – нагадування (с. 479)
<i>Напоминати</i> ‘звертати увагу, наголошувати’	—	<i>напоминати</i> – те саме, що <i>упоминати</i> . 1. Нагадувати (кому?), спонукати (кого?); 2. Закликати (с. 372–373)	<i>напоминати</i> – звертати увагу, перестерігати, наголошувати на виконанні обов’язку (с. 480)
<i>Направити</i> ‘відремонтувати, виправити’	<i>направляти</i> – 8. <i>діал.</i> Виправляти (V, с. 159)	<i>направити</i> – виправити (с. 217)	<i>направити</i> – 1. Скерувати; 2. Відремонтувати (с. 480)
<i>Нарихтуватися</i> ‘приготуватися’	<i>нарихтуватися</i> – <i>розм.</i> Зібратися щось робити (V, с. 171)	—	<i>нарихтуватися</i> – приготуватися (с. 481)
<i>Наріжняк</i> ‘кутовий удар у футболі’	<i>наріжник</i> – 1. На дахові – верхня частина крокви, де з’єднуються під кутом два бруси. 2. <i>діал.</i> Ріг (будинку)	—	<i>наріжняк</i> (<i>наріжник</i>) – ріг (будинку) (с. 481)

	(V, с. 171)		
<i>Незужитий</i> 'невикористаний'	—	—	<i>незужитий</i> – невикористаний; невжитий (с. 486)
<i>Несамовитий</i> 'неймовірний'	<i>несамовитий</i> – 1. Не здатний відповідати за свої вчинки, дії, контролювати їх; 2. Дуже сильний, значний силою свого вияву (V, с. 381)	—	<i>несамовитий</i> – неймовірний, дивовижний (с. 488)
<i>Нехибний</i> 'неодмінний'	<i>нехибний</i> – 3. розм. Якого не можна уникнути; неминучий (V, с. 401)	—	<i>нехибний</i> – неодмінний, обов'язковий (с. 489)
<i>Никати</i> 'вишукувати'	<i>никати</i> – ходити, рухатися без діла, без мети; тинятися (V, с. 413)	<i>никати</i> – сновигати, снувати, нипати, ходити з кутка в куток (с. 224)	<i>никати (нипати)</i> – вишукувати, нишпорити (с. 489)
<i>Ніц</i> 'нічого'	—	<i>ніц</i> – ніщо (с. 225)	<i>ніц</i> – нічого (с. 491)
<i>Ногавиці</i> 'штани'	<i>ногавиця</i> – діал. 1. Холоша; 2. тільки мн. Суконні штани (V, с. 439)	<i>ногавиці</i> – штани (с. 225)	<i>ногавиця</i> – штанина, холоша (с. 492)
<i>Нота</i> 'оцінка'	<i>нота</i> – 1. Умовний графічний знак, що позначає музичний звук певної висоти і тривалості (V, с. 447)	<i>нота</i> – оцінка (с. 225)	<i>нота</i> – шк. Оцінка (с.493)
<i>Облітаний</i> 'досвідчений'	<i>облітаний</i> – дієпр. пас. мин. ч. до <i>облітати</i> – літаючи, здійснювати рух по колу (V, с. 527)	—	<i>облітаний</i> – 1. Натренований, навчений (про голуба); 2. вул. Досвідчений, бувалий (с. 498)
<i>Обловитися</i> 'наживитися'	<i>обловлюватися</i> – закінчувати лови (V, с. 528)	—	<i>обловитися</i> – поживитися, наживитися (с. 498)
<i>Оборонець</i> 'захисник'	<i>оборонець</i> – 2. юр. Той, хто	<i>оборона</i> – захист,	<i>оборонець</i> – адвокат, захисник

(позиція на футбольному полі)'	відстоює інтереси обвинувачуваного під час судового процесу; адвокат (V, с. 551)	обстоювання (с. 229)	(с. 499)
<i>Обривати</i> 'отримувати'	<i>обривати</i> – 1. Зривати, виривати що-небудь кругом, звідусіль, одне за одним з чогось (V, с. 564)	—	<i>обривати</i> – діставати, набувати (с. 500)
<i>Обриджувати</i> 'викликати почуття огиди'	<i>обриджувати</i> – викликати до кого-, чого-небудь почуття неприязні, огиди; робити кого-, що-небудь неприємним, бридким (V, с. 566)	—	<i>обриджувати</i> – викликати відразу, огиду (с. 500)
<i>Обсерватор</i> 'спостерігач'	<i>обсерватор</i> – книжн. Той, хто обсервує що-небудь; спостерігач (V, с. 576)	—	<i>обсерватор</i> – спостерігач, споглядач (с. 500)
<i>Обсервація</i> 'спостереження'	<i>обсервація</i> – книжн. Спостереження, обстеження, вивчення (V, с. 576)	<i>обсервація</i> – спостереження, обстеження (с. 230)	<i>обсервація</i> – 1. Спостереження, споглядання; 2. мед. Обстеження (с. 500)
<i>Обсервувати</i> 'спостерігати'	<i>обсервувати</i> – книжн. Спостерігати, обстежувати, вивчати (V, с. 576)	<i>обсервувати</i> – спостерігати, помічати (с. 231)	<i>обсервувати</i> – спостерігати, розглядати, вивчати (с. 500)
<i>Обставлення</i> 'оточення з усіх боків'	—	—	<i>обставлення</i> – оточення з усіх боків (с. 501)
<i>Обстановка</i> 'умеблювання'	<i>обстановка</i> – рідко. Те саме, що обстановка (V, с. 585)	<i>обстановка</i> – умеблювання (с. 231)	<i>обстановка</i> – меблі, якими обставлено приміщення; умеблювання (с. 501)
<i>Обстрілювати</i> 'здавати ударів по воротах'	<i>обстрілювати</i> – вести обстріл якої-небудь цілі, площі	—	—

	(V, с. 587)		
<i>Однозгідно</i> 'одностайно'	—	—	<i>однозгідно</i> – разом, одностайно (с. 505)
<i>Опала</i> 'нервово напруження'	<i>опала</i> – <i>заст.</i> Немилість, неласка царя до своїх сановників, що проявлялася в зміщенні з посади, забороні жити в столиці і т. ін. (V, с. 700)	—	<i>опала</i> – 1. Немилість, неприхильність; 2. Нервово напруження, гнів (с. 509)
<i>Опінія</i> 'думка, погляд'	<i>опінія</i> – <i>заст.</i> Громадська думка (V, с. 713)	<i>опінія</i> – громадська думка (с. 238)	<i>опінія</i> – 1. Думка, погляд, бачення; 2. Репутація, думка загалу (с. 510)
<i>Оповістка</i> 'оголошення'	<i>оповістка</i> – <i>рідко.</i> 1. Те саме, що оголошення (V, с. 718)	<i>оповістка</i> – оголошення (с. 239)	<i>оповістка</i> – оголошення; анонс (с. 510)
<i>Оподалік</i> 'віддалено, віддаля'	<i>оподалік</i> – <i>діал.</i> 1. Здалека, віддалік (V, с. 719)	—	<i>оподалік</i> – віддалено, віддаля (с. 511)
<i>Опустити</i> 'пропустити'	<i>опустити</i> – 4. <i>діал.</i> Залишати, покидати (V, с. 734)	<i>опустити, опускати</i> – 1. Покинути, залишити; 2. Проминути, пропустити (с. 240)	<i>опускати</i> – 1. Опускати; 2. Залишати, покидати; 3. Пропустити (с. 511)
<i>Отворений</i> 'відчинений'	—	<i>отворений</i> – дієприкм. від <i>отворити</i> – 1. Відкривати, розкривати, розтуляти (уста), розплющувати (очі) (с. 245)	<i>отворений</i> – 1. Відчинений; 2. Розтулений (про рот); 3. Розплющений (про очі) (с. 514)
<i>Отворити</i> 'відкрити, відчинити'	—	<i>отворити, отворяти</i> – 1. Відкривати,	<i>отворити</i> – 1. Відчинити; 2. Відкрити;

		розкривати, розтуляти (уста), розплющувати (очі) (с. 245)	3. Розплющити (очі) (с. 515)
<i>Офензива</i> ‘напад; атакувальна лінія у футболі’	—	—	<i>офензива</i> – <i>військ.</i> Наступ, атака (с. 515)
<i>Оферма</i> ‘незграбна, безпорадна людина’	—	—	<i>оферма</i> – 1. <i>вул.</i> Незграбна, безпорадна людина; недотепа; 2. <i>військ.</i> Новобранець (с. 515)
<i>Очевидячки</i> ‘очевидно’	<i>очевидячки</i> – 1. <i>присл., розм.</i> Те саме, що очевидно (V, с. 830)	—	<i>очевидячки</i> – очевидно, безперечно (с. 516)
<i>Пака</i> ‘товариство, компанія’	<i>пака</i> – 3. <i>спец.</i> Великий тюк товару (VI, с. 17)	<i>пака</i> – ящик, коробка (с. 247)	<i>пака</i> – 1. Ящик, коробка; 2. Товариство, компанія; 3. <i>вул.</i> Банда; 4. <i>вул.</i> В’язниця (с. 518)
<i>Пакунковий</i> ‘призначений для пакування’	—	<i>пакунковий</i> – багажний (с. 247)	<i>пакунковий</i> – призначений для пакування (с. 519)
<i>Панця</i> ‘господиня’	—	—	<i>панця</i> – 1. Господиня; 2. <i>знев., ірон.</i> Манірна, чванлива жінка (с. 524)
<i>Папірня</i> ‘паперова фабрика’	<i>папірня</i> – <i>заст.</i> Паперова фабрика (VI, с. 57)	<i>папірня</i> – магазин канцелярського приладдя (с. 248)	<i>папірня</i> – паперова фабрика (с. 525)
<i>Пара</i> ‘незадовільна оцінка’	<i>пара</i> – 1. Два однорідних або однакових предмети, що вживаються разом і складають	—	<i>пара</i> – 1. Пара, двійка, двоє; 2. <i>шк., студ.</i> Незадовільна оцінка (с. 526)

	одне ціле або комплект. 8. у знач. числ., <i>розм.</i> Дві штуки (звичайно про предмети побуту); два (VI, с. 60)		
<i>Парканик</i> ‘ковнірець’	—	—	<i>парканик</i> – комірець (с. 529)
<i>Партер</i> ‘перший поверх будинку’	<i>партер</i> – 1. Нижній поверх звичайно театрального залу з місцями для глядачів; 2. Відкрита частина парку, саду і т. ін., оздоблена газонами, квітниками, фонтанами тощо, звичайно розташована на плоскій місцевості (VI, с. 77)	—	<i>партер</i> – перший поверх будинку (с. 529)
<i>Партеровий</i> ‘який розміщений на першому поверсі’	—	—	<i>партеровий</i> 1. Який розміщений на партері; 2. Одноповерховий (с. 529)
<i>Паскар</i> ‘перекупник’	—	—	<i>Паскар</i> – перекупник (с. 531)
<i>Пас</i> ‘смуга’	<i>пас</i> – 2. <i>розм.</i> Довга вузька смуга, стрічка тканини, паперу і т. ін. (VI, с. 83)	<i>пас</i> – смуга (с. 250)	<i>пас</i> – 1. Смужка (тканини, шкіри тощо); 2. Пояс, ремінь (до штанів) (с. 530)
<i>Пасмистий</i> ‘смугастий’	—	—	<i>пасмистий</i> – смугастий (с. 532)
<i>Пекти</i> ‘ставити незадовільні оцінки наприкінці навчального року’	<i>пекти</i> – 1. Готувати їжу, нагріваючи, прокалюючи на вогні або на жару (у печі, в духовці і т. ін.). (VI, с. 111)	—	<i>пекти (печи)</i> – <i>шк.</i> Ставити незадовільні оцінки наприкінці навчального року (с. 536)
<i>Передбесідник</i> ‘попередній’	—	<i>передбесідник</i> – попередній	<i>передбесідник</i> – попередній

промовець'		промовець (с. 252)	промовець (с. 538)
<i>Перелопати</i> 'виявити незнання уроку'	<i>перелопати</i> – <i>розм.</i> Облапати, помацати всіх, багатьох або все, багато чого-небудь (VI, с. 211)	—	<i>перелопати</i> – <i>шк.</i> Виявити незнання уроку; спіймати на брехні тощо (с. 541)
<i>Перелізти</i> 'із труднощами перейти до наступного класу'	<i>перелазити</i> – <i>перен., ірон.</i> Переход ити в наступний клас з низькими оцінками (VI, с. 210)	—	<i>перелізти</i> – <i>шк.</i> Із труднощами перейти до наступного класу (с. 541)
<i>Переноситися</i> 'переїжджати'	<i>переноситися</i> – <i>заст.</i> Переселятися на інше місце проживання, переходити на іншу службу (VI, с. 237)	<i>перенестися</i> – переїхати (с. 254)	<i>переноситися</i> – переселятися, переїжджати (с. 542)
<i>Перепачковувати</i> 'перевозити через кордон нелегально, контрабандою'	—	<i>перепачкувати,</i> <i>перепачковува</i> <i>ти</i> – перевезти, перенаправити через кордон нелегально, контрабандою (с. 255)	<i>перепачковувати</i> – займатися нелегальним перевезеннями через кордон, контрабандою (с. 542)
<i>Перепачковувани</i> <i>й</i> 'перевезений нелегально, контрабандою'	—	—	<i>перепачковуваний</i> – перевезений нелегально, контрабандою (с. 542)
<i>Пересада</i> 'перебільшення'	<i>пересада</i> – <i>діал.</i> Перебільшення (VI, с. 271)	<i>пересада</i> – перебільшення (с. 255)	<i>пересада</i> – перебільшення, надмірність (с. 543)
<i>Пересадно</i> 'надміру'	<i>пересадний</i> – <i>2. діал.</i> Надмірний (VI, с. 272)	<i>пересадний</i> – перебільшений (с. 256)	<i>пересадно</i> – занадто, надміру (с. 545)
<i>Пересічний</i> 'середній'	<i>пересічний</i> – 1. Який не перевищує середнього рівня; не гарний і не поганий; посередній; який	<i>пересічний</i> – середній (с. 256)	<i>пересічний</i> – звичайний, якому не властива оригінальність (с. 544)

	нічим не виділяється; звичайний, рядовий (VI, с. 279)		
<i>Пересічно</i> 'звичайно'	<i>пересічно</i> – Присл. до пересічний (VI, с. 279)	<i>пересічно</i> – присл. до пересічний (с. 256)	<i>пересічно</i> – звичайно (с. 544)
<i>Перешкоджений</i> 'який має поважні причини, перешкоди для здійснення планів'	—	<i>перешкоджени</i> <i>й</i> – який не має змоги зробити що-небудь (с. 258)	<i>перешкоджений</i> – який має поважні причини, перешкоди для здійснення планів (с. 546)
<i>Пех</i> 'прикрість, невдача'	—	<i>пех</i> – <i>розм.</i> клопоти, прикрість (с. 259)	<i>пех</i> – неvezіння прикрість, невдача; безталання (с. 550)
<i>Пивниця</i> 'підвал, погріб'	<i>пивниця</i> – 2. Льох, підвал для зберігання алкогольних напоїв (VI, с. 350)	<i>пивниця</i> – підвал, погріб (с. 260)	<i>пивниця (півниця)</i> – підвал (с. 551)
<i>Писківка</i> 'судова справа про образу честі й гідності'	—	—	<i>писківка</i> – судова справа про образу честі й гідності (с. 552)
<i>Питомета</i> 'студент духовної семінарії чи богословського факультету'	—	—	<i>питомета</i> – 1. Студент духовної семінарії чи богословського факультету; 2. Вихованець, учень (с. 554)
<i>Питомець</i> 'студент духовної семінарії чи богословського факультету'	—	<i>питомець</i> – вихованець духовної семінарії чи богословського факультету (с. 261)	<i>питомець</i> – 1. Студент духовної семінарії чи богословського факультету; 2. Вихованець, учень (с. 554)
<i>Підковуватися</i> 'заучувати напам'ять, зазубрювати'	<i>підковуватися</i> – 1. <i>розм.</i> Набувати додаткових знань або певного досвіду, відомостей,	—	<i>підковуватися</i> – <i>шк.</i> Ґрунтовно, ретельно вчитися, старанно готуватися до

	спеціальної підготовки (VI, с. 437)		іспиту (с. 557)
<i>Підкопуватися</i> 'залицятися'	<i>підкопуватися</i> – 1. Копаючи землю, робити поглиблення під чим-небудь; 2. під кого — що, <i>перен., розм.</i> Таємними ворожими діями шкодити кому- небудь, розхитувати основи чогось; детально перевіряючи, прискіпуючись, виявляти недоліки, зловживання і т. ін. (VI, с. 439)	<i>підкопувати</i> – <i>перен.</i> послаблювати (с. 263)	<i>підкопуватися</i> – <i>вул.</i> Залицятися (с. 557)
<i>Підкохуватися</i> 'упадати'	—	—	<i>підкохуватися</i> – симпатизувати; бути закоханим, упадати (с. 557)
<i>Підпровадити</i> 'підвести'	—	<i>провадити</i> – вести (с. 298)	<i>підпровадити</i> – підвести, довести (с. 558)
<i>Піла</i> 'вчитель'	—	—	<i>піла</i> – 1. <i>вул.</i> Надокучлива, нудна людина; 2. <i>шк.</i> Вчитель (с. 560)
<i>Піпчити</i> 'ретельно і прискіпливо опитувати на лекції'	—	—	<i>піпчити</i> – 1. <i>вульг.,</i> Здійснювати статевий акт; 2. Прискіпуватися, чіплятися, надокучати; 3. <i>шк.</i> Ретельно і прискіпливо опитувати на лекції; 4. Сигналити (в автотранспорті) (с. 560)

<i>Плебанія</i> (<i>клебанія</i>) ‘садиба парафіяльного священика’	<i>плебанія</i> – зах. Парафія католицького священика; садиба, подвір'я, дім парафіяльного католицького священика (VI, с. 573)	—	<i>плебанія (клебанія)</i> – садиба парафіяльного священика (с. 564)
<i>Плюсква</i> ‘привід до бійки; зачіпка, сварка’	—	—	<i>плюсква</i> – 1. Блощиця; 2. Набридлива людина; 3. Привід до бійки; зачіпка; сварка; 4. Бійка (с. 566)
<i>Повісмо</i> ‘пасмо’	<i>повісмо</i> – пасмо (VI, с. 675)	—	<i>повісмо</i> – пасмо (с. 568)
<i>Погребаний</i> ‘похований’	—	—	<i>погребаний</i> – похований (с. 570)
<i>Подобати</i> ‘бути схожим, подібним на когось’	<i>подобати</i> – 2. на кого, що діал. Бути схожим на кого-, що-небудь (VI, с. 750)	<i>подобати</i> – бути подібним, схожим на когось (с. 273)	<i>подобати</i> – бути схожим на когось; нагадувати когось (с. 571)
<i>Позір</i> ‘вигляд, подібність; погляд’	<i>позір</i> – діал. 1. Погляд; 2. Вигляд (VI, с. 817)	<i>позір</i> – 1. Погляд; 2. Вигляд, подібність (с. 274)	<i>позірний</i> – уявний (с. 573)
<i>Показуватися</i> ‘виявлятися’	<i>показуватися</i> – з’являтися на поверхні чого-небудь, виступати назовні (VII, с. 13)	—	<i>показуватися</i> – виявлятися (с. 573)
<i>Полікер</i> ‘поліцейський’	—	—	<i>полікер (пулікер)</i> – працівник органів правопорядку; поліціант (с. 576)
<i>Поліціант</i> ‘правоохоронець’	<i>поліціант</i> – розм. Те саме, що поліцай (VII, с. 85)	<i>поліціант</i> – поліцай (с. 276)	<i>поліціант (поліцай, пуліцай)</i> – працівник органів правопорядку (с. 576)

<i>Положитися</i> 'розташуватися; влягтися'	<i>положитися</i> – 1. Те саме, що лягти (VII, с. 92)	<i>положений</i> – розташований (с. 276)	<i>положитися</i> – лягти, прилягти (с. 577)
<i>Помалу</i> 'повільно'	<i>помалу</i> – 1. Повільно, не поспішаючи (VII, с. 112)	—	<i>помалу</i> – помало, повільно (с. 578)
<i>Помисел</i> 'думка, ідея'	<i>помисел (помисл)</i> – книжн. Думка, супроводжувана певним наміром, замислом (VII, с. 122)	—	<i>помисел</i> – думка, ідея (с. 579)
<i>Поплатний</i> 'вигідний, прибутковий'	<i>поплатний</i> – діал. Вигідний, прибутковий (VII, с. 208)	<i>поплатний</i> – вигідний, високооплачуваний, прибутковий (с. 278)	<i>поплатний</i> – вигідний, прибутковий (с. 582)
<i>Пороти</i> 'падати обличчям донизу'	<i>пороти</i> – 1. перех. і без додатка. Бити різками, сікти, шмагати кого-небудь (VII, с. 284)	—	<i>пороти</i> – вул. Падати обличчям донизу (с. 584)
<i>Портфель</i> 'гаманець'	<i>портфель</i> – 1. Велика чотирикутна сумка із застібкою, в якій носять ділові папери, книжки, зошити і т. ін. (VII, с. 292)	—	<i>портфель</i> – 1. Гаманець, 2. Портфель (с. 585)
<i>Посідання</i> 'власність, володіння'	<i>посідання</i> – рідко. Володіння, власність (VII, с. 327)	<i>посідане</i> – володіння (с. 281)	<i>посідання</i> – володіння, власність (с. 586)
<i>Посідач</i> 'власник'	<i>посідач</i> – заст. Власник, володар кого-, чого-небудь (VII, с. 328)	<i>посідач</i> – власник (с. 281)	<i>посідач</i> – власник (с. 586)
<i>Посідачка</i> 'власниця'	—	—	<i>посідачка</i> – власниця (с. 586)
<i>Посмітюх</i> 'тюремник'	—	—	<i>посмітюх</i> – 1. вул. Безбатченко; 2. тюр. Кримінальний в'язень, який належить до обслуги; 3. ірон.,

			<i>знев.</i> Людина, яка любить збирати і зберігати різний непотріб (с. 587)
<i>Поставитися</i> 'виявити агресивність'	<i>поставитися</i> – виявити певне ставлення до кого-, чого-небудь (VII, с. 366)	<i>постава</i> – поза (с. 282)	<i>поставитися</i> – 1. Вдало продемонструвати власні вмінні, здібності; похизуватися; 2. Виявити агресивність, протистояти себе (с. 587)
<i>Потайний</i> 'таємний'	<i>потайний</i> – 1. Розташований або зроблений так, що його важко знайти, побачити, помітити; 2. Який навмисне приховують від інших, тримають у таємниці; таємний (VII, с. 395)	—	<i>потайний</i> – таємний (с. 588)
<i>Потягач</i> 'шевський ремінь'	—	—	<i>потягач</i> – шевський ремінь (с. 589)
<i>Почислити</i> 'порахувати, полічити'	<i>почислити</i> – діал. перех. Док. до числити (VII, с. 472)	<i>почислити</i> – порахувати, полічити (с. 285)	<i>почислити</i> – порахувати (с. 591)
<i>Поштивий</i> 'шановний, поважний'	<i>поштивий</i> – розм. 1. Який виявляє повагу до кого-небудь; чемний, ввічливий; 2. рідко. Гідний пошани, поваги (VII, с. 488)	—	<i>поштивий</i> – шановний, поважний (с. 592)
<i>Пошукування</i> 'пошуки'	<i>пошукування</i> – дія за значенням пошукувати – 2. неперех., за ким, діал. Розшукувати кого-небудь	<i>пошукувати</i> – потребувати для роботи, шукати кандидатуру (с. 286)	<i>пошукування</i> – пошуки (с. 592)

	(VII, с. 491)		
<i>Презиційно</i> 'точно, детально, вичерпно'	—	—	<i>презиційно</i> – точно, детально, скрупульозно, вичерпно (с. 596)
<i>Прецель</i> 'бублик'	—	—	<i>прецель</i> – кул. Здобний виріб у формі "вісімки"; бублик (с. 596)
<i>Приклонник</i> 'прихильник'	—	<i>приклонник</i> – прихильник (с. 292)	<i>приклонник</i> – прихильник (с. 598)
<i>Припасований</i> 'який відповідає розмірові, формі; підігнаний'	<i>припасований</i> – дієпр. пас. мин. ч. до <i>припасувати</i> – 1. Прилаштувати що-небудь до чогось відповідно до розміру, форми і т. ін.; приганяти (VII, с. 701)	—	<i>припасований</i> – який відповідає розмірові, формі; підігнаний (с. 601)
<i>Притахлий</i> 'тьмянний'	—	—	<i>притахлий</i> – тьмянний, приглушений (про світло) (с. 603)
<i>Притьом</i> 'дуже швидко, поспіхом'	—	—	<i>притьом</i> – дуже швидко, поспіхом (с. 604)
<i>Проволікати</i> 'зволікати'	<i>проволока</i> – розм. Затримка, зволікання при виконанні чого- небудь (VIII, с. 144)	<i>проволока</i> – зволікання, недотримання терміну, невчасне виконання чогось (с. 299)	<i>проволікати</i> – зволікати (с. 607)
<i>Прозайкер</i> 'шк. Надруковани й скорочений текст обов'язкового за шкільною програмою твору класичного автора та	—	—	<i>прозайкер</i> – шк. Надрукований скорочений текст обов'язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього (с. 607)

коментар до нього'			
<i>Процесуватися</i> 'судитися'	<i>процесуватися</i> – діал. Судитися (VIII, с. 344)	<i>процесуватися</i> – судитися (с. 302)	<i>процесуватися</i> – 1. Судитися, 2. Сперечатися, уперто наполягаючи на своєму (с. 612)
<i>Пуделечко</i> 'судитися'	—	—	<i>пуделечко</i> – коробочка (с. 614)
<i>Пуделко</i> 'коробка'	<i>пуделко</i> – діал. Зменш.-пестл. до <i>пудло</i> – діал. Коробка або футляр (VIII, с. 384)	<i>пуделко</i> – коробка, футляр (с. 303)	<i>пуделко</i> – 1. Коробка; 2. Шкатулка; 3. Сейф (с. 614)
<i>Пукати</i> 'стукати'	<i>пукати</i> – діал. 2. Стукати (VIII, с. 386)	<i>пукати</i> – стукати (у двері, вікно) (с. 303)	<i>пукати</i> – 1. Стукати; 2. Випускати газу (с. 615)
<i>Пулярес</i> 'гаманець'	<i>пулярес</i> – діал. Гаманець (VIII, с. 387)	<i>пулярес</i> – гаманець (с. 303)	<i>полярес (пулярес)</i> – гаманець (с. 578)
<i>Пушка</i> 'бляшана банка'	3. діал. Металева банка, коробка (VIII, с. 412)	<i>пушка</i> – бляшана банка (с. 303)	<i>пушка</i> – коробка, банка (перев. металева) (с. 618)
<i>Пишовник</i> 'підстаршина поліції'	—	—	<i>пишовник</i> – вул. Підстаршина поліції (с. 619)
<i>П'ястук</i> 'кулак'	<i>п'ястук</i> – діал. Кулак (VIII, с. 419)	<i>п'ястук</i> – кулак (с. 304)	<i>п'ястук</i> – кулак (с. 620)
<i>П'ятка</i> 'відмінно'	<i>п'ятка</i> – 1. діал. П'ятірка. 2. розм. Купка з п'яти снопів, складених на полі (VIII, с. 423)	—	<i>п'ятка</i> – 1. П'ятірка; 2. Назва предметів (перев. видів транспорту – трамвая, тролейбуса) позначених цифрою "п'ять"; 3. шк. Відмінно (оцінка); 4. Найменша структурна ланка підпільної

			організації; 5. Група із п'яти осіб (с. 620)
<i>Рабувати</i> 'грабувати'	<i>рабувати</i> – діал. Грабувати (VIII, с. 426)	<i>рабувати</i> – грабувати (с. 304)	<i>рабувати</i> – грабувати (с. 622)
<i>Радерка</i> 'гумка для стирання'	—	—	<i>радерка (радирка)</i> – шк. Гумка для стирання; ластик (с. 623)
<i>Радше</i> 'краще'	<i>радше</i> – 1. Краще, з більшою радістю; 2. Точніше, правильніше (VIII, с. 438)	—	<i>радше</i> – 1. Краще; 2. Точніше (с. 623)
<i>Рамено</i> 'плече'	<i>рамено</i> – заст. Плече (VIII, с. 446)	<i>рамено</i> – плече (с. 305)	<i>рамено</i> – 1. Плече; 2. Притока (річки) (с. 625)
<i>Рам'я</i> 'плече'	<i>рам'я</i> – діал. Плече (VIII, с. 447)	<i>рам'я</i> – плече (с. 305)	<i>рам'я</i> – 1. Плече; 2. Плече (річки) (с. 625)
<i>Рандка (рантка)</i> 'побачення, зустріч закоханих'	—	—	<i>рандка (рантка)</i> – побачення, зустріч закоханих (с. 625)
<i>Раптовий</i> 'емоційний, холеричний'	<i>раптовий</i> – який відбувся, настав несподівано, непередбачено; швидкий, блискавичний, миттєвий (VIII, с. 453)	—	<i>раптовий</i> – який реагує надто емоційно, нервово; холерично (с. 625)
<i>Рація</i> 'слухність, раціональна думка'	<i>рація</i> – 1. Розумна підстава, обґрунтування чогонебудь (VIII, с. 459)	<i>рація</i> – слухність, раціональна думка (с. 307)	<i>рація</i> – слухність, правота (с. 627)
<i>Регулямін</i> 'устав, регламент, розпорядок'	—	<i>регулямін</i> – регламент, розпорядок, приписи (с. 308)	<i>регулямін</i> – устав (с. 629)
<i>Резигнація</i> 'самочинна	<i>резигнація</i> – книжн., заст.	<i>резигнованє</i> – назва дії за	<i>резигнація</i> – 1. Зречення,

відставка, усунення від офіційних обов'язків без попередньої ухвали органів відповідної компетенції'	Цілковита покірливість долі (VIII, с. 487)	знач. <i>резигнувати</i> – усуватися від виконання офіційних обов'язків, складати з себе повноваження (с. 309)	відмова; 2. Зневіра, апатія (с. 629)
<i>Рейвах</i> 'метушня, галас, крик'	<i>рейвах</i> – розм. 1. Безладна біганина, метушня; галас, крик з приводу чого-небудь (VIII, с. 490)	—	<i>рейвах</i> (<i>райбах, райвах</i>) – 1. Метушня, біганина, галас, крик; 2. Безлад (с. 630)
<i>Реміс</i> 'нічия'	—	—	<i>реміс</i> – <i>футб.</i> Нічия (с. 631)
<i>Ремісувати</i> 'зіграти в нічию'	—	—	<i>ремісувати</i> – <i>футб.</i> Зіграти в нічию (с. 631)
<i>Репетент</i> 'учень, який два роки ходить до одної класи'	—	<i>репетент</i> – учень, який дістав незадовільну оцінку на перевідних іспитах і залишається на другий рік в тому самому класі (с. 310)	<i>репетент</i> – <i>шк.</i> Учень, який другий рік навчається в тому самому класі (с. 631)
<i>Репетувати</i> 'другий рік навчатися в тому самому класі'	<i>репетувати</i> – розм. 1. Сильно кричати, видавати зойки від болю, переляку і т. ін.; 2. Дуже голосно говорити, розмовляти (VIII, с. 509)	—	<i>репетувати</i> – 1. <i>шк.</i> Другий рік навчатися в тому самому класі; 2. <i>муз., ірон.</i> Проводити репетицію (с. 631)
<i>Респектований</i> 'поважний, шанований'	—	<i>респектовано</i> – дотримувано, не порушено (про закони, приписи, звичаї	<i>респектований</i> – поважаний, шанований (с. 632)

		тощо) (с. 311)	
<i>Респектувати</i> 'поважати, шанувати'	—	<i>респектувати</i> – шанувати, дотримуватися (про закони, приписи, звичаї тощо) (с. 311)	<i>респектувати</i> – поважати, шанувати, (с. 311)
<i>Робітня</i> 'майстерня, ательє; цех'	<i>робітня</i> – <i>діал.</i> Майстерня (VIII, с. 586)	<i>робітня</i> – майстерня, ательє (с. 315)	<i>робітня</i> – майстерня, ательє; цех (с. 638)
<i>Рогачка</i> 'міська застава'	<i>рогатка</i> – 1. Переносна загорожа у вигляді довгастого бруса, що тримається на зроблених навхрест стояках (VIII, с. 590)	<i>рогатка</i> (<i>рогачка</i>) – за часів Австро- Угорщини у Галичині і Буковині застава на дорогах при в'їзді у місто, що за проїзд через неї збирався митний збір до цісарської скарбниці; шлагбаум (с. 315)	<i>рогатка</i> (<i>рогачка</i> , <i>ругачка</i>) – міська застава (с. 639)
<i>Родзинок</i> 'учень, який не хоче вчитися, лінивий до науки'	—	—	<i>родзинок</i> – <i>ірон.</i> , <i>шк.</i> Панич (с. 640)
<i>Родимець</i> 'земляк'	<i>родимець</i> – <i>розм.</i> Приступ хвороби у маленьких дітей, вагітних та породіль, який супроводжується корчами і втратою свідомості (VIII, с. 593)	<i>родимець</i> – земляк (с. 316)	—
<i>Розтушований</i> 'приглушений'	<i>розтушований</i> – <i>спец.</i> Дієпр. пас. мин. ч. до <i>розтушувати</i> – рівномірно	—	<i>розтушований</i> – розсіяний, приглушений, неяскравий (про

	розмазувати туш, олівець, вугілля, покладені в тіньових місцях малюнка (VIII, с. 836)		світло) (с. 646)
<i>Ручити</i> 'гарантувати'	<i>ручити</i> – діал. Ручатися (VIII, с. 917)	<i>ручити</i> – ручатися, гарантувати, запевнювати, свою відповіда льність за дотримання чогось (с. 325)	<i>ручити</i> – 1. Взяти на себе відповідальність; ручатися; 2. Гарантувати (с. 653)
<i>Рятунковий</i> 'рятувальний'	<i>рятунковий</i> – рідко. Те саме, що рятувальний (VIII, с. 927)	<i>рятунковий</i> – рятувальний (с. 325)	<i>рятунковий</i> (<i>ратунковий</i>) – рятувальний (с. 653)
<i>Саботажист</i> 'учень Малої греко-католицької духовної семінарії у Львові'	—	—	<i>саботажист</i> – <i>шк.</i> Учень Малої греко-католицької духовної семінарії у Львові (с. 654)
<i>Саджавка</i> 'невелика штучна водойма, де розводять рибу'	<i>саджавка</i> – діал. Сажалка (IX, с. 9)	—	<i>саджавка</i> – 1. Невелика штучна водойма, де розводять рибу; 2. <i>іст.</i> Ємність із водою, у якій тримали рибу для продажу (с. 654)
<i>Сальон</i> 'вітальня'	<i>салон</i> – 1. Парадний зал або простора кімната для приймання гостей в аристократичних і буржуазних домах; вітальня (IX, с. 20)	—	<i>сальон</i> (<i>салон</i>) – вітальня (с. 656)
<i>Салья</i> 'зал'	—	<i>салья</i> – зала, зал (с. 325)	<i>салья</i> (<i>залья</i>) – 1. Зала, зал; 2. Велика кімната, вітальня (с. 656)
<i>Сальятерка</i> 'салатниця'	—	—	<i>сальятерка</i> (<i>салітурка</i> ,

			<i>салятирка</i>) – салатниця (с. 656)
<i>Самопевно</i> 'самовпевнено'	<i>самопевно</i> – Присл. до <i>самопевний</i> – Те саме, що самовпевнений (IX, с. 42)	—	<i>самопевно</i> – самовпевнено (с. 657)
<i>Сафандула</i> 'незграбна, безпорадна людина; недотепа'	—	—	<i>сафандула</i> – незграбна, безпорадна людина; недотепа (с. 657)
<i>Свистало</i> 'свисток'	<i>свистало</i> – розм. Те саме, що свисток (IX, с. 74)	—	<i>свистало</i> – свисток (с. 659)
<i>Свічка</i> 'політ м'яча високо вгору'	<i>свічка</i> – 1. Паличка воску, лою, стеарину з гнотом усередині, яку використовують для освітлення; 5. <i>перен.</i> Прямий, вертикальний зліт вгору (м'яча, літака і т. ін.) (IX, с. 97)	—	<i>свічка</i> – 1. Свічка; 2. <i>футб.</i> Політ м'яча високо вгору (с. 661)
<i>Сетрегувати</i> 'класифікувати; характеризувати'	—	—	<i>сетрегувати</i> – класифікувати, визначати; характеризувати (с. 663)
<i>Середмістя</i> 'центральна частина міста'	<i>середмістя</i> – рідко. Центральна частина міста (IX, с. 135)	<i>середмістя</i> – центр міста (с. 327)	<i>середмістя</i> – центральна частина міста (с. 665)
<i>Симпатик</i> 'вболівальник'	<i>симпатик</i> – рідко. Людина, якій симпатизує хто- небудь (IX, с. 176)	—	<i>симпатик</i> – прихильник, однодумець (с. 669)
<i>Сиромудрий</i> 'зарозумілий'	<i>сиромудрий</i> – <i>діал., ірон.</i> Дуже мудрий (IX, с. 201)	—	<i>сиромудрий</i> – <i>знев.</i> Зарозумілий, самовпевнений (с. 670)
<i>Скаженина</i> 'каз'	<i>скаженина</i> – Те саме, що каз	—	<i>скаженина</i> – несамовитість,

	(IX, с. 239)		сказ (с. 671)
<i>Сквитуватися</i> 'віддячити'	<i>сквитуватися</i> – <i>рідко,</i> <i>розм. Розрахуватися</i> <i>з ким-небудь;</i> <i>відплатити комусь за</i> <i>що-небудь</i> (IX, с. 258)	—	<i>сквитуватися</i> – віддячитися (с. 673)
<i>Склеп</i> 'магазин, крамниця'	<i>склеп</i> – <i>3. діал. Крамниця</i> (IX, с. 279)	<i>склеп</i> – магазин, крамниця (с. 331)	<i>склеп</i> – магазин, крамниця (с. 674)
<i>Склепар</i> 'продавець'	<i>склепар</i> – <i>діал. Дрібний</i> <i>торговець; власник</i> <i>невеликої крамниці</i> (IX, с. 280)	<i>склепар</i> – власник крамниці (склепу) (с. 331)	<i>склепар</i> – продавець (с. 674)
<i>Склепарка</i> 'продавчиня'	<i>склепарка</i> – <i>діал. Жіночий рід до</i> <i>склепар (IX, с. 280)</i>	—	<i>склепарка</i> – жінка- продавець (с. 674)
<i>Склепик</i> 'невеликий магазин, крамниця'	<i>склепик</i> – <i>діал. Зменш.-</i> <i>пестл. до склеп</i> (IX, с. 280)	—	<i>склепик</i> – невеликий магазин, крамниця (с. 674)
<i>Склеповий</i> 'магазинний'	<i>склеповий</i> – <i>діал. Крамничний,</i> <i>магазинний</i> (IX, с. 281)	<i>склеповий</i> – прикм. від <i>склеп</i> (с. 331)	<i>склеповий</i> – магазинний (с. 674)
<i>Скомплікувати</i> 'ускладнити'	—	<i>скомплікувати</i> – ускладнити, загострити (ситуацію, справу тощо) (с. 332)	<i>скомплікувати</i> – ускладнити; загострити (ситуацію, справи, взаємини тощо) (с. 675)
<i>Сконстатувати</i> 'підсумувати'	<i>сконстатувати</i> – <i>діал. Установити,</i> <i>відзначити</i> (IX, с. 295)	—	<i>сконстатувати</i> – дійти висновку, підсумувати (с. 675)
<i>Скрипт</i> 'рукопис, манускрипт'	<i>скрипт</i> – <i>заст. Рукопис</i> (IX, с. 321)	<i>скрипт</i> – 1. Рукопис, манускрипт. 2. Бланк розписки (с. 332)	<i>скрипт</i> – 1. Копія друкованого видання; 2. Навчальний посібник; конспект лекцій (перев.

			машинопис); 3. Рукопис (с. 677)
<i>Сливка</i> ‘куля’	<i>сливка</i> – 1. Те саме, що слива (IX, с. 351)	—	<i>сливка</i> –1. Слива; 2. вул.Куля (с. 679)
<i>Службіста</i> ‘службовець’	—	—	<i>службіста</i> – службовець (с. 681)
<i>Смарувати</i> ‘мастити, намащувати, змащувати’	<i>смарувати</i> – <i>діал.</i> Шмарувати (IX, с. 396)	<i>смарованє</i> – 1. Змащування; 2. Мастило, мазь (с. 334)	<i>смарувати</i> – 1. Мазити, намащувати; 2. Швидко, енергійно йти; 3. Давати хабар (с. 682)
<i>Снити</i> ‘бачити уві сні’	<i>снити</i> – <i>розм.</i> про кого – що, ким, чим і без додатка. Бачити уві сні (IX, с. 422)	—	<i>снити</i> – бачити уві сні (с. 684)
<i>Спалити</i> ‘поставити незадовільну оцінку’	<i>спалити</i> – 1. Піддавати дії вогню, знищувати вогнем (IX, с. 486)	—	<i>спалити</i> – 1. Спалити; 2. <i>шк.</i> Поставити незадовільну оцінку; 3. Забрати шпаргалку на іспиті (с. 689)
<i>Спинка</i> ‘пряжка, застібка’	<i>спинка</i> – 1. Зменш.- пестл. до спина; 2. Опора для спини у стілці, дивані, кріслі, лаві і т. ін. (IX, с. 505)	<i>спинка, спінка</i> – частіше <i>мн.</i> Запонка, застібка, гапличок (с. 335)	<i>спинка</i> – пряжка (с. 690)
<i>Співати</i> ‘дуже добре відповідати’	<i>співати</i> – видавати голосом музичні звуки (IX, с. 514)	—	<i>співати</i> – 1. <i>шк.</i> Дуже добре відповідати; 2. <i>вул.</i> Видавати під час допиту; зраджувати (с. 691)
<i>Спімнути</i> ‘згадати, обмовитися’	<i>спімнути</i> – <i>діал.</i> 1. Відтворювати в пам'яті, свідомості події, обставини, образи і т. ін. минулого,	<i>спімнути</i> – згадати, закинути слово, обмовитися (с. 337)	<i>спімнути</i> – згадати; пригадати (с. 691)

	відновлювати уявлення про кого-, що-небудь; згадувати (IX, с. 570)		
<i>Сплюв</i> 'револьвер'	—	—	<i>сплюв</i> – вул. револьвер; пістолет (с. 692)
<i>Спортовий</i> 'спортивний'	—	—	<i>спортовий</i> – спортивний (с. 693)
<i>Спотайна</i> 'потайки'	<i>спотайна</i> – розм. 1. Крадькома, потай, щоб інші не бачили, не чули, не знали; нишком (IX, с. 580)	—	<i>спотайна</i> – таємно, потайки (с. 693)
<i>Справунок</i> 'справа'	<i>справунок</i> – розм. 1. Дрібні справи; 2. Речі, пожитки і т. ін. (IX, с. 595)	<i>справунок</i> – справа, господарська потреба (с. 341)	<i>справунок</i> – справа (с. 694)
<i>Сталий</i> 'постійний'	<i>сталий</i> – 1. Який не змінюється, зберігає той самий склад, розмір, однакову форму, величину і т. ін.; незмінний, постійний (IX, с. 640)	<i>сталий</i> – постійний (с. 343)	<i>сталий</i> – постійний (с. 698)
<i>Станіоль</i> 'фольга для харчових продуктів'	<i>станіоль</i> – дуже тонкі листи або стрічки олова чи його сплавів, які використовують для пакування продуктів харчування, виготовлення електричних конденсаторів, кабелів і т. ін.; олов'яна фольга (IX, с. 646)	—	<i>станіоль</i> – фольга для харчових продуктів (с. 698)
<i>Станція</i> 'кімната у приватній квартирі, яку	<i>станція</i> – 1. У дореволюційній Росії – пункт зупинки на	<i>станція</i> (<i>станція</i>) – перебування,	<i>станція</i> – кімната у приватній квартирі, яку

винаймали (перев. із харчуванням)'	великій дорозі, поштовому тракті, де переїжджі міняли коней; <i>заст.</i> Тимчасове розквартирування; постій (IX, с. 650)	тимчасове мешкання в когось на квартирі (переважно, на час навчання) (с. 344)	винаймали (перев. із харчуванням) (с. 699)
<i>Стрій</i> 'одяг, вбрання'	<i>стрій</i> – розм. Те, в що наряджаються, вбираються; наряд; те, в що одягаються; одяга (IX, с. 773)	<i>стрій</i> – одяг, вбрання (с. 348)	<i>стрій</i> – 1. Одяг; 2. Традиційний народний одяг (с. 706)
<i>Стріл</i> 'удар'	<i>стріл</i> – розм. Те саме, що постріл (IX, с. 773)	—	<i>стріл</i> – 1. Постріл; 2. <i>футб.</i> Удар (с. 707)
<i>Стрілець</i> 'бомбардир; гравець, який забиває багато голів''	<i>стрілець</i> – 1. Той, хто стріляє, хто вміє стріляти; 3. <i>спорт.</i> Спортсмен, який займається стрільбою як видом спорту (IX, с. 774)	—	<i>стрілець</i> – 1. Стрілець; 2. <i>шах.</i> Слон, ферзь (с. 707)
<i>Стрілити</i> 'забити гол'	<i>стрілити</i> – розм., рідко. Робити постріли (IX, с. 776)	—	<i>стрілити</i> – 1. Вистрілити; 2. <i>вул.</i> Вдарити; 3. <i>футб.</i> Забити гол; (с. 707)
<i>Стрільно</i> 'набій'	—	—	<i>стрільно</i> – <i>військ.</i> Набій (с. 707)
<i>Студінь</i> 'холод'	<i>студінь</i> – розм. Сильний холод, мороз (IX, с. 800)	<i>студінь</i> – холод (с. 349)	<i>студінь</i> – холод (с. 710)
<i>Студіювати</i> 'вивчати'	<i>студіювати</i> – <i>книжн.</i> 1. <i>перех.</i> Ретельно вивчати, вчити що-небудь; уважно приглядаючись до кого-небудь, пізнавати його; 2. <i>неперех.</i> Навчатися де-небудь (IX, с. 800)	<i>студії</i> – <i>мн.</i> студії, заняття, навчання (с. 349)	<i>студіювати</i> – вивчати (с. 710)
<i>Субльокатор</i> 'квартирант'	—	—	<i>субльокатор</i> – квартирант (с. 711)

<i>Суплент</i> 'помічник викладача, учителя'	—	—	<i>суплент (суплент)</i> – <i>шк.</i> Помічник викладача, учителя (с. 712)
<i>Супряжниця</i> 'колега по роботі'	—	—	<i>супряжниця</i> – колега по роботі, спіпрацівниця (с. 712)
<i>Суфлювати</i> 'підказувати'	<i>суфлювати</i> – <i>рідко.</i> Те саме, що <i>суфлірувати</i> – 2. <i>перен.</i> Підказувати кому-небудь щось (IX, с. 863)	—	<i>суфлювати</i> – <i>шк.</i> Підказувати (с. 712)
<i>Сфорсувати</i> 'з боєм подолати перешкоду'	<i>форсувати</i> – 1. Діючи певним чином, прискорювати проходження, здійснення, розвиток і т. ін. чого- небудь; 4. <i>військ.</i> Долати значну природну перешкоду на місцевості (перев. водяну) звичайно з боєм (X, с. 627)	<i>форсувати</i> – підсилювати, напружуватися (с. 386)	<i>сфорсувати</i> – з боєм подолати перешкоду (с. 713)
<i>Табеля</i> 'таблиця'	—	—	<i>табеля</i> – таблиця (с. 715)
<i>Таблиця</i> 'класна дошка'	<i>таблиця</i> – 1. Відомості, цифрові дані, розташовані в певному порядку за графами; 2. <i>рідко.</i> Класна дошка 3. <i>рідко.</i> Те саме, що вивіска (X, с. 10)	—	<i>таблиця</i> – 1. <i>шк.</i> Класна дошка; 2. Вивіска; 3. Плита; дошка (с. 715)
<i>Таний</i> 'дешевий'	<i>таний</i> – <i>діал.</i> Дешевий, недорогий (X, с. 33)	<i>таний</i> – дешевий (с. 352)	<i>таний</i> – дешевий (с. 717)
<i>Тано</i> 'дешево'	<i>тано</i> – <i>діал.</i> Присл. до таний (X, с. 34)	<i>тано</i> – присл. до <i>таний</i> (с. 353)	<i>тано</i> – дешево (с. 717)
<i>Твар</i> 'обличчя,	<i>твар</i> –	<i>твар</i> – лице,	<i>твар</i> – обличчя

лице'	заст. Обличчя (X, с. 45)	обличчя (с. 353)	(с. 719)
Тека 'портфель'	тека – 1. Те саме, що папка; 2. <i>рідко</i> . Те саме, що портфель (X, с. 57)	тека – портфель, папка (с. 353)	течка – портфель (с. 722)
Терціян 'шкільний сторож'	—	—	терціян – <i>шк.</i> Шкільний сторож (с. 722)
Тестамент 'заповіт'	тестамент – заст. Заповіт (X, с. 102)	тестамент – заповіт (с. 354)	тестамент – заповіт (с. 722)
Тогід 'торік, минулого року'	тогід – діал. Минулого року, торік (X, с. 170)	тогід – минулого року, торік (с. 356)	тогід – минулого року, торік (с. 726)
Тогідний 'минулорічний'	тогідний – діал. Торішній, тогорічний (X, с. 170)	тогідний – минулорічний (с. 357)	тогідний – минулорічний (с. 726)
Третак 'третьокласник'	—	—	третак – <i>шк.</i> Учень третього класу, третьокласник (с. 731)
Тримати 'держати'	тримати – 1. Взявши що-небудь у руки, в рот, у зуби тощо, ухопившись за щось, не випускати, мати в руках, у зубах тощо; держати; піклуючись кимось, турбуючись, дбаючи про когось, не відпускати від себе (X, с. 260)	тримати (з ким?) – підтримувати стосунки, знатися з кимось (с. 360)	тримати – підтримувати, бути заодно (с. 732)
Трунок 'напій, найчастіше – алкогольний'	трунок – 1. Напій (перев. алкогольний); 3. <i>діал.</i> Горілка (X, с. 298)	трунок – напій, найчастіше – алкогольний, хмільний напій (с. 361)	трунок – 1. Отрута; 2. Алкоголь (с. 733)
Туман 'недотепа, дурень'	туман – 5. <i>мн.</i> тумани, <i>розм.</i> Те саме, що дурень (X, с. 316)	—	туман – <i>знев., ірон.</i> Недотепа, дурепа (с. 735)

<i>Туск</i> ‘туга’	<i>туск</i> – діал. Туга, смуток (X, с. 329)	—	<i>туск</i> – туга (с. 736)
<i>Тямка</i> ‘поняття’	<i>тямка</i> – розм. 1. Те саме, що тям; 2. рідко. Пам'ять, згадка (X, с. 346)	<i>тямка</i> – поняття (с. 361)	—
<i>Ум</i> ‘розум’	<i>ум</i> – те саме, що розум (X, с. 435)	<i>ум</i> – розум (с. 371)	<i>ум</i> – розум (с. 740)
<i>Умундирований</i> ‘одягнений у мундир’	—	—	<i>умундурований</i> (<i>умундирований</i>) – одягнений у мундир (с. 741)
<i>Уневажнення</i> ‘визнання нечинним, анулювання, скасування’	—	<i>уневажнено</i> – визнано недійсним, нечинним (с. 372) <i>уневажнити</i> – визнати недійсним, нечинним (с. 372)	<i>уневажнення</i> – визнання нечинним, анулювання, скасування (с. 741)
<i>Упетянка</i> ‘учениця дівочої гімназії ім. Іллі та Іванки Кокорудзів Українського педагогічного товариства у Львові’	—	—	<i>упетянка</i> – учениця дівочої гімназії ім. Іллі та Іванки Кокорудзів Українського педагогічного товариства у Львові (с. 741)
<i>Урльоп</i> ‘відпустка’	<i>урльоп</i> – діал., заст. Відпустка (X, с. 479)	<i>урльоп</i> – відпустка (с. 375)	<i>урльоп</i> – відпустка (с. 742)
<i>Урядник</i> ‘державний службовець, посадова особа’	<i>урядник</i> – 2. дорев. Те саме, що урядовець (X, с. 484)	<i>урядник</i> – 1. Державний службовець, посадова особа; 2. Діловод (с. 377)	<i>урядник</i> – державний службовець, посадовець, урядовець (с. 742)
<i>Урядувати</i> ‘виконувати службові обов'язки’	<i>урядувати</i> – 1. рідко. Правити, керувати; 2. заст. Виконувати службові обов'язки;	<i>урядоване</i> – виконання посадових обов'язків	<i>урядувати</i> – виконувати службові обов'язки (с. 742)

	3. діал. Розпоряджати ся (X, с. 485)	(с. 377)	
<i>Утраквізм</i> ‘двомовне викладання в гімназіях’	—	<i>утраквізм</i> – двомовне викладання в гімназіях (с. 380)	—
<i>Утраквістичний</i> ‘двомовний (про школу)’	—	<i>утраквістичний</i> – прикм. до <i>утраквізм</i> (с. 380)	<i>утраквістичний</i> – двомовний (про школу) (с. 743)
<i>Утроба</i> ‘живіт, лоно’	<i>утроба</i> – 2. <i>заст.</i> Живіт, черево взагалі (X, с. 523)	—	<i>утроба</i> – живіт, лоно (с. 743)
<i>Фавль</i> ‘м’яч поза грою’	—	—	<i>фавль</i> – <i>футб.</i> М’яч поза грою; аут (с. 744)
<i>Фагас</i> ‘донощик’	—	—	<i>фагас</i> – <i>шк.</i> Донощик, зрадник (с. 744)
<i>Фаєрман</i> ‘пожежник’	—	<i>фаєрман</i> – пожежник (с. 381)	<i>фаєрман</i> – пожежник (с. 744)
<i>Файний</i> ‘гарний, добрий, чудовий’	<i>файний</i> – діал. 1. Гарний; 2. Добрий (X, с. 551)	<i>файний</i> – гарний, добрий, чудовий (с. 381)	<i>файний</i> – 1. Добрий, гарний, чудовий; 2. Гарний, красивий, симпатичний (с. 745)
<i>Файрант</i> ‘кінець робочого дня, уроків у школі’	—	—	<i>файрант</i> (<i>фаєрант</i>) – 1. Кінець (робочого дня, уроків у школі тощо); 2. Вільний час; 3. Перекур (с. 745)
<i>Файталана</i> ‘недотепа, нездара’	—	—	<i>файталана</i> (<i>файталаха</i>) – недотепа, нездара, незграба (с. 745)
<i>Фамілійний</i>	<i>фамілійний</i> –	<i>фамілійний</i> –	<i>фамілійний</i> –

‘родинний’	<i>заст., діал.</i> Те саме, що фамільний (X, с. 557)	родинний, сімейний (с. 382)	родинний (с. 746)
Фамілія ‘сім’я’	<i>фамілія</i> – 2. <i>заст.</i> Рід (у 2 знач.); 3. <i>діал.</i> Родина, члени родини; рідня (X, с. 557)	<i>фамілія</i> – родина, родичі (с. 382)	<i>фамілія</i> – родина (с. 746)
Фарбарня ‘заклад, у якому фарбують, відновлюють колір одягу’	<i>фарбарня</i> – Те саме, що фарбувальня (X, с. 563)	<i>фарбарня</i> – фарбувальня – заклад, у якому фарбують, відновлюють колір одягу (с. 383)	—
Фасувати ‘отримувати’	<i>фасувати</i> – 1. Розважувати, розкладати та упаковувати щонебудь у певних дозах, кількостях; 2. <i>діал.</i> Складати (X, с. 568)	—	<i>фасувати</i> – 1. Отримувати; 2. <i>вул.</i> Бити (с. 748)
Фаціята ‘обличчя’	—	—	<i>фаціята (фаціята)</i> – <i>вул.</i> 1. <i>вул.</i> Піддашся; 2. Обличчя (с. 750)
Ферії ‘канікули’	<i>ферії</i> – <i>зах.</i> Канікули (X, с. 577)	<i>ферії</i> – канікули, свята, перерва в роботі на свята (с. 383)	<i>ферії</i> – період відпусток; канікули (с. 750)
Ферняк ‘ніс’	—	—	<i>ферняк (фирняк)</i> – <i>вул.</i> Ніс (с. 751)
Фертик ‘готово; скінчена справа’	<i>фертик</i> – Те саме, що ферт – 1. Стара назва літери «ф»; 3. <i>зневажл.</i> Самовдоволена, розв'язна людина; франт, джигун, жевжик (X, с. 579)	—	<i>фертик (фертіт, фертік)</i> – готово; кінець, скінчена справа (с. 751)
Фест ‘дуже добрий,’	—	—	<i>фест</i> – 1. Міцний, сильний; 2. Дуже

першокласний'			добрий, першокласний (с. 751)
<i>Фестин</i> 'святкова забава, народні гуляння'	—	<i>фестин</i> – святкова забава, народне гуляння (с. 383)	<i>фестин</i> – свято, урочистість (перев. на свіжому повітрі, із танцями) (с. 751)
<i>Фільц</i> 'повсть, фетр'	<i>фільц</i> – 1. Повстеподібний шар, що утворюється на поверхні суконних тканин під час їх валяння (X, с. 597)	<i>фільц</i> – фетр, повсть (с. 384)	<i>фільц</i> – виготовлений із вовни способом валяння цупкий матеріал, який використовують для виготовлення взуття, капелюхів тощо; повсть, фетр (с. 754)
<i>Фільцовий</i> 'повстяний; фетровий'	—	<i>фільцовий</i> – прикм. до <i>фільц</i> (с. 384)	<i>фільцовий</i> – повстяний; фетровий (с. 754)
<i>Фіра</i> 'віз'	<i>фіра</i> – діал. Віз, підвода (X, с. 601)	<i>фіра</i> – віз, підвода, хура (с. 384)	<i>фіра</i> – 1. Віз; 2. вул. Заява, скарга, донос (с. 754)
<i>Фірман</i> 'візник'	<i>фірман</i> – діал. Візник (X, с. 601)	—	<i>фірман</i> – 1. Візник; 2. вул. Наречений (с. 754)
<i>Фльоберт</i> 'вид рушниці'	—	—	<i>фльоберт</i> – вид рушниці (с. 755)
<i>Флюксія</i> 'запалення легень'	—	—	<i>флюксія</i> – мед. Запалення легень (с. 755)
<i>Фольтрефер</i> 'пряме влучання'	—	—	<i>фольтрефер</i> – пряме влучання (с. 756)
<i>Форцуг</i> 'відмінник'	—	—	<i>форцуг</i> – шк. Відмінник (с. 757)
<i>Фотель</i> 'м'яке крісло'	<i>фотель</i> – діал. Крісло (X, с. 631)	<i>фотель</i> – м'яке крісло (с. 386)	<i>фотель</i> – м'яке крісло (с. 757)
<i>Фотос</i> 'кінофільм'	—	—	<i>фотос</i> – кінофільм (с. 758)

<i>Фраїр</i> ‘людина, яка не належить до кримінального, злочинського світу’	<i>фраєр</i> – розм., зневажл. Про франтувату, пусту, нікчемну людину (X, с. 638)	—	<i>фраїр (фраєр)</i> – 1. Людина, яка не належить до кримінального, злочинського світу; невтасмничена людина; 2. Легковажна, непутяща людина; шалапут; 3. Чолов’яга; 4. вул., знев., ірон. Недотепа, дурень (с. 758)
<i>Фризієр</i> ‘перукар’	—	<i>фризієр, фрізієр</i> – перукар, власник перукарні (с. 387)	<i>фризієр</i> – перукар (с. 760)
<i>Фризієрка</i> ‘перукарка’	—	<i>фризієрка</i> – перукарка (с. 387)	<i>фризієрка</i> – перукарка (с. 761)
<i>Фризура</i> ‘зачіска’	<i>фризура</i> – діал. Зачіска, завите волосся (X, с. 644)	<i>фризура</i> – зачіска (с. 387)	<i>фризура</i> – зачіска (с. 761)
<i>Фройнд</i> ‘надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього’	—	—	<i>фройнд</i> – шк. Надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього (с. 761)
<i>Фуньо</i> ‘зарозуміла людина; дурень, недотепа’	—	—	<i>фуньо</i> – вул. 1. Особа, яка вдає аристократа, пана; зарозуміла людина; 2. Дурень, недотепа (с. 762)
<i>Футболівки</i> ‘взуття для гри у	—	—	<i>футболівки</i> – футб. Взуття для

футбол; бутси'			гри у футбол; бутси (с. 763)
<i>Хавіра</i> 'хата, помешкання'	—	—	<i>хавіра</i> – вул. Хата, дім (с. 765)
<i>Хайдер</i> 'єврейська школа'	—	—	<i>хайдер</i> – 1. Єврейська школа; 2. Галас, вереск (с. 765)
<i>Хапатник</i> 'корислива людина'	—	<i>хапчивість</i> – 1. Крадіжка, хабарництво; 2. Загребущість ; 3. Схильність до крадіжок, злодійкуватість (с. 389)	<i>хапатник</i> – вул., знев., 1. Людина яка не омине наїстися чужим коштом; 2. Ласа, запопадлива до їжі людина (с. 766)
<i>Харамуля</i> 'рідина, в'язка маса'	—	—	<i>харамуля</i> – 1. вул. Багно, трясовина; 2. В'язка густа маса (с. 766)
<i>Хата</i> 'підпільна домівка'	<i>хата</i> – 1. Сільський одноповерховий житловий будинок (XI, с. 29)	—	<i>хата</i> – 1. Дім; 2. Кімната; 3. Підпільна квартира; сховок (с. 766)
<i>Хатрак</i> 'поліцейський'	—	—	<i>хатрак</i> – вул. Поліційний агент (с. 767)
<i>Хірус</i> 'пияк; алкоголік'	—	—	<i>хірус</i> – вул. Пияк (с. 768)
<i>Ховатися</i> 'вирощувати, плекати'	<i>ховатися</i> – 1. Поміщатися де- небудь так, щоб інші не змогли помітити або знайти (XI, с. 101)	<i>ховати</i> – 1. Вирощувати, розводити (про садово-городні культури); 2. Вирощувати, розводити, плекати (свійських тварин) (с. 390)	<i>ховатися</i> – вирощувати, плекати (с. 771)
<i>Холера</i> 'погань, нікчема'	<i>холера</i> – 1. Гостроінфекційне епідемічне шлункове захворювання, що	—	<i>холера</i> – 1. мед. Холера; 2. Підла, непорядна людина, нікчема

	супроводжується корчами, проносом, блюванням; 2. <i>розм.</i> Уживається як лайливе слово (XI, с. 113)		(с. 772)
<i>Холоднаво</i> ‘прохолодно’	<i>холоднаво</i> – діал. 1. Присл. до холоднавий; 2. у знач. присудк. сл. Прохолодно (XI, с. 116)	—	<i>холоднаво</i> – прохолодно (с. 772)
<i>Холошні</i> ‘зимові штани, перев. сукняні’	<i>холошні</i> – діал. Зимові штани (перев. суконні) (XI, с. 123)	—	<i>холошні</i> – зимові штани (перев. сукняні) (с. 772)
<i>Хоронити</i> ‘оберігати, охороняти’	<i>хоронити</i> – 3. <i>розм.</i> Те саме, що охороняти (XI, с. 128)	<i>хоронити</i> (перед ким, чим?; від кого, чого?) – оберігати, захищати, убезпечувати (від кого, чого?) (с. 391)	<i>хоронити</i> – 1. Здійснювати обряд поховання померлого; хоронити 2. Оберігати, (с. 773)
<i>Хорувати</i> ‘хворіти’	<i>хорувати</i> – діал. Хворіти (XI, с. 131)	<i>хорувати</i> – хворіти (с. 391)	<i>хорувати</i> – хворіти, нездужати (перев. часто або тривалий час) (с. 774)
<i>Хрия</i> ‘бійка’	<i>хрия</i> – у риторичі – промова на задану тему, складена за певними правилами; прийоми складання такої промови (XI, с. 149)	—	<i>хрия</i> – вул. Бійка, буча, сварка (с. 775)
<i>Цайг</i> ‘дешева тканина’	—	—	<i>цайг</i> – костюмна бавовняна тканина (с. 777)
<i>Цваєр</i> ‘незадовільна оцінка’	—	—	<i>цваєр</i> – <i>шк.</i> Незадовільна оцінка (с. 778)
<i>Цваєрник</i> ‘учень-	—	—	<i>цваєрник</i> –

двієчник'			<i>шк.</i> Учень-двієчник (с. 778)
<i>Цвайка</i> 'незадовільна оцінка'	—	—	<i>цвайка</i> – <i>шк.</i> Незадовільна оцінка (с. 778)
<i>Цвайора</i> 'незадовільна оцінка'	—	—	<i>цвайора</i> – <i>шк.</i> Незадовільна оцінка (с. 778)
<i>Цегельня</i> 'цегельний завод'	<i>цегельня</i> – завод, який виробляє цеглу (XI, с. 191)	—	<i>цегельня</i> – цегельний завод (с. 780)
<i>Церата</i> 'клейонка'	<i>церата</i> – те саме, що клейонка (XI, с. 201)	<i>церата, цирата</i> – клейонка (с. 393)	<i>церата, цирата</i> – клейонка (с. 781)
<i>Цератовий</i> 'клейончастий'	<i>цератовий</i> – прикм. до церата (XI, с. 201)	<i>циратовий (цератовий)</i> – прикм. від <i>церата, цирата</i> (с. 393)	<i>цератовий</i> – зроблений із <i>церати</i> ; клейончастий (с. 781)
<i>Цибуля</i> 'годинник'	<i>Цибуля</i> – 1. Овочева городня рослина з їстівною цибулиною і їстівним трубчастим листям (XI, с. 206)	—	<i>цибуля</i> – вул. Годинник (с. 782)
<i>Цингєль</i> 'незадовільна оцінка'	<i>цингєль</i> – <i>заст.</i> Курок (XI, с. 215)	—	<i>цингєль</i> – <i>шк.</i> Незадовільна оцінка (с. 784)
<i>Циновий</i> 'олов'яний'	<i>циновий</i> – <i>заст.</i> 1. Олов'яний; 2. Цинковий (XI, с. 216)	—	<i>циновий</i> – олов'яний (с. 784)
<i>Циферблат</i> 'обличчя'	<i>циферблат</i> – деталь стрілочного вимірного приладу, яка являв собою пластинку з нанесеними на неї шкалами, цифрами, написами, знаками для відліку вимірюваної ним величини чого-небудь (XI, с. 222)	—	<i>циферблат</i> – вул. Обличчя (с. 785)

<i>Ціміс</i> ‘щось дуже добре’	—	—	<i>цимес</i> (<i>цімес, ціміс</i>) – щось надзвичайно добре, гарне, приємне; щось особливе (с. 784)
<i>Цувакс</i> ‘новий в’язень’	—	—	<i>цувакс</i> – 1. <i>тюр.</i> Новий в’язень; 2. <i>шк.</i> Учитель-практикант; 3. <i>військ.</i> Новобранець (с. 787)
<i>Цукеркандель</i> ‘надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього’	—	—	<i>цукеркандель</i> – надрукований скорочений текст обов’язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього (с. 787)
<i>Цюпа</i> ‘в’язниця’	<i>цюпа</i> – 1. Хижа; 2. В’язниця (XI, с. 254)	—	<i>цюпа</i> – в’язниця; тюремна камера (с. 789)
<i>Часопис</i> ‘журнал, періодичне видання’	<i>часопис</i> – 1. Те саме, що газета; 2. Періодичне друковане видання у вигляді книжки; журнал (XI, с. 277)	<i>часопись</i> – часопис, періодичне видання (с. 394)	<i>часопис</i> (<i>часопись</i>) – періодичне видання; журнал (с. 792)
<i>Челядник</i> ‘учитель-практикант’	<i>челядник</i> – 1. Той, хто належав до челяді; 3. <i>діал.</i> Ремісник, який працював під керівництвом майстра аж до здобуття звання майстра; підмайстер (XI, с. 292)	—	<i>челядник</i> – <i>шк.</i> Учитель-практикант (с. 793)
<i>Чини</i> ‘плата (орендна,	<i>чини</i> – <i>іст.</i> Натуральний або	<i>чини</i> – 1. Орендна	<i>чини</i> – плата (орендна,

квартирна)'	грошовий податок, що його платили поміщикам чи на державу в феодалній Європі (XI, с. 327)	плата; 2. Квартирна плата (с. 395)	квартирна) (с. 795)
Чиншовий 'оренований'	чиншовий – <i>іст.</i> Прикм. до чинш; зякий сплачується чинш; який платив за користування державною або поміщицькою землею чинш (XI, с. 327)	чиншовий – орендований, орендний (с. 396)	чиншовий – орендований (с. 795)
Числити 'рахувати'	числити – <i>діал.</i> 1. Рахувати, підраховувати кого-, що-небудь; лічити 3. Надіятися, розраховувати на кого-, що-небудь (XI, с. 329)	числити – 1. Рахувати, вираховувати; 2. Розраховувати на щось, сподіватися чогось (с. 396)	числити – 1. Рахувати; 2. Розраховувати (на щось чи когось), сподіватися (чогось) (с. 796)
Чота 'взвод'	чота – <i>іст.</i> Те саме, що взвод (XI, с. 366)	—	чота – <i>військ.</i> Взвод (с. 799)
Чура 'джура'	чура – <i>діал.</i> Джура (XI, с. 385)	чура – джура, ад'ютант (с. 398)	—
Шайгіц 'недотепа, дурень'	—	—	<i>шайгіц</i> – <i>вул.</i> 1. <i>знев., ірон.</i> Недотепа, дурень; 2. Бешкетник, зірвіголова, шибеник (с. 801)
Шарак 'поліціант'	—	—	<i>шарак</i> – <i>вул.</i> Поліціант (с. 802)
Шарівка 'надверчір'я'	—	—	<i>шарівка</i> – 1. Вечірній час, надверчір'я; 2. Сорт зимових груш сіруватого кольору (с. 802)
Шарматно 'галантно,	—	—	<i>шарматно</i> – галантно, гречно,

ввічливо'			ввічливо (с. 802)
<i>Шахрай</i> 'надрукований скорочений текст обов'язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього'	<i>шахрай</i> – хитра, спритна й нечесна в своїх учинках людина; дрібний злодій (XI, с. 423)	—	<i>шахрай</i> – надрукований скорочений текст обов'язкового за шкільною програмою твору класичного автора та коментар до нього (с. 803)
<i>Шахрайка</i> 'шпаргалка'	<i>шахрайка</i> – жіночий рід до шахрай (XI, с. 423)	—	<i>шахрайка</i> – шк. Шпаргалка (с. 803)
<i>Швець</i> 'професор, викладач'	<i>швець</i> – майстер, що шиє і лагодить взуття (XI, с. 429)	—	<i>швець</i> – 1. Швець 2. шк. Професор (с. 805)
<i>Шимон</i> 'двірник, сторож'	—	—	<i>шимон</i> – двірник, сторож (с. 808)
<i>Шина</i> 'рейка'	<i>шина</i> – 5. діал. Рейка (XI, с. 452)	<i>шина</i> – рейка (трамвайна, залізнична) (с. 400)	—
<i>Шинквас</i> 'прилавок, барна стійка'	<i>шинквас</i> – заст. Прилавок (перев. в шинку) (XI, с. 453)	—	<i>шинквас</i> – прилавок (с. 808)
<i>Шкраб</i> 'учень молодших класів'	—	—	<i>шкраб</i> – 1. Хлопчина; 2. шк. Учень молодших класів; 3. ірон., жарт. Дитина (с. 810);
<i>Шлюс</i> 'кінець'	—	—	<i>шлюс</i> – досить, кінець, годі (с. 811)
<i>Шмата</i> 'ганчірка, шматок тканини'	<i>шмата</i> – розм. Те саме, що <i>шматина</i> – розм. 1. Кусок, клопоть тканини (XI, с. 499)	<i>шмата</i> – ганчірка, шматок тканини (с. 401)	<i>шмата</i> – 1. Ганчірка; 2. знев. Одяг; 3. знев. Безвольна, легкодушна, безхарактерна, ненадійна людина; 4. знев. Безвольна,

			легкодушна, безхарактерна, ненадійна людина (с. 814)
<i>Шматка</i> 'шматочок тканини'	<i>шматка</i> – розм. Те саме, що шматина (XI, с. 499)	<i>шматка</i> – зменш. від <i>шматка</i> (с. 401)	<i>шматка</i> – 1. Шматочок тканини; 2. Невелика ганчірка (с. 814)
<i>Шнельцуг</i> 'швидкий поїзд'	—	—	<i>шнельцуг</i> – швидкий поїзд (с. 815)
<i>Шніт</i> 'поодинокий удар по воротах'	—	—	<i>шніт</i> (<i>шнит</i>) – <i>вул.</i> 1. Удар ножем; 2. Рана; 3. Дірка; 4. <i>вул.</i> Кишеня; 5. Неповний кухоль пива; склянка пива; 6. Шматок хліба; 7. <i>футб.</i> Вид удару (с. 816)
<i>Шестак</i> 'учень шостого класу'	<i>шостак</i> – <i>заст.</i> Три копійки (шість грошів) (XI, с. 511)	—	<i>шестак</i> – <i>шк.</i> Учень шостого гімназійного класу (с. 807)
<i>Шнаєр</i> 'револьвер'	—	—	—
<i>Шпарга</i> 'зачіпка, привід до бійки; сварка'	—	—	<i>шпарга</i> – 1. Зачіпка, привід до бійки; сварка; 2. Дурничка (с. 817)
<i>Шпаргали</i> 'папери'	<i>шпаргал</i> – <i>заст., розм.</i> Старий пописаний папір; <i>перев. мн., розм.</i> Рукописи, записи (XI, с. 515)	—	<i>шпаргал</i> – 1. Нотатка на клаптику паперу; замітка для запам'ятовування; 2. (<i>перев. мн.</i> <i>шпаргали</i>) папери (с. 817)
<i>Шпас</i> 'жарт'	—	—	<i>шпас</i> – 1. Річ; 2. <i>вул.</i> Жарт, дотеп

			(с. 818)
<i>Штира</i> ‘оплата сторожеві за відчинення брами після 10 години вечора’	—	—	<i>штира (шпера)</i> – 1. Будинкова брама; 2. Оплата сторожеві за відчинення брами після 10 години вечора (с. 818)
<i>Шпіцель</i> ‘поліцейський’	—	—	<i>шпіцель</i> – 1. Поліційний агент; 2. Донощик (с. 820)
<i>Штама</i> ‘дружба, згода, союз’	—	—	<i>штама</i> – згода (с. 822)
<i>Штивний</i> ‘негнучкий’	<i>штивний</i> – <i>діал.</i> 1. Нерухомий, твердий, негнучкий; 2. <i>перен.</i> Холодний, байдужий, суворий (XI, с. 537)	<i>штивний</i> – 1. Негнучкий; 2. Цупкий, твердий; 3. Непорушний, твердий, незгинний (с. 403)	<i>штивний</i> – 1. Цупкий, твердий, жорсткий (про папір, тканину); 2. Якого не можна зігнути, негнучкий; 3. Пихатий, чванливий, гордовитий (с. 823)
<i>Штимувати</i> ‘відповідати дійсності, бути правильним, точним (про підрахунки); сходитися’	—	—	<i>штимувати</i> – відповідати дійсності, бути правильним, точним (про підрахунки); сходитися (с. 824)
<i>Штуба</i> ‘початкова школа’	—	—	<i>штуба</i> – <i>шк.</i> 1. Початкова школа; 2. Перший клас (с. 825)
<i>Штубак</i> ‘першокласник; учень молодших класів’	—	<i>штубацький</i> – <i>перен.</i> Школярський (про папір невисокого сорту) (с. 403)	<i>штубак</i> – 1. <i>шк.</i> Першокласник (перев. у гімназії); 2. <i>шк.</i> Учень початкових класів (с. 825)
<i>Штука</i> ‘мистецтво’	<i>штука</i> – <i>діал.</i> Мистецтво	<i>штука</i> – 1. Мистецтво;	<i>штука</i> – 1. Мистецтво;

	(XI, с. 547)	2. Хист; 3. Спосіб, лад; 4. Мистецький твір, п'єса (музична чи драматична) (с. 403–404)	2. (перев. <i>мн.</i> Вибрики, витівки, які зазвичай викликають сміх; 3. (тільки <i>мн.</i> <i>штуки</i>) Фокуси (с. 826)
<i>Шупак</i> 'німець- поліцай'	—	—	<i>шупак</i> – німець- поліцай (с. 828)
<i>Шус</i> 'патрон; набій'	—	—	<i>шус</i> – 1. вул. Патрон, набій; 2. Стрибок (с. 828)
<i>Шустка</i> 'дуже мала, мізерна кількість грошей; дрібна монета'	—	<i>шустка</i> – дрібна монета, шістка (с. 405)	<i>шустак</i> – монета найнижчої вартості (с. 828)
<i>Шуфлядкувати</i> 'систематизувати'	—	—	<i>шуфлядкувати</i> – систематизувати, класифікувати; деталізація (с. 829)
<i>Щадити</i> 'заощаджувати'	<i>щадити</i> – 3. діал. Економити, заощаджувати (XI, с. 571)	<i>щадити</i> – <i>щадити</i> – 1. Заощаджувати; 2. Шкодувати (с. 405)	<i>щадити</i> – 1. Берегти (перев. про почуття; 2. Заощаджувати (с. 830)
<i>Щур</i> 'вид удару'	<i>Щур</i> – Те саме, що пацюк (XI, с. 611)	—	<i>щур</i> – <i>футб.</i> Вид удару (с. 831)
<i>Ярина</i> 'овочі'	<i>ярина</i> – 2. діал. Городина, овочі (XI, с. 648)	<i>ярина</i> – <i>овочі</i> (с. 407)	<i>ярина</i> – <i>овочі</i> , городина (с. 837)